

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 6



Видавничий дім
«Гельветика»
2020

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Члени редакційної колегії:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри філософії, історії та політології, Одеський національний економічний університет

Польовий М. А. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі

Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Ростецька С. І. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Щедрова Г. П. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин, Університет імені Альфреда Нобеля

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Аміран Хевцуріані – PhD у сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин, Грузинський технічний університет (Грузія)

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: 052. Політологія) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, протокол 7 від 24 грудня 2020 року**

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Науковий журнал «Політикус» зареєстровано Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія KB № 21499-11299P від 18.08.2015 р.)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Руденко Ю. Ю. Концептуалізація історичної пам'яті як ресурсу політичного впливу в постмодерну епоху.....	7
---	---

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Гірман А. П., Волкова В. А., Ковальчук А. О. Зовнішня політика та міжнародні зв'язки Європейського Союзу.....	13
---	----

Демчишак Р. Б., Пасічний Р. Я. “Brexit”: застосування маніпулятивних технологій та прийомів.....	17
--	----

Дяченко О. В. Формування україномовної блогосфери в контексті політичної комунікації в мережі Інтернет.....	23
--	----

Іванова-Биканова В. Є. Політичний перформанс: теоретичні засади інтерпретації в сучасних політичних науках.....	29
--	----

Кравець Г. В. Соціальні функції держави: виклики та перспективи розвитку в сучасних умовах.....	34
---	----

Кривошеїн В. В. Неототалітарні тенденції постпандемічної трансформації демократії.....	38
--	----

Осадчук І. Ю. Урядові кабінети в контексті функціонування атипової президентської системи правління в Аргентині у другій половині ХХ століття.....	45
---	----

Русиняк А. І. Регіональні ЗМІ у процесі демократичних перетворень в Україні: специфіка та проблемний вимір.....	51
--	----

Стрелков В. В. Чинники агрегації процесу делегітимації президентської влади.....	58
--	----

Швець С. Л. Криза біженців та імміграційні процеси Республіки Корея.....	63
--	----

Щурко О. М., Голик М. М. Національна ідентичність як чинник формування міжнародного образу держави.....	68
---	----

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Точицький М. С. Демократизація політичної свідомості і культури.....	73
--	----

**РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ
ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Геба Г. І. Перспективи виходу країн-членів з Європейського Союзу після Брекзиту.....	79
--	----

Гільченко О. Л. Проблема трансформації сучасного геополітичного коду України.....	89
Шедяков В. Е. Революционные трансформации общественной парадигмы – черта начала 3-го тысячелетия.....	96
Шелемба М. М., Симчера М. М. Цифрові комунікації та тренди в Україні: напрацювання, виклики та можливості.....	104

РЕЦЕНЗІЇ

Романюк А. С. Рецензія на монографію О.В. Кокорєва «Інституційний та ціннісний виміри відповідності держав Балтії політиці ЄС щодо зміцнення ліберальної демократії».....	110
---	------------

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

- Rudenko Yu. Y.**
Conceptualizing of historical memory as a resource
of political influence in the postmodern era.....7

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

- Hirman A. P., Volkova V. A., Kovalchuk A. O.**
EU foreign policy and international relations.....13
- Demchyshak R. B., Pasichnyi R. Ya.**
“Brexit”: application of manipulative technologies and methods.....17
- Dyachenko O. V.**
Formation of the Ukrainian-speaking blogosphere
in the context of political communication on the Internet.....23
- Ivanova-Bykanova V. Ye.**
Political performance: theoretical fundamentals of interpretation
in modern political sciences.....29
- Kravets A. V.**
Social functions of the state: challenges and prospects of development
in modern conditions.....34
- Kryvoshein V. V.**
Neo-totalitarian tendencies of post-pandemic transformation of democracy.....38
- Osadchuk I. Yu.**
Governmental cabinets in the context of functioning of the atypical presidential system
of government in Argentina in the second half of the XX century.....45
- Rusyniak A. I.**
Regional media in the process of democratic transformations in Ukraine:
specifics and problem dimension.....51
- Strelkov V. V.**
Factors of aggregation of the process of delegitimation of presidential power.....58
- Shvets S. L.**
Refugee crisis and immigration processes of the Republic of Korea.....63
- Shchurko O. M., Holyk M. M.**
National identity as a factor in shaping the international image of the state.....68

SECTION 3. POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

- Tochytskyi M. S.**
Democratization of political consciousness and culture.....73

SECTION 4. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS

- Heba H. I.**
Prospects of leaving the EU of its member states after Brexit.....79

Hilchenko O. L.

Transformation of the modern geopolitical code of Ukraine: problems and prospects..... **89**

Shediakov V. Ye.

Revolutionary transformations of the social paradigm – a feature of the beginning of the 3rd millennium..... **96**

Shelemba M. M., Symchera M. M.

Digital communications and trends in Ukraine: achievements, challenges and opportunities..... **104**

REVIEWS

Romaniuk A. S.

Review of the monograph by O. V. Kokoriev
“Institutional and value-based dimension of compliance of the Baltic countries to the EU policy on the consolidation of a liberal democracy”..... **110**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Руденко Юлія Юріївна

Концептуалізація історичної пам'яті як ресурсу політичного впливу в постмодерну епоху

УДК 321:159.953 (09)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.1>

Руденко Юлія Юріївна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри національної безпеки
Національної академії
Служби безпеки України
вул. Михайла Максимовича, 22,
Київ, Україна

Розглядається історична пам'ять як ресурс політичного впливу. Стверджується, що існує принаймні два підходи до її визначення в цьому контексті: історична пам'ять як сукупність колективних уявлень про минуле, форма колективної пам'яті групи, яка цілеспрямовано сконструйована державою (політичною елітою); історична пам'ять – своєрідний духовний потенціал народу, який формується органічно й еволюційно. У першому випадку йдеться про історичну політику. Стверджується, що в контексті «конструювання» історичної пам'яті застосовують терміни «історична політика» й «політика пам'яті». Зазначається, що пріоритет у використанні того чи іншого терміну зумовлюють певні чинники, зокрема особливості наукової лінгвістичної традиції, міждержавні контакти й специфіка використання відповідної термінології. Але в більшості випадків їх розрізняють за суб'єктами впливу: історичну пам'ять формує держава (політична еліта), до формування політики пам'яті дотичні всі соціальні суб'єкти.

Стверджується, що історична політика в постмодерну епоху має значний вплив на політику в цілому. По-перше, вона формує масові уявлення, лояльність до влади, слугує аргументом в ідеологічних суперечностях та є засобом виховання. А по-друге, – вона репрезентує «бренд» країни на зовнішньополітичному рівні, робить її конкурентоспроможною. Адже коректна історична політика, зокрема для України, має неабияке значення, оскільки її історична пам'ять багата, але сплетена з різномірних фрагментів, що представляють різні епохи й мають регіональний вимір. А історія своєю чергою стає дієвим гравцем сьогодення, що аргументується авторкою.

Доводиться, що розрізняють різні типи й моделі історичної політики. Серед них агресивна політика пам'яті, нігілістичний підхід, політика висміювання, пакт про забуття, політики пам'яті з байдужістю до минулого. Акцентується на тому, що від вибору типу й моделі залежить наша внутрішньополітична стабільність, формування плюралістичних цінностей та успіх на зовнішньополітичній арені.

Ключові слова: історична пам'ять, історична політика, політика пам'яті, глобалізація, постмодерна епоха.

Вступ. Історична пам'ять як ресурс політичного впливу набуває особливого значення в постмодерну епоху. Зокрема, історична пам'ять стає джерелом аргументації в ідеологічних дискусіях між політичними гравцями, мобілізаційний потенціал історичної пам'яті використовується з метою впливу на масовий політичний об'єкт, врешті-решт, історична пам'ять виконує «консервувальну» функцію в контексті збереження національної ідентичності. Окреслені прояви й функції історичної пам'яті свідчать про те, що остання є вельми вагомим інструментом політики, й актуальність її дослідження в такому контексті не викликає сумніву.

Стан наукової розробленості проблеми. Попри вагомий науковий розробки з окресленої проблематики, серед яких представлені роботи таких вчених, як В. Бабка, Є. Бистрицький, Я. Грицак, Л. Дробіжева, Ю. Зерній, М. Козин, А. Колодій, І. Кресіна, І. Курас, В. Лісовий, Г. Касьянов, О. Любовець, В. Масненко, Л. Нагорна, В. Полянський, А. Портнов, Ю. Римаренко, М. Степико, В. Ткаченко, О. Толочко, Л. Шкляр, О. Якубін, а також Я. Ассман, М. Вебер, М. Гальбвас, Е. Геллнер, К. Дойч, Є. Доманська, П. Коннертон, П. Нора,

Е. Сміт та інші, залишаються і певні невикладені аспекти.

Мета та завдання. Зокрема, наукова спільнота не повною мірою досягла консенсуальності щодо визначення ключових понять в окресленій площині. І якщо власне поняття «історична пам'ять» отримало достатнього змістовного наповнення, то зміст суміжних понять, які визначають інструментальність останньої як ресурсу політичного впливу, зокрема, «політика пам'яті» й «історична політика», а також синонімічні до них поняття все ще викликають наукові суперечки. Отже, постає задача за допомогою аналізу окреслених понять з'ясувати потенціал історичної пам'яті як ресурсу політичного впливу.

Власне, **метою статті** є дослідження того, як змінилася роль історичної пам'яті як інструменту політики в постмодерну сучасну епоху.

Результати. Фундатором теорії історичної пам'яті вважається французький соціолог М. Гальбвас [10]. Свій початок вона бере у ХХ столітті.

«Якщо спробувати узагальнити різні підходи до природи взаємин історії та пам'яті, то можна звести їх до таких позицій: 1) історія та пам'ять

протиставляються, навіть розглядаються як несумісні явища; 2) історія та пам'ять ототожнюються; 3) історія та пам'ять трактуються як форми розуміння та інтерпретації минулого, що перебувають у процесі постійної взаємодії, взаємного доповнення», – стверджує український вчений Г. Касьянов [6, с. 119]. Вчений зауважує, що першій і третій підходи більше пов'язані з дослідницькими й аналітичними операціями й характерні для сфери наукової діяльності, а ототожнення історії та пам'яті притаманне політичним, публіцистичним, ідеологічним дискурсам [6, с. 119].

У такому контексті авторське визначення історичної пам'яті Г. Касьянова таке: це форма «колективної» або «культурної» пам'яті, її різновид, який претендує на статус традиції (зрозуміло, винайденої, сконструйованої). Це міфологізована форма групових уявлень про минуле, що існують, як правило, у вигляді вибору стереотипних дискурсів, симулякрів, символів і «місць пам'яті». В умовах інформаційного суспільства вона набуває статусу гіперреальності, а це серйозно впливає на те, що заведено вважати реальністю» [6, с. 134].

«Історична пам'ять – це цілеспрямовано сконструйований засобами історичної політики відносно стійкий набір взаємопов'язаних колективних уявлень про минуле певної групи, кодифікований і стандартизований у громадських, культурних, політичних дискурсах, міфах, символах, мнемонічних і комеморативних практиках. Історична пам'ять є результатом культурного, соціального, політичного конструювання, але також своєю чергою сама постає засобом конструювання культурної, соціальної, політичної, релігійної ідентичностей, котрі в епоху націоналізму синтезуються в ідентичність національну» [6, с. 135].

З окреслених визначень формується такі висновки. Перший: історична пам'ять – це частина культури (або ж культурної пам'яті). Тобто під історичною пам'яттю розуміють суто спеціалізовану частину культури, що містить не лише власне історичні знання. Такої думки дотримується, зокрема, Л. Дробіжева. Вона вважає, що «історична пам'ять – своєрідний духовний потенціал народу» [5, с. 227].

Другий висновок, і він більш значущий у контексті нашої проблематики: історична пам'ять – це продукт цілеспрямованої політики пам'яті або історичної політики (кореляцію цих термінів ми спробуємо визначити далі).

Однак не всі вчені визначають історичну пам'ять як результат свідомої політики. Зокрема, А. Герасимчук і З. Тимошенко вважають, що «історична пам'ять – це соціально-психологічне явище, змістом якого є збереження та відтворення індивідом, соціальною групою, класом уявлень, переживань, традицій, звичаїв, морально-естетичних норм, котрі відбувалися в минулому. Через культуру

історична пам'ять постає як основа для розвитку історичного мислення, в межах якого відбувається усвідомлення нацією самої себе, усвідомлення того, що вона має свою історію, робить свій внесок у розвиток світової цивілізації» [3]. Іншими словами, процес формування історичної пам'яті, на думку окреслених вчених, відбувається еволюційно й органічно.

Що стосується використання історичної пам'яті як інструменту політики, то тут, як то кажуть, «у друзях немає згоди»: для відтворення цієї функції використовуються поняття «історична політика» чи «політика пам'яті» (але дуже слушно зазначити, що зустрічаються й інші дефініції: «мнемоісторія», «символічна історія» тощо).

Український дослідник В. Бабка вважає, що на пріоритет у використанні того чи іншого з наведених понять у різних країнах накладають відбитки наукові лінгвістичні традиції, міждержавні контакти й особливості використання відповідної термінології [1, с. 58]. Однак це не завжди прояснює їх зміст. Інколи ці поняття використовуються як взаємозамінні. Однак низка українських вчених все ж таки вважає, що їх зміст збігається не повною мірою.

Дослідниця А. Киридон розрізняє історичну політику й політику пам'яті таким чином: історична політика – це діяльність державних еліт, спрямована на переписування історії та деформацію суспільної пам'яті, цілеспрямований політичний вплив на історичну науку; політика пам'яті – осмислення умов співіснування різних пластів суспільної пам'яті й відповідних досвідів [7]. Таке визначення історичної політики містить у деякому ступені негативний контент. Це певною мірою збігається з поняттям «афірмативна історіографія», запропонованим Г. Касьяновим, остання «свідомо виконує функцію консолідації та зміцнення певного суспільства – народу, нації, держави, політичної чи релігійної групи» [6, с. 121]. Разом із тим вчений зазначає, що «історична політика афірмативного типу переважатиме в суспільствах, де ідеологічний і культурний плюралізм перебувають на початковій стадії розвитку, де сильні популізм і фасадна демократія, де наявні потужні звичаї патріархально-патримоніальних відносин тощо» [6, с. 121]. Адже насправді історична політика може бути й зі «знаком плюс». І вчений зазначає, що такий варіант історичної політики характерний для плюралістичних суспільств із розвиненою, стійкою демократією, з представленням інтересів всіх соціальних груп, традицією політичного плюралізму, «де афірмативна й дидактична історія виконує свої функції, не претендуючи на прерогативи аналітичної історії (аналітична історія / історіографія, на думку Г. Касьянова, відрізняється критичним та осмисленим ставленням до історичного матеріалу – Ю. Р.), а остання своєю чергою вільна у своїх рефлексіях із приводу двох перших» [6, с. 122].

Найвдалішу «демаркацію» цих понять запропонувала українська вчена Л. Нагорна: «є всі підстави для того, щоб застосовувати поняття «політика пам'яті» як узагальнювальне, «історична політика» – як уточнювальне для позначення її державно-правових аспектів, а рідко вживане поняття «мнемоісторія» – як використання історичної спадщини в самому процесі пригадування» [9, с. 113]. Іншими словами, Л. Нагорна розрізняє ці поняття за суб'єктами, що реалізують цю політику, а політика пам'яті водночас є ширшим поняттям, що містить долучення до неї всіх можливих соціальних суб'єктів, що представляють суспільство (в тому числі й індивідуальний суб'єкт, особу), а не тільки державу чи політичні еліти.

Так чи інакше, історична пам'ять крізь призму історичної політики, без сумніву, – це ресурс політичного впливу або влади у випадку, коли ми визнаємо владу через категорію «вплив».

«Відмінність сучасної історичної політики від її прототипів у минулому полягає в масштабах і цілях. Історична політика – явище нового часу, її зародження та розвиток пов'язані з індустріальним суспільством, появою масової політики, стандартизованих національних мов, масової освіти, в тому числі історичної як форми громадянського виховання. У такому сенсі історична політика існує з тих часів, коли історія перетворилася на засіб формування масової лояльності – не так і не стільки до сюзерена, як радше до найбільшої соціально-культурної та політичної спільноти нового часу, тобто нації» [6, с. 130]

Однак у постмодерну епоху історична політика набуває ще й іншого значення: «завданням політики пам'яті є інтеграція української історії у світову та європейську, <...> сприяння позитивного іміджу України як європейської держави, що має давню історію та культуру» [8, с. 83–84]. Тобто політика пам'яті в глобалізованому світі має відігравати ще й важливу репрезентативну функцію, від якої врешті-решт залежить успішність країни як на зовнішньому, так і на внутрішньому рівні.

Вельми цікаву внутрішню логіку пояснення останньої сентенції із «залученням» історичної пам'яті представляють автори нового наукового видання «Комунікація та культура в глобальному світі» Є. Бистрицький, Р. Зимовець, С. Пролесєв. Дозволимо собі викласти її в нашому дослідженні. «Всі люди є громадянами певних національних держав, але водночас вони можуть надавати перевагу споживчим товарам, культурним продуктам, закладам освіти, роботодавцям, місцям відпочинку й навіть урядам чи політикам інших держав. Ці закономірні наслідки глобалізації ставлять усі держави в становище жорсткої конкуренції, не стільки економічної, скільки символічної. Щоб залишатися ефективним референтом національної ідентичності й продовжувати генерувати солідарність,

репрезентаційний образ спільноти має перетворитися на бренд, що працює як на представників власної нації, так і на людей у навколишньому світі. Іншими словами, «брендинг нації» є необхідним чинником її внутрішньої консолідації та зміцнення її ідентичності в глобалізованому світі.

Це форма легітимації життєсвітowego цілого не тільки всередині спільноти, а й перед світом. І примітною рисою сучасного етапу глобалізації є те, що ці «всередині» й «ззовні» потребують одне одного» [2, с. 260]

Жодна країна в сучасному світі не може залишатися «не брендованою». Йдеться лише про сильніші й слабкіші бренди, що визначаються ступенем прихильності до них не тільки учасників власної нації, а й світової публіки. Сучасний націоналізм нерозривно зв'язаний із просуванням бренду нації, це, так би мовити, м'який націоналізм семантичної привабливості. Нації, які не опікуються своїми брендами, дають можливості визначати їх іншим, у тому числі своїм конкурентам [2, с. 261].

Примітно, що нації, які займають найвищі рядки в індексі брендів, традиційно вважаються досить інтегрованими й солідарними (німці, французи, італійці, японці). Але окрім цього до першої десятки цього індексу входить три поліетнічні нації, солідарність яких не побудована на принципі спільного походження: США, Швейцарія та Сінгапур [2, с. 393].

Можна впевнено казати, що на початку ХХІ сторіччя в громадян у межах державних кордонів України ще не було сформовано репрезентаційне уявлення спільноти в його просторовій і темпоральній структурованості. Відповіді на запитання «ким ми були?», «ким ми є зараз?», «ким ми маємо стати в майбутньому?» були різними в різних регіонах. У випадку Криму й Донбасу ця різниця виявилася критичною.

В аспекті синхронії («ким ми є зараз?») багато з тих, хто одержав синьо-жовті паспорти в 1991 році, просто не могли уявити себе учасниками спільноти, обмеженої кордонами України, вони залишилися в уявній спільноті СРСР. Для когось тяжіння сусідніх держав, враховуючи відкритість кордонів та інформаційну глобальність, виявилися сильнішим, ніж тяжіння Києва. Вражає і територіальна фрагментація українського суспільства. Так, відповідно до опитування, проведеного 2012 року, 36 % українців жодного разу в житті не були за межами рідного регіону (в Західній Україні й Криму це відповідно 47 % і 46 %), приблизно така ж кількість громадян бувають за межами свого регіону рідше, ніж 1 раз на рік. Така фізична регіональна фрагментація, безумовно, заважає формуванню спільного уявлення інших як сучасників-співвітчизників, що поділяють однорідні практики спільного життя. Вона ж є живильним ґрунтом і для свідомо спланованої дезінтеграції [2, с. 270].

У такому контексті автори наголошують, що репрезентаційні уявлення нації як щодо внутрішньої, так і щодо зовнішньої аудиторії складаються історично, а тому способи їх коригування є обмеженими й тривалими [2, с. 261].

Аналогічні проблеми відбуваються і в діахронічному аспекті. Історична необізнаність унеможливорює раціональне й інклюзивне привласнення історичної спадщини більшістю громадян. Такий дефіцит ретроспективної історичної континуальності, який свого часу відбувався в кожній нації, за відсутності виваженої системи історичних досліджень, освіти й популяризації заповнюється або уривками знань, або ж одвертою міфологією. І перше, й друге грає на дисоціацію спільного уявлення, бо в кожного свої близькі й улюблені уривки історії та свої міфічні герої. Тому зараз наша, тобто уявлювана нашими громадянами історична спадщина, являє собою гримучу суміш із трипільців, міфічних аріїв, Хмельницького, Мазепи, Бандери й радянських героїв Другої світової. Більш-менш однотайна відповідь на запитання «ким ми є?» все ще залишається актуальною для нашої спільноти. А від неї багато в чому залежить і інший вимір діахронії – «ким ми маємо бути», або «ким ми прагнемо стати?». Які цілі перед собою як нацією ми хочемо ставити й досягати? Звичайно, майбутні цілі не обов'язково мають бути проєкцією з минулого й осмислюватися в термінології «споконвічних прагнень народу». Проте уявлення нації як сталого колективу, що крокує з минулого в майбутнє, є одним із ключових елементів репрезентаційного уявлення спільноти, тим самим її символічним універсумом, належність до якого надає індивідуальній фінальності апріорі цілісного характеру [2, с. 271].

Отже, від того, яку внутрішню модель історичної політики ми оберемо, залежить не тільки наша внутрішня консолідація, а й наша успішність на зовнішній орбіті.

Г. Касьянов, говорячи про історичну політику в Україні, пропонує розрізняти декілька типів або моделей колективної / історичної пам'яті залежно від їх ідеологічного спрямування, інституційних і дискурсивних практик і форм репрезентації.

«Першу модель назвемо ексклюзивною – в цьому варіанті йдеться про те, щоб виключити із «загальної» колективної / історичної пам'яті якийсь набір міфів, уявлень і репрезентацій минулого, що заважає формуванню її «правильного» гомогенного варіанту, очистити від «чужорідних» елементів. У нашій країні в рамках ексклюзивної моделі спостерігалось протистояння двох основних наративів пам'яті, пов'язаних із різними формами культурної та політичної ідентичності: національного / націоналістичного й радянсько-ностальгічного.

Ексклюзивна модель за визначенням передбачає конфлікт із тими варіантами пам'яті, які не

вписуються в її ідеологічні рамки й у прагнення провести чітку лінію між «ми» й «вони», представляючи своєрідну форму культурного або політичного трайбалізму.

Другу модель можна описати як інклюзивну: вона передбачає інтеграцію в єдиний меморіальний і символічний простір різних варіантів колективної / історичної пам'яті та їх консолідацію в певний загальний наратив, наприклад, об'єднаний ідеєю громадянського патріотизму.

Третя модель – назвемо її мішаною (амбівалентною) – заснована на співіснуванні (але не злитті) різних варіантів колективної пам'яті, іноді ідеологічно й політично несумісних, які уживаються поряд чи то через відсутність суспільного інтересу, чи то завдяки цілеспрямованій політиці нейтралізації їх ідеологічного змісту. Візуальною ілюстрацією, на думку вченого, може слугувати приклад однієї київської вулиці. Отже, 2007 року вулицю Січневого повстання перейменували на Івана Мазепи (національний / націоналістичний варіант), прибравши колишню радянську назву, пов'язану з пам'яттю про інспірований більшовиками виступ на заводі «Арсенал» у січні 1918 року. Проте вулиця І. Мазепи бере початок від Арсенальної площі, на якій височіє радянський пам'ятник (гармата на постаменті) – символ Січневого повстання. Закінчується вона на площі Слави (радянська назва), де розташовані чи не найбільш знакові й важливі меморіальні комплекси комуністичного часу – меморіал і парк Вічної слави» [6, с. 136].

Попри вітчизняні практики, варто аналізувати світовий досвід у такому контексті. Виносячи корисні уроки, аби не наражатися на інструментальні помилки в історичній політиці, Я. Грицак пропонує такі зарубіжні варіанти політики пам'яті:

- агресивна політика пам'яті – силове нав'язування панівної версії сприйняття минулого, як у міжвоєнних Польщі й Румунії. Ризикований і сумнівний спосіб, що потребує значної централізації влади й достатніх ресурсів для втілення. Небезпека полягає і в тому, що цей спосіб може привести до зворотних наслідків – актуалізації альтернативних оцінок минулого;

- нігілістичний підхід – ігнорування конфліктів пам'яті, покладаючись на природне забуття. Але кожне покоління, соціальна чи етнічна спільнота природно прагне мати власну історію та зберігати пам'ять попри ігнорування унікальності цієї спільноти офіційною владою;

- політика висміювання – прощання зі сміхом із власним минулим (приклад Великої Британії, де поширені телешоу, в яких відкрито кепкують з англійських традицій). Проте жарти з власною історією можуть сприйматися як національна образа;

- пакт про забуття – усунення із суспільного дискурсу конфліктогенних і неприємних для

пригадування сюжетів історії. Прикладами є Німеччина Конрада Аденауера й Іспанія після режиму Франко. Однак такий пакт має обмежений термін дії. З часом суперечки про минуле розпалюються ще з більшою силою;

– суспільна байдужість до минулого – наслідок гордості за теперішнє. Прикладом вчений наводить сучасну Іспанію, в якій населення не має помітного інтересу до власної історії, однак воно пишається нинішніми успіхами країни й зацікавлене в майбутніх здобутках [4, с. 74–78].

Вважаємо, що всі моделі варті того, щоб бути розглянутими. Очевидно, можна відноситися до них як до суто теоретичних конструкцій, використання та поєднання яких на практиці буде залежати від регіональної специфіки, історичної ситуації, залучених політичних суб'єктів тощо.

Висновки. Отже, історична пам'ять є вельми вагомим ресурсом сучасної політики, з використанням якого формується її різновид – історична політика, від якої залежить не тільки подолання внутрішньополітичних конфліктів, але й формування цілісного репрезентаційного образу країни на зовнішньополітичному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабка В. Історична пам'ять як фактор політичного впливу в незалежній Україні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03 «Політична культура та ідеологія». Ніжин, 2016. 249 с.
2. Бистрицький Є., Зимовець Р., Пролесєв С. Комунікація і культура в глобальному світі. Київ : Дух і Літера, 2020. 416 с.
3. Герасимчук А., Тимошенко З. Курс лекцій з філософії : навчальний посібник. Київ : Видавництво Європейського університету, 2005. 422 с.
4. Грицак Я. Життя, смерть та інші неприємності: статті та есеї. Київ : Грані-Т, 2010. 232 с.
5. Дробижева Л. Историческое самосознание как часть национального самосознания народов. Традиции в современном обществе. Исследования этнокультурных процессов. Москва : Наука, 1990. 246 с.
6. Касьянов Г. Історичні пам'ять та історична політика: до питання про термінологію й генеалогію понять. *Український історичний журнал*. 2016. № 2. С. 118–137.
7. Киридон А. Гетеротопії пам'яті: Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. Київ : Ніка-Центр, 2016. 320 с.
8. Мусієнко І. Політика пам'яті та проблеми європейського сприйняття України. *Культурні трансфор-*

мації в синхронії та діахронії: теорія і практика : тези доповідей міжнародної наукової конференції. Київ : Стародавній Світ, 2012. С. 82–84.

9. Нагорна Л. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.

10. Halbwachs M. On collective memory. Chicago and London : The University of Chicago Press, 1992. 235 p.

REFERENCES:

1. Babka V. (2016) Istorychna pamiat yak faktor politychnoho vplyvu v nezalezhnii Ukraini [Historical memory as a factor of political influence in independent Ukraine]. Nizhyn. 249 s. [in Ukrainian].
2. Bystrytskyi Ye., Zymovets R., Proleiev S. (2020) Komunikatsiia i kultura v hlobalnomu sviti [Communication and culture in the global world]. Kyiv : Dukh i Litera. 2020. 416 s. [in Ukrainian].
3. Herasymchuk A.A., Tymoshenko Z.I. (2005) Kurs lektsii z filosofii [Course of lectures on philosophy]. Kyiv : Vydavnytstvo Yevropeiskoho universytetu. 2005. 422 s. [in Ukrainian].
4. Hrytsak Ya. (2010) Zhyttia, smert ta inshi nepryiemnosti: statii ta esei [Life, death and other troubles: articles and essays]. Kyiv : Hrani-T. 232 s [in Ukrainian].
5. Drobizheva L. (1990) Istoricheskoe samosoznanie kak chast' nacional'nogo samosoznaniya narodov [Historical identity as part of the national identity of peoples]. Tradicii v sovremennom obshchestve. Issledovaniya etnokul'turnykh processov. Moscow : Nauka. 246 s. [in Russian].
6. Kasianov H. (2016) Istorychni pamiat ta istorychna polityka: dopytanniaproterminolohiiuhenealohiiu poniat [Historical memory and historical politics: the question of terminology and genealogy of concepts]. Ukrainnyi istorychnyi zhurnal. no 2. Pp. 118–137 [in Ukrainian].
7. Kyrydon A. (2016) Heterotopii pamiat: Teoretyko-metodolohichni problemy studii pamiat [Heterotopias of memory: Theoretical and methodological problems of memory studies]. Kyiv : Nika-Tsentr. 320 s. [in Ukrainian].
8. Musiienko I. V. (2012) Polityka pamiat ta problemy yevropeiskoho spryiniattia krainy [The politics of memory and the problems of European perception of Ukraine]. Kulturni transformatsii v synkhronii ta diakhronii: teoriia i praktyka. Kyiv: Starodavnyi Svit. pp. 82–84 [in Ukrainian].
9. Nahorna L. P. (2012) Istorychna pamiat: teorii, dyskursy, refleksii [Historical memory: theories, discourses, reflections]. Kyiv : IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 328 s. [in Ukrainian].
10. Halbwachs M. (1992) On collective memory. Chicago and London : The University of Chicago Press. 235 p. [in English].

Conceptualizing of historical memory as a resource of political influence in the postmodern era

Rudenko Yuliia Yuriivna

PhD in Political Science,
Associate Professor,
Associate Professor at the
Department of National Security,
National Academy of the
Security Service of Ukraine
Mykhaila Maksymovycha str., 22,
Kyiv, Ukraine

Historical memory is seen as a resource of political influence. It is argued that there are at least two approaches to its definition in this context: historical memory – as a set of collective ideas about the past, a form of collective memory of the group, which is purposefully constructed by the state (political elite); historical memory is a kind of spiritual potential of the people, which is formed organically and evolutionarily.

In the first case, we are talking about historical politics. It is argued that the terms “historical policy” and “memory policy” are used in the context of “constructing” historical memory. It is noted that the priority in the use of a term is determined by certain factors. In particular, the peculiarities of the scientific linguistic tradition, interstate contacts and the specifics of the use of appropriate terminology. But in most cases they are distinguished by the subjects of influence: historical memory is formed by the state (political elite).

It is argued that historical politics in the postmodern era has had a significant impact on politics in general. First, it forms mass ideas, loyalty to power, serves as an argument in ideological contradictions and is a means of education. And, secondly, and most importantly, it represents the “brand” of the country at the foreign policy level, makes it competitive. After all, correct historical policy, in particular, is of great importance for Ukraine, as its historical memory is rich, but woven from heterogeneous fragments that represent different eras and have, in particular, a regional dimension. And history, in turn, becomes an effective player of today, as the author proves.

It is argued that there are different types and models of historical policy. These include: aggressive politics of memory, nihilistic approach, politics of ridicule, pact of oblivion, politics of memory with indifference to the past. Emphasis is placed on the fact that the choice of type and model determines our domestic political stability, the formation of pluralistic values and success in the foreign policy arena.

Key words: *historical memory, historical politics, memory politics, globalization, postmodern era.*

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Гірман Алла Павлівна
Волкова Валерія Анатоліївна
Ковальчук Альона Олександрівна

Зовнішня політика та міжнародні зв'язки Європейського Союзу

УДК 327
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.2>

Гірман Алла Павлівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних
економічних відносин, регіональних
студій та туризму
Університету митної справи та фінансів
вул. Володимира Вернадського, 2/4,
Дніпро, Україна

Волкова Валерія Анатоліївна
студентка III курсу
факультету економіки, бізнесу
та міжнародних відносин
Університету митної справи та фінансів
вул. Володимира Вернадського, 2/4,
Дніпро, Україна

Ковальчук Альона Олександрівна
студентка III курсу
факультету економіки, бізнесу
та міжнародних відносин
Університету митної справи та фінансів
вул. Володимира Вернадського, 2/4,
Дніпро, Україна

Статтю присвячено вивченню трансформації зовнішньої політики й дослідженню міжнародних зв'язків Європейського Союзу в сучасних умовах. Актуальність дослідження полягає в тому, що воно зосереджене на аналізі інституційної та політико-правової архітектури зовнішньої політики Європейського союзу в тому вигляді, як вона складається на практиці з 2010 р.

Мета статті полягає у вивченні трансформації зовнішньої політики й дослідженні міжнародних зв'язків Європейського Союзу в сучасних умовах. Для розв'язання поставлених завдань використано загальнонаукові й спеціальні методи й прийоми пізнання – системний і компаративний підходи, – що дозволяють здійснювати всебічний аналіз особливостей розвитку процесів у рамках діяльності інтеграційних об'єднань з урахуванням факторів впливу й обставин.

У статті підкреслено, що немає жодної іншої міжнародної організації у світі, в якій на різних рівнях управління взаємодіяло б стільки гравців, як в Європейському Союзі, внаслідок чого й процес прийняття зовнішньополітичних рішень в Європейському Союзі відрізняється великою складністю. Саме тому на міжнародному рівні Євросоюз спілкується трьома різними способами: міжурядовим, за допомогою наднаціональних інститутів, через окремих держав-членів.

Автори відзначають, що термін «міжнародні відносини Європейського Союзу» тривалий час мав специфічний сенс, що містив зовнішню торгівлю, допомогу третім країнам і ряд інших розрізнених галузевих «низьких» сфер міжнародної діяльності Європейської комісії, які пізніше стали протиставляти «високому» виміру зовнішньої політики. У статті простежено шлях від зародження Європейського політичного співробітництва, що спочатку мало неформальну основу, до його формалізації в статті 30 Єдиного європейського акту 1986 р. Таке співробітництво отримало найменування Спільної зовнішньої політики й політики безпеки в Маастрихтському договорі 1992 р., що заснував Європейський союз.

У центрі уваги авторів статті – спроба об'єднати в одну систему Спільну зовнішню політику й політику безпеки й всі економічні напрями зовнішньої політики Європейського Союзу, що знайшло своє відбиття в Лісабонському договорі 2007 р. Внаслідок інституційних змін у зовнішній політиці Європейського Союзу після набуття чинності Лісабонського договору, в тому числі з огляду на започаткування Європейської служби зовнішньополітичних дій, були створені певні умови для його послідовніших і дієвіших кроків на міжнародній арені.

Ключові слова: Європейський Союз, міжнародні зв'язки, зовнішня політика, міжнародна безпека, глобалізація, інтеграція, міжнародні організації, політичні актори.

Вступ. З кінця «холодної війни» Європейський Союз поступово розширює свої зовнішні відносини й зовнішню політику й стає глобальним суб'єктом світової політики. Насправді ЄС швидко став центром великої кількості міжрегіональних домовленостей із низкою регіонів світу. Сприяння розвитку регіональних і міжрегіональних відносин не тільки виправдовує та підвищує власне існування та ефективність ЄС як глобального актора, а також сприяє легітимності й статусу інших регіонів, породжуючи поглиблення наскрізних міжрегіональних відносин у торговельно-економічній і політичній сферах.

Питання про зовнішню політику ЄС та його міжнародні зв'язки були викладені багатьма дослідниками, такими як Р. Абделал, Дж. Батора., Ю. Борко, С. Блокманс, С. Дюк, Л. Еркеленс, У. Кротц, Ф. Могеріні й іншими [1–7].

Європейське інтеграційне об'єднання як економічний союз являє собою гігантський загальний ринок, в якому забезпечена гармонізація деяких ключових сфер політики. Так, 19 із 27 країн-учасниць перейшли на єдину валюту євро. Торгівля підпорядкована наднаціональному регулюванню. Однак можливості ЄС на міжнародній арені, його сильні й слабкі сторони як міжнародного гравця ще не досить вивчені. Аналіз інституційної та політико-правової архітектури зовнішньої політики Європейського Союзу потребує додаткового наукового дослідження.

Мета та завдання. Метою статті є вивчення трансформації зовнішньої політики й дослідження міжнародних зв'язків ЄС у сучасних умовах. Завдання – аналіз зовнішньої політики Європейського Союзу в інституційному й політико-правовому контексті.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано загальнонаукові й спеціальні методи й прийоми пізнання: системний і компаративний підходи, що дозволяють здійснювати всебічний аналіз особливостей розвитку процесів у рамках діяльності інтеграційних об'єднань з урахуванням факторів впливу й обставин.

Результати. Євросоюз – це політичний актор, єдиний у своєму роді. Суверенітет, як і мотив до зовнішньополітичної дії, в ньому поділяють між собою держави-члени й різні інституційні гравці. Тому необхідно уточнити, що ми маємо на увазі, розмірковуючи про зовнішню політику Євросоюзу. З одного боку, в кожній з держав-членів є свої зовнішньополітичні пріоритети. З іншого боку, й сам Євросоюз має колегіальний голос під час спілкування з третіми країнами й на багатосторонніх зустрічах. Принципи, на які спирається цей колективний орган, визначені в Лісабонському договорі – це принципи демократії, верховенства права, універсальності й неподільності прав людини й фундаментальних свобод, поваги людської гідності, рівності й солідарності, а також повага принципів Статуту ООН і міжнародного права. Немає жодної іншої міжнародної організації у світі, в якій на різних рівнях управління взаємодіяло б стільки гравців, як в ЄС, внаслідок чого й процес прийняття зовнішньополітичних рішень в ЄС відрізняється великою складністю. Саме тому на міжнародному рівні Євросоюз спілкується трьома різними способами: міжурядовим, за допомогою наднаціональних інститутів, через окремих держав-членів [1].

Тим часом термін «зовнішня політика» традиційно використовується для опису того, як держави вибудовують свої відносини з іншими державами в рамках міжнародної системи. За своєю суттю цей термін відбиває саме державоцентричний підхід навіть у тому випадку, коли його застосовують щодо відносин між державами й іншими акторами – такими, як міжнародні організації. Однак завжди маються на увазі підходи й цілі, властиві державі в її взаємодії з іншими державами під час просування своїх національних інтересів на світовій арені.

Оскільки Європейський Союз (ЄС) не є державою, в ньому відсутні централізована влада й власні державні інститути, разом із тим його зовнішня політика відбиває загальні особливості функціонування його специфічних (наднаціональних) інститутів. Тим часом європейські спільноти, з яких виріс Євросоюз, фактично стали учасниками міжнародних відносин із часу своєї появи в 1950-х роках. Термін «міжнародні відносини ЄС» із часом отримав специфічний сенс, маючи на увазі зовнішню торгівлю, допомогу третім країнам і ряд інших розрізнених галузевих «нижчих» сфер міжнародної діяльності, якими займалася Євро-

пейська комісія (далі – Комісія, ЄК) та які пізніше стали протиставляти «високому» виміру зовнішньої політики.

Останнє поняття зародилося тільки в 1970-і роки як Європейське політичне співробітництво (далі – ЄПС) і спочатку мало неформальну основу. Потім ЄПС було формалізовано в ст. 30 Єдиного європейського акту 1986 р. та отримало найменування Спільної зовнішньої політики й політики безпеки (далі – СЗПБ) в Маастрихтському договорі 1992 р., що заснував Європейський Союз з огляду на слабкість міжурядової СЗПБ і небажання держав-членів делегувати на наднаціональний рівень ті компетенції, які дали б можливість таку слабкість подолати з 1990-х рр. Крім того, Євросоюз розвиває загальні стратегії партнерства з різними країнами й регіонами світу, які можна схарактеризувати як його структурну зовнішню політику [2].

Послідовність у зовнішній політиці ЄС забезпечується ст. ст. 3 та 13 Договору про Європейський Союз. У ст. 3 говориться про те, що Євросоюз повинен забезпечити узгодженість своїх дій на міжнародній арені, а Комісія та Рада міністрів ЄС (Рада) повинні співпрацювати для того, щоб таку узгодженість забезпечити. Ст. 13 визначає, що Рада забезпечує єдність, узгодженість і дієвість акцій Союзу. Йдеться про правове процедурне зобов'язання, з якого випливає політична дія. Актори у сфері зовнішньої політики ЄС, діючи в загальному полі, зобов'язані координувати свої розрізнені дії, щоб забезпечити потрібну послідовність.

У центрі уваги сучасних дослідників – спроба об'єднати в єдину систему СЗПБ і всі економічні напрями зовнішньої політики ЄС, що знайшло своє відбиття в Лісабонському договорі 2007 р.

Лісабонський договір набув чинності в грудні 2009 р. після конституційних суперечок в ЄС, що тривали майже десятиліття. Він не заміщає колишні основоположні договори, але вносить деякі важливі зміни в Договір про Європейський Союз (Маастрихтський договір 1992 р., далі – ДЕС) і Договір про створення Європейського економічного співтовариства (Римський договір 1957 р., нині Договір про функціонування Європейського Союзу, далі – ДФЕС).

Таким чином, наше дослідження зосереджено на аналізі інституційної та політико-правової архітектури зовнішньої політики Європейського Союзу в тому вигляді, як вона складається на практиці з 2010 р. У такому сенсі зовнішня політика ЄС взята в широкому зрізі, що містить як її «високу», так і «низьку» складову частину. Ми відносимо до неї не тільки Спільну зовнішню політику й політику безпеки, але й загальну торговельну політику, співпрацю у сфері сприяння міжнародному розвитку, гуманітарну допомогу, політику сусідства. Однак за межі нашої безпосередньої уваги винесені зовнішні аспекти внутрішніх компетенцій ЄС

(економічна й монетарна, екологічна й енергетична політики, міграція тощо).

За наявності загальної інституційної архітектури в конкретних аспектах зовнішньої політики ЄС, яка розуміється в широкому сенсі, окремі інститути й органи виконують у ній різні функції. Аналіз у такому випадку збудований навколо участі в зовнішній політиці ЄС численних інституційних акторів.

Внаслідок інституційних змін у зовнішній політиці ЄС після набуття чинності Лісабонського договору, в тому числі з огляду на започаткування Європейської служби зовнішньополітичних дій (далі – ЄСЗД), були створені певні умови для його послідовніших і від того дієвіших кроків на міжнародній арені. Європейська служба зовнішньополітичних дій була створена у 2011 р. Вона функціонує як «міністерство закордонних справ ЄС». Очолює ЄСЗД Верховний представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки, який одночасно є заступником голови Комісії.

ЄСЗД часом досить влучно називають «проміжною» структурою, що застрягла десь на півдорозі від класичної дипломатичної служби, яку мають держави, до наднаціональної бюрократії за образом Європейської комісії [3]. Глава ЄСЗД, тобто, по суті, міжурядової спільної зовнішньої політики одночасно займає високий пост у наднаціональній Комісії, займаючись європейською політикою розвитку, сусідства й торгівлі [4].

Отже, Лісабонський договір тісніше зводить разом дві області, які раніше розвивалися окремо: зовнішні зносини (торгівля, допомога розвитку), з одного боку, й традиційніші вимірювання зовнішньої політики (СЗПБ), з іншого боку. Проте вироблена реформа виявилася не до кінця послідовною. Правова природа принципів горизонтального й вертикального узгодження, які мають стосунок до «високої» зовнішньої політики рішень, – колишня. Тобто вона й тепер залишається поза сферою судової відповідальності й залежить від рівня готовності до співпраці з боку держав-членів (або відсутності такої).

За заявами экс Верховного представника ЄС із закордонних справ Федеріки Могеріні, Європейський Союз, взятий у цілому й з урахуванням міжнародного впливу окремих його держав-членів, є наддержавою, яка має унікальні інструменти, що дозволяють справлятися з деякими з найнебезпечніших світових криз [5]. Така оцінка видає бажане за дійсне. Всупереч подібним твердженням ЄС не відповідає критеріям наддержави у звичному сенсі цього слова.

Для традиційної наддержави важливо, зокрема, володіння військовою міццю, тоді як у військовому плані можливості ЄС досить невеликі. До того ж у нього децентралізована політична структура, яка в принципі не дозволяє витримувати єдиний курс

на міжнародній арені, хоча держави-члени й прагнуть до цього. Це підтвердила, наприклад, реакція Євросоюзу на кризу в Лівії, де власна роль ЄС виявилася в доставленні гуманітарної допомоги й у введенні режиму санкцій, проте в аспекті безпеки спільні дії Євросоюзу не вдалися. Німецький аналітик Штефан Майстер відзначає, що в Брюсселя немає адекватного військового й політичного інструментарію і для роботи на сирійському напрямі.

Для уточнення міжнародної ідентичності ЄС фахівці вдаються до різних термінів: нормативна сила, структурна сіла або навіть неоімперія.

Нормативна сила, яку часто приписують Євросоюзу як глобальному актору, передбачає здатність впливати на дії та уявлення держав-членів засобами прямого й опосередкованого переконання. Ідея Європи як нормативної сили була запропонована у 2002 р. британським ученим Еном Меннерсом, який наполягав на спроможності Євросоюзу в питанні моделювання бажаного устрою міжнародних відносин.

В інституціональному плані організація Євросоюзу унікальна. Так, на відміну від національних політичних систем в ЄС немає ні президента, ні прем'єр-міністра або навіть уряду. Злагоджену роботу забезпечують відразу кілька інститутів, у кожного з яких свої функції. Найголовнішими серед інститутів є Європейська комісія (ЕК), Європейський парламент (ЄП) і Рада Європейського союзу (Рада). Європейську комісію, що представляє інтереси Євросоюзу в цілому, нерідко називають урядом ЄС. Це впливовий бюрократичний орган, який відіграє ключову роль в управлінні інтеграційним об'єднанням. У Комісії більше влади, ніж в адміністраторів більшості міжнародних організацій. Проте ця схожість із національним урядом оманлива.

Насправді в системі Євросоюзу ЕК ділить виконавчу владу з національними урядами, об'єднаними в Раду. Європейський парламент, який представляє інтереси громадян країн ЄС, виконує разом із Радою функцію законодавчої влади. Вони можуть відкидати законопроекти або вносити в них свої поправки. Але монополія на законодавчу ініціативу в ЄС віддана саме Європейській комісії.

Висновки. Європейський союз взаємодіє практично з усіма країнами, сусідніми й віддаленими регіонами, а також із ключовими міжнародними організаціями. Він має 139 делегацій у третіх країнах і багатосторонніх інститутах (починаючи з ООН у Нью-Йорку) по всьому світу. Делегації ЄС наділені статусом дипломатичної місії. Крім того, він підтримує відносини з численними неурядовими організаціями й займається публічною дипломатією [6].

Європейський союз виявляє активність у різних сферах глобальної політики, тому було б неправомірним спрощенням зводити його зовнішню

політику виключно до Спільної зовнішньої політики й політики безпеки, яка є лише важливим компонентом значно більш різнопланової політики ЄС на міжнародній арені.

Визначення адекватних аналітичних рамок для вивчення такого складного об'єкта, як зовнішня політика ЄС, – це дуже важка проблема й завдання для подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Abdelal R., Krotz U. Disjoining Partners: Europe and the American Imperium. *Power in a Complex Global System* / Ed. by Louis W. Pauly and Bruce W. Jentleson. London : Routledge, 2014. P. 131–147.
2. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. 2016. URL: https://eeas.europa.eu/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf.
3. Bátorá J. The Mitrailleuse Effect': The EEAS as an Interstitial Organization and the Dynamics of Innovation in Diplomacy. *Journal of Common Market Studies*. 2013. No 51 (4). P. 598–613.
4. Erkelens L., Blockmans S. Setting up the European External Action Service: an Institutional Act of Balance. *CLEER Working papers*, 2012. No 1. 32 p.
5. Mogherini: The EU is a superpower'. *EurActiv*. 25.02.2015. URL: <http://www.euractiv.com/section/global-europe/news/mogherini-the-eu-is-a-superpower/>.

6. Duke S. The European External Action Service and Public Diplomacy. *Discussion Papers in Diplomacy*. Clingendael, Netherlands Institute of International Relations. The Hague, 2013. 44 p.

REFERENCES:

1. Abdelal Rawi, Krotz Ulrich. (2014) Disjoining Partners: Europe and the American Imperium. *Power in a Complex Global System* / Ed. by Louis W. Pauly and Bruce W. Jentleson. London: Routledge. Pp. 131–147.
2. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. (2016) URL: https://eeas.europa.eu/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf.
3. Bátorá J. (2013) The Mitrailleuse Effect': The EEAS as an Interstitial Organization and the Dynamics of Innovation in Diplomacy. *Journal of Common Market Studies*. No. 51(4). pp. 598–613.
4. Erkelens L., Blockmans S. (2012) Setting up the European External Action Service: an Institutional Act of Balance. *CLEER Working papers*. No 1.
5. Mogherini: The EU is a superpower'. *EurActiv*, 25.02.2015. URL: <http://www.euractiv.com/section/global-europe/news/mogherini-the-eu-is-a-superpower/>
6. Duke S. (2013). The European External Action Service and Public Diplomacy. *Discussion Papers in Diplomacy*. Clingendael, Netherlands Institute of International Relations. The Hague, 44 p.

EU foreign policy and international relations

Hirman Alla Pavlivna

PhD in Political Science,
Associate Professor at the Department
of International Economic Relations,
Regional Studies and Tourism,
University of Customs and Finance
Volodymyra Vernadskoho str., 2/4,
Dnipro, Ukraine

Volkova Valeriia Anatoliivna

3rd year Student at the Faculty
of Economics, Business
and International Relations,
University of Customs and Finance
Volodymyra Vernadskoho str., 2/4,
Dnipro, Ukraine

Kovalchuk Alona Oleksandrivna

3rd year Student at the Faculty
of Economics, Business
and International Relations,
University of Customs and Finance
Volodymyra Vernadskoho str., 2/4,
Dnipro, Ukraine

The article is devoted to the study of foreign policy transformation and the study of EU international relations in modern conditions. The relevance of the study is that it focuses on the analysis of the institutional and political-legal architecture of the European Union's foreign policy as it has been in practice since 2010.

The aim of the article is to study the transformation of foreign policy and the study of EU international relations in modern conditions. To solve the tasks used general and special methods and techniques of cognition: systematic and comparative approaches that allow a comprehensive analysis of the peculiarities of the development of processes in the activities of integration associations, taking into account the factors of influence and circumstances. The article emphasizes that there is no other international organization in the world in which as many players interact at different levels of government as in the EU, as a result of which the process of foreign policy decisions in the EU is very complex. That is why, at the international level, the European Union communicates in three different ways: intergovernmentally, through supranational institutions, through individual member states.

The authors note that the term "EU international relations" has long had a specific meaning, including foreign trade, assistance to third countries and a number of other disparate sectoral "low" areas of the European Commission's international activities, which later came to contrast with the "high" dimension of foreign policy. The article traces the path from the emergence of European political cooperation, which initially had an informal basis to its formalization in Article 30 of the Single European Act of 1986. Such cooperation was called the Common Foreign and Security Policy in the 1992 Maastricht Treaty, which established the European Union.

The authors focus on the attempt to unite the Common Foreign and Security Policy and all economic areas of EU foreign policy, which was reflected in the Lisbon Treaty in 2007. Due to institutional changes in EU foreign policy after the entry into force of the Lisbon Treaty, including the launch of the European External Action Service, certain conditions have been created for its more consistent and effective steps in the international arena.

Key words: EU, international relations, foreign policy, international security, globalization, integration, international organizations, political actors.

Демчишак Руслан Богданович
Пасічний Роман Ярославович

“Brexit”: застосування маніпулятивних технологій та прийомів

УДК 342.8

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.3>

Демчишак Руслан Богданович
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна

Пасічний Роман Ярославович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна

Вплив політичних технологій на формування громадської думки в сучасну епоху «післяправди» набирає значної ваги. Саме тому дослідження процесу формування громадської думки й політичної свідомості за допомогою політичних технологій, різновиди маніпуляційних технологій, технік і прийомів впливу на рішення громадян актуальні й важливі. У дослідженні проаналізовано основні технології, які дали змогу просунути євроскептикам у суспільно-політичний дискурс британського суспільства ті наративи, що забезпечили перемогу на референдумі. Мета нашого дослідження – вивчити маніпулятивні прийоми й технології їх застосування в процесі “Brexit”. Відповідно, об’єктом дослідження є політичні технології, зокрема маніпулятивні, а предметом – вплив цих технологій на формування громадської думки щодо питання виходу Великобританії з Євросоюзу (“Brexit”). Відповідно до мети поставимо завдання: окреслити різновиди маніпулятивних технологій і важелі впливу на формування громадської думки, а також проаналізувати вплив політичних (маніпулятивних) технологій на вихід Великобританії з Європейського Союзу.

Застосовувавши цілий комплекс прийомів і технік впливу на свідомість громадян, зокрема емоційну гойдалку, нагнітання страху, маніпуляції цифрами й невірні висновки, командою євроскептиків було запущено в мас-медіа кілька наративів, які й забезпечили прихильність британців щодо їхньої позиції. Перший наратив – Європейський Союз запустив у Британію неконтрольований потік мігрантів, які відбирають робочі місця. Застосовувалась техніка накачування емоціями або «емоційна гойдалка». Другий – значні виплати Британією в бюджет Європейського Союзу. Третій – Британія годує Брюссельських бюрократів, законотворчість яких «відбирає» в Британії суверенітет. Апеляція до історичного минулого й маніпулювання цінностями. Третя техніка – техніка «правої більшості» або масової згуртованості. Як наслідок, пропонувалось легке розв’язання складної проблеми – вихід з Європейського Союзу.

Сучасні телекомунікаційні технології перетворили цю інформацію в особливо ефективний інструмент для маніпуляції громадською думкою. “Brexit” показав, як вивести успішність подібних кампаній на новий рівень.

Ключові слова: маніпуляційна технологія, “Brexit”, політичні технології, громадська думка, переконання, політична свідомість.

Вступ. Процедура референдуму за вихід Великобританії з Євросоюзу й рух підтримки виходу “Brexit” своєю формою та змістом є політичними процесами, тому вважаємо за доцільне застосувати інституціональний підхід з метою окреслення місця та ролі політичних інститутів у цих процесах. Маніпулятивні технології є різновидом політичних технологій, які формують сприйняття дійсності індивідом, а також впливають на свідомість людини та її поведінку. Тому поряд з інституційним підходом застосуємо й біхевіористський підхід, прибічники якого стверджують, що в політичному житті домінантного значення набувають індивідуальні потреби. Поставивши за мету просування в суспільну свідомість певну ідею, політичні маніпулятивні технології використовують психологічні техніки й прийоми впливу на реципієнтів через різноманітні канали комунікацій, повідомлення (меседжі) й наративи. Відповідно, доцільно буде застосувати методологічний апарат дослідження соціальних комунікацій і психології мас.

Вплив на формування політичних уявлень британців щодо питання, залишатись в Євросоюзі чи вийти з нього, здійснювало дві умовні політичні сили – євроскептики і єврооптимісти (в кожному з яких входили представники різних політичних

партій, профспілок, громадських діячів і відомих осіб), кожна з яких бачила майбутнє Британії по-різному. Причини такого діаметрально-протилежного бачення полягали в розбіжностях поглядів на можливість Британії задовольнити національні інтереси в рамках ЄС. Протистояння між цими двома силами відбувається ще з 1973 р. з моменту референдуму щодо приєднання до Європейської економічної спільноти. Зазвичай, із моменту вступу Британії до ЄС, відповідно до даних опитування населення, твердих прихильників ЄС було 30 %, а твердих противників ЄС – 20 %. Така кількість євроскептиків загалом притаманна майже всім державам ЄС і вважається середньою. Решта британців періодично змінювало думку залежно від стану економіки в Європейському Союзі. Проте з моменту оголошення референдуму щодо виходу з ЄС кількість євроскептиків у Британії почало різко зростати, що й забезпечило перемогу прихильників “Brexit” [4]. Проаналізуємо, які методи, прийоми й техніки були застосовані для досягнення мети.

Мета та завдання. Мета нашого дослідження – вивчити маніпулятивні прийоми й технології їх застосування в процесі “Brexit”. Відповідно, об’єктом дослідження є політичні технології,

зокрема маніпулятивні, а предметом – вплив цих технологій на формування громадської думки щодо питання виходу Великобританії з Євросоюзу (“Brexit”).

Відповідно до мети поставимо завдання: окреслити різновиди маніпулятивних технологій і важелі впливу на формування громадської думки, а також проаналізувати вплив політичних (маніпулятивних) технологій на вихід Великобританії з Європейського Союзу.

Результати. Для того, щоб розібратись у технологіях впливу, необхідно спочатку проаналізувати кінцевого реципієнта повідомлень, тобто тих британців, які голосували «за / проти» ЄС. Аналіз статистики, зібраної Агентством лорда Ешкрофта, показує, що “Brexit” підтримали жителі англійської сільської місцевості з низьким або середнім рівнем доходу віком 35 років і старше, з них понад 37 % заявили, що невдоволення членством в ЄС «назріло в них давно». Партійна ідентичність тих, хто проголосував: за вихід з Європейського союзу висловилися 96 % прихильників UKIP (Партії незалежності Великобританії), 58 % – Консервативної партії (торі) й тільки від 30 до 37 % лейбористів. З них 66 % ідентифікували себе як «більше англійців, ніж британців». Прихильники “Brexit” також негативно ставились до таких явищ, як: мультикультуралізм (39 %), глобалізація (36 %), соціальний лібералізм (35 %), міграція (54 %), екологізм (26 %), фемінізм (22 %) і, нарешті, капіталізм (43 %) [2]. Таким чином, середньостатистичний прихильник виходу Великобританії з ЄС – це корінний житель-провінціал із традиційною системою цінностей, представник робочого класу або сфери обслуговування з невисоким рівнем освіти.

Загалом, обидві сторони – як прихильники (Brexit), так і противники (Remain) членства Британії в ЄС – намагались методом спрощення інформації та емоційного забарвлення власних наративів схилити якомога більше прихильників на свій бік, за що й були засуджені Парламентським комітетом за некоректне ведення дискусії та маніпулювання цифрами [5].

Можемо виділити основні теми, які вплинули на формування рішення, а саме: іммігранти загалом та іммігранти з країн ЄС, високо зарегульована нормативна база та інвестиції з ЄС, внески Британії в бюджет ЄС і зворотна допомога з ЄС, соціальні виплати на дитину в ЄС, управління ЄС і вплив Британії на прийняття рішень. Британське аналітичне агентство IPSOS MORI провело дослідження щодо цих питань, в якому показало, наскільки уявлення пересічного британця відповідає реальним цифрам, щодо яких велись дискусії та в ході яких маніпулятивні прийоми й техніки застосовувались у комплексі.

Більшість британців завищували кількість іммігрантів, народжених в ЄС, проте які проживають

у Великобританії. У середньому британці вважали, що громадяни ЄС складають 15 % від усього населення Великобританії (що становило б близько 10,5 млн осіб), з них прихильники виходу вважали, що це 20 %, противники – 10 %, в той час, як реальна цифра становить 5 % (близько 3,5 млн осіб). Якщо ж порівняти питому частку мігрантів з ЄС у загальній кількості мігрантів, то в середньому британці вважають, що 25 % усіх іммігрантів народилася в іншій країні-члені ЄС, хоча насправді їх 37 %. Це свідчить, що на той час переоцінювалась імміграція в цілому, а не імміграція з країн ЄС. Як наслідок, маніпулювання цифрами загальної міграції та міграції щодо країн ЄС дала можливість прихильникам “Brexit” створити картину навали мігрантів.

Щодо сплати Великобританії в бюджет ЄС, у своїй більшості – 67 % – британців стверджували, що Великобританія щорічно платить більше в бюджет ЄС, аніж отримує назад, і це відповідало дійсності. Проте цей показник у свідомості громадян був завищений. Так, 84 % респондентів ставили Британію в трійку найбільших платників до бюджету ЄС на рік в розмірі 140 млрд євро, хоча насправді найбільший внесок – це частка Німеччини, а 23 % опитаних вважали, що Великобританія робить найбільший внесок до бюджету ЄС. Реальні відсотки станом на 2014 р.: Німеччина заплатила 21 % від загального доходу в ЄС, Франція 16 %, Італія 12 %, а Великобританія 11 %.

Виходячи з уявлень про «надзвичайно великий внесок» у бюджет, була сформована думка про частку соціальної допомоги на дитину в ЄС. Фактична частка допомоги на дітей, які проживають за кордоном в Європі, становить 0,3 %, але 14 % британців думають, що це 30 %, а 23 % опитаних – 13 %. На основі цих упереджень євроскептики зманіпулювали, що в країнах ЄС сім’ї отримують допомогу на дитину коштами Великобританії. Щодо отримання зворотної допомоги з ЄС, то у 2014 р. Великобританія отримала менше з бюджету ЄС, ніж інші країни Західної Європи, такі як Німеччина, Італія, Іспанія та Франція, та 58 % опитаних віднесли вірно Великобританію до числа нижчих валових одержувачів бюджету ЄС.

Також середній британець вважав, що 30 % від загальних інвестицій у Великобританію здійснюється з ЄС, хоча насправді це 48 %. Такий розрив у сприйнятті залучених в економіку Британії інвестицій відбувся через завищене уявлення кількості інвестицій з боку Китаю – 19 %, хоча насправді китайські інвестиції становлять лише 1 %.

Ще однією темою, навколо якої велись дискусії, є надто велика зарегульованість і нормативна база ЄС що впливає на життя у Великій Британії. Так, 37 % британців вважають, що нормативна база ЄС занадто впливає на законодавчу базу Британії та «зарегулює» їхнє життя, хоча насправді це не так. Внаслідок цього з’явилося багато

«євроміфів», в які британці продовжують вірити, зокрема заборона експорту певного сорту бананів або примусове перейменування закладів харчування, – 15 % опитаних.

Уявлення британців щодо управлінських структур ЄС, витрат на адміністрування та утримання бюрократичного апарату такі: більшість вважає, що 27 % (38,5 млрд євро) від загального бюджету витрачається на бюрократичний апарат ЄС – оплата персоналу, адміністрування та обслуговування. Насправді це 6 % (8,5 млрд євро.). Лише 6 із 10 опитаних знають, що членів Європейського парламенту обирають громадяни кожної країни-члена; 18 % вважає, що депутати Європарламенту не обираються, а 25 % стверджують, що вони не знають, чи взагалі вони існують. Серед тих, хто знає принцип обрання депутатів Європарламенту, лише 5 % можуть правильно назвати принаймні одного з членів Європарламенту, який представляє їхній регіон, хоча назвати свого місцевого депутата могли 41 % опитаних [10].

Щодо цих цифр постійно точилась інформаційна боротьба. Єврооптимісти стверджували, що, вийшовши з ЄС, Британія втратить те, що має, а євроскептики стверджували, що Британія позбудеться проблем і зайвих витрат. Обидві кампанії були побудовані на протистоянні втрат – втрати блага чи втрати проблеми. І якщо втрата блага у свідомості породжує ще проблеми, то позбавлення проблем (через “Brexit”) підсвідомо малює набуття благ. Як наслідок, протистояння звелось до дихотомії – «проект страху» проти «проекту позбавлення страху». Окрім впливу самих євроскептиків, позиція та аргументи яких у вирішальній мірі вплинули на переконання громадян, додався і потужний вплив медіа, який підсилив суспільну поляризацію, що й знайшло відбиття в підсумках референдуму.

Значну роль у впливі на громадську думку становлять ЗМІ, у випадку Великобританії це була британська щоденна преса, телебачення (зокрема теледебати) й Інтернет. Хоча британська преса була зазвичай платформою спілкування ліберальної інтелігенції, проте вона посприяла поляризації населення. Важливу роль відіграли й соціальні мережі, повідомлення в яких розділили британців на прихильників і противників ЄС.

В інформаційний простір було запущено й успішно розкрито кілька дихотомічних наративів, такі як: «проблеми / розв’язання», «мігранти / місцеві», “In / Out” («в» / «назовні»), а також “Camp Remain” / “Camp Leave” (команда «залишитися» та команда «Піти»). На відеохостингу Youtube великі канали Sky News і Vice News розмістили відеоролики, в яких британських громадян питали, як вони планують проголосувати на референдумі, причому на кадрах можна помітити безліч активістів у формах різного кольору з написами

Remain і Leave, які роздають агітаційні брошури й проспекти. У такій напівігровій формі за допомогою ЗМІ було реалізовано технологію «розділай і володарюй», підтримуючи незгоду британських «синіх комірців» проти ліберально налаштованих елементів і проєвропейських політичних еліт. Як зазначив британський медіадослідник М. Беррі, було застосовано технологію «поверніть собі контроль» – похідну класичної медійної стратегії KISS (Keep it simple, stupid), тобто «зроби просто, тупо й примітивно», щоб отримати максимально широке охоплення аудиторії через примітивне й зрозуміле повідомлення [3]. Враховуючи, що таке повідомлення допускає великий діапазон інтерпретацій, кожен реципієнт зміг знайти в ньому щось своє, що також спрацювало на його популярність.

Також значну роль у поширенні маніпуляцій відіграли соціальні мережі, зокрема Facebook. Британська журналістка К. Кедволладр, детально проаналізувавши перебіг рекламної кампанії референдуму Великобританії щодо виходу з Європейського Союзу, стверджує, що результат зумовлений лавиною оманливої Фейсбук-реклами, таргетованої на виборців, які не визначилися. Основну роль відіграла аналітична компанія Cambridge Analytica, яка працювала на команду “Brexit”. Використовуючи технології глибокого психологічного аналізу, на основі даних соцмереж компанія складає політичний портрет виборця. Це дає можливість створити рекламу, яка буде вузько націлена саме на цього виборця та, відповідно, з більшою ймовірністю досягне результату. Саме за допомогою даних Cambridge Analytica було запущено кампанію нагнітання страху перед мігрантами, подаючи неправдиву інформацію про вступ Туреччини в ЄС, кількість іммігрантів із країн сходу й допомоги на них із бюджету Британії [1]. Така маніпуляція змотивувала політично пасивних громадян, які відчувають себе «обділеними», прийти на дільниці й «нарешті» визначити майбутнє Великобританії, «змусити» політичну еліту почути свій голос, сформувати «альтернативне» майбутнє. На референдумі було зафіксовано високу явку, хоча зазвичай британці рідко ходять на вибори. Згідно з опитуваннями, 7 із 10 осіб тих, які проголосували за вихід Королівства з ЄС, звикли ставитися до виборного процесу скептично й / або не ходити на вибори. Ставка на пасивне й конформістське населення принесла користь у вигляді голосів підтримки “Brexit” [7]. Адже перемога на референдумі відбулась завдяки маленькому відсоткові виборців, який і забезпечив перевагу.

Тема національної ідентичності лягла в основу агітаційних кампаній як противників “Brexit”, так і його прихильників. Причина – ідентичність і загроза її втратити, тісно пов’язана з одним із найгостріших питань у сучасній Європі – проблемою міграції. За таких умов значної популярності

набрала партія UKIP (Партія незалежності Британії) та її екслідер Н. Фарадж. Для агітації на підтримку виходу країни з ЄС вони використали платформу Youtube, де викладались ролики патріотичного, точніше проанглійського змісту. Зокрема, відео містили хроніку Другої Світової війни, символи королівської династії, кадри з Фолклендських островів, зображення футболу, крикету, заводів, сільських пейзажів – тобто все, що пересічний британець асоціює з Батьківщиною. Під гаслом «Brexit – День незалежності!» такі відео апелювали до англійської аудиторії, підриваючи наратив «британської» та «європейської» єдності. Властиво, що понад 60 % прихильників «Brexit» ідентифікували себе саме як «англійців, ніж британців» [2].

Також для всіх агітаційних кампаній була характерна спроба привернути електорат за допомогою резонансних виступів, емоційних дискусій, скандальних гасел. Так, публікації популярної газети Daily Express регулярно виходили з гучними заголовками на кшталт «Викиньмо іноземних шахраїв!», «Ви платите за палаци румунських циган!», «Міграційна криза вб'є ЄС», «2 мільйони мігрантів з ЄС віднімають у нас роботу!», «Французи пустять мігрантів до Британії» і так далі. Власник «Daily Express», мільярдер Р. Дезмонд, також пожертвував 1,3 млн фунтів UKIP [9]. Загалом тему слабо контрольованих міграційних потоків особливо активно використовували медійники: наратив негативних наслідків міграції чітко прив'язували до Євросоюзу, й під час соціальних опитувань респонденти вказували на мігрантів як на винуватців дефіциту державного бюджету Великобританії [3].

Не відставали від «Daily Express» і інші британські ЗМІ: після підведення попередніх підсумків таблоїд «Daily Star» вийшов із заголовком «Зробимо Британію знову великою!», нагадуючи девіз передвиборчої кампанії Д. Трампа. Найбільше британське видання «Daily Mail» на першій шпальті помістило цілий текст, в який були включені такі формулювання, як «голос тихих громадян Британії», «зарозуміла еліта в Брюсселі», «найграндіозніша подія наших днів» та інші. У газетах «Daily Mirror», «Daily Telegraph», «The Guardian» вийшли стриманіші публікації, проте у всіх як друкованих, так і електронних ЗМІ було зроблено акцент на безповоротності й епохальності «Brexit». Враження грандіозної події посилювали медійні гасла «Народження нової Великобританії», «Ми вийшли», «Все. Геть», «Британія вийшла з ЄС: день перший» і навіть «Brexit: Ваш гід по виживанню».

Мас-медіа віддавали перевагу емоційним та яскравим ораторам на зразок того ж Н. Фараджа, чий провокаційні виступи стали гарантією високого рейтингу. Екслідера UKIP як представника «альтернативної точки зору» активно запрошували на популярні політичні шоу «Today», «Peston's Politics», «Question Time», новини BBC, у результаті чого про-

тивники членства Британії ЄС могли реалізувати велику інформаційну активність та охопили ширшу аудиторію (окрім своїх прихильників). Своєю чергою офіційні члени палати громад британського парламенту й прихильники ЄС не змогли зайти на електоральне поле противників і провести серед них власну інформаційну кампанію [6].

Зовсім невчасно для євроентузіастів, у травні 2016 р. Національна статистична служба Великої Британії опублікувала свій щорічний звіт про міграцію, згідно з яким різниця між кількістю людей, що в'їхала в країну, й тих, хто виїхав з неї у 2015 р. (Net migration), становила 333 000 осіб [8]. Водночас більша частина приїжджих виявилися громадянами країн-членів ЄС, яким Брюссель законодавчо гарантує свободу пересування. Євроентузіаста, однак, не здавалися та апелювали до прагматизму. Вони сконцентрували увагу аудиторії на тому, що іммігранти в період між 2000 і 2011 рр. принесли скарбниці прибуток у розмірі 20 млрд фунтів стерлінгів. Мало того, вони нагадали, що жодна країна раніше не покидала Євросоюзу, отже, можливий «Brexit» викличе нестабільність і зашкодить економіці [11].

Незважаючи на це, аргумент євроскептиків, що прив'язка імміграції до економіки й потік переселенців із країн-членів Євросоюзу сприяє економічній невизначеності, пробив броню в захисті євроентузіастів. Їхні спроби пояснити, що іммігранти приносять більше грошей, ніж забирають у вигляді соціальної допомоги, не змогли переконати виборців.

Міграційна криза не зачепила Британію, оскільки вона не входить у Шенгенську зону й не була зобов'язана приймати біженців згідно з квотами, встановленими Брюсселем. Біженці осіли в континентальній Європі, проте пересічні британці почали «приміряти» наявну проблему на себе, що звичайно посилювало рівень євроскептицизму в країні. Також проблема загострила неприязнь до мігрантів із країн ЄС – за офіційною термінологією Брюсселя, «мобільних громадян ЄС», яких в офіційних британських документах називають «іммігрантами з країн ЄС». Використання такої термінології вплинуло на сприйняття цих осіб пересічними британцями в негативній конотації.

Висновки. Отже, застосування технологій інформаційно-психологічного впливу з метою маніпулювання громадською думкою є досить поширеним явищем і становить серйозну загрозу засадам демократичного суспільства й особистій свободі громадян. Як бачимо, «Brexit» є прикладом вмілої спекуляції фактами й цифрами, успішного створення та поширення неперевіреної та неправдивої «вірусної інформації» за допомогою ЗМІ. Сучасні телекомунікаційні технології перетворили цю інформацію в особливо ефективний інструмент для маніпуляцій громадською думкою. «Brexit»

показав, як вивести успішність подібних кампаній на новий рівень, залучаючи всі види мас-медіа (від традиційних до електронних, у тому числі соціальних мереж), за допомогою яких можна впроваджувати в суспільство роздільні соціальні наративи й розбивати його на бінарні сторони, вводити в інформаційний простір політичні фігури, популяризувати необхідні наративи й гасла, а також спрощувати складні політичні процеси до рівня шоу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кедвалладр К. Роль Фейсбуку у Брекзиті і загроза демократії. *TED*. 2019. URL: https://www.ted.com/talks/carole_cadwalladr_facebook_s_role_in_brexit_and_the_threat_to_democracy?language=uk#t-903287.
2. Ashcroft M. EU Referendum "How Did You Vote" Poll. *Lord Ashcroft KCMG PC*. 2016. URL: <https://lordashcroftpolls.com/wp-content/uploads/2016/06/How-the-UK-voted-Full-tables-1.pdf>.
3. Berry M. Understanding the role of the mass media in the EU Referendum. *EU Referendum Analysis 2016: Media, Voters and the Campaign* / ed. by D. Jackson, E. Thorsen, D. Wring. Poole. 2016. URL: <http://www.referendu-manalysis.eu/eu-referendum-analysis-2016/section-1-context/understanding-the-role-of-the-mass-media-in-the-eu-referendum>.
4. Copesey N., Haughton T. Farewell Britannia? "Issue Capture" and the Politics of David Cameron's 2013 EU Referendum Pledge. *Journal of Common Market Studies*. 2014. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jcms.12177>.
5. Costs and benefits of UK's EU membership report published. *Офіційний сайт Парламенту Великобританії*. 2017. URL: <http://www.parliament.uk/business/committees/committees-a-z/commons-select/treasurycommittee/news-parliament-2015/eu-referendum-report-16-17>.
6. Denham J. How English identity politics will shape the 2017 general election. 2017. URL: <http://www.newstatesman.com/politics/june2017/2017/04/how-english-identity-politics-will-shape-2017-general-election>.
7. Lambert H. EU Referendum result: 7 graphs that explain how Brexit won. *The Independent*. 24.06.2016. URL: <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/eu-referendum-result-7-graphs-that-explain-how-brexit-won-eu-explained-a7101676.html>.
8. Net migration to UK rises to 333,000 – second highest on record. *BBC.com*. 26.05.2016. URL: <http://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-36382199>.
9. The Media, National Identity and Brexit Politics. *Albion Mill: media issues and debates*. 2016. URL: <http://www.albionmill.org.uk/?p=1912>.
10. The Perils of Perception and the EU. *Ipsos Mori*. 2016. URL: <https://www.ipsos.com/ipsos-mori/en-uk/perils-perception-and-eu>.
11. Travis A. UK gains £20 bn from European migrants, UCL economists reveal. *The Guardian*. 05.11.2014. URL:

<http://www.theguardian.com/uk-news/2014/nov/05/eu-migrants-uk-gains-20bn-ucl-study>.

REFERENCES:

1. Kedvalladr K. (2019). Rol' Feysbuku u Brekzyti i zahroza demokratii [The role of Facebook in Brexit and the treat to democracy] // TED. URL: https://www.ted.com/talks/carole_cadwalladr_facebook_s_role_in_brexit_and_the_threat_to_democracy?language=uk#t-903287 [in Ukrainian].
2. Ashcroft M. (2016). EU Referendum 'How Did You Vote' Poll // Lord Ashcroft KCMG PC. URL: <https://lordashcroftpolls.com/wp-content/uploads/2016/06/How-the-UK-voted-Full-tables-1.pdf>. [in English].
3. Berry M. (2016). Understanding the role of the mass media in the EU Referendum // EU Referendum Analysis 2016: Media, Voters and the Campaign / ed. by D. Jackson, E. Thorsen, D. Wring. Poole. URL: <http://www.referendu-manalysis.eu/eu-referendum-analysis-2016/section-1-context/understanding-the-role-of-the-mass-media-in-the-eu-referendum> [in English].
4. Copesey N., Haughton T. (2014). Farewell Britannia? 'Issue Capture' and the Politics of David Cameron's 2013 EU Referendum Pledge // Journal of Common Market Studies. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jcms.12177>. [in English].
5. Costs and benefits of UK's EU membership report published (2017) // Official website of British Parliament. URL: <http://www.parliament.uk/business/committees/committees-a-z/commons-select/treasurycommittee/news-parliament-2015/eu-referendum-report-16-17> [in English].
6. Denham J. (2017) How English identity politics will shape the 2017 general election. URL: <http://www.newstatesman.com/politics/june2017/2017/04/how-english-identity-politics-will-shape-2017-general-election> [in English].
7. Lambert H. (2016). EU Referendum result: 7 graphs that explain how Brexit won // The Independent. 24.06.2016. URL: <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/eu-referendum-result-7-graphs-that-explain-how-brexit-won-eu-explained-a7101676.html> [in English].
8. Net migration to UK rises to 333,000 – second highest on record (2016) // BBC.com. 26.05.2016. URL: <http://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-36382199> [in English].
9. The Media, National Identity and Brexit Politics (2016) // Albion Mill: media issues and debates. URL: <http://www.albionmill.org.uk/?p=1912>. [in English].
10. The Perils of Perception and the EU (2016) // Ipsos Mori. URL: <https://www.ipsos.com/ipsos-mori/en-uk/perils-perception-and-eu>. [in English].
11. Travis A. (2014). UK gains £20 bn from European migrants, UCL economists reveal // The Guardian. 05.11.2014. URL: <http://www.theguardian.com/uk-news/2014/nov/05/eu-migrants-uk-gains-20bn-ucl-study> [in English].

“Brexit”: application of manipulative technologies and methods

Demchyshak Ruslan Bohdanovych

Ph.D., Associate Professor,
Associate Professor at the
Department of Political Science
and International Relations,
Lviv Polytechnic National University
S. Bandery str., 12, Lviv, Ukraine

Pasichnyi Roman Yaroslavovych

Ph.D.,
Associate Professor at the
Department of Political Science
and International Relations,
Lviv Polytechnic National University
S. Bandery str., 12, Lviv, Ukraine

The effect of political technology on the formation of public opinion in the modern era of “post-truth” is very important. Consequently the study of the process of public opinion formation and political consciousness by using of political technologies, types of manipulation technologies, techniques and methods of influencing the decisions of citizens; is relevant and important. This exploring analyzes the main technologies that allowed Eurosceptics to advance into the socio-political discourse of British society narratives what ensured victory in the referendum. The purpose of our study is to investigate the manipulative techniques and technologies of their application in the Brexit process. Accordingly, the object of research is political technologies, in particular manipulative ones, and the subject is the influence of these technologies on the formation of public opinion on the issue of Britain’s exit from the European Union (“Brexit”).

Consequently, we will set the task: to outline the types of manipulative technologies and levers of influence on the formation of public opinion, as well as to analyze the impact of political (manipulative) technologies on Britain’s exit from the EU.

Applying a range of techniques and techniques to the minds of citizens, including emotional swing, fear, manipulation of numbers and incorrect conclusions, a team of Eurosceptics launched several narratives in the media, which ensured the British commitment to their position. The first narrative – the EU has launched into Britain an uncontrolled flow of migrants who take away jobs. The technique of pumping emotions or “emotional swing” was used. The second is significant payments by Britain to the EU budget. Third, Britain feeds the Brussels bureaucrats whose lawmaking “takes away” Britain’s sovereignty. Appeal to the historical past and manipulation of values. The third technique is the “right majority” or mass cohesion. As a result, an easy solution to a difficult problem was proposed – leaving the EU.

Modern telecommunication technologies have turned this information into a particularly effective tool for manipulating public opinion. Brexit has shown how to take the success of such campaigns to the next level.

Key words: manipulative technology, Brexit, political technologies, public opinion, opinion, political consciousness.

Дяченко Ольга Вікторівна

Формування україномовної блогосфери в контексті політичної комунікації в мережі Інтернет

УДК 32.019.5;659.4(043.5)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.4>

Дяченко Ольга Вікторівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова
вул. Дворянська, 2,
Одеса, Україна

У статті обґрунтовується формування україномовного інформаційно-комунікаційного простору як актуальної тенденції розвитку сучасного соціуму. Відзначено, що становлення блогів, які виступають як важливий сегмент мережі Інтернет, є новою формою комунікативного спілкування, яка забезпечує зворотний зв'язок і постійно поширюється в суспільстві. Автор доходить висновку, що є всі підстави стверджувати про формування національних сегментів інформаційного простору, в якому функціонують блоги з достатньо вираженими національними особливостями.

Автор обґрунтовує доцільність трактування блогінгу не як інструменту, що досить поширене серед представників педагогічної науки, а як технології. Тут блогінг дозволяє досягти першочергових завдань суб'єкта комунікації – це вплив на формування суспільної думки, ціннісні орієнтації та установки індивідів – представників аудиторії блогів.

Відзначено, що політичний блокінг здійснює істотний вплив на характер комунікацій у сучасному суспільстві. Спектр напрямків його застосування, набір використовуваних методів та їх результативність варіюються в досить широкому діапазоні. Водночас цілеспрямоване застосування блогінгу як форми політичної комунікації дозволяє істотно збільшити продуктивність інформаційного просування. При цьому, незважаючи на численність публікацій, що стосуються функціонування політичної блогосфери, сьогодні відсутній верифікований науковим співтовариством концепт, який відображає на теоретичному рівні особливості політичної діяльності акторів у телекомунікаційних мережах. Наявні теоретичні моделі внутрішньо суперечливі та не завжди коректно пояснюють тренди розвитку політичних процесів у кіберпросторі та особливості взаємозв'язку того, що відбувається в політичній системі суспільства.

Функціонування блогів передбачає не тільки пасивне споживання представленого в них контенту, але й відповідну політичну дію у формі обговорення. У цьому відношенні політичні блоги – це не лише форма політичної комунікації, а й інструмент стимулювання в суспільстві політичних процесів.

Ключові слова: блогінг, блогосфера, політична комунікація, комунікативний процес, Інтернет, соціум, політичний простір.

Вступ. Глобальна трансформація суспільства в інформаційно-комунікативне виражається в поширенні комунікації на всі сфери життєдіяльності людини, переосмисленні комунікативної природи соціуму, що виводить комунікативний процес нового типу – Інтернет-комунікацію.

Актуальною тенденцією в рамках розвитку україномовного інформаційно-комунікаційного простору є становлення блогів, які виступають як його важливий сегмент, і формування повноцінної україномовної блогосфери. Не будучи ЗМІ за своєю комунікативною природою, блоги, тим не менш, активно входять до політичного поля. Вони демонструють свою ефективність на політичних майданчиках шляхом активної праці з масовою аудиторією. Є всі підстави стверджувати про формування національних сегментів інформаційного простору, в якому функціонують блоги з достатньо вираженими національними особливостями.

Новітні дослідження віртуальної реальності ґрунтуються на висновках дослідників постмодернізму. До найбільш значущих властивостей, що виділяють віртуальну реальність в окрему категорію, належать її реальність, рухливість, актуальність, швидкість, ефективність, активність, інтерактивність, самостійність, ефект реальної присутності.

Тому зазначена проблема потребує всебічного аналізу і обґрунтування основних сегментів.

Незважаючи на те, що зазначена проблема є відносно новою, але все ж вона аналізується як закордонними, так і вітчизняними дослідниками і викликає значний суспільний інтерес. Тому сьогодні спостерігається підвищення інтересу науковців до цієї тематики. Відбувається поєднання віртуального та реального на політичному просторі, тому звернення до даної тематики є вельми актуальним та необхідним.

У політологічному аспекті опорними є роботи А. Грамші, С. Московічі, Г. Шиллера, У. Рікера, С. Кара-Мурзи та ін. Щодо вітчизняних авторів, то варто відзначити праці таких науковців як О. Бойко, Л. Дорош, Н. Єфтені, С. Наумкіна, І. Поліщук, Ф. Семенченко та ін.

Мета статті – визначити особливості формування, роль і значення україномовної блогосфери в контексті політичної комунікації сучасного українського суспільства.

Результати дослідження. Одним із факторів, які характеризують динаміку мас-медіа, є політизація суспільства. Найчастіше політизація розвивається на тлі невирішених чинною владою питань, що викликає сумніви щодо ефективності поточної

політичної програми. Так створюється сприятливе середовище для медіа-діяльності. Ці періоди характеризуються підвищенням впливовості ЗМІ.

Варто цілком погодитись з Ю. Половинчак, що «розвиток цифрового суспільства, особливо під впливом поширення технологій Web 2.0 – безкоштовних програмних продуктів, що дають змогу користувачам Інтернету без знання мови HTML створювати, розміщувати й підтримувати контент у Мережі, змінює, більшою або меншою мірою, всі сфери людської діяльності: політику, економіку, науку та освіту, мистецтво та дозвілля тощо» [1]. У процесі трансформаційних змін, які відбуваються в рамках різних інформаційних та комунікаційних технологій, відбувається «витіснення чи принаймні відтиснення з передових позицій традиційних засобів масової інформації так званими соціальними медіа, до яких, зокрема, відносяться блоги» [2].

У XXI столітті така форма політичної комунікації стала найбільш популярним засобом донесення інформації до населення. Вона представляє собою мережевий щоденник, який можуть вести один або декілька авторів, він складається із записів у зворотному хронологічному порядку. Само слово походить від англійського weblog – веб-журнал. За допомогою сервісу блогів можна створити свій онлайн-щоденник, читати та коментувати щоденники інших користувачів, брати участь у спільнотах на цікаві теми та створювати нові спільноти.

Деякі науковці розглядають блогінг як інструмент. Таке трактування досить поширене серед представників педагогічної науки та представників маркетингу та журналістики. Проте, на думку автора роботи, таке розуміння вимагає певного теоретичного переосмислення. Блогінг як інструмент дозволяє суб'єкту вирішувати завдання комунікаційної присутності в просторі блогосфери. У такому розумінні він використовується, наприклад, у педагогічній практиці, де виступає додатковим інструментом, виконує вторинні функції інформування та майданчики для обміну думками.

У випадку з політичною діяльністю, маркетингом, рекламою та зв'язками із громадськістю ситуація принципово інша. Тут блогінг дозволяє досягти першочергових завдань суб'єкта комунікації – це вплив на формування суспільної думки, ціннісні орієнтації та установки індивідів – представників аудиторії блогів. Для вирішення даного завдання застосовується цілий комплекс технік та процедур. Тому в таких сферах, як маркетинг та політичні кампанії, коректніше трактувати блогінг як технологію.

Політичний блогінг здійснює істотний вплив на характер комунікацій у сучасному суспільстві. Спектр напрямків його застосування, набір використовуваних методів та їх результативність варіюються в досить широкому діапазоні. Водночас

цілеспрямоване застосування блогінгу як форми політичної комунікації дозволяє істотно збільшити продуктивність інформаційного просування. При цьому, незважаючи на численність публікацій, що стосуються функціонування політичної блогосфери, сьогодні відсутній верифікований науковим співтовариством концепт, який відображає на теоретичному рівні особливості політичної діяльності акторів в телекомунікаційних мережах. Наявні теоретичні моделі внутрішньо суперечливі та не завжди коректно пояснюють тренди розвитку політичних процесів у кіберпросторі та особливості взаємозв'язку того, що відбувається в політичній системі суспільства.

Наприклад, у США блоги практично прирівнюються до засобів масової інформації з відповідними повноваженнями та відповідальністю блогерів. Вплив блогосфери також проявляється в тому, що блоги самі почали «створювати» політиків [3]. Сьогодні практичні всі політики використовують свій власний блог, за допомогою якого можна завоювати популярність спочатку серед блогерів, які миттєво поширяють його серед респондентів. Прикладом можуть бути мікроблоги Д. Трампа та Х.Клінтон, блоги Б. Обама, У. Кларка та Дж. Керрі та ін.

Функціонування блогів передбачає не тільки пасивне споживання представленого в них контенту, але й відповідну політичну дію у формі обговорення. Обговорення – це засіб комбінувати різну інформацію, що дає можливість збільшувати діапазон аргументів для політичного актора, які є необхідними для об'єктивного сприйняття політичної реальності. У цьому відношенні політичні блоги – це не лише форма політичної комунікації, а й інструмент стимулювання в суспільстві політичних процесів. Провідниками інформаційного суспільства є соціальні агенти, до яких відносяться й політичні блогери, які впливають на функціонування інформаційно-політичного поля.

Користувачі телекомунікаційних мереж об'єднуються навколо блогів та будь-яких інших медіаресурсів, таким чином утворюючи віртуальні мережеві спільноти. У рамках спільноти блогер виступає як неформальний лідер, навколо якого об'єднується мережевий соціум. Якщо ж спільнота, яка виникла навколо політичного блогу, не трансформується в майданчик електронної демократії, то стане полем конфронтаційних дій. Творча діяльність блогера є журналістською діяльністю із властивими цій формі комунікаціями, зворотними зв'язками та інтерактивністю.

Політичні блоги сьогодні не тільки мають публічний статус, а й є інструментами публічної політики. При цьому блоги можуть, залежно від представленого в них контенту, перебувати в діапазоні між policy (політикою як програмою дій) та politics (політикою як системою поглядів). Політична

блогосфера має тенденцію проводити розкол ідеологічних ліній. Крім того, політичні майданчики зі збалансованими політичними поглядами зустрічаються досить рідко.

Слід вказати на наявність взаємовідносин сучасних блогосфери та медіасфери. Підтвердженням наявності такого зв'язку є як участь еліти ЗМІ у створенні політичних блогів, так і постійні посилання на блоги в публікаціях традиційних мас-медіа. Більшість ЗМІ створили в он-лайн свої блоги. Такий дискурс зумовлений процесами інституціалізації блогів як повноправних учасників політичного поля. У блогах практично без модерації з боку видавців газет та телерадіостанцій їх співробітники відображають власну думку на події, що відбувається в країні, при цьому власне мас-медіа, в яких працюють блогери, не несуть відповідальності за зміст цих постів.

Непрямим результатом такого дискурсу є поява нового покоління споживачів медійної продукції, яке має навички, здібності і, перш за все, інтерес та ентузіазм, щоб використовувати можливості, які відкриваються за допомогою створення та трансформації контенту.

Важливим є співвідношення політичного дискурсу та блог-дискурсу, який є частиною нових ЗМІ. У політичному блог-дискурсі, представленому політичними оглядачами, більш опосередковано виражений голос політичного інституту або політика, що свідчить про домінування дискурсу мас-медіа над політичним дискурсом у політичному блог-дискурсі.

Незважаючи на те, що велика частина політичних оглядачів вважає за краще не відносити себе до прихильників тієї чи іншої політичної партії, вони побічно пропагують цього, оцінюючи діяльність політиків, використовуючи певні лексичні, стилістичні та інші прийоми, щоб схилити читача на свою сторону. І саме ці лексико-стилістичні особливості та їх функції представляють особливий інтерес у вивченні політичного блогінгу в аспекті політичного дискурсу.

Стосовно політичного блог-дискурсу, то найбільш важливим, із точки зору комунікативно-прагматичного впливу на реципієнтів, є прийом маніфестації блогером власної думки. Політичні блоги мають високий потенціал впливу, який доводить домінування сугестивної функції над інформативною в політичному дискурсі.

Важливо також зазначити, що, будучи вільним від нав'язування певної ідеології, політичний блог-дискурс, завдяки своїй прагматичній установці, спрямований на зняття двозначності в дискурсі політичних акторів та прояснення сутності певної політичної події, саме тому інформативний, аналітичний, експресивний та оціночний потенціал є таким високим в політичних мережевих щоденниках. У блогах не тільки повідомляється про соці-

ально-політичне явище, але також дається аналіз даної події, висловлюється думка автора блогу та його суб'єктивна оцінка, а адресат, користуючись можливостями інтернет-комунікації, реагує на дану інтерпретацію події. Таким чином, здійснюється зворотний зв'язок.

У назвах політичних блогів часто зустрічається слово «думка», що вказує на ще одне важливе призначення блогів – вираз особистої позиції авторів. Отже, блог, за своєю природою, є особливим видом креолізованого тексту, що поєднує в собі два негомогенних фактори – вербальний (мовний) та невербальний (належить іншим знаковим системам).

Характерною особливістю політичного блог-дискурсу є змішування жанрів, об'єднаних загальним принципом чергування експресивних та інформативних елементів. Вираз експресії та оцінки в тексті здійснюється за допомогою різних стилістичних прийомів та оціночної лексики, тому що саме вони висловлюють емоційний стан адресанта, його суб'єктивне ставлення до тих чи інших подій та реалій. Мовна експресія володіє значними ресурсами впливу тому, що спрямована на досягнення прагматичного ефекту за допомогою особливих мовних засобів та прийомів.

Дослідження комунікативно-прагматичних особливостей політичного блог-дискурсу дозволило прийти до висновку, що політичні блоги, корелюючи з іншими засобами масової інформації, виконують суміжні функції, але при цьому відрізняються своєю специфічною спрямованістю.

В умовах, коли в більшості країн світу триває концентрація власності на ЗМІ, важливо оцінити детермінанти щодо розвитку мережі Інтернет як нового середовища політичного самовираження та організації колективної політичної дії. Інституційні тенденції комерціалізації спостерігаються й у телекомунікаційних мережах, однак їх масштаб не дозволяє окремим акторам (або ж групі акторів) здійснювати контроль над потоками політичної комунікації. Це стосується саме інституційних рамок нових технологій, а не технічних факторів. Слід також зазначити, що й саме розуміння ЗМІ дуже змінилося за останній час, саме завдяки блогам. У даний час серед представників владних структур спостерігається недостатнє розуміння специфіки мережевої взаємодії та принципів будовання взаємин з мережами громадських об'єднань. Подібна ситуація, зокрема, є результатом відсутності повноцінної системи моніторингу діяльності органів влади з боку суспільства та різних спільнот і, як наслідок, прогнозування їх розвитку. Даний факт знаходить своє відображення в низькій ефективності використовуваних владними структурами механізмів взаємодії, наприклад, із мережами громадських об'єднань та авторами популярних політичних блогів.

В Україні органи влади не завжди ведуть власні блоги, в яких відповідальні посадові особи взаємодіють із населенням, що порушує сам принцип функціонування ефективних політичних мереж за участі держави та громадян. При цьому не всі медіа в тому числі й мережеві можна вважати політичними.

Відносно блогів, то слід враховувати індивідуальні чинники, зокрема зміну інформаційних потреб особистості в сучасних умовах. Індивідуальні схильності до споживання інформаційних ресурсів, здатність осмислення отриманої інформації та спонукання до розширення політичного кругозору сприяють регулярному користуванню матеріалами з політичної блогосфери. Саме тому актуальною є ідея безперервної освіти з використанням можливостей телекомунікаційних мереж як засобу подолання соціальних та освітніх проблем за допомогою навчання та саморозвитку протягом всього життя.

Політичні блоги відображають практично всі наявні в он-лайн погляди та політико-ідеологічні платформи. Блогосфера відрізняється від традиційних медіа, але межа між виробниками контенту та його споживачами розмивається. Крім того, веб-технології розвиваються швидкими темпами, тим самим сприяючи зниженню комунікативних витрат, а це дає можливість вести мову про розвиток раціонального самоврядування в діяльності віртуальних мережевих спільнот, які утворюються навколо блогів.

Сьогодні ЗМІ не можуть наздогнати блоги через максимально зручну систему публікацій постів та поширення інформації на необмежену аудиторію. Інформація у ЗМІ з'являється пізніше, ніж інформація про якусь подію, яка з'явилася у блозі. Важливою ознакою переваги блогів є незалежність від ЗМІ. У даному випадку інформація виходить практично з першоджерел, часто від безпосередніх очевидців подій, відсутня редактура та тимчасові та географічні кордони. Це допомагає суспільству бачити події очима їх безпосередніх учасників або максимально близьких до них осіб. Люди переглядають різні блоги від державних діячів, читають їхні думки, аналізують факти та події з різних позицій та мають можливість сформувати власну думку. Традиційні ЗМІ сьогодні не здатні сьогодні надати своїй аудиторії таку можливість.

Щодо мовної картини політичного світу в політичному блог-дискурсі, то тут слід зазначити, що мова є основним способом формування і існування знань людини про світ. Людина в процесі діяльності пізнає світ, фіксує результати пізнання в мові. Відповідно, кожна етнічна мова має специфічну картину світу, що охоплює різні сфери життєдіяльності, включаючи й політичну. Щоб виявити ступінь впливу національних особливостей на комунікативну поведінку людей, що створю-

ють політичні блоги, слід враховувати особливості соціокультурного середовища, його вплив на національний характер і форму комунікації. У зв'язку із цим важливим є розгляд мовної картини політичного світу, що є складовою частиною мовної картини світу, яка репрезентується як ментально-лінгвістична освіта, сукупність образів реального світу, що відображається в свідомості окремих людей чи цілого соціуму.

Мовна картина політичного світу втілює в собі «комплексне поєднання ментальних елементів, які репрезентуються у вигляді стереотипів, концептів, сценаріїв, концептів, цінностей, зафіксованих здебільшого в мові за допомогою слів, виразів, фразеологізмів, що нав'язують людині певне бачення світу» [4, с. 148].

Однією зі складових частин мовної картини політичного світу є концепт, який у сучасній політичній науці сприймається як елемент політичної свідомості, що позначається словом. Наприклад, Є. Шейгал визначає концепт як «ментальне уявлення культурно-важливого феномену, що репрезентується в лексикографічних тлумаченнях концепту, образного переосмислення, сполучуваності тощо» [5, с. 224]. О. Кубрякова розглядає концепти як «посередників між словами та екстралінгвістичною реальністю. Концепти вербалізуються в кожній мові по-різному, залежно від лінгвістичних, культурологічних і прагматичних чинників» [6, с. 6]. Сукупність концептів, що відображають найважливіші елементи національного політичної свідомості, утворюють політичну концептосферу, яка включає в себе політичну культуру нації.

Ментальні сфери також є компонентом мовної картини політичного світу і відносяться до таких сфер політичного життя, як внутрішня та зовнішня політика. Сферу зовнішньої політики охоплюють мовна карта політичного світу, глобальні об'єднання за расовими, релігійними та іншими ознаками, образи зарубіжних країн та їх населення. Наприклад, у сучасній українській національній свідомості розмежовуються Європейські країни, Схід, Росія, країни католицької, православної, мусульманської, протестантської та інших релігій. До даної конкретної сфери відносяться й уявлення про різні держави, етнічні стереотипи і т. д. У процесі мовної діяльності ці образи фіксуються, в тому числі з використанням ресурсів метафоризації.

Національні особливості та мовна картина політичного світу накладають свій відбиток на комунікативну поведінку політичних блогерів, відображаючи політичні концепти, цінності та антицінності українського народу, гетеростереотипи та автостереотипи, що носять суб'єктивний характер передачі інформації. Тобто політичний блог-дискурс вносить свій внесок у політичну модель світу, сприяючи її оновленню та одночасно відображаючи всі зміни мовної картини політичного світу.

Взаємодія цих компонентів породжує дискурс, який представляє собою потік мови, в якому відбувається весь комплекс історичних, соціальних та індивідуальних особливостей адресата та адресанта в момент спілкування. Мова адресанта інтенціонально маркована та проявляється в уявному передбаченні бажаного результату комунікації.

Політичний дискурс, відображаючи мовні акти політичної дискусії, характеризується такими комунікативними особливостями, як інформативність, смислова невизначеність, динамічність, фантомність, фідеїстичність, дистанціювання, езотеричність, інституційність та театральність. Політична комунікація розширює сфери реалізації, переходячи у віртуальний дискурс, а політична блогосфера стає ще однією важливою платформою, що відбиває взаємини між людиною та суспільством.

Все частіше блоги використовуються для соціалізації та консолідації своєї аудиторії (майбутнього електорату) і є потужним інструментом для освіти політичних віртуальних спільнот та соціальних мереж. «Поступово блогосфера стає великою фокус-групою, на якій можна застосовувати певні політичні ідеї або технології» [7]. Політичний розвиток у блогах пов'язаний безпосередньо з тими змінами, які відбуваються в останні роки в інформаційному просторі більшості країн, інтенсивність та зростання кількості блогерів безпосередньо корелює з обмеженнями на свободу слова в деяких країнах, що виразно в російському, середньо-азіатського та білоруському національних сегментах блогосфери.

Відтак одним із ключових показників національного простору в мережі Інтернет виступає мова. Серед окремих українських блогерів та дослідників побутує думка, що український сегмент блогосфери та Інтернету загалом має визначатися за мовною ознакою.

Політична практика свідчить про те, що українське блогерство має досить високий рівень відвідування своїх профілей, які є платформою для дискусій та обговорення різних актуальних питань.

Слід зазначити, що контент блогів необхідно розглядати як відображення політичних процесів, на підставі якого можливе рефлексивне коригування політичної діяльності відповідних акторів, а також здійснення політичного прогнозування. Блогосфера сьогодні виступає також як одна

з нових форм взаємодії між владою та суспільством, що враховують особливості інформаційної комунікативної взаємодії.

Підсумовуючи, зазначимо, що популярність блогу в українському інформаційному просторі пов'язана як із доступністю цього комунікативного сервісу, так і з різновекторною соціальною роллю блогу в різних комунікативних практиках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Половинчак Ю. Особливості функціонування української блогосфери. 2015. URL : Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences, III (7) www.seanewdim.com.
2. Половинчак Ю. Вказаний ресурс.
3. Игнатов О. Политика блога – американский опыт. 2007. URL : <http://www.russ.ru>.
4. Чудинов А. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. Екатеринбург, 2003. 248 с.
5. Шейгал Е. Семиотика политического дискурса. Москва, 2000. 440 с.
6. Кубрякова Е. О когнитивной лингвистике и семантике термина «когнитивный». *Вестник ВГУ*. 2001. № 1. С. 4–10.
7. Antonova A. How politicians do things with words: Intentional analyses of pre-election speeches. *California Linguistic Notes*. Volume XXXVI. No. 1. California, Fullerton. 2011. URL: <http://hss.fullerton.edu/linguistics/cln>.

REFERANCES:

1. Polovynchak Yu. (2015) Osoblyvosti funktsionuvannia ukrainskoi blohosfery. URL: Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences, III (7) www.seanewdim.com
2. Polovynchak Yu. (2015). Vkazanyi resurs.
3. Yhnatov O. (2007) Polytyka bloha – amerykanskyi opyt. URL: <http://www.russ.ru>.
4. Chudynov A. (2003) Metaforycheskaia mozayka v sovremennoi polytycheskoi kommunykatsyy. Ekaterynburh, 248.
5. Sheihal E. (2000) Semyotyka polytycheskoho dyskursu. Moskva, 440.
6. Kubriakova E. (2001) O kohnytyvnoi lynhvystyke y semantyke termyna «kohnytyvnyi». *Vestnyk VHU*, 1, 4–10.
7. Antonova A. (2011) How politicians do things with words: Intentional analyses of pre-election speeches. *California Linguistic Notes*. Volume XXXVI. No. 1. California, Fullerton. URL: <http://hss.fullerton.edu/linguistics/cln>

Formation of the Ukrainian-speaking blogosphere in the context of political communication on the Internet

Dyachenko Olga Viktorivna

Candidate of Political Science,
Associate Professor at the Department
of Political Science,
Odessa I.I. Mechnikov National University
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine

The article substantiates the formation of the Ukrainian-language information and communication space by the current trend of development of modern society. It is noted that the formation of blogs, which act as an important segment of the Internet, is a new form of communicative communication, which provides feedback and is constantly spreading in society. The author concludes that there is every reason to argue about the formation of national segments of the information space in which there are blogs with sufficiently pronounced national characteristics.

The author substantiates the expediency of interpreting blogging not as a tool that is quite common among representatives of pedagogical science, but as a technology. Here blogging allows to achieve the priority tasks of the subject of communication – it is the influence on the formation of public opinion, values and attitudes of individuals - members of the blog audience.

It is noted that political blocking has a significant impact on the nature of communications in modern society. The range of areas of its application, the set of methods used and their effectiveness vary in a fairly wide range. At the same time, the purposeful use of blogging as a form of political communication can significantly increase the productivity of information promotion. At the same time, despite the number of publications related to the functioning of the political blogosphere, today there is no concept verified by the scientific community, which reflects on a theoretical level the features of the political activities of actors in telecommunications networks. Existing theoretical models are internally contradictory and do not always correctly explain the trends of political processes in cyberspace and the peculiarities of the relationship between what is happening in the political system of society.

The functioning of blogs involves not only the passive consumption of the content presented in them, but also the appropriate political action in the form of discussion. In this respect, political blogs are not only a form of political communication, but also a tool for stimulating political processes in society.

Key words: *blogging, blogosphere, political communication, communicative process, Internet, society, political space.*

Іванова-Биканова
Вікторія Євгенівна

Політичний перформанс: теоретичні засади інтерпретації в сучасних політичних науках

УДК 323

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.5>

Іванова-Биканова Вікторія Євгенівна
аспірантка кафедри політології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72,
Дніпро, Україна

Розглядається політичний перформанс як особлива політична комунікаційна дія. Вивчаються напрями теоретичної інтерпретації використання політичного перформансу в технологіях політичної пропаганди, політичного піару, агітації. Розкривається сутність перформансу як комунікативного явища, що виступає основою для розуміння прихованих інтеракцій політичних акторів. Встановлюються особливості тлумачення емпіричних випадків політичних перформансів як епізодів самовиразу індивідів і груп, які не мають інших каналів для масштабної публічної самопрезентації. Обговорюється значення відсутності публічного виразу основ політичних взаємодій як чиннику розкриття прихованих і негативних особливостей конкурентної політики. Метою статті є ідентифікація теоретичного визначення поняття політичного перформансу в сучасних політичних науках. У статті застосовуються загальнологічні (аналіз, синтез) і фахові методи політичної науки (порівняльний і структурно-функціональний) методи. Вираження політичних вимог і позицій політичних суб'єктів вимагає використання надзвичайних засобів, які можуть забезпечити вирішальну перевагу в політичній конкуренції. З'ясується місце політичного дійства як особливої політичної комунікативної дії, яка має вигляд художньої події, театралізованого дійства, динамічної символічної дії, що впливає на всі канали людського сприйняття та дозволяє глядачеві отримувати інформацію про певні політичні значення та політичні повідомлення надзвичайними способами. Розглянуто комунікативний зміст політичної діяльності. Він розкривається вітчизняними політологами крізь призму постмодернізму як умови політичного світогляду. Встановлено, що художнє мислення, політична творчість у межах конкретного акту політичної промови вступають у непередбачувані і багатовимірні взаємодії. Досліджується включення творчих технологій розповсюдження політичних смислів у схеми політичної комунікації. З'ясовуються вимоги для дослідників щодо розуміння функціональних позицій політичних акторів та інших учасників політичних виступів.

Ключові слова: політичний перформанс, комунікативна парадигма, постмодерна парадигма, політичний суб'єкт, політична творчість, політична позиція.

Вступ. Стрімкий розвиток сучасного політичного процесу приводить до пошуку нових форм політичної конкуренції. Якнайповніший вираз політичних вимог і позицій політичних акторів вимагає застосування неординарних засобів, які можуть забезпечити вирішальну перевагу в політичних змаганнях. Серед таких засобів чільне місце посідає політичний перформанс як особлива політична комунікаційна дія, що має вигляд мистецької події, театралізованої вистави, динамічної символічної дії, яка впливає на всі канали людського сприйняття та надає можливість глядачеві отримати інформацію про певні політичні смисли й політичні повідомлення в неординарний спосіб. Політичний перформанс набуває значної популярності за доби інформаційно-комунікаційної революції через можливість його миттєвого поширення аудіовізуальними засобами. Він активно використовується в технологіях політичної пропаганди, політичного піару, агітації тощо. Переконавальний потенціал політичного перформансу заснований не на раціональних аргументах, а на апеляції до почуттів людини, її культурних потреб і цікавості до всього незвичного. Для сучасних політичних наук актуальним є завдання ідентифікації політичного перформансу в контексті функціонування інститутів політичної системи,

дій конкретних політичних акторів, процесів політичної трансформації.

Аналіз публікацій. Теоретичні засади політичного перформансу розглядаються низкою зарубіжних вчених у міждисциплінарному й міжпредметному вимірі. Зокрема, С. Евентан оцінює потенціал вуличного мистецтва для спостереження, розуміння та організації публічного простору [3], Р. Бенегес, Ф. Бріссе-Фуко й А. Кутоло вивчають практики висловлювань у публічному просторі як прояви розвитку громадянства в Африці [4], Г. Мартель аналізує комунікативні результати в медіаконтексті на прикладі телевізійної політичної дискусії [5], Б. Манчев долучився до розгляду перформансу як ефективної політичної технології [6]. Поряд із цим існує потреба акцентувати на сучасних тенденціях подальшого теоретичного визначення політичного перформансу в міждисциплінарному й міжпредметному середовищі.

Метою статті є ідентифікація теоретичного визначення поняття політичного перформансу в сучасних політичних науках. **Завданням** статті є виявлення особливостей інтерпретації поняття політичний перформанс у наявних вітчизняних і зарубіжних дослідних традиціях.

Методи дослідження. У статті використані загальнонаукові й фахові політологічні методи.

Зокрема, до загальнологічних належать аналіз, синтез (здійснюється розгляд наукових оцінок політичного перформансу в Україні). До фахових методів належать порівняльний і структурно-функціональний методи. За допомогою порівняльного методу зіставляються теоретичні інтерпретації базових форм втілення політичного перформансу. За допомогою структурно-функціонального методу визначаються компоненти, які створюють уявлення про значення окремих елементів політичної креативності як форм прояву політичного перформансу в сучасній Україні.

Результати. Одним з основних теоретичних підходів до вивчення феномену політичного перформансу слід вважати комунікативний підхід. Сутність перформансу як комунікативного явища виступає основою для розуміння прихованих інтеракцій політичних акторів. У рамках передавання повідомлень, спілкування та міжособистісної взаємодії сутність комунікативного політичного перформансу розкриває емотивність чинників впливу на політичну поведінку. Як слушно зазначає Н. Хома, «перформанс є комплексною комунікативною дією, де рівноцінною є і роль дійових осіб, і власне аудиторії. Сутність перформансу проявляється в його функції як способі маніфестації політичних ідей і демонстрації ролі своїх прихильників» [2, с. 20].

Комунікативний зміст політичного перформансу розкривається вітчизняними політологами крізь призму постмодерну як умови політичного світосприйняття. Емпіричні випадки політичних перформансів інтерпретуються саме як епізоди самовиразу індивідів і груп, які не мають інших каналів для масштабної публічної самопрезентації. Прикладом є перформанси гурту "Femen". Н. Хома стверджує, що «велику кількість епатажних перформансів, у тому числі й політично спрямованих, проводить жіноча організація FEMEN, яка, порушуючи певні символічні кордони, проявляє, використовуючи жіноче тіло, інтерес до широкого спектра проблем. Їхня постмодерність втілюється в яскравих перформансах, кічі, іронії, карнавалюванню (і пародіюванні). FEMEN пояснює свою епатажність тим, що традиційні форми активізації громадськості похмурі, нецікаві, й, відповідно, не фіксуються громадськістю та масмедіа» [2].

Також комунікативний зміст політичного перформансу є основою для номіналізації характеристик прихованих політичних процесів. Відсутність публічного виразу основ політичних взаємодій породжує як серед теоретиків, так і серед практиків політичного процесу бажання розкрити приховані й негативні особливості конкурентної політики. Водночас виникає питання ціннісної позиції суб'єкта, який упереджено номіналізує приховані процеси й ототожнює їх з особливостями політич-

ної дійсності. Згідно з Н. Хомою, «радикальний акт привертає увагу, наприклад, бої в багні з підніжками й агресією (за аналогією з політиками, які поливають один одного брудом) як форма протесту проти нечесних політичних ігор під час українських виборчих перегонів (Київ, Майдан Незалежності, жовтень, 2008 р.)» [2, с. 21].

Постмодерна комунікативність як ключова парадигмальна рамка теоретичного тлумачення значення політичних перформансів в Україні спонукає дослідників до широких узагальнень. Однак під час інтерпретації емпіричних випадків політичного перформансу досить важко не потрапити до спокуси розбудови двополюсної картини світу, в якій одні явища визнаються позитивними, а інші – негативними. Натомість постмодерна парадигма говорить про можливість багатопольової ціннісної оцінки змісту політичних перформансів, у тому числі того, як вони можуть бути пов'язані з діяльністю конкретних владно-політичних суб'єктів. Зокрема, надаючи відгук на важливу подію в художньому мистецтві (виставка картин "Je ne sais quoi"), французькі дослідники вірно зауважують, що «крім гри в провокації та недовіру між активістами й політичними владами, між законністю та незаконністю виокремлюється офіційна культурна спадщина. Поєднуючи різні типи легітимності (історичну, юридичну, політичну, народну, естетичну), спадщина <творів мистецтва> вже не з'являється в замороженому, абстрактному або муміфікованому вигляді, але як місце конфлікту під час вигадування ідентичності, культури й історії» [11].

Оцінка значення політичного перформансу як мистецького акту має як позитивні, так і негативні риси. Мистецьке мислення, творчість і політична креативність у рамках конкретного акту перформансу виступають у непередбачуваний і багатовимірній взаємодії. Тому використанням мистецтва для поширення позиції політичних мислителів вимагає неабиякої майстерності, передусім у практиках виразу абстрактних понять значень та емоційних станів. Важко не погодитися з О. Груєвою, яка відзначила, що «практично всі конотації «перформансу» вказують на існування активного начала, що породжує творчий акт. Перформанс слід розуміти як творчий акт суб'єкта, який здійснюється в певному місці й у певний час, має публічний і демонстративний характер, реалізується через своєрідну театралізовану дію. Перформанс є творчим актом суб'єкта, його самовираженням через уявлення та дію, адресовану певній аудиторії» [1, с. 99].

Розуміння специфіки мистецького потенціалу політичного перформансу має бути забезпечене на основі застосування політологічного поняттєво-категоріального апарату. Включення мистецьких технологій поширення політичних смислів до схем політичної комунікації вимагає від дослідників

розуміння функціональних позицій політичних акторів та інших учасників політичних перформансів. Згідно з О. Груєвою, «в сучасній політиці до перформансу вдаються як до технології комунікативної взаємодії із широкою аудиторією. Частіше перформанси використовуються не для підтримки, просування провладної політики, а саме для протесту. Громадсько-політичні перформансні акції можуть бути різноформатними й не однотипними за стилем і жанром: від найпростіших театралізацій до акцій, які володіють складним сценарієм і потребують професіоналізму виконавців (наприклад, «ожилі» картини; балетні постановки; ходіння на ходилицях)» [1, с. 100].

Політичний перформанс як форма виразу політичного протесту виступає конкретним знаряддям політичних технологій. Однак існує багато емпіричних випадків, коли протести є способом публічного виразу індивідуальної політичної позиції, яку важко вважати навмисною політико-технологічною дією. У зв'язку із цим необхідно чітко фіксувати модальність перформансного повідомлення для розуміння масштабу його впливу й прогнозування його політичних наслідків. Згідно з визначенням О. Груєвої, «політичний перформанс – явище, яке виникло задовго до постмодерної доби, але якнайкраще вписується в соціокультурну матрицю сьогодення. За останні роки політичний перформанс міцно укорінюється як форма соціального протесту в Україні. Нині чимало реальних подій практичної політики театралізується, аби вони могли потрапити в новини» [1, с. 101].

У сучасних зарубіжних дослідженнях існує тенденція до оцінки значення політичного перформансу як практики політичного представництва. Метафора вистави використовується в сенсі «несправжнього політичного дійства», яке позначає або характеризує недоліки справжньої політики. Натомість реальний процес політичного представництва, зокрема в індійському парламенті, розглядається як частина перформансної політичної дії. Як вважають сучасні політологи індійського походження, зокрема Ш. Раї, «під час розробки цієї системи корисно проводити парламент як об'єкт дослідження, оскільки це інституційний простір, в якому ефективність представництва – концепція, що лежить в основі будь-якої демократичної системи – забезпечується символічним і дослівним чином. У демократичних системах члени парламенту не лише представляють громадян, вони також претендують на колективне відбиття суспільства й нації в цілому» [9].

Логіка політичного перформансу в емпіричних умовах багатоскладових етнокультурних спільнот змушує дослідників звертати увагу на елементарні частини самовираження. Йдеться про предметні й матеріальні засоби, які використовуються під

час масових практик політичного представництва. За цією логікою ознаки соціальної ідентичності вже виступають чинниками формування цілісного політико-перформансного середовища. На думку індійської вченої, «читання тіл за допомогою одягу, голосу, слів і жестів попереджає нас про те, як вони відзначаються знаками сили чи маргіальності. Те, як виконується ідентичність, виявляє нашарування ідентичностей політичних акторів» [9].

Інтерпретація політичної поведінки в конкретних політичних суб'єктів на основі перформансерного підходу спонукає до формування нової аналітичної мережі, яка дозволяє не інтерпретувати, а спочатку фіксувати публічні прояви елементів перформансу в діяльності конкретних політиків. Ці політичні суб'єкти не діють у рамках парадигми політичної вистави, але зовні їхня діяльність сприймається аудиторією як суцільний перформанс (щонайменше за своїм внутрішнім змістом). Важливою концептуальною позицією є самовідчуття учасників політичних перформансів (зокрема громадських активістів). С. Меррілл у цьому контексті стверджує, «що <існування групи громадських активістів> «Мертві Йдуть» є не лише «актом громадянства», а й формою «пам'яті про активістів», яка включала процеси посередницького перформативного вшанування. Потім цей новий жанр пам'яті вводиться докладніше, перш ніж деякі його цифрові жестові рештки будуть зіставлені, щоб оцінити загальну ефективність художнього твору» [7].

Таким чином, наявні думки щодо теоретичного оцінювання перформансної політичної культури в демократичному політичному середовищі дають змогу оцінити масштаб предметної сфери дослідження явища політичного перформансу. З одного боку, розкривається комунікативна природа політичного дійства, яка розрахована на особистісне спілкування. З іншого боку, висувається питання політико-технологічного навантаження кожного конкретного епізоду. Потужний потенціал має розгляд політичного перформансу як аспекту рутинних практик демократичного політичного представництва (зокрема, коли йдеться про падіння авторитету держави як інституту, див.: [10]). Актуальним завданням для сучасної політичної науки є інтеграція різних теоретико-методологічних підходів для досягнення спільної мети неупередженого й комплексного дослідження політичного перформансу як суто політичного явища. Для досягнення цієї мети необхідно абстрагуватися від впливу конкретних емпіричних випадків (не зважаючи на їх резонансність і креативний підхід, як свідчить приклад з Німеччини [8]) і створити потужну статистичну базу.

Висновки. Таким чином, політичний перформанс на загальнотеоретичному рівні розглядається як засіб привернення уваги як широких

верств виборців, так і масових груп населення. Змістом політичного перформансу вважається політичне повідомлення, яке не має текстової або вербалізованої частини.

Зазначене повідомлення, як правило, закодоване в діях або рухах певної спрямованості або мистецького жанру. Воно має на меті формування емоційного тла, яке виробляє ставлення до певного політичного суб'єкта або політичної ситуації чи окремих політичних подій.

Теоретичне осмислення політичного перформансу в сучасних політичних міждисциплінарних розробках ведеться за такими аналітичними напрямками: визначається жанрова спрямованість політичного перформансу, його кількісні й інші об'єктивні параметри аудиторії, вимірювання ефективності, впливу, типологізація за емпіричними проявами.

Основними підходами в стратегії дослідження політичного перформансу є розгляд спонтанних і навмисне організованих перформансних кампаній.

У першому випадку йдеться про прояви особливої перформансної політичної культури, коли до політичних дійств вдаються певні верстви суспільства, які зайняті у сфері мистецтва. У другому випадку йдеться про пояснення стратегії політичної комунікації та застосування перформансних політичних технологій у рамках виборчих кампаній або інших політичних дій. Інтерпретативні технології оцінки політичного перформансу виступають потужним елементом з'ясування змісту кожного окремого творчого дійства. Але водночас дослідник має виходити з інтересів політологічної предметності й структурної будови демократичної політичної сфери. Перспективами подальшого розвитку теми, порушеної в статті, є аналіз суб'єктів політичного перформансу в демократичному політичному процесі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Груєва О.В. Перфоманс: використання творчого потенціалу в політиці. *Держава і право. Серія: Політичні науки*. 2016. Вип. 74. С. 97–107.
2. Хома Н.М. Політичний перфоманс як постмодерна форма соціального протесту. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2014. № 1. С. 18–22.
3. Avenin C. Les arts de la rue pour observer, comprendre et aménager l'espace public. *Travaux de l'Institut de Géographie de Reims, Dossier' Art et espace*. 2007. P. 10.
4. Banégas R., Brisset-Foucault F. & Cutolo A. Espaces publics de la parole et pratiques de la citoyenneté en Afrique. *Politique africaine*. 2012. № 127. P. 5–20.
5. Manchev B. Performance politique, politique de la performance. *Dans Lignes*. 2018. № 55. P. 43–50.
6. Martel G. La performance communicationnelle en contexte médiatique. L'exemple du débat politique télévisé. *Mots. Les langages du politique*. 2012. URL: <http://journals.openedition.org/mots/19532>. DOI: <https://doi.org/10.4000/mots.19532>.

<http://journals.openedition.org/mots/19532>. DOI: <https://doi.org/10.4000/mots.19532>.

7. Merrill S. (2018) The Dead Are Coming: Political Performance Art, Activist Remembrance and Dig(ital) Protests. *Performance and Civic Engagement* / eds. A. Breed, T. Prentki. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-66517-7_10.
8. Politische Leistung noch nicht ausreichend! URL: <https://www.albert-schweitzer-realschule-dortmund.de/politische-leistung-noch-nicht-ausreichend/>.
9. Rai S.M. Political Performance: A Framework for Analysing Democratic Politics. URL: https://warwick.ac.uk/fac/soc/pais/people/rai/publications/performance_and_politics.pdf.
10. Salmon C. La Cérémonie cannibale: De la performance politique (Essais) (Francés). Tapa blanda 2 mayo de Fayard 2013. 160 p.
11. Steireif T., Froidevaux S. De L'action Politique Comme Performance Artistique. URL: <http://www.creageo.ch/wp-content/uploads/2017/01/ACTION-POLITIQUE-COMME-PERFORMANCE-ARTISTIQUE.pdf>.

REFERENCES:

1. Hrujeva O.V. (2016) Perfomans: vykorystannja tvorčoho potencialu v polityci. [Performance: the use of creative potential in politics] *Deržava i pravo. Polityčni nauky*. Vyp. 74. S. 97–107.
2. Xoma N.M. (2014) Polityčnyj perfomans jak postmoderna forma socialnoho protestu. [Political performance as a postmodern form of social protest]. *Visnyk Nacionalnoho texničnogo universytetu Ukraïny "Kyjivskij politexničnyj instytut"*. *Politologija. Sociologija. Pravo*. № 1. S. 18–22.
3. Avenin C. (2007). Les arts de la rue pour observer, comprendre et aménager lespace public. [Street arts to observe, understand and develop public spaces] *Travaux de l'Institut de Géographie de Reims, Dossier Art et espace*. P. 10.
4. Banégas R., Brisset-Foucault F. & Cutolo A. (2012). Espaces publics de la parole et pratiques de la citoyenneté en Afrique. [Public spaces of speech and practices of citizenship in Africa] *Politique africaine*. № 127. P. 5–20.
5. Manchev B. (2018) Performance politique, politique de la performance. [Political performance, performance policy]. *Dans Lignes* № 55. P. 43–50.
6. Martel G. (2012) La performance communicationnelle en contexte médiatique. L'exemple du débat politique télévisé. [Communication performance in a media context. The example of televised political debate] *Mots. Les langages du politique*. URL: <http://journals.openedition.org/mots/19532>. DOI: <https://doi.org/10.4000/mots.19532>.
7. Merrill S. (2018) The Dead Are Coming: Political Performance Art, Activist Remembrance and Dig(ital) Protests. In: Breed A., Prentki T. (eds) *Performance and Civic Engagement*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-66517-7_10.
8. Politische Leistung noch nicht ausreichend! [Political achievement not yet sufficient!] URL :<https://www.albert-schweitzer-realschule-dortmund.de/politische-leistung-noch-nicht-ausreichend/>.
9. Rai S.M. Political Performance: A Framework for Analysing Democratic Politics. URL: https://warwick.ac.uk/fac/soc/pais/people/rai/publications/performance_and_politics.pdf.

warwick.ac.uk/fac/soc/pais/people/rai/publications/performance_and_politics.pdf.

10. Salmon C. (2013) La Cérémonie cannibale: De la performance politique (Essais) [The Cannibal Ceremony: Political performance (Essays (Francés))] Tapa blanda 2 mayo de Fayard 160 p.

11. Steireif T., Froidevaux S. De L'action Politique Comme Performance Artistique. [Of Political Action As An Artistic Performance] URL: <http://www.creageo.ch/wp-content/uploads/2017/01/ACTION-POLITIQUE-COMME-PERFORMANCE-ARTISTIQUE.pdf>.

Political performance: theoretical fundamentals of interpretation in modern political sciences

Ivanova-Bykanova
Viktoriia Yevhenivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science,
Oles Honchar Dnipro National University
Gagarina avenue, 72, Dnipro, Ukraine

Political performance is considered as a special political communication action. The directions of theoretical interpretation of the use of political performance in the technologies of political propaganda, political PR, agitation are studied. The essence of performance as a communicative phenomenon that serves as a basis for understanding the hidden interactions of political actors is revealed. The peculiarities of the interpretation of empirical cases of political performances as episodes of self-expression of individuals and groups that have no other channels for large-scale public self-presentation are established. The importance of the lack of public expression of the basic foundations of political interactions as a factor in the disclosure of hidden and negative features of competition policy is discussed. The postmodern paradigm of multipolar value assessment of the content of political performances is studied. The formation of the emotional background, which forms the attitude to a certain political subject or political situation or individual political events, is studied.

The fullest expression of political demands and positions of political actors requires the use of extraordinary means that can provide a decisive advantage in political competition. Among such means, political performance occupies a prominent place as a special political communicative action, which has the form of an artistic event, theatrical performance, dynamic symbolic action that affects all channels of human perception and allows the viewer to receive information about certain political meanings and political messages in extraordinary ways.

The communicative content of political performance is revealed by domestic political scientists through the prism of postmodernism as a condition of the political worldview. Artistic thinking, political creativity within a specific act of performance enter into unpredictable and multidimensional interactions. The inclusion of artistic technologies of dissemination of political meanings in the schemes of political communication requires researchers to understand the functional positions of political actors and other participants in political performances.

Key words: political performance, communicative paradigm, postmodern paradigm, political subject, political creativity, political position.

Соціальні функції держави: виклики та перспективи розвитку в сучасних умовах

УДК 339.9:321.01
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.6>

Кравець Ганна Василівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри соціальної роботи
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова
вул. Дворянська, 2,
Одеса, Україна

Соціальна функція держави визначається як діяльність, спрямована не тільки на задоволення суспільних потреб в охороні здоров'я, освіті, підтримці малозабезпечених тощо, але й на регулювання ринку праці з метою підтримання певного рівня зайнятості, матеріального забезпечення людей, які втратили роботу місця або не змогли знайти їх.

Посилення соціальних функцій держави, що відбувається внаслідок дії глобалізаційних процесів, супроводжується звуженням сфери економічної політики держави, безпосереднього впливу на суто виробничі процеси, однак держава не стає від цього слабшою. Якісний перехід до соціально відповідальної держави здійснюється на основі змін, що відбуваються у класових відносинах. Ідеться про дифузю соціально-економічних і політичних детермінант класової структури суспільства, посилення соціальної мобільності індивідів.

У перспективі значущість соціальних функцій держави буде тільки зростати, оскільки світова спільнота і ООН зокрема визначає їх як один із складників концепції сталого розвитку. При такому розвитку використання ресурсів спрямовується на забезпечення рівноправності людей і соціальної справедливості. Досягнення сталого соціального розвитку можливе тільки за умов соціального партнерства. Найважливішими формами соціального капіталу вважаються соціальне благополуччя, розвиток культури, дисципліна, чесність тощо. Цей соціальний капітал має відновлюватися і служити культурною спадщиною.

Сучасна Україна в соціальній сфері як основну загрозу подальшому соціальному розвитку визнає існування «патронатної культури», яка проявляється через: відсутність індустріальної організації; необхідність прямого субсидування розвитку галузі; обмежені аудиторії-споживачі культурних продуктів; часткову наявність понять «високої» та «масової» культур; переважання цінностей, що стосуються «виживання» та «традиціоналізму» в питаннях особистої економічної свободи, правопорядку і суспільного устрою; низьку підтримку інститутів громадянського суспільства тощо.

Ключові слова: соціальна держава, соціальна функція держави, глобалізація, сталий розвиток, загрози держави.

Вступ. Сучасні глобалізаційні процеси суттєво впливають на функції держави, посилюючи її роль як гаранта соціальної стабільності та захисту від насилля, криміналітету і терору, які набувають світових масштабів. Актуальність соціальних функцій держави значно зростає і внаслідок тривалої пандемії, пов'язаної із COVID-19. Кожна із країн по-своєму проходить цей шлях і вибудовує свою національну стратегію боротьби із цими явищами. Проте сучасні виклики функціональному виміру держави не відмінюють запланованих орієнтирів соціального розвитку, визначених найвпливовішою міжнародною організацією ООН та національними стратегіями дії щодо імплементації Цілей Тисячоліття у практику державотворення кожної з них.

Аналіз останніх публікацій. Серед найбільш вагомих робіт із питань змісту і обсягів соціальних функцій держави можна назвати праці таких відомих авторів, як Р. Дорнбуш, А. Лаффер, Ф. Модільяні, В. Норгауз, А. Пігу, П. Самюельсон, Р. Солоу, Дж. Тобін, М. Фрідман, С. Фішер та інші. Серед українських авторів слід зазначити роботи А. Гальчинського, В. Гейця, Т. Коляди, Г. Музиченко, Л. Ярової та інших авторів.

Аналіз наукових джерел свідчить, що частина ключових питань стосовно діапазону соціальних функцій держави, особливо в умовах посткризового розвитку країни, залишається недостатньо

дослідженою. В Україні здебільшого відсутні теоретичні обґрунтування та досвід практичного використання нових підходів до вирішення цієї проблеми з урахуванням світового досвіду подолання кризових явищ в економіці.

Мета статті. Метою цієї статті є аналіз соціальних функцій держави та визначення основних викликів та перспектив їх розвитку в умовах посткризового розвитку економіки України.

Результати дослідження. Соціальна функція держави – це діяльність, спрямована не тільки на задоволення суспільних потреб в охороні здоров'я, освіті, підтримці малозабезпечених тощо, але й на регулювання ринку праці з метою підтримання певного рівня зайнятості, матеріального забезпечення людей, які втратили робочі місця або не змогли знайти їх [5, с. 169].

Головним викликом для забезпечення державою своїх соціальних функцій донедавна вважали глобалізацію.

Глобалізація, за У. Беком, означає «необмежені повсякденні дії в різних вимірах економіки, інформації, екології, техніки, транскультурних конфліктів і громадянського суспільства...» [7, с. 66]. У політичній сфері глобалізація означає розмивання суверенітету національної держави в результаті дій транснаціональних акторів і створення ними організаційних мереж.

Уперше за п'ятьсот років, як пише І. Валлерстайн, втрачаючи свій суверенітет (як внутрішній, так і зовнішній), держава почала розвиватися за низхідною траєкторією, вона перестає бути основним центром прийняття рішень [7, с. 67]. «Потенціал старої системи вичерпано, – пише А. Етціоні, – Під «старою системою» американський учений розуміє національні держави разом із міжурядовими інституціями. ... Стара система ... не спроможна справлятися зі зростаючим валом транснаціональних проблем» [7].

Прибічники теорії глобалізації схильні до думки, що сучасні держави внаслідок дії глобалізаційних процесів поступаються низки її класичних функцій. Однак існує й інша – протилежна сторона цієї проблеми. Вона пов'язана із глибокою системною реконструкцією функцій держави, яка відбувається у зв'язку із суперечливим процесом становлення постіндустріального, глобального за своєю суттю суспільства. Еволюція держави завжди визначалася і визначається еволюцією суспільства. Маючи вагомий адаптивний потенціал, держава переходить від одного етапу свого розвитку до наступного з тим, щоб створювати простір для повнішого втілення трансформаційного потенціалу суспільства, змінюючи при цьому і власні визначення.

У зв'язку із цим найкоректнішою буде така оцінка відповідних тенденцій, яку в своїй роботі «Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи» наводить А. Гальчинський: «У сучасному світі справді відбувається суперечливий процес самозаперечення держави, однак держава не зникає взагалі – зникає традиційна (класична) держава індустріального суспільства, звична для нас держава модерністської культури. Водночас у великих муках, ще, природно, повною мірою не визначивши свої базові засади, народжується держава нового типу – держава постіндустріалізму» [7, с. 68].

У науковій літературі привертається увага насамперед до послаблення економічних функцій держави та її витіснення у сферу суто гуманітарних відносин. Ці процеси справді активно розвиваються, змінюючи місце людини в суспільній ієрархії. Таке місце в тій чи іншій суспільній ієрархії перестає визначатися суто економічними та матеріальними прерогативами, які відсуваються на задній план суспільних відносин, натомість знання та інформація, безпосереднім носієм яких є людина, набувають статусу основної форми багатства суспільства, його базового виробничого ресурсу.

Основи нового світоустрою формуватимуться передусім у сфері морально-світоглядних трансформацій, у процесі яких провідну роль відіграватимуть світоглядні, етичні, психологічні та моральні цінності окремих народів. Отже, можна передбачити, що зосередження уваги державою на проблемах нематеріальної сфери – це скоріше процес її осучаснення, ніж деградації.

Безумовно, фактична роль держави в нових умовах визначатиметься адекватністю відповідних механізмів, перш за все її функцій.

Природа і функції держави модифікуються і в іншому аспекті. Держава втрачає суто класовий характер і дедалі більше стає виразницею загальнонаціональних інтересів. У діяльності держави пріоритетного значення набувають соціальні функції: інвестиції в соціальну інфраструктуру, політика ефективної зайнятості, гармонізація відносин між працею і капіталом, підтримка недостатньо захищених верств населення, забезпечення людям рівних можливостей у виборі умов своєї праці, життя тощо. На основі реалізації цих функцій розвивається держава state welfare – соціально відповідальна держава, або держава загального добробуту, що перетворює соціальну політику держави на головний напрям державної політики сучасних країн світу.

Посилення соціальних функцій держави, які значною мірою реалізуються на неекономічній основі, також супроводжується звуженням сфери її економічної політики, безпосереднього впливу на суто виробничі процеси, однак держава не стає від цього слабшою. Потрібно і тут ураховувати природність відповідних трансформацій. Якісний перехід до соціально відповідальної держави уможливлується на основі змін, що відбуваються у класових відносинах. Ідеться про дифузії соціально-економічних і політичних детермінант класової структури суспільства, посилення соціальної мобільності індивідів. На відміну від класових структур, які відображають усупільнення основних систем життєдіяльності великих мас населення, в сучасному розвитку дедалі більшого значення набувають соціальні структури, що дають змогу людині повніше реалізувати принципи індивідуальної свободи, особисті здібності [3].

Актуальності соціальним функціям держави додає й загальносвітова концепція сталого розвитку, яка визнається ООН як основний орієнтир розвитку сучасних держав.

Сталий розвиток – це не просто ідея, не демонстрація намірів. Це реальна, практична і керована справа – з конкретними ініціаторами і програмами, включаючи національні плани, стратегії, програми дій.

Одним зі складників сталого розвитку є сталий соціальний розвиток. «При такому розвитку використання ресурсів повинно бути спрямоване на забезпечення рівноправності людей і соціальної справедливості. Його завданням є встановлення пріоритету якісного удосконалювання порівняно з кількісним ростом, така цінова політика, що передбачає повне покриття витрат на виробництво продукції, включаючи соціальні. Досягнення сталого соціального розвитку можливе тільки за умов соціального партнерства. Найважливішими формами соціального капіталу повинні вважатися соціальне благополуччя, розвиток культури, дисципліна, чесність

тощо. Цей соціальний капітал має відновлюватися і служити культурною спадщиною» [6, с. 169].

Одним із найбільших досягнень світового співтовариства на шляху до сталого розвитку є підвищення активності урядів країн світу та міжнародних організацій в цій сфері. Сто п'ятдесят країн, відповідно до зобов'язань, прийнятих на Конференції в Ріо-де-Жанейро в 1992 році, створили національні комісії або координаційні механізми для подальшої розробки політики і стратегій сталого розвитку в рамках побудови комплексного підходу. Не виняток і Україна.

Програма перспективного розвитку «Україна 2030» вперше за роки незалежності під час визначення основних орієнтирів та індикаторів розвитку до 2030 року почала з визначення реального стану речей по кожній зі сфер життєдіяльності та основних загроз, що можуть виникнути на шляху до омріяного результату. У соціальній сфері як загроза визначена так звана «патронатна культура», яка, на думку розробників, проявляється через такі фактори, як: відсутність індустріальної організації; необхідність прямого субсидування розвитку галузі; орієнтація на креативний розвиток та упізнаваність експертів; обмежені аудиторії-споживачі культурних продуктів; часткова наявність понять «високої» та «масової» культур; переважання цінностей, що стосуються «виживання» та «традиціоналізму» в питаннях особистої економічної свободи, правопорядку і суспільного устрою; низька підтримка інститутів громадянського суспільства [1, с. 330].

Крім того, доцільно розробити механізми та створити умови в державі, щоб усі соціальні функції, визначені Конституцією України, мали відповідне фінансове забезпечення. Для цього держава має бути єдиним джерелом покриття виплат. Кожен громадянин повинен долучатися до цього процесу шляхом загальновідомого інструменту – соціального страхування.

Це одночасно і виважений, і вимушений крок українського уряду, оскільки це загально визначена світова практика у вирішенні соціальних проблем. Так, відомий професор соціології та менеджменту Пітер Ф. Друкер зазначає, що «немає стільки багатих, аби покрити всі витрати якій-небудь із соціальних служб. Насправді і в британському, і в американському соціальному забезпеченні (і в багатьох інших подібних службах) саме середній і бідний класи фінансують багатих. Усі платники податків, як правило, відраховують однакові суми до бюджетів подібних служб. Але у відношенні із загальним станом і доходами багаті платять менше, ніж представники нижчих класів. Фінансування державних служб – це класичний приклад того, що економісти називають «регресивним оподаткуванням»: його тягар зменшується зі збільшенням доходу. ... Масове фінансування – єдиний спосіб підтримки служб, які мають бути кожному доступні. Не можна

сказати і того, що подібні служби неефективні. Але вони не «безкоштовні» – їх утримання обходиться дуже дорого, оскільки вони повинні передбачати всі випадковості і надати весь діапазон послуг, навіть якщо деякі з них зажадаються одиницями. ... По суті всі ці соціальні програми ґрунтуються на оподаткуванні і примусових заощадженнях. Вони змушують людину відраховувати гроші незалежно від того, хоче він того чи ні. Це запорука їхнього існування» [2, с. 187].

Як зазначав Нобелівський лауреат В. Леонтьєв: «Значення проблем розподілу доходів буде зростати. Праця більше не гратиме таку роль, і головне полягатиме в тому, аби просто управляти системою. Люди отримуватимуть свої доходи через систему соціального забезпечення. Вже зараз ми отримуємо їх через соціальне забезпечення і намагаємося придумати всякий привід для надання людям соціальної допомоги. Величезну роль при цьому гратиме держава, і ті економісти, які намагаються її зараз мінімізувати, демонструють поверхневе розуміння того, як працює економічна система. Якби зараз скасували державу, то настав би повний хаос. Сьогодні планування, природно, грає певну роль, але я не вважаю його основною функцією держави. Держава має велике значення, і це значення в умовах науково-технічного прогресу повинне зрости. Коли замислюєшся над тим, що сталося б з системою, якби ми абсолютно скасували державу, то розумієш, що це було б жахливо» [8, с. 69].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати таке:

- світовий досвід та суспільно-політична думка свідчать про зростання ролі соціальних функцій держави в посткризових явищах незалежно від типу соціально-економічного ладу;

- глобалізація, яку традиційно вважають основною загрозою держави та її функціям, не спростовує, а навпаки, підвищує значущість соціальних функцій держави. Витрати на освіту, на соціальні гарантії, на боротьбу з бідністю стають все більшою проблемою для сучасних держав у сфері фінансування. В умовах зниження дохідної бази національних бюджетів, питання про збільшення соціальних видатків стоїть надзвичайно гостро і скорочувати їх небезпечно, і це виявляється найбільшою загрозою соціальним функціям сучасних держав;

- необхідно враховувати вплив соціальних витрат на темпи економічного розвитку країни та надавати перевагу системі соціального страхування, яка має бути диференційована відповідно до фінансового стану громадянина.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вектори економічного розвитку України 2030. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>.
2. Друкер Пітер Ф. *Епоха розрива: орієнтири для нашого м'янующегося общества*. Москва : ОО «И.Д. Вильямс», 2007. 336 с.

3. Коляда Т.А., Музиченко Г. В. Вплив демократії на обсяг гарантованих державою соціальних послуг населенню та рівень їх фінансового забезпечення в умовах посткризового розвитку економіки. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1. С. 181–189.

4. Мизес Л. фон. *Человеческая деятельность: трактат по экономической теории*. Челябинск : Социум, 2008. 878 с.

5. Музиченко Г.В. Функціональний вимір державної політики сучасних держав в умовах глобалізації. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. 2012. № 1. С. 168–172.

6. Музыченко А.В. Современное звучание концепции устойчивого развития: саммит РИО+20 и Украина. *Материалы круглого стола на тему «Экономика устойчивого развития в странах СНГ» 12-16 сентября 2013*. Одесса : ОНЕУ, 2012. С. 93–104.

7. Музиченко Г.В. Глобалізаційні виклики сучасної держави: соціально-філософський аспект. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2014. № 3(61). С. 65–69.

8. Самуэльсон П. *О чем думают экономисты: Беседы с нобелевскими лауреатами*. Москва : ООО «Юнайтед Пресс», 2010. 490 с.

9. Чухно А. А. *Інституціонально-інформаційна економіка: підручник*. Київ : Знання, 2010. 687 с.

sotsialnykh posluh naselenniu ta riven yikh finansovoho zabezpechennia v umovakh postkryzovoho rozvytku ekonomiky [The impact of democracy on the volume of state-guaranteed social services to the population and the level of their financial security in the post-crisis economic development.]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*. № 1. S. 181–189.

4. Myzes L. fon. (2008). *Chelovecheskaia deiatelnost: traktat po ekonomycheskoi teoryy* [Human activity: a treatise on economic theory.]. Cheliabynsk : Sotsyum. 878 s.

5. Muzychenko H. V. (2012) *Funktsionalnyi vymir derzhavnoi polityky suchasnykh derzhav v umovakh hlobalizatsii* [Functional dimension of state policy of modern states in the context of globalization.]. *Osvita rehionu: politolohiia, psykhologhiia, komunikatsii*. № 1. S. 168–172.

6. Muzychenko A. V. (2013) *Sovremennoe zvuchanye kontseptsyy ustoichyvoho razvytyia: sammyt RYO+20 y Ukrayna* [Modern sound of the concept of sustainable development: RIO + 20 summit and Ukraine]. *Materyaly kruhloho stola na temu «Ekonomyka ustoichyvoho razvytyia v stranakh SNH» 12-16 sentiabria 2013*. Odessa, ONEU. S. 93–104.

7. Muzychenko H. V. (2014) *Hlobalizatsiini vyklyky suchasnoi derzhavy: sotsialno-filosofskyi aspekt* [Globalization challenges of the modern state: socio-philosophical aspect]. *Perspektyvy. Sotsialno-politychnyi zhurnal*. № 3(61). S. 65–69.

8. Samuelson P. (2010). *O chem dumaiut ekonomisty: Besedy s nobelevskymy laureatamy* [What economists think: Conversations with Nobel laureates.]. Moskva : ООО «lunaited Press», 490 s.

9. Chukhno A. A. (2010). *Instytsionalno-informatsiina ekonomika: pidruchnyk* [Institutional and information economy]. Kyiv : Znannia. 687 s.

REFERENCES:

1. Vektory ekonomichnoho rozvytku Ukrainy 2030. [Vectors of economic development of Ukraine 2030.] (2020) URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>

2. Druker Pyter F. (2007) *Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества* [The Age of Gap: Landmarks for Our Changing Society]. Moskva: ООО «Y.D. Vyliams». 336 s.

3. Koliada T. A., Muzychenko H. V. (2012) *Vplyv demokratii na obsiah harantovanykh derzhavoiu*

Social functions of the state: challenges and prospects of development in modern conditions

Kravets Anna Vasylivna

Candidate of Political Science,
Associate Professor at the
Department of Social Work,
Odessa I.I. Mechnikov National University
Dvoryanska str., 2, Odessa, Ukraine

The social function of the state is defined as activities aimed not only at meeting public needs in health care, education, support for the poor, etc., but also to regulate the labor market in order to maintain a certain level of employment, material security for people who lost their jobs or could not find them.

The strengthening of the social functions of the state, which occurs as a result of globalization processes, is accompanied by a narrowing of the sphere of economic policy of the state, direct influence on purely production processes, but the state does not become weaker. Qualitative transition to a socially responsible state is carried out on the basis of changes taking place in class relations. We are talking about the diffusion of socio-economic and political determinants of the class structure of society, strengthening the social mobility of individuals.

In the long run, the importance of the social functions of the state will only increase, as the world community and the UN in particular, define them as one of the components of the concept of sustainable development. With this development, the use of resources is aimed at ensuring equality of people and social justice. Achieving sustainable social development is possible only under conditions of social partnership. The most important forms of social capital are social well-being, cultural development, discipline, honesty, and so on. This social capital must be restored and serve as a cultural heritage.

Modern Ukraine in the social sphere as the main threat to further social development recognizes the existence of "patronage culture", which is manifested through: the lack of industrial organization; the need for direct subsidies for the development of the industry; limited audiences-consumers of cultural products; partial existence of the concepts of "high" and "mass" cultures; the predominance of values relating to "survival" and "traditionalism" in matters of personal economic freedom, law and order and social order; low support for civil society institutions, etc.

Key words: social state, social function of the state, globalization, sustainable development, threats of the state.

Кривошеїн Віталій
Володимирович

Неототалітарні тенденції постпандемічної трансформації демократії

УДК 321.64

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.7>

Кривошеїн Віталій Володимирович
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри соціології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна

Актуальність проблеми. Пандемія коронавірусної інфекції кардинально змінила світ, його концепцію безпеки й, крім іншого, стає випробуванням для демократичних систем. Тому нині дуже важливо осмислити не тільки ті зміни, які породжує пандемія, але й те, що буде після пандемії. Одним із ключових напрямів постпандемічної трансформації демократії є здійснення загальносистемних змін, пов'язаних із дрейфом демократії в бік авторитарних (і навіть неототалітарних) тенденцій.

Мета полягає в розкритті сутнісних характеристик неототалітарних проявів у демократичних політичних режимах у постпандемічний період.

Використані **методи** політичного аналізу (системний, інституційний, компаративний, класифікацій), загальнонаукові прийоми (аналіз, синтез, індукція, дедукція).

Результати дослідження. Показано, що пандемія коронавірусної інфекції COVID-19 довела, крім іншого, неефективність ліберальної демократії в протидії поширенню смертельної хвороби, що може призвести до поглиблення «дефектив» наявного демократичного політичного режиму в бік посилення неототалітарних тенденцій. З'ясовано, що в постпандемічний період цілком імовірно є інкорпорація в політико-правові механізми здійснення влади деяких елементів неототалітарних практик, особливо в інформаційно-комунікативній і безпековій сферах. Визначено, що інституційний дизайн гібридного неототалітарного політичного режиму містить такі елементи, як збільшення впливу на суспільні процеси апарату управління та бюрократії; «стирання» людської індивідуальності (соціально-політична деперсоналізація), самоусунення індивіда від розв'язання проблем, безвідповідальність, конформність, некритичність мислення тощо. Доведено, що ціннісними орієнтирами неототалітарної особистості є споживацтво, вецизм, статусність та егоїзм, а цифрові технології, що останнім часом активно впроваджуються в систему управління, значно полегшують керування індивідуальною та груповою (масовою) свідомістю та поведінкою, посилюють контроль за життям і способом думок людей, тим самим сприяючи систематичній ідеологічній індоктринації населення.

Ключові слова: тоталітарна свідомість, тоталітарна демократія, гібридний політичний режим, інформаційний тоталітаризм, маніпулятивний вплив на свідомість, ідеологічна індоктринація населення, тотальний контроль.

Вступ. Починаючи з кінця 2019 р., пандемія коронавірусної інфекції вірує світом, посиливши наявні й викликавши нові загрози в системі життя-забезпечення людей і суспільств. Найбільш очевидними із цих загроз є виклики для системи охорони здоров'я, посилення кризових явищ в економіці, а також випробування для демократичних систем, причому не тільки для транзитивних суспільств, а й для суспільств з усталеними демократичними традиціями. Безсумнівно, нинішня ситуація має епохальний характер для світового розвитку, точкою неповернення до старого укладу, подібно до того, як події 11 вересня 2001 р. кардинально змінили світ, його концепцію безпеки. Тому нині дуже важливо осмислити не тільки ті зміни, які породжує пандемія, але й те, що буде після пандемії.

Одним із ключових, на нашу думку, напрямів постпандемічної трансформації демократії є здійснення загальносистемних змін, пов'язаних із дрейфом демократії в бік авторитарних (і навіть неототалітарних) тенденцій.

Тоталітарну свідомість та її прояви в сучасному світі на Заході досліджували Т. Адорно, Г. Арндт, Р. Арон, П. Баєр, З. Бауман, У. Бек, Зб. Бжезінський, Ж. Бодрійяр, Е. Воєгелін, С. Жижек, Ю. Габермас, Ф. Гваттарі, М. Горкгаймер, Ж. Дельоз, Ш. Ейзенштадт, К. Мангейм, Г. Маркузе, Б. Мор, К. Мюллер,

Ж. Лакан, Дж. Сарторі, П. Тіллх, Е. Тофлер, З. Фрейд, К. Фрідріх, Е. Фромм, К.-Г. Юнг та інші. Серед українських авторів подібні проблеми вивчають Д. Батюк, Л. Беребенець, Є. Більченко, Г. Гаврилюк, Б. Зажигаєв, А. Калиніна, Р. Кисленко, О. Романюк, Ю. Рябой, А. Соловійова, О. Фісун, М. Яковлев та інші.

Мета та завдання. Мета полягає в розкритті сутнісних характеристик неототалітарних проявів у демократичних політичних режимах у постпандемічний період. Для досягнення мети розв'язуються завдання: виокремити світоглядно-культурні й політико-управлінські риси неототалітаризму; схарактеризувати неототалітаризм як гібридний політичний режим; проаналізувати можливості експорту неототалітарних інструментів до інституційного дизайну ліберальної демократії.

Методи дослідження. Для досягнення сформульованих мети й завдань використовуються різноманітні методи політичного аналізу (системний, інституційний, компаративний, класифікацій) та загальнонаукові прийоми (аналіз, синтез, індукція, дедукція).

Результати. Як специфічний світогляд неототалітаризм (новий тоталітаризм) являє собою «комплекс установок, заснований на посиленні крайніх правих і частково крайніх лівих тенденцій розвитку суспільства (насамперед західного,

а також російського й українського), наляканого загрозами мігрантів, війною та невизначеністю» [3, с. 83]. Водночас радикалізована картина світу, притаманна неототалітарній свідомості, поєднує риси трьох цивілізаційних моделей – із моделі аграрного суспільства (премодерна) запозичений романтичний етноцентризм (націоналізм); із моделі індустріального суспільства (модерна) запозичений імперіалістичний ідеологічний дискурс (у русі панамеріканізму, панславізму тощо); з моделі постіндустріального суспільства (постмодерну) привнесені такі риси, як плюральність, релятивність, розсіяність, фрагментація, автономізація. У такій політичній системі центр влади переходить від локальних політиків національних держав до глобального віртуального простору.

Анастасія Калиніна слушно вважає, що неототалітарні тенденції в соціумі, в індивідуальній і колективній свідомості людей сприяє встановленню псевдodemократій [5, с. 286]. Останні являють собою суміш рис демократичних і недемократичних (авторитарних і тоталітарних) політичних режимів – збільшення впливу апарату й бюрократії; «стирання» людської індивідуальності (соціально-політична деперсоналізація), що має привести до повної однорідності, уніфікованості й однаковості всіх громадян держави, а для масового суспільства за умов псевдodemократій притаманні такі соціально-психологічні характеристики: прагнення самоусунути від розв'язання проблем, позбавитися необхідності нести відповідальність та ухвалювати рішення; конформність, некритичність тощо [9, с. 76].

На сучасному етапі цивілізаційного розвитку відбувається трансформація класичної (ліберальної) демократії в бік посилення неототалітарних тенденцій. Висловлюються навіть думки про утворення тоталітарних демократій, які викликають перенасичення інформацією (найчастіше сумнівного або навіть відверто брехливого характеру), соціальний інфантилізм і байдужість, правовий нігілізм та абсентеїзм. Концепція тоталітарної демократії вперше була запропонована Джейкобом Талмоном у 1952 р. (див.: [19]) і розвинена Вільямом Ендгалем. У цілому тоталітарна демократія являє собою форму політичного режиму, за якої формально наявне демократичне законодавство й дотримання всіх виборчих правил і процедур, водночас як участь громадянського суспільства в управлінні державою та вплив суспільства на владу реально відсутній або мінімальний. Тоталітарна демократія, як правило, має псевдоплюралістичну політичну систему, в якій домівною є владуща партія [5, с. 283]. Отже, в політичному сенсі неототалітаризм набуває рис гібридного політичного режиму, в основі якого лежать недемократичні механізми, замасковані під демократичні стандарти. Нині нараховується безліч типів гібрид-

них політичних режимів, в яких простежуються неототалітарні тенденції (про це див.: [1; 4; 7; 11]).

Так, Вольфганг Меркель та Аврель Круассан (див.: [16, р. 32–34]) виокремлюють три типи дефектних демократій як гібридних політичних режимів:

– «ексклюзивна демократія», за якою порушується принцип загальних, вільних, чесних виборів та обмежується активне й пасивне виборче право, коли «один або декілька сегментів всіх дорослих громадян виключаються із загального виборчого права» [17, р. 49]. Водночас обмеження загального виборчого права (активного й / або пасивного) здійснюється через:

1) формальне обмеження на підставі раси, статі, етнічної та релігійної належності, майнового стану або політичної ідентифікації;

2) формальне обмеження на підставі обмежувальних законів про політичні партії;

3) фактичне обмеження у зв'язку із соціальним та / або політичним тиском [16, р. 41];

– «анклавна демократія», яка характеризується позбавленням групами вето – військовими, мілітаризованими рухами й загонами, міжнародними концернами – демократично обраних представників народу доступу до певних політичних сфер. Базовими поняттями тут виступають «анклав» (який характеризує те, що окремі структури врядування виведені з-під контролю демократичного уряду), «домен» (підкреслює те, що цей сегмент є полем одноосібного володіння певних приватних сил) і «сили вето» (розкриває те, що ці сили мають застережне право на деякі рішення демократичних інститутів, зокрема, йдеться про військових, «традиційні олігархічні фракції та групи», «партизанів», «міліцію» (збройні формування політичних рухів), «багатонаціональні корпорації»;

– «неліберальна демократія», в якій пошкодженню піддається верховенство права, що торкається: 1) сфери громадянських свобод, обмежуючи свободу слова, інформації або асоціацій; 2) сфери стосунків громадян і держави, порушуючи рівний доступ громадян до суду, їх рівність перед законом і право меншин на захист.

До цього переліку Аврель Круассан і Пітер Тері додають ще один тип дефектної демократії – делегативна демократія, в якій пошкодженню піддається горизонтальна підзвітність демократичної влади. Головним недоліком делегативної демократії є те, що підривається система стримувань і противаг, що забезпечує збалансоване політичне представництво. Тут виконавча гілка влади домінує над законодавчими органами, а судові органи майже не контролюють виконавчі структури; уряд, очолюваний харизматичним лідером, оминаючи парламент, діє з порушенням конституції та часто регулює суспільні відносини за допомогою декретів; не санкціоновані народом особи наділяються повнотою владних повноважень [12, с. 28].

Ларрі Даймонд [13; 14] виокремлює два типи гібридних політичних режимів:

– електоральна демократія, за якої законодавча й виконавча влада формується шляхом регулярних, чесних, багатопартійних виборів і забезпечується певний мінімум громадянських прав і свобод, необхідних для того, щоб хоча б на мінімальному рівні забезпечити змагальність та участь, проте значна кількість сфер прийняття рішень належить невиборним групам (військовим, олігархії, бюрократії);

– псевдodemократія, в якій є в наявності базові громадянські свободи (право на відкрите висловлювання своїх поглядів і свободу об'єднання), але запроваджуються серйозні обмеження прав громадян, опозиційні партії легально діють, однак вони позбавлені поля для відносно чесного електорального суперництва, яке здатне привести до відсторонення від влади керівної партії.

Мікаель Вігелл (див.: [20]) на основі поєднання електоральних (вільні, конкурентні, справедливі й загальні вибори) й конституційних (свобода об'єднань, свобода вираження, право на альтернативну інформацію, свобода від дискримінації) критеріїв виокремлює три типи гібридних політичних режимів:

– «обмежена» демократія, в якій не виконуються деякі або всі додаткові конституційні (підзвітність і відповідальність виконавчої влади, тобто наявність системи «стримувань і противаг»; підзвітність і відповідальність законодавчої влади, непідкупність бюрократії, тобто відсутність систематичної корупції, клієнтелізму або патримоніалізму; підзвітність і відповідальність органів місцевої влади, тобто відсутність «коричневих зон» у середині країни, на які не розповсюджується державна влада) й електоральні («електоральні повноваження», тобто відсутність «закритих політичних сфер», на які не розповсюджуються повноваження демократично обраних представників народу; «електоральна чесність», що забезпечує принцип «одна особа – один голос»; «електоральний суверенітет», тобто відсутність зовнішньої «опікунської» влади над виборними органами; «електоральна незворотність», тобто прийняття всіма без виключення результатів виборів, неможливість обмеження та перешкод на шляху здійснення своїх повноважень легально обраними посадовцями) критерії;

– «електоральна демократія», в якій виконуються додаткові електоральні критерії, але не виконується жодний додатковий конституційний критерій;

– «конституційна» демократія, в якій виконуються додаткові конституційні критерії, але не виконується жодний додатковий електоральний критерій.

Леонардо Морліно [18] виокремлює такі гібридні політичні режими:

– «захищена демократія», за якою політичними акторами встановлюються будь-які обмеження щодо виборчого права (активного чи пасивного) або на політичний плюралізм чи опозицію та на прозорість і чесність виборів;

– «обмежена демократія», яка характеризується наявністю загального виборчого права, формально правильними процедурами виборів посадовців, які отримують повноваження на основі виборів, і наявністю в країні багатопартійної системи, але громадянські права обмежуються поліцією або іншими державними органами;

– «демократія без закону», характерними рисами якої є відсутність будь-якої спадкової влади або потужних гравців вето, влада не посягає і гарантує громадянські права й свободи, але держава знаходиться в ситуації беззаконня, в якій вона не може виконувати свої обов'язки належним чином через погане функціонування державних інститутів;

– «квазідемократія», до основних рис якої належать відсутність або слабкість виборчого процесу, обмеження політичного плюралізму й участі, відсутність або слабкість свободи висловлювання, об'єднання та організації, верховенства права й / або особистісної автономії, індивідуальних прав і свобод, слабкість функціонування держави.

Стівен Левіцький і Лукан Вей (див.: [15, р. 36–98]) виокремлюють «змагальний авторитаризм» як гібридний політичний режим, в якому існують формальні демократичні інститути, що використовуються опозиційними партіями в боротьбі за владу, проте ігрове поле тут дуже викривлене в бік тих, хто знаходиться при владі. Отже, за таких режимів конкуренція є реальною, але несправедливою. Від справжньої демократії змагальний авторитаризм відрізняється тим, що керівнича еліта, зловживаючи владою, порушує хоча б один із трьох базових атрибутів демократії: вільні вибори, широкий захист громадянських свобод і досить рівні умови в боротьбі за владу.

Незважаючи на свої регіональні особливості (наприклад, США, Китай, арабський світ, країни пострадянського простору), неототалітаризм характеризується:

– редукацією загальнолюдських цінностей до корпоративної (вузькогрупової) аксіології;

– «асиметричною взаємозалежністю» та несправедливим розподілом ресурсів, який є прямим наслідком співпраці з міжнародними кредитними організаціями (зокрема, Міжнародним валютним фондом);

– активізацією діяльності реваншистські налаштованих етнокультурних рухів;

– поширенням попкультури й різноманітних симулятивних практик;

– створенням гібридних культурних форм і кордонів країн, розмиванням і дифузією (феномен так званих «сірих зон»);

– маніпулюванням масовою свідомістю за допомогою медіа за умови збереження зовнішньо демократичного порядку [3, с. 83–84].

У зв'язку із цим Євгенія Більченко зауважує, що гібридність неототалітаризму, його синкретичність і розмитість значно ускладнюють процес його діагностування. Складність ідентифікації неототалітаризму полягає в тому, що сформований в індустріальну добу культурний код тоталітаризму зберігає його класичні патерни: наявність харизматичного вождя та єдиної партії в національній державі. Неототалітаризм як дітище постмодерну, мультикультуралізму й інформаційного буму зазнає суттєвих трансформацій, проте незмінною залишається головна риса тоталітарної свідомості – доміюва модель ідентичності, нездатність сприймати Іншого, сприйняття незгоди (критики) як зради [3, с. 84].

Для неототалітаризму притаманна інша за класичний тоталітаризм модель суспільства. Користуючись термінологією Зигмунта Баумана (див.: [2]), можна зробити таке порівняння: якщо в межах класичного тоталітаризму будувалося дисциплінарне суспільство (Паноптикон), за якого меншість здійснювала контроль за всіма сферами публічного й приватного життя більшості за допомогою державно-партійної бюрократії (зверху вниз), то в межах неототалітаризму вибудовується «суспільство контролю» (Синоптикон), в якому всі контролюють усіх, тобто контроль здійснюється в обоєбічному напрямі – більшість контролює меншість (знизу вверху) на рівні публічних відносин, а меншість – більшість (горизонтальний контроль) на рівні приватного життя через тотальну прозорість інформаційних технологій.

У неототалітарно організованому суспільстві формується механізм тотального контролю у формі віртуального тероризму, за якого пересічні громадяни активно компенсують своє «територіальне ув'язнення» через мережу Інтернет, вступаючи до інформаційної гри в блогах новин, «фейках», демотиваторах, групах за інтересами, чатах, механізмах тролінгу, ботівських атаках тощо, які відтворюють традиційні міфологічні архетипи у віртуальному просторі. «Народ» тут постає як декоративно-театральний феномен, коли емоційна реакція спеціальної групи людей видається за «народну волю» (див.: [10]). У такій спосіб, влучно зауважує Є. Більченко, «формується феномен «четвертої влади» (симулякр громадськості), а глобалізація переростає в масову локальність, містечковість, традиціоналізм і ново середньовічне «хуторянство» [3, с. 87].

Також для неототалітаризму притаманний «ідеологічний кіч» – феномен попкультури, вира-

жений в особливого роду пропаганді – сентиментальній презентації радикальних мілітаристських ідей під офіційною державною моралізаторською риторикою. На думку Умберто Еко, кіч виявляється в масовому комерційному виробництві агітаційних світоглядних, промислових, побутових і художніх текстів, що стають елементом індустрії розваг і покликані формувати свідомість обивателя. Водночас варто відзначити, що ідеологічний кіч неототалітаризму принципово відрізняється від ідеологічного кічу класичного тоталітаризму – якщо основу ідеологічного кічу класичного тоталітаризму становить колективістська модель конвеєра (механічної масовізації), то ідеологічний кіч неототалітаризму тяжіє до продукування хибних форм індивідуальності (йдеться, наприклад, про популістський елітаризм, який супроводжується елітаризацією маси, яка під впливом політичної пропаганди героїзує саму себе, внаслідок чого зникає диференціація масового й елітарного, а знеособлена дифузна масовість стає визначальною характеристикою особистості [10, с. 77–78]).

По суті, неототалітаризм являє собою інформаційний або комунікаційний тоталітаризм, зумовлений головним чином руйнуванням традиційних комунікацій, які обмежують можливості маніпулятивного впливу ЗМІ, й формуванням громадської думки навколо моральних і ціннісних полюсів, до яких належить споживацтво, прагнення досягнути високого соціального статусу (що дає багатство й влада) й успіху як підвищення соціального рангу, володіння престижними речами, презирство до невдах. З цього приводу Віталій Снетков справедливо зауважує: «Система ідей і цінностей, що ґрунтується на споживацтві, речизмі, статусності й індивідуалізмі та яка щодня навіюється за допомогою реклами й інших засобів, виступає свого роду «політичною релігією» інформаційного тоталітаризму». Відповідно, «соціально-політичною проєкцією неототалітарних орієнтирів є вульгарний матеріалізм, бездуховність, індивідуалізм, егоїзм, що блокують формування колективних форм свідомості й масовий організований протест» [8, с. 474–475].

Експорт авторитарних за своєю природою методів боротьби з коронавірусною інфекцією, які продемонстрували свою ефективність в Китаї та інших авторитарних режимах, в постпандемічний період можуть бути легітимізовані для глибоко демократизованих країн, не кажучи вже про транзитивні суспільства, де ще добре пам'ятають авторитарні / тоталітарні часи. Тобто будуть, без сумніву, посилені неототалітарні тенденції, що проявлялися в демократичних країнах ще в допандемічний період. Йдеться про такі прояви неототалітаризму, як:

– бурхливий розвиток поведінкових (біхевіористських) наук, які використовують для розробки

ефективних методів і технологій управління політичною (особливо електоральною) поведінкою громадян;

– комунікаційна революція, яка відкриває нові технічні можливості управління масовою свідомістю та політичною поведінкою людей;

– глобалізація світового розвитку, яка створює можливість безперешкодного використання фінансово-економічних і науково-інформаційних ресурсів для встановлення контролю з боку «великих держав» (G-7);

– загострення екологічної та сировинної проблем та, як наслідок, посилення прагнення до встановлення контролю над дефіцитними світовими ресурсами;

– ослаблення робочого й демократичного руху, які здатні істотно обмежити авторитарні й тоталітарні устремління керівничих еліт [6].

Сформований у ході інформаційно-комунікативної революції новий тип комунікаційної єдності актуалізував прагнення встановлення тотального контролю влади над суспільством і став відправною точкою процесу формування глобальної субкультури. Глобальна інформатизація та комп'ютеризація, супутниковий зв'язок, цифрові інструменти надання адміністративних послуг та інше роблять технічно можливим не тільки систематичну ідеологічну індоктринацію, а й управління індивідуальною та груповою (масовою) свідомістю та поведінкою, електронний контроль за життям і способом думок людей (що красномовно продемонстровано успішною практикою забезпечення тотального контролю з використанням новітніх телекомунікаційних засобів за переміщенням людей, дотриманням вимог карантину й так далі). Усе це супроводжується руйнуванням традиційних суспільних, церковних, сімейних, сусідських та інших комунікацій, які певною мірою сприяють обмеженню можливостей маніпулятивного впливу на свідомість.

Висновки. Таким чином, пандемія коронавірусної інфекції COVID-19 довела, крім іншого, неефективність ліберальної демократії в протидії поширенню смертельної хвороби, що може призвести до поглиблення «дефектів» наявного демократичного політичного режиму в бік посилення неототалітарних тенденцій. У постпандемічний період цілком імовірно є інкорпорація в політико-правові механізми здійснення влади деяких елементів неототалітарних практик, особливо в інформаційно-комунікативній і безпековій сферах. Сформований внаслідок означених процесів інституційний дизайн гібридного неототалітарного політичного режиму може містити такі елементи: збільшення впливу на суспільні процеси апарату управління та бюрократії; «стирання» людської індивідуальності (соціально-політична деперсоналізація), самоусунення індивіда від розв'язання

проблем, безвідповідальність, конформність, некритичність мислення тощо. Ціннісними орієнтирами неототалітарної особистості стають споживацтво, вещизм, статусність та егоїзм. Цифрові технології, що останнім часом активно впроваджуються в систему управління, значно полегшують керування індивідуальною та груповою (масовою) свідомістю та поведінкою, посилюють контроль за життям і способом думок людей, тим самим сприяючи систематичній ідеологічній індоктринації населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Батюк Д.А., Кисленко Р.В. Типологія гібридних політичних режимів. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2013. Вип. 6 (I). С. 18–23.
2. Бауман З. *Текущая современность*. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 240 с.
3. Більченко Є.В. Неототалітаризм як світоглядний феномен: культурологічний дискурс. *Схід*. 2017. № 2 (148), березень-квітень. С. 83–90.
4. Гаврилюк Г.І. «Дефектні демократії» та пізнавальні можливості транзитологічної парадигми. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2008. № 825. Вип. 25. С. 94–101.
5. Калиніна А.О. Від класичного тоталітаризму до тоталітарної демократії. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 52. С. 281–288.
6. Кривошеин В.В. Риски постпандемической трансформации демократии: мировые тенденции и украинские реалии. *International conference "Pale (Post-Apocalyptic Life Era) – 2020"*, 22nd May, 2020. URL: <https://pale2020.euasu.org/wp-content/uploads/2020/07/pale-pdf-final.pdf>.
7. Романюк О.І. Що таке «дефектні демократії» і якими вони бувають. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2017. № 2 (33). С. 114–123.
8. Снетков В.Н. Особенности и проблемы информационного тоталитаризма. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 75. С. 474–476.
9. Соловійова А.С. Масове суспільство при тоталітарному і демократичному політичних режимах: порівняльний аспект. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Політологія*. 2013. Т. 212. Вип. 200. С. 73–77.
10. Эко У. *Вечный фашизм. Пять эссе на темы этики*. Санкт-Петербург: Симпозиум, 2005. С. 61–98.
11. Яковлев М.В. Изоморфизация институтов постдемократий і дефектних демократій: спроба логічного аналізу. *Мастеріум. Серія: Політичні студії*. 2008. Вип. 31. С. 39–45.
12. Croissant A., Thiery P. Von defekten und anderen Demokratien. *Welt Trends*. 2000 / 2001. № 29 (Winter). S. 9–32.
13. Diamond L. The State of Democratization at the Beginning of the 21 Century. *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*. 2005. Vol. 11. № 1. P. 13–18.
14. Diamond L. Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*. 2002. Vol. 13. № 2. P. 21–35.

15. Levitsky S., Way L. Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War (Problems of International Politics). Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 493 p.

16. Merkel W., Croissant A. Formal Institutions and Informal Rules in Defective Democracies. *Central European Political Science Review*. 2000. Vol. 1. № 2. P. 31–48.

17. Merkel W. Embedded and Defective Democracies. *Democratization*. 2004. Vol. 11. № 5. P. 33–58.

18. Morlino L. Are there hybrid regimes? Or are they just an optical illusion? *European Political Science Review*. 2009. Vol. 1. № 2. P. 273–296.

19. Talmon J.L. The origin of totalitarian democracy. London : Mercury Books, 1961. 366 p.

20. Wigell M. Mapping “Hybrid Regimes”: Regime Types and Concepts in Comparative Politics. *Democratization*. 2008. Vol. 15. № 2. P. 230–250.

REFERENCES:

1. Batiuk D.A., Kyslenko R.V. (2013) Typolohiia hibrnykh politychnykh rezhymiv (Typology of hybrid political regimes). *Filosofia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, no. 6 (I), pp. 18–23. [in Ukrainian].

2. Bauman Z. (2008) Tekuchaya sovremennost (Liquid Modernity). St-Peterburg: Piter. 240 p. [in Russian].

3. Bilchenko Ye. (2017) Neototalitaryzm yak svitohliadnyi fenomen: kulturolohichniy diskurs (Neototalitarianism as a worldview phenomenon: culturological discourse). *Skhid*, no. 2 (148), berezenkviten, pp. 83–90. [in Ukrainian].

4. Havryliuk H.I. (2008) “Defektni demokratsii” ta piznavalni mozhyvosti tranzytolohichnoi paradyhmy (“Defective democracies” and cognitive capabilities of the transitological paradigm). *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina*, no. 825. Ser.: Pytannia politolohii, vol. 25, pp. 94–101. [in Ukrainian].

5. Kalynina A.O. (2014) Vid klasychnoho totalitaryzmu do totalitarnoi demokratsii (From classical totalitarianism to totalitarian democracy). *Aktualni problemy polityky*, vol. 52, pp. 281–288. [in Ukrainian].

6. Krivoshein V.V. (2020) Riski postpandemicheskoy transformatsii demokratsii: mirovye tendentsii i ukrainskie realii (Risks of Post-Pandemic Transformation of Democracy: Global Trends and Ukrainian Realities). *International conference “Pale (Post-Apocalyptic Life Era) – 2020”*, 22nd May, 2020. URL: <https://pale2020.euasu.org/wp-content/uploads/2020/07/pale-pdf-final.pdf>. [in Russian].

7. Romaniuk O.I. (2017) Shcho take “defektni demokratsii” i yakymy vony buvaiut (What are “defective democracies” and what are they?). *Visnyk Natsionalnoho*

universytetu “Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho”. Ser.: *Filosofia, filosofia prava, politolohiia, sotsiolohiia*, no. 2 (33), pp. 114–123. [in Ukrainian].

8. Snetkov V. (2013) Osobennosti i problemy informacionnogo totalitaryzma (Features and problems of information totalitarianism). *Hileia: naukovyi visnyk*, no. 75, pp. 474–476. [in Russian].

9. Soloviova A.S. (2013) Masove suspilstvo pry totalitarnomu i demokratsynomu politychnykh rezhymakh: porivnialnyi aspekt (Mass society under totalitarian and democratic political regimes: a comparative aspect). *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly]*. Ser.: *Politolohiia*, vol. 212, no. 200, pp. 73–77. [in Ukrainian].

10. Eko U. (2005) Vechnyy fashizm (Ur-Fascism). *Pyat esse na temy etiki*. St-Peterburg : Simpozium, pp. 61–98. [in Russian].

11. Yakovlev M. (2008) Izomorfizatsiia instytutiv postdemokratsii i defektnykh demokratsii: sprob lohichnoho analizu (Isomorphization of institutions of post-democracies and defective democracies: an attempt at logical analysis). *Magisterium*. Ser.: *Politychni studii*, no. 31, pp. 39–45. [in Ukrainian].

12. Croissant A., Thiery P. (2000/2001) Von defekten und anderen Demokratien. *Welt Trends*, no. 29 (Winter), ss. 9–32. [in German].

13. Diamond L. (2005) The State of Democratization at the Beginning of the 21 Century. *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, vol. 11, no. 1, pp. 13–18. [in English].

14. Diamond L. (2002) Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*, vol. 13, no. 2, pp. 21–35. [in English].

15. Levitsky S., Way L. (2010) Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War (Problems of International Politics). Cambridge : Cambridge University Press. 493 p. [in English].

16. Merkel W., Croissant A. (2000) Formal Institutions, and Informal Rules in Defective Democracies. *Central European Political Science Review*, vol. 1, no 2, pp. 31–48. [in English].

17. Merkel W. (2004) Embedded and Defective Democracies. *Democratization*, vol. 11, no. 5, pp. 33–58. [in English].

18. Morlino L. (2009) Are there hybrid regimes? Or are they just an optical illusion? *European Political Science Review*, vol. 1, no. 2, pp. 273–296. [in English].

19. Talmon J.L. (1961) The origin of totalitarian democracy. London: Mercury Books. 366 p. [in English].

20. Wigell M. (2008) Mapping “Hybrid Regimes”: Regime Types and Concepts in Comparative Politics. *Democratization*, vol. 15, no. 2, pp. 230–250. [in English].

Neo-totalitarian tendencies of post-pandemic transformation of democracy

Kryvoshein Vitalii Volodymyrovych

Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Department of Sociology,
Oles Honchar Dnipro National University
Gagarina avenue, 72, Dnipro, Ukraine

The urgency of the problem. *The coronavirus pandemic has dramatically changed the world, its concept of security, and, among other things, is becoming a test for democratic systems. That is why today it is very important to comprehend not only the changes caused by the pandemic, but also what will happen after the pandemic. One of the key directions of the post-pandemic transformation of democracy is the implementation of system-wide changes related to the drift of democracy towards authoritarian (and even neo-totalitarian) tendencies.*

The goal is to reveal the essential characteristics of neo-totalitarian manifestations in democratic political regimes in the post-pandemic period.

Methods of political analysis (systemic, institutional, comparative, classification), general scientific techniques (analysis, synthesis, induction, deduction).

Research results. *The COVID-19 coronavirus pandemic has been shown to prove, among other things, the ineffectiveness of liberal democracy in counteracting the spread of the deadly disease, which could exacerbate the "defects" of the existing democratic political regime toward increasing neo-totalitarian tendencies. It was found that in the post-pandemic period it is quite probable that some elements of neo-totalitarian practices, especially in the information-communication and security spheres, will be incorporated into the political and legal mechanisms of exercising power. It is determined that the institutional design of the hybrid neo-totalitarian political regime contains such elements as increasing the influence on the social processes of the administration and bureaucracy; "Erasure" of human individuality (socio-political depersonalization), self-removal of the individual from solving problems, irresponsibility, conformity, uncritical thinking, etc. It is proved that the values of the neo-totalitarian personality are consumption, materialism, status and selfishness, and digital technologies, which are recently actively introduced into the management system, greatly facilitate the management of individual and group (mass) consciousness and behavior, strengthen control over people's lives and ways of thinking, thus contributing to the systematic ideological indoctrination of the population.*

Key words: *totalitarian consciousness, totalitarian democracy, hybrid political regime, information totalitarianism, manipulative influence on consciousness, ideological indoctrination of the population, total control.*

Осадчук Ігор Юрійович

Урядові кабінети в контексті функціонування атипової президентської системи правління в Аргентині у другій половині ХХ століття

УДК 328.1-057.177.1(82)«195»
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.8>

Осадчук Ігор Юрійович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна

Серед президентських систем державного правління функціонують / функціонували такі системи правління, які формально й / чи фактично відрізняються / відрізнялися від традиційних / типових президентських. Водночас індикаторами розрізнення типових та атипових президентських систем державного правління можуть бути вкрай варіативні чинники політичного процесу й міжінституційних відносин. Метою статті є визначити типи урядових кабінетів у контексті функціонування атипової президентської системи правління в Аргентині в другій половині ХХ ст. Теоретико-методологічною основою дослідження вибрано неоінституціоналізм і його варіативні типи й парадигми. Головний метод, котрий став іманентною складовою частиною дослідження, – це метод порівняльного аналізу.

Обрання президента Аргентини Колегією виборців у 1958, 1963, 1983, 1989 рр. зумовило атиповість президентської системи правління в другій половині ХХ ст. (президентство А. Фрондісі в 1958–1962 рр., А. Ільїя в 1963–1966 рр., Р. Альфонсіна в 1983–1989 рр., К. Менема в 1989–1995 рр.).

Урядові кабінети в атиповій президентській системі правління в Аргентині в другій половині ХХ ст. типологізовані за: 1) способом формування – як ті, що сформовані президентом (уряди А. Фрондісі, А. Ільїя, Р. Альфонсіна, К. Менема); 2) типом композиції / складу – партійні (уряди А. Фрондісі, А. Ільїя, Р. Альфонсіна, К. Менема); 3) типом партійних урядів – однопартійні (уряди А. Фрондісі, А. Ільїя, Р. Альфонсіна, К. Менема); 4) парламентською підтримкою – однопартійні більшості (уряди А. Фрондісі, Р. Альфонсіна в 1983–1987 рр.), однопартійні меншості (уряди А. Ільїя, Р. Альфонсіна в 1987–1989 рр., К. Менема в 1993–1995 рр.), коаліційний більшості (уряд К. Менема в 1989–1991 рр.), коаліційний меншості (уряд К. Менема в 1991–1993 рр.).

Ключові слова: система державного правління, президенталізм, атиповий президенталізм, непрямі вибори президента, урядовий кабінет, Аргентина.

Вступ. Президентські системи правління та їх інституційні атрибути, зокрема урядові кабінети, становлять актуальний напрям у сфері аналізу конституційних (і / чи політичних) систем правління в політичній науці. Типові й атипові президентські системи державного правління або окремі аспекти політичного процесу й міжінституційних відносин, які прямо чи опосередковано вказують на типовесть чи атиповість президентських систем правління в рамках республіканської форми державного правління, проаналізовано в працях таких авторів, як А. Валенсуела [21; 22], О. Зазнаєв [4], Х. Лінц [14], С. Мейнверінг [15; 16], Х.А. Чейбуб [8] тощо.

Мета та завдання. Метою статті є визначити типи урядових кабінетів у контексті функціонування атипової президентської системи правління в Аргентині в другій половині ХХ ст. Для реалізації поставленої мети треба розв'язати такі завдання: 1) визначити типу президентську систему правління; 2) розкрити особливості інституту непрямих виборів президента Аргентини в другій половині ХХ ст. як атрибута атиповості президентської системи правління; 3) на основі певних критеріїв з'ясувати типи урядових кабінетів в атиповій президентській системі правління в Аргентині в другій половині ХХ ст.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження обрано неоінституціо-

налізм і його варіативні типи й парадигми. Їх поєднання дозволило виробити цілісне уявлення про типовесть чи атиповість формату президенталізму на підставі такого індикатора, як інститут непрямих виборів президента. Головний метод, котрий став іманентною складовою частиною дослідження, – це метод порівняльного аналізу.

Результати. У сучасній політичній науці однією з найапробованіших методик визначення конституційних і політичних систем державного правління в рамках республіканської форми державного правління є методика Р. Елгі [12]. Модифікувавши типологію систем державного правління Р. Елгі, український дослідник В. Литвин визначає президенталізм (президентську систему правління) як конституційну (й / чи політичну) систему республіканської форми державного правління (спрощено – систему державного правління), якій властива посада всенародно (прямо / опосередковано) обраного на фіксований термін президента й інституту кабінету / адміністрації президента (навіть можливо прем'єр-міністра), члени яких колективно відповідальні винятково перед президентом (разом із цим, члени кабінету чи адміністрації президента можуть бути й індивідуально відповідальними перед парламентом / провідною палатою парламенту (легіслатурою), однак це не має дефінітивного впливу й значення на структурування системи державного правління) [5, с. 7].

У рамках дослідження ми використовуємо таке визначення типового президенталізму: це система правління, яка передбачає всенародний спосіб обрання глави держави / президента (причому на всіх етапах обрання) та урядового кабінету (адміністрацію президента), що не є колективно відповідальним (відповідальною) перед парламентом.

Відповідно до ст. 81 Конституції Аргентини 1853 р. (зі змінами 1957 р.) обрання президента й віцепрезидента Республіки відбувалося таким чином: столиця та кожна провінція обирали прямим голосуванням Колегію виборців. Кількість виборців у два рази перевищувала загальну кількість депутатів і сенаторів від кожної провінції, яких обирали в Конгрес. Виборці повинні були відповідати тим же вимогам, які висувались для обрання депутатів. Виборці не могли бути ні депутатами, ні сенаторами, ні посадовими особами у федеральному уряді. За чотири місяці до закінчення терміну перебування при владі чинного президента виборці в столиці Республіки й в столицях відповідних провінцій обирали президента й віцепрезидента за допомогою подачі бюлетенів, причому в одному вони вказували особу, за яку вони голосували на посаду президента, а в іншому – особу, за яку вони голосували на посаду віцепрезидента. Потім складалися два списки (список кандидатів на посаду президента й список кандидатів на посаду віцепрезидента) із зазначенням кількості голосів, отриманих кожним із кандидатів. Два списки (по одному списку кандидатів на посади президента й віцепрезидента) направлялися голові законодавчого органу провінції, а в столиці – голові муніципалітету, в канцеляриях яких вони й зберігалися; ще два списки (по одному списку кандидатів на посади президента й віцепрезидента) направлялися голові Сенату [9].

За сприяння секретарів чотири члени Конгресу, призначені за жеребом, здійснювали підрахунок голосів та оголошували кількість голосів, які отримав кожен кандидат на посаду президента й віцепрезидента. Особи, які отримали абсолютну більшість голосів, проголошувались президентом і віцепрезидентом (ст. 82) [9]. Якщо жоден із кандидатів не отримав абсолютної більшості, то Конгрес обирав з двох осіб, які отримали найбільшу кількість голосів. Якщо перше місце за кількістю

голосів отримали понад двоє кандидатів, то Конгрес обирав президента із цих кандидатів. Якщо перше місце займав один кандидат, а друге місце за кількістю отриманих голосів займали двоє або більше кандидатів, то Конгрес обирав з усіх кандидатів, які посіли перше й друге місця (ст. 83) [9]. Якщо в першому турі ніхто не отримав абсолютної більшості, то проводився другий тур голосування, в якому брали участь два кандидати, які отримали найбільшу кількість голосів у першому турі. У випадку, якщо голоси розподілялися порівну, то голосування повторювалось. Якщо ж голоси знову розподілялися порівну, то голова Сенату мав вирішальний голос (ст. 84) [9].

В Аргентині в 1958, 1963, 1983, 1989 рр. президент обирався Колегією виборців (табл. 1).

Обрання президента Аргентини Колегією виборців у 1958, 1963, 1983, 1989 рр. зумовило атиповість президентської системи правління в другій половині ХХ ст. (президентство А. Фрондісі в 1958–1962 рр., А. Ільїя в 1963–1966 рр., Р. Альфонсіна в 1983–1989 рр., К. Менема в 1989–1995 рр.). Урядові кабінети не були колективно відповідальними перед парламентом. Зауважимо, що конституційна реформа 1994 р. передбачала всенародні прямі вибори президента [7] (що характерно для типової президентської системи правління), проте на практиці вона була реалізована в травні 1995 р., коли вдруге президентом був обраний К. Менем.

Водночас в Аргентині в другій половині ХХ ст. відбувалися випадки, коли президента обирали на всенародних прямих виборах (листопад 1951 р.; березень 1973 р.; вересень 1973 р.). Конституційна реформа 1949 р. була прийнята, як зазначає К. Віамонте, з метою дати можливість «обіймати посаду президента Х. Перону вдруге, порушивши латиноамериканську традицію не переобирати президента» [6, с. 80]. Фактично йшлося про право переобиратись на посаду глави держави необмежену кількість разів [3, с. 140]. Крім того, був ліквідована Колегія виборців, а для перемоги на прямих виборах необхідна була проста більшість [20]. Конституційна реформа 1972 р. передбачала, що президент обирався абсолютною більшістю голосів виборців на загальних, прямих виборах. У випадку, якщо здобути підтримку абсолютної більшості (51 % дійсних голосів) не вдалося, то

Таблиця 1

Президенти Аргентини, обрані Колегією виборців у другій половині ХХ ст. [10; 11; 17–19]

Рік	Президент	Партійна належність	Кількість голосів виборців	Частка голосів виборців у %	Склад Колегії виборців
1958	А. Фрондісі	Громадянський Радикальний Союз непримиренних (UCRI)	318	68,24	466
1963	А. Ільїя	Народний Громадянський Радикальний Союз (UCRP)	270	56,72	476
1983	Р. Альфонсін	Громадянський Радикальний Союз (UCR)	317	52,83	600
1989	К. Менем	Хустисіалістська партія (PJ)	312	52,00	600

в другому турі брали участь кандидати, які отримали понад 15 % голосів у першому турі. У листопаді 1951 р. Х. Перон був обраний президентом на всенародних виборах, здобувши 62,5 % голосів виборців [2, с. 57]. У березні 1973 р. переможцем став Е. Кампора (Хустисіалістська партія, PJ), який за результатами всенародних виборів в першому турі набрав не абсолютну, а відносну більшість (49,6 % голосів). З метою уникнення політичної кризи Р. Бальбін відмовився брати участь у другому турі й визнав свою поразку. У вересні 1973 р. за результатами всенародного голосування президентом став Х. Перон, здобувши 61,9 % голосів виборців.

Визначимо типи урядових кабінетів в атиповій президентській системі правління в Аргентині в другій половині ХХ ст. Насамперед виділимо критерії типології урядових кабінетів. Перший критерій типології – *спосіб формування урядового кабінету*. У країнах з парламентськими системами правління застосовують парламентський спосіб формування урядових кабінетів, за якого парламент безпосередньо здійснює відповідні процедури щодо їх призначення або формування; президентський спосіб формування урядів застосовують у президентських системах правління, де уряд формується президентом [1, с. 221]; поєднання парламентського й президентського способів характерно для напівпрезидентських систем правління.

Другий критерій типології – *тип композиції / складу урядового кабінету*. Партійні уряди – це такі виконавчі структури, кабінети яких складаються з представників партій і формуються на підставі партійної належності. Іманентна ознака формування партійного уряду – використання композиції / складу парламенту (або нижньої палати парламенту) в процесі формування уряду. Партійні уряди вважають базовим конструктом у парламентських демократіях. Непартійні кабінети формують, коли партії в парламенті не можуть домовитись із приводу утворення однопартійного уряду / коаліції, а розпуск парламенту (нижньої палати парламенту) вважається небажаним [1, с. 229]. Проте таке визначення наближене лише до парламентського способу формування урядів. У політичній науці прийнято декілька способів означення непартійних урядів залежно від цілей, які ставлять перед урядами: технократичні, чиновницькі, перехідні, технічні й службові. Специфікою непартійних (технократичних) кабінетів є той момент, що вони включають фахівців, які можуть не належати або належати до тієї чи іншої партії, але їхня партійна належність у такому випадку не має ніякого значення. Технократичні уряди мають тенденцію бути сформованими й в країнах, де превалюють президентські кабінети (уряди, сформовані президентами). Традиційно виділяють такі види непартійних

урядів: повністю технократичні й частково технократичні, які можуть бути напівтехнократичними й напівпартійними залежно від конфігурації партійних і непартійних преференцій міністрів. Напівтехнократичні / напівпартійні уряди розташовують в категорії непартійних урядових кабінетів. Під час визначення типів урядових кабінетів до уваги беремо кількісне співвідношення непартійних і партійних міністрів. З цього приводу відбувається означення таких лінійних категорій урядів: 1) якщо кількість непартійних міністрів значно перевищує кількість партійних міністрів, то варто говорити про непартійний (технократичний) тип кабінетів; 2) якщо кількість партійних міністрів значно перевищує кількість непартійних міністрів і посада глави урядового кабінету також є партійною – доводиться говорити про партійний тип уряду; 3) якщо кількість непартійних і партійних міністрів сумірна, а посада глави урядового кабінету лишається непартійною – треба говорити про напівтехнократичні урядові кабінети; 4) якщо кількість партійних і непартійних міністрів сумірна, а посада глави урядового кабінету партійна – можна говорити про формат напівпартійних кабінетів [1, с. 316–317]. Таким чином, третій критерій типології – *тип партійних урядів* (однопартійні чи коаліційні) або ж *тип непартійних урядів* (технократичні, напівтехнократичні, напівпартійні).

Крім того, виділяємо четвертий критерій типології – *парламентська підтримка урядового кабінету* (однопартійна / коаліційна більшість, однопартійна / коаліційна меншість, непартійна більшість / меншість тощо).

Урядові кабінети в атиповій президентській системі правління в Аргентині в другій половині ХХ ст. типологізуємо за: 1) способом формування – як ті, що сформовані президентом (уряди А. Фрондісі, А. Ільїя, Р. Альфонсіна, К. Менема); 2) типом композиції / складу – партійні (уряди А. Фрондісі, А. Ільїя, Р. Альфонсіна, К. Менема); 3) типом партійних урядів – однопартійні (уряди А. Фрондісі, А. Ільїя, Р. Альфонсіна, К. Менема); 4) парламентською підтримкою (до уваги беремо нижню палату парламенту) – однопартійні більшості (уряди А. Фрондісі, Р. Альфонсіна в 1983–1987 рр.), однопартійні меншості (уряди А. Ільїя, Р. Альфонсіна в 1987–1989 рр., К. Менема в 1993–1995 рр.), коаліційні більшості (уряд К. Менема в 1989–1991 рр.), коаліційні меншості (уряд К. Менема в 1991–1993 рр.) (табл. 2).

Зазначимо, що рівень парламентської підтримки за весь період функціонування змінювався двічі для уряду Р. Альфонсіна, тричі – для уряду К. Менема. Щодо останнього, то впродовж 1989–1991 рр. коаліційну більшість уряду К. Менема забезпечував Хустисіалістський фронт народної єдності (FREJUPO – коаліція, до складу якої входили такі партії: Хустисіалістська

Урядові кабінети в атиповій президентській системі правління в Аргентині в другій половині ХХ ст. [10; 11; 17–19]

Президент	Перебування при владі	Партія президента	Конструкція міністерських посад	СФК	ТКУ	ТПУ	ППУ
А. Фрондісі	01 травня 1958 – 29 березня 1962 рр.	UCRI	UCRI	През	П	ОП	ОБ
А. Ільїя	12 жовтня 1963 – 28 червня 1966 рр.	UCRP	UCRP	През	П	ОП	ОМ
Р. Альфонсін	10 грудня 1983 – 08 липня 1989 рр.	UCR	UCR+н/п	През	П	ОП	ОБ; ОМ
К. Менем	08 липня 1989 – 08 липня 1995 рр.	PJ	PJ+н/п	През	П	ОП	КБ; КМ; ОМ

партія (PJ), Партія непримиренних (PI), Рух за інтеграцію та розвиток (MID), Християнсько-демократична партія (PDC), Революційна комуністична партія (PCR), Патріотично-визвольний рух (MPL); 1991–1993 рр. – коаліційну меншість представляла Хустисіалістська партія (PJ) та її союзники; 1993–1995 рр. – однопартійну меншість забезпечувала Хустисіалістська партія (PJ).

Висновки. У результаті проведеного дослідження ми дійшли висновку, що обрання президента Аргентини Колегією виборців у 1958, 1963, 1983, 1989 рр. зумовило атиповість президентської системи правління в другій половині ХХ ст. (президентство А. Фрондісі в 1958–1962 рр., А. Ільїя в 1963–1966 рр., Р. Альфонсіна в 1983–1989 рр., К. Менема в 1989–1995 рр.). Урядові кабінети в атиповій президентській системі правління в Аргентині в другій половині ХХ ст. типологізовано за: 1) способом формування – як ті, що сформовані президентом (уряди А. Фрондісі, А. Ільїя, Р. Альфонсіна, К. Менема); 2) типом композиції / складу – партійні (уряди А. Фрондісі, А. Ільїя, Р. Альфонсіна, К. Менема); 3) типом партійних урядів – однопартійні (уряди А. Фрондісі, А. Ільїя, Р. Альфонсіна, К. Менема); 4) парламентською підтримкою – однопартійні більшості (уряди А. Фрондісі, Р. Альфонсіна в 1983–1987 рр.), однопартійні меншості (уряди А. Ільїя, Р. Альфонсіна в 1987–1989 рр., К. Менема в 1993–1995 рр.), коаліційні більшості (уряд К. Менема в 1989–1991 рр.), коаліційні меншості (уряд К. Менема в 1991–1993 рр.).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бялоблочкий З. Стабільність та ефективність урядів у політичних системах країн Східної Європи : монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 469 с.
2. Ворожейкина Т. Авторитарные режимы XX века и современная Россия: сходства и отличия. *Вестник общественного мнения*. 2009. № 4 (102). С. 50–68.
3. Докучаева О. Политическая биография Хуана Доминго Перона (1895–1974 гг.). *Ибероамериканские тетради*. 2015. Вып. 3 (9). С. 135–145.
4. Зазнаев О. Атипичные президентские и полупрезидентские системы. *Ученые записки Казан-*

ского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки. 2005. Т. 147. Кн. 1. С. 54–69.

5. Литвин В., Романюк А. Концептуалізація і теоретична дистинкція понять «форма державного правління» та «система державного правління» у політичній науці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія: 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. Вип. 20. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С. 3–12.

6. Медведев С. Особенности становления государственности в Аргентине. *Вестник Ставропольского государственного университета. Серия: Юридические науки*. 2010. № 70. С. 78–83.

7. Argentina's Constitution of 1853, reinstated in 1983, with amendments through 1994. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Argentina_1994.pdf?lang=en (Last accessed: 9.12.2020).

8. Cheibub J.A. *Presidentialism, parliamentarism, and democracy*. Cambridge University Press, 2007. 202 p.

9. Constitución política de la República Argentina de 1853 con las reformas de 1860, 1866, 1898 y 1957. URL: <https://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Argentina/arg1853.html> (Last accessed: 9.12.2020).

10. Dirección Nacional Electoral. Elecciones Presidenciales 1989. URL: <https://recorriendo.elecciones.gob.ar/presidente1989.html#/4/1> (Last accessed: 9.12.2020).

11. Dirección Nacional Electoral. Elecciones Presidenciales 1983. URL: <https://recorriendo.elecciones.gob.ar/presidente1983.html#/4/1> (Last accessed: 9.12.2020).

12. Elgie R. The classification of democratic regime types: conceptual ambiguity and contestable assumptions. *European Journal of Political Research*. 1998. Vol. 33. No. 2. P. 219–238.

13. Historia Electoral Argentina (1912–2007). Ministerio del Interior. Subsecretaría de Asuntos Políticos y Electorales. 2008. URL: <http://aceproject.org/ero-en/regions/americas/AR/materiales/argentina-historia-electoral-argentina-1912-2007-1> (Last accessed: 9.12.2020).

14. Linz J. Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference? *The Failure of Presidential Democracy: Comparative Perspectives* / J. Linz, A. Valenzuela. Johns Hopkins University Press, 1994. P. 3–87.

15. Mainwaring S. Presidentialism in Latin America. *Latin American Research Review*. 1990. Vol. 25. No. 1. P. 157–179.

16. Mainwaring S., Shugart M. S. *Presidentialism and Democracy in Latin America*. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 493 p.

17. Millington T.M. President Arturo Illia and the Argentine Military. *Journal of Inter-American Studies*. 1964. Vol. 6. No. 3. P. 405–424.

18. Nohlen D. *Elections in the Americas: A Data Handbook: Vol. II: South America*. Oxford : Oxford University Press, 2005. 618 p.

19. Rock D. *Argentina, 1516–1987: From Spanish Colonization to Alfonsín*. University of California Press, 1987. 576 p.

20. Thames J. Breve historia del ballottage en la Argentina. 21 de noviembre de 2015. *Infobae*. URL: <https://www.infobae.com/2015/11/22/1764701-breve-historia-del-ballottage-la-argentina/> (Last accessed: 09.12.2020).

21. Valenzuela A. Latin American Presidencies Interrupted. *Journal of Democracy*. 2004. Vol. 15. No. 4. P. 5–19.

22. Valenzuela A. Latin America: Presidentialism in Crisis. *Journal of Democracy*. 1993. Vol. 4. No. 4. P. 3–16.

REFERENCES:

1. Bialoblotskyi, Z. (2013). Stabilnist ta efektyvnist uriadiv u politychnykh systemakh krain Skhidnoi Yevropy: monohrafiia [Stability and effectiveness of governments in the political systems of Eastern European countries: a monograph]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. 470 s. [in Ukrainian].

2. Vorozhejkina, T. (2009). Avtoritarnye rezhimy XX veka i sovremennaya Rossiya: skhodstva i otlichiya [20th century authoritarian regimes and modern Russia: similarities and differences]. *Vestnik obshchestvennogo mneniya*. № 4 (102). S. 50–68. [in Russian].

3. Dokuchaeva, O. (2015). Politicheskaya biografiya Huana Domingo Perona (1895–1974 gg.) [Political biography of Juan Domingo Peron (1895–1974)]. *Iberoamerikanskije tetradj*. Vyp. 3(9). S. 135–145. [in Russian].

4. Zaznaev, O. (2005). Atipichnye prezidentskie i poluprezidentskie sistemy [Atypical presidential and semi-presidential systems]. *Uchenye zapiski Kazanskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Gumanitarnye nauki*. T. 147. Kn. 1. S. 54–69. [in Russian].

5. Lytvyn, V., Romaniuk, A. (2016). Kontseptualizatsiia i teoretychna dystynktsiia poniat "forma derzhavnoho pravlinnia" ta "systema derzhavnoho pravlinnia" u politychnii nauki [Conceptualization and Theoretical Distinction Between the Terms "Form of Government" and "System of Government" in Political Science]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova: Ser. 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin*. Vyp. 20: zbirnyk naukovykh prats. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. S. 3–12 [in Ukrainian].

6. Medvedev S. Osobennosti stanovleniya gosudarstvennosti v Argentine [Features of the formation of statehood in Argentina]. *Vestnik Stavropol'skogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Yuridicheskie nauki*. 2010. № 70. S. 78–83. [in Russian].

7. Argentina's Constitution of 1853, reinstated in 1983, with amendments through 1994. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Argentina_1994.pdf?lang=en (Last accessed: 9.12.2020). [in English].

8. Cheibub J. A. *Presidentialism, parliamentarism, and democracy*. Cambridge University Press, 2007. 202 p. [in English].

9. Constitución política de la República Argentina de 1853 con las reformas de 1860, 1866, 1898 y 1957 [Political Constitution of the Argentine Republic of 1853 with amendments of 1860, 1866, 1898 and 1957]. URL: <https://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Argentina/arg1853.html> (Last accessed: 9.12.2020). [in Spanish].

10. Dirección Nacional Electoral. Elecciones Presidenciales 1989. URL: <https://recorriendo.elecciones.gob.ar/presidente1989.html#/4/1> (Last accessed: 9.12.2020). [in Spanish].

11. Dirección Nacional Electoral. Elecciones Presidenciales 1983. URL: <https://recorriendo.elecciones.gob.ar/presidente1983.html#/4/1> (Last accessed: 9.12.2020). [in Spanish].

12. Elgie R. The classification of democratic regime types: conceptual ambiguity and contestable assumptions. *European Journal of Political Research*. 1998. Vol. 33. No. 2. P. 219–238. [in English].

13. Historia Electoral Argentina (1912–2007) [Argentine Electoral History (1912–2007)]. Ministerio del Interior. Subsecretaría de Asuntos Políticos y Electorales. 2008. URL: <http://aceproject.org/ero-en/regions/americas/AR/materiales/argentina-historia-electoral-argentina-1912-2007-1> (Last accessed: 9.12.2020). [in Spanish].

14. Linz J. Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference? // Linz J., Valenzuela A. *The Failure of Presidential Democracy: Comparative Perspectives*. Johns Hopkins University Press, 1994. P. 3–87. [in English].

15. Mainwaring S. Presidentialism in Latin America. *Latin American Research Review*. 1990. Vol. 25. No. 1. P. 157–179. [in English].

16. Mainwaring S., Shugart M. S. *Presidentialism and Democracy in Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 493 p. [in English].

17. Millington T. M. President Arturo Illia and the Argentine Military. *Journal of Inter-American Studies*. 1964. Vol. 6. No. 3. P. 405–424. [in English].

18. Nohlen D. *Elections in the Americas: A Data Handbook: Vol. II: South America*. Oxford : Oxford University Press. 2005. 618 p. [in English].

19. Rock D. *Argentina, 1516–1987: From Spanish Colonization to Alfonsín*. University of California Press, 1987. 576 p. [in English].

20. Thames J. Breve historia del ballottage en la Argentina [Brief history of ballottage in Argentina]. 21 de noviembre de 2015. *Infobae*. URL: <https://www.infobae.com/2015/11/22/1764701-breve-historia-del-ballottage-la-argentina/> (Last accessed: 9.12.2020). [in Spanish].

21. Valenzuela A. Latin American Presidencies Interrupted. *Journal of Democracy*. 2004. Vol. 15. No. 4. P. 5–19. [in English].

22. Valenzuela A. Latin America: Presidentialism in Crisis. *Journal of Democracy*. 1993. Vol. 4. No. 4. P. 3–16. [in English].

Governmental cabinets in the context of functioning of the atypical presidential system of government in Argentina in the second half of the XX century

Osadchuk Ihor Yuriiovych

PhD in Political Science,
Associate Professor at the Department
of Political Science,
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine

The political practice shows that there are the presidential systems of government, which formally and/or actually differ from traditional or typical presidential systems of government within the framework of a republican form of government. At the same time, extremely different factors of political process and inter-institutional relations, which are the conditions for the definition and distinguishing between types of systems of government, can be the indicators for separation typical and atypical presidential systems of government. In this context, the purpose of the article is to determine the types of governmental cabinets in the conditions of functioning of the atypical presidential system of government in Argentina in the second half of the XX century. This goal was solved in the situation when new institutionalism and its types/paradigms had been chosen as the theoretical and methodological basis of the research. In parallel, the main method of the study is the method of comparative analysis.

The peculiarities of holding some presidential elections in Argentina (in particular, the elections by the electoral college such presidents as Arturo Frondizi (in 1958–1962), Arturo Illia (in 1963–1966), Raul Alfonsin (in 1983–1989) and Carlos Menem in (1989–1995)) demonstrate the atypicality of presidential system of government in Argentina in the second half of the XX century. Given this, it is argued that governmental cabinets in the conditions of the atypical presidential system of government in Argentina in the second half of the XX century are to be classified as: 1) those formed by presidents in their method of formation (in particular, Arturo Frondizi's, Arturo Illia's, Raul Alfonsin's and Carlos Menem's governmental cabinets); 2) party governmental cabinets in their type of composition (in particular, Arturo Frondizi's, Arturo Illia's, Raul Alfonsin's and Carlos Menem's governmental cabinets); 3) single-party governmental governments in their type of party governmental cabinets (in particular, Arturo Frondizi's, Arturo Illia's, Raul Alfonsin's and Carlos Menem's governmental cabinets); 4) majority single-party governmental cabinets (in particular, Arturo Frondizi's and Raul Alfonsin's cabinets in 1983–1987), minority single-party governmental cabinets (in particular, Arturo Illia's and Raul Alfonsin's cabinets in 1987–1989 and Carlos Menem's cabinets in 1993–1995), majority coalition governmental cabinets (in particular, Carlos Menem's cabinet in 1989–1991) and minority coalition governmental cabinets (in particular, Carlos Menem's cabinet in 1991–1993) in their type of parliamentary support.

Key words: system of government, presidentialism, atypical presidentialism, indirect presidential elections, governmental cabinet, Argentina.

Русиняк Андрій Іванович

Регіональні ЗМІ у процесі демократичних перетворень в Україні: специфіка та проблемний вимір

УДК 007:304

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.9>

Русиняк Андрій Іванович
аспірант кафедри політичних
інститутів та процесів
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57,
Івано-Франківськ, Україна

Суттєвою ознакою демократичної зрілості суспільства є функціонування вільних та незалежних засобів масової інформації. Особлива роль регіональних ЗМІ зумовлена їхньою здатністю створювати умови для зворотного зв'язку та формування спільного комунікативного простору для мешканців певної місцевості, відображаючи культурні особливості своєї території. Для реалізації поставленої мети щодо визначення специфіки та особливостей функціонування регіональних засобів масової інформації в процесі демократичних перетворень у сучасній Україні було сформульовано ряд науково-дослідницьких завдань. Для обґрунтування та аргументації окремих наукових положень використано сучасний методологічний інструментарій.

Трансформаційні перетворення українського медіаринку визначили ряд загроз та викликів, подолання яких необхідно для забезпечення позитивної динаміки демократичних перетворень у сучасній Україні. Якщо головними викликами сьогодення для українських медіа залишаються проблеми роздержавлення друкованих медіа, висвітлення внутрішніх політичних і управлінських питань, а також інформаційна війна з Російською Федерацією, то регіональні медіа зосереджені на вирішенні проблем, пов'язаних з нестачею ресурсів, технологічним відставанням порівняно з національними медіа, залежністю від місцевого олігархату.

У дослідженні специфіки та особливостей функціонування регіональних засобів масової інформації в процесі демократичних перетворень у сучасній Україні охарактеризовано також їхні позитивні та негативні риси. Позитивними констатовано зміни у форматах діяльності регіональних ЗМІ та їхню спрямованість на актуалізацію мультимедійних проєктів, власних сторінок у соціальних мережах, сіті-гайдів, створення конвергентних платформ для діалогу і дискусії громади та влади. Серед негативних тенденцій відзначено орієнтацію регіональних ЗМІ на новинний контент загальнонаціонального масштабу, дублювання регіональними ЗМІ інформації національних медіа, низьку якість контенту, інертність співробітників місцевих ЗМІ; домінування замовності статей, ігнорування місцевої проблематики і проблем висвітлення зовнішньої агресії. Необхідним бачиться вдосконалення інформаційного законодавства, розроблення якісного контенту на основі посилення вимог до його якості, реалізації програми на підвищення консолідації суспільства та його цінностей.

Ключові слова: засоби масової інформації, регіональна медіасфера, медійний простір.

Вступ. Суттєвою ознакою демократичної зрілості суспільства є функціонування вільних та незалежних засобів масової інформації (далі – ЗМІ). Свобода слова надає можливість і право кожному громадянину отримувати інформацію про мотиви прийняття рішень, у тому числі політичних, висловлювати думки тощо. Якість суспільного діалогу, який забезпечують ЗМІ, зокрема регіональні, суттєвим чином стимулює розвиток демократичних процесів у суспільстві.

Особлива роль регіональних ЗМІ зумовлена їхньою здатністю формувати громадську думку мешканців територіальних громад, визначати соціально значущі для регіону проблеми, посилювати консолідаційні процеси навколо регіональних лідерів, створювати сприятливий клімат для здійснення децентралізаційних перетворень, впливати на процеси становлення політико-економічної культури місцевого населення. Сучасні регіональні мас-медіа також створюють умови для зворотного зв'язку і формування спільного комунікативного простору для мешканців певної місцевості, відображають культурні особливості своєї території.

Тенденції розвитку регіональних засобів масової інформації, їхню роль у виборчому про-

цесі вивчали І. Паславський, І. Чорна, І. Луцюк, М. Чабаненко, Ю. Нестеряк. Проблеми, шляхи розвитку та реформування місцевих ЗМІ, особливості висвітлення проблем переселенців у регіональних ЗМІ розглядали М. Орлов, К. Коверга. Висвітленню регіональних ЗМІ як інструменту формування локальної ідентичності присвячені праці С. Матвієнкієвої. Втім, дана тематика не втрачає актуальності та має широкий потенціал для подальших наукових розвідок.

Мета та завдання. Мета наукової розвідки – визначити специфіку та особливості функціонування регіональних засобів масової інформації в процесі демократичних перетворень у сучасній Україні. Для реалізації поставленої мети сформульовано ряд науково-дослідницьких завдань: визначення моделей функціонування регіональних медіа, виокремлення специфічних характеристик діяльності ЗМІ на місцевому рівні, дослідження чинників, що впливають на розвиток локальних медіа.

Методи дослідження. Методологічним інструментарієм дослідження стала сукупність системного, структурно-функціонального, порівняльного, інституціонального, соціологічного методів. За допомогою компаративного методу було проаналізовано

трансформацію локальних традиційних медіа-моделей, особливості процесів роздержавлення ЗМІ на регіональному рівні. Застосування соціологічного підходу дозволило визначити актуальну тематику локальних ЗМІ, рівень впливу місцевих медіа на динаміку регіонального життя. Сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, які уповільнюють розвиток локальних онлайн-медіа в сучасній Україні, сформульовано за допомогою застосування системного підходу. Для обґрунтування та аргументації окремих наукових положень використано фактологічний метод. Зазначені методи разом із загальнонауковими склали методологічну базу наукового пошуку.

Результати. Роль засобів масової інформації в суспільствах, що знаходяться в стані трансформаційних змін, значно посилюється через збільшення потреб громадян об'єктивно та вільно оцінювати суспільні явища та події. Для визначення ступеня вільної можливості висловлювати думки та ідеї, зокрема за допомогою засобів масової інформації, використовують певний показник. Згідно з даними щорічного звіту «Індекс свободи ЗМІ-2020» Україна займає 96-ту позицію (індекс – 32,52), і навіть відзначається підняття країни на шість сходинок. Однак підвищення України в рейтингу відбулося завдяки гіршим показникам інших держав. Серед численних проблем свободи слова в Україні залишається недостатнє фінансування нових незалежних державних мовників, доступ до інформації, маніпуляції в медіа, порушення конфіденційності джерел, кібератаки та боротьба з фейковими новинами [11].

Необхідність вирішення окресленого кола проблем відчують і сучасні регіональні мас-медіа, стикаючись у своїй діяльності з комплексом специфічних, пов'язаних з регіональними відмінностями викликів. Значний вплив місцевих медіа на динаміку регіонального життя підтверджується результатами дослідження Internews, згідно з яким третина українців щомісяця цікавиться інформацією з регіональних новинних вебсайтів та телебачення, а дві третини керуються новинним контентом із регіональних друкованих медіа [14].

За роки незалежності регіональні ЗМІ збільшили розгляд спектру проблем для обговорення на місцевому рівні, розширили напрями роботи з аудиторією, продемонстрували здатність користуватися технологічними досягненнями, переформатували традиційні моделі функціонування.

У напрямках розвитку локальних ЗМІ популярності й результативності набули сіті-ґайди (закарпатське видання Varosh, вінницьке Dirigible, харківське MediaPort, львівське «Твоє місто»), урбаністичні онлайн-радіостанції як побічні проекти громадської ініціативи (Urban Space Radio м. Івано-Франківськ), локальні проекти в соціальних мережах (буковинський відеожурнал «Моцне ТВ»).

Абсолютна більшість отримала свій фінансовий старт завдяки грантовим вливанням, волонтерській роботі, підтримці соціально відповідального бізнесу. Однак природна для громадських ЗМІ фінансова модель, заснована на краудфандингу, в Україні наразі втрачає свою життєздатність через економічну нестабільність.

Серед давно звичних форматів діяльності регіональних медіа (спрямованість на висвітлення позитивного досвіду вирішення проблем владою, нещадна критика або відмежування від новин щодо роботи органів місцевої діяльності) поширення набуває позиціонування локальних ЗМІ як майданчика для діалогу і дискусій громади та влади. Позитивним прикладом використання формату експертних дискусій та модерації є робота газети «Сільські новини», сайту Троїцьке. City, газети «Хотинські Вісті». За допомогою трансляції круглих столів, проведення інформаційних кампаній на сайтах, у соціальних мережах, залучення місцевих представників влади, лідерів громад до дискусії щодо питань освіти, комунального господарства, медицини тощо було, з одного боку, забезпечено матеріал для газет та зростання кількості читачів, підвищено рівень поінформованості громадян щодо прийняття важливих рішень, з іншого – сприяло прозорості та відповідальності органів місцевого самоврядування, прийняття до уваги зафіксованих під час обговорення пропозицій і прийняття рішень в інтересах громади.

Необхідно відзначити зміну підходів у роботі локальних ЗМІ на користь пріоритетності аналітичного матеріалу (газета «Буковина»), налагодження технологічного процесу, створення та розповсюдження системи контенту через соціальні медіа (газета «Порадниця»), спільної реалізації грантових проєктів та створення спільного простору друкованих ЗМІ на рівні району (газета «Слобідський край»). Регіональні медіа демонструють здатність працювати із сучасними технологіями та трендами, запускаючи власні сторінки на Facebook, YouTube, Telegram, створюючи конвергентні платформи, долучаючи вебсайти до традиційних ЗМІ.

Поряд із цим стрімкий розвиток соціальних мереж сприяв зменшенню посилань на першоджерела, збільшенню домінування матеріалів інформаційно-розважальних жанрів, широкому використанню новин, що продукують власне соціальні медіа. Особливостями онлайн-журналістики на рівні районів та малих міст залишаються відсутність самостійного новинного контенту, недостатня наповнюваність сайтів місцевих газет, низький рівень оперативності подання інформації. Так, аналіз змістовного наповнення сайтів українських друкованих медіа продемонстрував здебільшого цілком повторення їхнього паперового варіанту. Наприклад, сайти видань «Житомирщина» – <http://zhytomyrschyyna.zt.ua>, «Малинські

новини» (м. Малин) – <http://mn.zt.ua>, «Прапор» (сmt. Хорошів) – <http://www.prapor-vv.zt.ua>, «Народна трибуна» (сmt. Ємільчине), які досліджувалися експертами ІДПО, на 99% дублюють газетний контент. А сайт «Рубіжанські новини» характеризується відсутністю оперативності новин регіону та міста [7].

Найбільш розповсюдженою тематикою регіональних ЗМІ залишаються розвиток транспорту, бізнесу, бюджету, що підтверджується спільним дослідженням Vox Ukraine та компанії Semantic Force у період з грудня 2018 року по травень 2019 року щодо тематики регіональних ЗМІ. Останнє продемонструвало найбільше звернення до висвітлення питань економіки (32%), криміналу (21%). Найменш популярними виявились теми церкви (1,25%), ООС (2,11%) та освіти (2,48%) [4].

Серед об'єктивних чинників, що уповільнюють розвиток локальних онлайн-медіа, виділяємо: неготовність бізнесу інвестувати в незалежні медіа, збереження керованості редакції з боку місцевого олігархату, залежність від місцевого політикуму, обмежене коло рекламодавців [6]. На якість формування та розвитку регіональної медіасфери впливає вузькість цільової аудиторії, її спрямованість на споживання новинного спектру загальнонаціонального масштабу, обмеженість орієнтації на локальні новини. Так, за результатами моніторингу ГО «Інститут масової інформації» у січні 2020 року кожна четверта новина в регіональних онлайн-ЗМІ (25%) є передруком повідомлень від прес-служб. При цьому новини власних кореспондентів становлять не більше 10,5% від загальної кількості новин у регіональних онлайн-ЗМІ. Серед лідерів передруку є онлайн-ЗМІ Харкова (51%), Херсона (44%), Полтави (38%). Водночас власні новини найчастіше публікували онлайн-ЗМІ Одеси (21% від загальної кількості джерел у новинах регіону) [12].

Крім того, недосконалість законодавчої бази функціонування ЗМІ, яка значним чином впливає на якість діяльності регіональних медіа в сучасній Україні, вимагає оновлення та уніфікації чинного законодавства України у сфері телебачення та радіомовлення, друкованих засобів масової інформації відповідно до змін суспільних відносин. Так, 27 грудня 2019 року було зареєстровано законопроект № 2693 «Про медіа», в якому розглядаються актуальні норми щодо запровадження регуляції онлайн-ЗМІ, веб-платформ, механізмів співрегуляції, мовлення громад.

Однак суперечливість певних норм викликала жваві дискусії в суспільстві, результатом яких стало відправлення законопроекту на доопрацювання. Після цього Комітет Верховної Ради з питань гуманітарної та інформаційної політики рекомендував парламенту прийняти в першому читанні доопрацьований законопроект «Про медіа» № 2693-д, відхиливши альтернативний № 2693-2. Тож най-

більш проблемними питаннями у розвитку регіональних медіа залишаються узгодження норм щодо формування наглядових рад мовників громад, різні умови діяльності для роздержавлених медіа, визначення бенефіціарів комунальних підприємств тощо. Водночас перспективними нормами для локальних медіа бачиться закріплення спрощеної системи фінансової звітності, відсутність необхідності нових ліцензій для мовників громад після проведеної реструктуризації.

Аналіз суб'єктивних чинників, що впливають на розвиток локальних медіа, продемонстрував зосередженість цих медіа на висвітленні успіхів місцевої влади, ігнорування висвітлення місцевих проблем, домінування неефективних форматів і стандартів роботи журналістів, низький фаховий рівень співробітників редакції [2, с. 154–155]. А в умовах монополії на місцевому ринку неякісного видання стати модератором суспільних дискусій та процесів і сприяти згуртуванню громади бачиться проблемним.

Водночас варто наголосити, що навіть у розвинених країнах локальні онлайн-видання не в змозі продемонструвати ефективний та успішний медіа-підхід. Згідно з аналізом британського ринку, проведеним у 2015 році, майже третина власників таких ресурсів повністю оплачують їхню роботу власним коштом і лише 16% заробляють на своїх проєктах більше, ніж витрачають [13].

Також серед позитивних характеристик роботи регіональних ЗМІ виділяємо їхню спрямованість на висвітлення життя місцевої громади, проблем місцевого самоврядування, соціальних проблем, успіхів та досягнень децентралізації, активне використання аналізу електронних петицій як допоміжного інструменту визначення цікавих для громади тем.

Позитивним аспектом функціонування локальних медіа є відсутність фактів трансляції проросійських меседжів, пропаганди, фейків, які негативно впливають на інформаційну безпеку в Україні. Однак досліджувані реформовані медіа, на жаль, майже ігнорують висвітлення проблем, пов'язаних з війною Росії проти України, Операції Об'єднаних Сил, проблемами військових, поранених, родин загиблих, переселенців. За результатами моніторингу ГО «Інститут масової інформації», проведеного в травні 2020 року, висвітлення питань ООС регіональними медіа знизилось удвічі порівняно з 2019 роком (лише 5% матеріалів). При цьому кількість контенту теми ООС у локальних ЗМІ Донеччини становила 18,5% (у 2019 р. – 32%), у медіа Луганщини – 19% (у 2019 р. – 29,5%). Водночас херсонські, запорізькі, одеські регіональні ЗМІ практично ігнорували висвітлення воєнних дій на Сході. За даними дослідження регіональні медіа використовували вдвічі менше новин про ООС від власних кореспондентів (з 4,5% у серпні 2019 р. до 2% у травні 2020 р.) [9].

Поряд із цим суперечливим аспектом функціонування регіональних ЗМІ залишається зниження посилення та використання кількості інформації з інших українських ЗМІ, використання технології «маніпулятивних заголовків» з ознаками замовності. Так, за результатами дослідження ГО «Інститут масової інформації» в липні 2020 року кожна 20-та новина в регіональних інтернет-ЗМІ містить маніпуляції в заголовку. Найбільший показник маніпуляцій зафіксовано в Запоріжжі (12%) та Вінниці (10%), найменший – у Маріуполі (2%) та Луцьку (1,6%). Маніпулятивні заголовки більше використовувалися в новинах політичної, економічної, соціальної, кримінальної тематики та в матеріалах з ознаками замовності [5].

Аналітичний звіт моніторингу регіональних ЗМІ (Донецькій, Луганській, Житомирській, Чернівецькій, Одеській, Харківській, Дніпропетровській та Львівській областях) Інституту демократії імені Пилипа Орлика (ІДПО) у лютому 2019 року зафіксував у реформованих медіа 15% матеріалів з ознаками політичної замовності та 6% – комерційної та неналежно маркованої реклами – 9%. Найбільше джінси пропонували своїм читачам роздержавлені медіа Чернівецької області – 12%; Житомирської – 10%; та по 7% – Донецької та Дніпропетровської. Неналежно марковані матеріали розміщували ЗМІ Одеської області (20%), Донецької (17%), Чернівецької (10%), Луганської (7%).

Результати ж моніторингу у липні 2020 року продемонстрували найбільшу кількість матеріалів з ознаками політичної замовності онлайн-медіа Дніпра, Херсона, Черкас і Полтави. При цьому 80% матеріалів з ознаками замовності становили позитивні тексти про політиків і чиновників, а кожна п'ята новина з ознаками замовності в регіональних онлайн-медіа була контрагітацією. Найчастіше в онлайн-медіа технологіями замовності користувались політики місцевого рівня (37%) і партії, включаючи осередки (26%). Так, 30% від загальної кількості позитивних матеріалів з ознаками замовності, використовуючи бренд досягнень проєкту «Велике будівництво», належать «Слузі народу», 13% джінсового новинного контенту замовило ОПЗЖ, 6% – ЄС, по 3% аналогічних публікацій – Батьківщині та Радикальній партії [1].

Занепокоєння викликає і зростання посилення із боку місцевих ЗМІ на джерела інформації окупованих територій та російських ЗМІ, які мають низький рівень достовірності та використовують фейки. Найбільше таких новин у січні 2020 року опубліковано в донецьких (10% від загальної кількості джерел в новинах регіону), миколаївських (2%) та львівських (1% публікацій) онлайн-ЗМІ [12]. Це демонструє відсутність у регіональних ЗМІ цілісних системних концепцій щодо відповідей або попередження інформаційних атак, незахищеність української медіасфери та залежність від зовніш-

ніх антиукраїнських впливів. Місцеві ЗМІ здатні впливати на процес формування національної ідентичності, наповнюючи суспільство інформацією, що могла би підвищувати об'єднувальний ціннісний потенціал. При цьому важливим завданням регіональної медіа є вбудовування локальної ідентичності, підтримка об'єднувальної ідеї на загальнодержавному і місцевому рівнях [3, с. 83].

Серед проблемних аспектів функціонування регіональної медіасфери в сучасній Україні залишається необхідність перебудови та адаптації своїх структур у зв'язку з наслідками процесів роздержавлення ЗМІ на місцевому рівні, зумовленими прийняттям Закону України «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації». Положеннями цього нормативного документу було визначено механізм реформування друкованих медіа, заснованих органами державної влади, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування з метою обмеження впливу органів державної влади та унеможливлення використання друкованих медіа для маніпулювання суспільною свідомістю і особистою думкою громадян. Зважаючи на рейтинг довіри до місцевої влади, часте використання місцевих ЗМІ для висвітлення тільки позитивних аспектів діяльності державних структур, наявність у співзасновниках ЗМІ представників влади вважалось одним із чинників неефективності більшості місцевих газет.

Реформування регіональних ЗМІ відбувалось у декілька етапів, однак суперечливо (через саботаж місцевих органів самоврядування, протиріччя законодавчих норм) та неоднозначно (через страх більшості редакторів утратити роботу, неоднорідність регіонів у розвитку місцевої преси). Станом на 1 січня 2019 року – період закінчення процесу реформування – серед 143-х державних друкованих ЗМІ 38 видань (26%) було реформовано, 67 видань (47%) – ліквідовано, 38 видань (26%) залишились нерепформованими всупереч Закону [8].

Моделями реформування друкованих ЗМІ на місцевому рівні стали: перехід друкованого видання у статус офіційних видань владних структур, створення товариства з обмеженою відповідальністю, наприклад, інформаційних агенцій. Водночас необхідно зауважити, що перетворення деяких видань в інформаційні бюлетені носить декларативний характер, на практиці вони продовжують випускати PR-матеріали про діяльність місцевих посадовців. Необхідно зазначити, що незалежність, отримана в ході роздержавлення, для більшості регіональних ЗМІ не відбулась через посилену демонстрацію їхньої готовності до закріплення тісного зв'язку з місцевою владою. Серед причин консервації старих моделей можна назвати фінансовий складник, відсутність у керів-

ників ЗМІ розуміння правил ведення медіабізнесу та вміння комунікувати з аудиторією.

До значних проблем місцевої преси також належать: низька довіра журналістів до ЗМІ через збільшення замовного матеріалу та редакції, яка часто нав'язує збільшення такого контенту, а отже, і зумовлює посилення цензурного тиску, недостатній рівень професіоналізму, пасивність працівників та неякісну співпрацю місцевих медійників з органами влади. Сьогодні викликами роздержавлених регіональних ЗМІ актуалізується необхідність підвищення фахових стандартів, визначення спрямованості редакційної політики та концепції розвитку власних медіа, нездатність полегшення адаптації до нових ринкових умов тощо.

Підсилення ролі локальних ЗМІ відбувається в період проведення місцевих виборів з активним застосуванням виборчого PR, прийомів контрагітації, підвищенням рівня замовності новинного контенту. Однак треба констатувати, що в більшості випадків у виборчий період місцеві ЗМІ здебільшого виконують роль статистів, не надають аналізу експертних оцінок, результатів досліджень і не в змозі сформулювати у виборця об'єктивне уявлення про кандидата.

Поряд із класичними технологіями та широким використанням соціальних мереж сьогодні з'являються нові підходи в проведенні виборчих кампаній на місцевому рівні, наприклад, трансформація громадянської ініціативи в політичну партію. Так, у червні 2020 року представники львівської громадської ініціативи «Варта» оголосили про організацію партії для боротьби за представництво в міській раді Львова. Водночас факт відсутності зареєстрованості політичної партії з такою назвою радше свідчить про наміри координаторів проекту активно бути присутніми в медійному просторі, зокрема в стрічках новин інтернет-видання varta1.com.ua, та створювати інформаційний привід [10].

Висновки. Трансформаційні перетворення українського медіаринку визначили ряд загроз та викликів, подолання яких необхідно для забезпечення позитивної динаміки демократичних перетворень у сучасній Україні. Якщо головними викликами сьогодення для українських медіа залишаються проблеми роздержавлення друкованих медіа, висвітлення внутрішніх політичних і управлінських питань, а також інформаційна війна з Російською Федерацією, то регіональні медіа зосереджені на вирішенні проблем, пов'язаних із нестачею ресурсів, технологічним відставанням порівняно з національними медіа, залежністю від місцевого олігархату.

Серед позитивних характеристик роботи регіональних ЗМІ виділяємо їхню спрямованість на висвітлення життя місцевої громади, проблем місцевого самоврядування, соціальних

проблем, успіхів та досягнень децентралізації, переформатування традиційних моделей функціонування. Актуальними форматами діяльності ЗМІ на регіональному рівні визначено сіті-гайди, мультимедійні проекти (YouTube), власні сторінки в соціальних мережах (Facebook, Telegram), створення конвергентних платформ, позиціонування як майданчика для діалогу і дискусій громади та влади.

Серед негативних тенденцій відзначаємо орієнтацію регіональних ЗМІ на новинний контент загальнонаціонального масштабу, дублювання регіональними ЗМІ та їхніми інтернет-виданнями інформації національних медіа, низьку якість контенту, інертність співробітників місцевих ЗМІ; недовіру населення до регіональних видань; ігнорування місцевої проблематики і суспільно-політичної ситуації в країні. Регіональні видання можуть відзначатися лояльністю до місцевої влади, нездатністю задовольнити потреби мешканців в оперативному поданні інформації, наявністю політичних улюбленців і антипатів.

Необхідним бачиться вдосконалення інформаційного законодавства, розроблення якісного контенту на основі посилення вимог до його якості, реалізації програми на підвищення консолідації суспільства та цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. 37% джинси в регіональних онлайн-медіа – від політиків місцевого рівня: дослідження IMI. *Інститут масової інформації*. 2020. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/37-dzhynsy-v-regionalnyh-onlajn-media-vid-politykiv-mistsevogo-rivnya-doslidzhennya-imi-i34391> (дата звернення: 11.07.2020).
2. Луцюк І. Регіональні ЗМІ в сучасному суспільстві: функції, завдання, проблеми. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2014. № 39. С. 152–157.
3. Матвієнків С. Регіональні ЗМІ як інструмент формування локальної ідентичності. *Політичне життя*. 2017. № 4. С. 83–86.
4. Найбільше регіональні ЗМІ пишуть про економіку – дослідження. *Детектор Медіа*. 2019. URL: <https://detector.media/infospace/article/168221/2019-06-19-naibilshe-regionalni-zmi-pishut-pro-ekonomiku-doslidzhennya/> (дата звернення: 03.07.2020).
5. Регіональні ЗМІ «грішать» маніпулятивними заголовками – IMI. *Укрінформ*. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2508924-regionalni-zmi-grisat-manipulativnimi-zagolovkami-imi.html> (дата звернення: 04.07.2020).
6. Регіональні онлайн-медіа: як бути локальними, але не провінційними. *Medialab*. 2015. URL: <https://medialab.online/news/regional-ni-onlajn-media-yak-buty-lokal-ny-my-ale-ne-provintsijny-my/> (дата звернення: 12.04.2020).
7. Роздержавлені місцеві медіа не цікавляться політикою і виборами – звіт моніторингу регіональних ЗМІ. *Медіа Коло*. 2019. URL: <http://mediakolo.sumy.ua/the-media/monitoring/669-rozderzhavleni-mistsevi-media>

ne-tsikavliatsia-politykoiu-i-vyboramy-zvit-monitorynhu-rehionalnykh-zmi.html (дата звернення: 12.07.2020).

8. Роздержавлення преси не завершено: чверть державних видань продовжують існування. *Громадський простір*. 2020. URL: <https://www.prostir.ua/?library=rozderzhavlennya-presy-ne-zavershene-chvert-derzhavnyh-vydan-prodovzhuyut-isnuvannya> (дата звернення: 05.06.2020).

9. Темі ООС присвячено вдвічі менше матеріалів у регіональних медіа, ніж минулого року: дослідження ІМІ. *Громадський простір*. 2020. URL: <https://www.prostir.ua/?news=temi-oos-prysvyacheno-vidvichimenshe-materialiv-u-rehionalnyh-media-nizh-mynulohoroku-doslidzhennya-imi> (дата звернення: 02.06.2020).

10. У львівських онлайн-медіа стартувала виборча кампанія. *Інститут масової інформації*. 2020. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/hto-proty-sadovogo-u-lvivskyh-onlajn-media-startovala-vyborcha-kampaniya-i34313> (дата звернення: 07.08.2020).

11. Україна піднялася в рейтингу «Індекс свободи ЗМІ» – «Репортери без кордонів. *Internews*. 2020. URL: <https://internews.in.ua/uk/news/ukrajina-pidnyalasya-v-rejtynhu-indeks-svobody-zmi-reportery-bez-kordoniv/> (дата звернення: 02.07.2020).

12. Чверть новин у регіональних ЗМІ генеруються із пресслужб. *Hromadske.Volyn.ua*. 2020. URL: <https://hromadske.volyn.ua/chvert-novyn-u-rehionalnykh-zmi-heneruiut-sia-iz-pressluzhb/> (дата звернення: 11.07.2020).

13. Carolyn S. Business Models and Funding: UK Hyperlocal Media. URL: <https://damianradcliffe.wordpress.com/2015/10/06/business-models-and-funding-uk-hyperlocal-media/> (дата звернення: 06.05.2019).

14. Ukrainian Regional Media Guide 2020. *Internews*. 2020. URL: <https://internews.ua/project/media-guide-2020> (дата звернення: 11.07.2020).

REFERENCES:

1. 37 % dzhynsy v regionalnykh onlajn-media – vid politykiv miscevogo rivnya: doslidzhennya IMI [37% of jeans in regional online media – from local politicians: IMR study]. *Institute of Mass Information*. 2020. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/37-dzhynsy-v-regionalnyh-onlajn-media-vid-politykiv-mistsevogo-rivnya-doslidzhennya-imi-i34391> [In Ukrainian].

2. Lucyuk, I. (2014) Regionalni ZMI v suchasnomu suspilstvi: funkciyi, zavdannya, problemy [Regional media in modern society: functions, tasks, problems]. *Visnyk of the Lviv University. Series Journalism*, no 39, pp. 152–157.

3. Matviyenko, S. (2017) Regionalni ZMI yak instrument formuvannya lokalnoyi identychnosti [Regional media as a tool for the formation of local identity]. *Political life*, no 4, pp. 83–86.

4. Najbilshe regionalni ZMI pyshut pro ekonomiku – doslidzhennya. [Most regional media write about the economy – research]. *Detektor Media*, 2019. URL: <https://detector.media/infospace/article/168221/2019-06-19-naibilshe-regionalni-zmi-pishut-pro-ekonomiku-doslidzhennya/> [In Ukrainian].

5. Regionalni ZMI «grishat» manipulyatyvnymy zagolovkami – IMI. [Regional mass media «sin» with manipulative headlines – IMR]. *Ukrinform*, 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2508924-regionalni-zmi-grisat-manipulativnimi-zagolovkami-imi.html> [In Ukrainian].

6. Regionalni on-lajn media: yak buty lokalnymy, ale ne provincijnymy [Regional online media: how to be local but not provincial] *Medialab*, 2015. URL: <https://medialab.online/news/regional-ni-onlajn-media-yak-buty-lokal-ny-my-ale-ne-provintsijny-my/> [In Ukrainian].

7. Rozderzhavleni miscevi media ne cikavlyatsya politykoyu i vyboramy – zvit monitoryngu regionalnykh ZMI. [Privatized local media are not interested in politics and elections - a regional media monitoring report]. *Media Kolo*, 2019. URL: <http://mediakolo.sumy.ua/the-media/monitoring/669-rozderzhavleni-mistsevi-media-ne-tsikavlyatsia-politykoiu-i-vyboramy-zvit-monitorynhu-rehionalnykh-zmi.html> [In Ukrainian].

8. Rozderzhavlennya presy ne zavershene: chvert derzhavnykh vydan prodovzhuyut isnuvannya [The privatization of the press is not complete: a quarter of state-owned publications continue to exist]. *Gromadskyj prostir*, 2020. URL: <https://www.prostir.ua/?library=rozderzhavlennya-presy-ne-zavershene-chvert-derzhavnyh-vydan-prodovzhuyut-isnuvannya> [In Ukrainian].

9. Temi OOS prysvyacheno vidvichi menshe materialiv u regionalnykh media, nizh mynulogo roku, – doslidzhennya IMI [Twice less materials in the regional media are devoted to the topic of joint force operation than last year, according to the IMR study]. *Gromadskyj prostir*, 2020. URL: <https://www.prostir.ua/?news=temi-oos-prysvyacheno-vidvichimenshe-materialiv-u-rehionalnyh-media-nizh-mynulohoroku-doslidzhennya-imi> [In Ukrainian].

10. U lvivskykh onlajn-media startovala vyborcha kampaniya [The election campaign has started in Lviv online media]. *Instytut masovoyi informaciyi*, 2020. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/hto-proty-sadovogo-u-lvivskyh-onlajn-media-startovala-vyborcha-kampaniya-i34313> [In Ukrainian].

11. Ukrayina pidnyalasya v rejtyngu «Індекс свободи ЗМІ» – «Репортери без кордонів [Ukraine has risen in the rating «Index of Media Freedom» – Reporters Without Borders]. *Internews*, 2020. URL: <https://internews.in.ua/uk/news/ukrajina-pidnyalasya-v-rejtynhu-indeks-svobody-zmi-reportery-bez-kordoniv/> [In Ukrainian].

12. Chvert novyn u regionalnykh ZMI generuyutsya iz pressluzhb [A quarter of the news in the regional media is generated from the press services] *Hromadske.Volyn.ua*, 2020. URL: <https://hromadske.volyn.ua/chvert-novyn-u-rehionalnykh-zmi-heneruiut-sia-iz-pressluzhb/> [In Ukrainian].

13. Carolyn, S. (2015) Business Models and Funding: UK Hyperlocal Media. URL: <https://damianradcliffe.wordpress.com/2015/10/06/business-models-and-funding-uk-hyperlocal-media/>

14. Ukrainian Regional Media Guide 2020. *Internews*, 2020. URL: <https://internews.ua/project/media-guide-2020>

Regional media in the process of democratic transformations in Ukraine: specifics and problem dimension

Rusyniak Andrii Ivanovych

Postgraduate Student at the Department
of Political Institutions and Processes,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
Shevchenka str., 57,
Ivano-Frankivsk, Ukraine

This paper investigates the specifics and peculiarities of the regional mass media functioning in the process of democratic transformations in modern Ukraine. It is notified that functioning of free and independent media is the essential sign of the democratic maturity of society. The special role of regional media is defined by their ability to create conditions for feedback and the formation of a common communicative space for the inhabitants of a particular area, reflecting the cultural characteristics of their territory.

For achieving this goal – to determine the specifics and features of the functioning of regional media in the process of democratic transformation in modern Ukraine – a number of research tasks were formulated. Modern methodological tools were used to substantiate and argue certain scientific positions.

The study allowed to single out traditional and modern models of regional media functioning, to identify a number of threats and challenges that need to be overcome to ensure the positive dynamics of democratic transformations in modern Ukraine. It has been formulated the main challenges for Ukrainian regional media. They are focused on solving problems related to lack of resources, technological backwardness compared to national media and depending on the local oligarchy while national media – on solving problems of privatization of print media, coverage of domestic political and administrative issues.

It has been found positive and negative characteristics of media activity at the local level. Positive changes in the formats of regional media focus on updating multimedia projects, own pages in social networks, city guides, convergent platforms for dialogue and discussion of the community and government. The study also revealed negative trends: the regional media orientation and duplication on national news, low quality of content, inertia of local media employees, dominance of ordering articles public; ignoring local issues and problems of external aggression.

Key words: mass media, regional media sphere, media space.

Стрелков Владислав
Володимирович

Чинники агрегації процесу делегітимації президентської влади

УДК 321.6/8-057.341
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.10>

Стрелков Владислав Володимирович
аспірант кафедри політології,
управління та державної безпеки
Волинського національного
університету імені Лесі Українки
пр. Волі, 13, Луцьк, Україна

На сучасному етапі державного будівництва в Україні президентська влада перебуває в стані кризи легітимності. Підтвердження цьому знаходимо в політичних процесах сьогодення – характерними для них є акції громадської непокори та зміна влади в країні революційним шляхом. Прояви сепаратизму в українській державі засвідчують критично високий рівень недовіри до політичної влади. Така ситуація призводить до формування процесу делегітимації влади – це процес відчуження політичної влади від джерел легітимності, внаслідок якого відбувається втрата суб'єктності по відношенню до них. Делегітимаційний процес може призвести до втрати президентською владою легітимності. У цій статті ми досліджуємо чинники агрегації потенціалу делегітимаційного впливу, які можуть бути виявлені в політичній системі. Вони призводять до конфігурації делегітимаційного процесу у вигляді кризи легітимності президентської влади на наступних етапах процесу. Це робить їх дослідження актуальним у контексті подальшого розроблення методів та технологій ефективної протидії делегітимаційним впливам. Для встановлення елементів структури делегітимаційного процесу та етапів його перебігу був використаний метод системного аналізу. Чинники агрегації делегітимаційного процесу були впорядковані відповідно до ключових характерних ознак за допомогою методу класифікації. У рамках історичного підходу був застосований метод компаративного аналізу – ми порівняли вітчизняний досвід делегітимації президентської влади з відповідними прецедентами з історії зарубіжних країн. Узагальнити вітчизняний та зарубіжний досвід із зазначеної проблематики стало можливим завдяки аналізу прецедентів застосування делегітимаційних технологій на основі методу «case study». Нормативно-правова база інституту виборів була опрацьована методом контент-аналізу, він був застосований у межах інституційного підходу для дослідження інституційно-правових засад делегітимації президентської влади. Для дослідження ефективності політичної влади в економічній площині, а також для надання обґрунтованого політичного прогнозу щодо можливого розвитку делегітимаційного процесу були використані методи статистичного аналізу та політичного прогнозування.

Ключові слова: делегітимація, політичний процес, чинники делегітимації, президентська влада, делегітимаційні політичні технології.

Вступ. Агрегація делегітимаційного процесу напряму пов'язана з верифікацією президентської влади суспільством. Вона відбувається на основі поєднання запитів та вимог суспільства до президента з наявними ресурсами (такими як пряма електоральна підтримка, фінансове забезпечення, адміністративний ресурс, доступ до засобів масової інформації, підконтрольні силові структури тощо) політичних акторів, зацікавлених у делегітимації президентської влади. Об'єднані суспільні запити й інтереси певних груп впливу в поєднанні з наявними та потенційними ресурсами фінансово-промислових груп та політичного лобі ми визначаємо через сукупне поняття «чинники делегітимації президентської влади». Делегітимації президентської влади можуть сприяти різні чинники, кожному з яких притаманні відповідні форми прояву в політичному процесі. Дослідження цих чинників сприятиме кращому розумінню ключових умов та базових принципів, які є підвалинами делегітимаційного процесу та каталізаторами його розвитку. У статті розглянемо детально кожен чинник.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження чинників агрегації процесу делегітимації президентської влади. Для досягнення поставленої мети ми проаналізуємо наявні в політичній системі

України суспільні запити та встановимо потенційну ресурсну базу делегітимації президентської влади.

Методи дослідження. У статті застосовано фахові політологічні підходи та методи, зокрема інституційний та історичний підходи, а також методи: системного аналізу, класифікації, компаративного аналізу, метод «case study», контент-аналіз, статистичний аналіз, політичне прогнозування.

Результати. Важливим чинником агрегацій делегітимаційного процесу є *втрата суспільством довіри до інституту виборів*. Вибори є засобом та інститутом легітимації політичної влади в демократичних суспільствах. У контексті довіри громадян до інституту виборів дуже важливим є дотримання владою принципів конституційності, законності та захисту прав і свобод громадянина. Такої позиції дотримується і Є. Бистрицький, який акцентує увагу на тому, що для дійсного аналізу легітимності/нелегітимності важливо не лише вказати на наявні суперечності на рівні інституцій та окремих політиків, набагато важливіше прояснити чинники делегітимації. Цього не можна досягти поза критичною настановою на виявлення того, як ставиться влада до максимальної демократизації сфери засад її ж

легітимації; як підтримується розвиток свободи слова (не політичних шоу та скандалів); який стан вільного доступу до всієї бюрократичної інформації («таємниця є силою бюрократії»); як інституції влади дотримуються корпусу Декларації прав людини; як та наскільки публічна влада підзвітна громадянському суспільству за ті чи ті політичні та виконавчі дії, аж до відповідних покарань за непрофесійність і злочини [2, с. 58–59].

Можемо говорити і про чинник *ефективності влади*. Він детально відображений у теорії «раціонального вибору» Е. Даунса [11] та в характеристиці раціонального типу легітимності М. Вебера [3]. У сучасних капіталістичних державах, до числа яких входить і Україна, основним мірилом ефективності державного управління виступає рівень добробуту населення та економічного розвитку країни. З цієї причини економічні негаразди часто стають джерелом делегітимації президентської влади, особливо відчутним цей чинник стає в президентських республіках, де президент є головою виконавчої гілки влади, або очільник уряду призначається за президентською квотою. М. Доган вказує на те, що затяжна низка економічних невдач може призвести до делегітимації. Послідовне падіння комуністичних режимів у країнах Східної Європи було результатом їхньої економічної неефективності, незважаючи на наявність досить «ефективного» політичного контролю [5, с. 155].

Американський вчений Д. Сіммонс указує на те, що суспільство легітимне, коли його члени розуміють і цінують його, охоче беручи на себе відповідальність, яку передбачає членство. Легітимність знижується, коли громадянам бракує готовності виконувати зобов'язання перед суспільством [16, с. 132]. Д. Сіммонс пов'язує кризу легітимності зі знеціненням існуючої політичної системи. Коли громадяни перестають виконувати вказівки та накази керівництва, влада делегітується. С. Ліпсет напряду пов'язує легітимність з ефективністю політичною влади. Під ефективністю він розуміє реальну продуктивність, тобто те, якою мірою система виконує основні функції керування, як їх уявляє більшість населення та такі групи впливу, як крупний бізнес або збройні сили [14, с. 77].

З вищезгаданим чинником тісно пов'язані *економічні чинники*. Нездатність влади до забезпечення населення необхідним мінімумом економічних благ призводить до делегітимації правлячого режиму. Деструктивний вплив на легітимність президентської влади можуть чинити зростання цін та падіння рівня життя населення, інфляція, безробіття, дефіцит бюджету, наслідком якого може бути недофінансованість соціальних програм, локальні та світові фінансово-економічні кризи та ін. За таких обставин політична влада розцінюється як некомпетентна, не здатна до подолання економічних викликів, тобто така, що не заслуго-

ує на визнання легітимності. Економічні мотиви великою мірою визначають електоральну поведінку виборців. М. Фіоріна, виходячи з досліджуваної ним моделі ретроспективного економічного голосування, стверджує, що адміністрація процвітає в добрі економічні часи та страждає в погані, вона несе відповідальність незалежно від того, що спричинило економічні негаразди – її власні дії або бездіяльність чи об'єктивні зовнішні фактори. Модель передбачає, що громадяни дивляться на економічні результати, а не на заходи та події, що до них призвели [13, с. 430].

Встановлення винних та їх покарання допомагає амортизувати невдоволення населення прорахунками влади в економічній сфері. Л. Кучма за два президентських терміни змінив 7 прем'єр-міністрів, кожен з яких встиг пропрацювати на своїй посаді трохи більше одного року. Президенту Л. Кучмі було дуже зручно перекласти відповідальність за політичні й соціально-економічні негаразди в країні на уряди та їх очільників. В. Ющенко також скористався цим досвідом, змінивши два уряди за перший рік президенства. Тому відставку уряду можна розглядати як ефективну технологію керування делегітимаційним процесом. Вона здатна зміцнити політичні позиції президента, тобто є технологією протидії делегітимаційним впливам [8, с. 14].

Корумпованість державної влади також є одним із делегітимаційних чинників, і чим більше рівнів влади вона охоплює, чим більш вона пронизує політичну систему, тим сильніший делегітимаційний ефект вона чинить, і тим важче їй протидіяти. Французький учений М. Доган вважає всеохоплюючу корупцію одним із симптомів делегітимації правлячого режиму. Він наводить у приклад періоди краху імператорської династії в Китаї, правління шаха в Ірані та радянської номенклатури, де падінню режимів передували широкий розмах корупції. Останнім оплотом режиму він вважає спротив корупції, який чинять суди. Коли корупція поглинає й інститут суду, для звичайних громадян не залишається ніякої надії. У такому випадку повну кризу легітимності можна вважати неминучою [5, с. 151].

Правовий нігілізм – наслідки такого чинника можна спостерігати як у політичному *абсентеїзмі* громадськості, так і в професійній діяльності бюрократичного апарату. Неефективність права безпосередньо пов'язана зі збереженням дуже високого рівня корупції в державному апараті. Він свідчить про високу залежність суспільства від осіб, наділених державними повноваженнями. Крім того, даний процес указує на наявність серйозних бар'єрів на шляху «нормального» (відповідно до закону) вирішення економічних, комерційних, професійних, організаційних та інших питань, в яких зацікавлена більшість простих громадян. За умови всеосяжного охоплення корупцією державних інститутів

бюрократія має широкий діапазон дій на власний розсуд – має можливість змінювати (формальні й неформальні) правила гри, тоді як суспільство обмежене в можливостях контролю за прийняттям та виконанням державних рішень. Переважання неформальних практик і вибіркоче застосування закону дозволяють бюрократії використовувати державні повноваження для досягнення своїх корпоративних інтересів і підпорядкування (як реального суб'єкта влади, а не формального транслятора норми закону) інших суспільних груп, у тому числі високоресурсних (бізнес) [7, с. 66]. Однак зауважимо, що в частині впливу бюрократії на великий бізнес в українському політичному процесі спостерігаємо зворотний тренд – фінансово-промислові групи мають важелі впливу на бюрократичний апарат, хоч і зі збереженням певної міри зворотної залежності від нього, про що свідчить лобювання фінансово-промисловими групами своїх людей на важливі державні посади.

Відсутність «соціального ліфту» може стати чинником делегітимації політичної влади. М. Доган зазначає, що відсутність достатньої вертикальної мобільності в поєднанні із серйозними показниками соціальної нерівності може підірвати легітимність влади [5, с. 155]. Х. Арендт стверджує, що громадянська непокора виникає тоді, коли значна кількість громадян переконалась, що нормальні канали змін більше не функціонують, і скарги не будуть почуті, що, навпаки, уряд зберігає моделі дії, в яких законність і конституційність відкриті для серйозних сумнівів [10, с. 74]. Українське суспільство ніколи не сприймало державу як вищу цінність, яка створює умови і дозволяє йому та окремій особистості досягти певної самореалізації. В Україні держава розглядається як інструмент ситуаційного досягнення певних особистісних вигод. Якщо ж результати максимально швидко не досягаються, то суспільство в кращому випадку втрачає інтерес до державотворчих ідей і до самої держави, а в гіршому – саме стає ініціатором кризи і владної легітимності, і державності як такої, оскільки вона не виправдала його (суспільства) очікувань. При цьому не береться до уваги те, що для ефективної роботи державних інституцій потрібні й певні ресурси, й час, і підтримка суспільства [9, с. 67].

Втрата монополії держави на насильство також призводить до делегітимації президентської влади. Відсутність впливу на силові структури, які виступають апаратом примусу та легітимного насилля в правовій державі, їх непідконтрольність президенту може призвести до його делегітимації. Підтвердження цій думці знаходимо в працях С. Кара-Мурзи, який вважає що втрата державою монополії на насильство є першою ознакою краху державності [6, с. 19]. Також наявність приватних озброєних силових структур, які використовуються політичними партіями та групами тиску фінансово-

промислових груп у політичному процесі, є неприпустимим проявом втрати владою монополії на насильство.

До *етнічно-територіальних* чинників відносимо наявність у складі держави компактно проживаючих етнічних груп та адміністративно-територіальних структурних одиниць, які мають претензії та потенціал до автономізації, сепаратизму та інших форм посягання на територіальну цілісність держави. Президент є носієм загальнодержавної (політичної) або національної ідентичності. Коли ж у державі посилюється роль регіональної ідентичності, вона може стати чинником делегітимації президента. Вже за часів Античності спостерігаємо звернення філософів до проблематики етнічного чинника делегітимації влади правителя. Ще Аристотель зауважував: «Внутрішні чвари відбуваються також і через те, що населення може складатися з усіляких племен, і їхні відмінності даватимуться в знаки до тих пір, аж поки вони зглядяться» [1, с. 134]. Так і в наш час, якщо держава не мононаціональна, голова держави не може уникнути вирішення регіонально-етнічних проблем. Ще більш ускладнить ситуацію те, що за таких обставин президент і сам буде представником однієї з етнічних груп (до прикладу, в Україні це можуть бути українці, росіяни, євреї і т.п.) Етнічний чинник делегітимації проявляється в суспільному несприйнятті президента як носія певної етнічної ідентичності. Ілюструвати це може політтехнологічний тиск на П. Порошенка та В. Зеленського, пов'язаний з їхнім єврейським походженням. Дж. Ротшильд описує такий чинник, як надання населенням переваги правлінню етнічних побратимів, навіть якщо воно буде мати для них негативні наслідки, на противагу правлінню чужинців, окупантів, колонізаторів, навіть якщо це правління обіцяє бути для них більш сприятливим [15, с. 14–16]. Німецький учений Р. Дарендорф у контексті дослідження проблем демократизації в Східній Європі пов'язує слабкість центральної влади (до якої відносимо і президентську) з відновленням старих *національних, регіональних, етнічних та релігійних протиріч* [4, с. 70]. Такі протиріччя є джерелами та каталізаторами делегітимаційних процесів. Підтвердження цьому може слугувати ситуація, яка склалась після оголошення попередніх результатів другого туру президентських виборів 2004 р. Тоді західні регіони України не визнали легітимність В. Януковича, незважаючи на те, що Центральна виборча комісія оголосила його переможцем виборчих перегонів. Підвалинами для делегітимаційних процесів може слугувати асиметрична підтримка президента на регіональному рівні, низька підтримка в тому чи іншому регіоні.

Близькими до етнічних є *аксіологічні чинники*. Великою мірою вони є похідними від культурних

цінностей суспільства, політичних традицій, які склались у процесі об'єктивного історичного розвитку суспільства. Норми традиції та моралі, культурна та релігійна ідентичності можуть стати потужними чинниками делегітимації президентської влади. Технологія делегітимації президентської влади, яка спирається на застосування цього чинника, буде мати на меті трансформацію існуючих традицій та підміну морально-ціннісних орієнтирів із наступним приведенням президентської влади до стану, за якого вона не буде репрезентативною по відношенню до суспільних традицій. Д. Істон також робив суттєвий акцент на ролі культури в політичній системі суспільства, можливостях її впливу на делегітимаційний процес. Пояснюючи природу механізму зворотного зв'язку в політичній системі, він доходить висновку, що культура відображає загальноприйняті в суспільстві цінності та стандарти. Тому культура може вказувати на потенційні зони конфлікту, які можуть перейти в стадію конфлікту у випадку зіткнення різноспрямованих ціннісних настанов членів системи [12, с. 388]. С. Ліпсет зазначає, що ступінь легітимності в сучасній демократичній політичній системі багато в чому залежить від методів, якими буде вирішено ключові проблеми, що історично роз'єднують суспільство [14, с. 77].

Невизнання легітимності президента міжнародною спільнотою також є вагомим чинником його делегітимації всередині країни. Слід зазначити, що в цілому право на існування зовнішніх чинників делегітимації політичних режимів підтверджується існуванням феномену зовнішньої політики як такої. Кожна політична система оточена іншими політичними системами і бере як пряму, так і опосередковану участь у політичних процесах, які в них відбуваються. Не випадково, що інтереси провідних гравців світового політичного співтовариства можуть перетинатися. Так, політичний майданчик України став місцем перетину геополітичних інтересів США, Об'єднаної Європи і Росії. Іноді для того щоб змінити співвідношення сил між опозицією і правлячим політичним режимом, буває досить одної лише участі потужного геополітичного гравця-сусіда, можливості якого здатні в значній мірі визначати вектори легітимаційного або делегітимаційного сценарію стосовно конкретного політичного режиму [8, с. 80]. Геополітичні гравці доволі часто практикують участь інституту неурядових громадських організацій у делегітимаційному процесі в ролі агента застосування делегітимаційних технологій. Разом із цим надмірна опора на чинник міжнародної легітимації зарубіжними суб'єктами політики («геополітичними акторами») також може мати делегітимаційний вплив на президентську владу. У такому випадку у громадян може скластися враження, що президент приймає політичні рішення не самостійно,

а під впливом і на угоду зарубіжному суб'єкту легітимації. Яскраво проявляє себе така делегітимація на регіональному рівні, коли виборці певного регіону виступають різко проти «закордонної політичної експансії». Такі процеси ми спостерігали за каденції В. Ющенка, правління якого пов'язували із зовнішнім управлінням державою з керівним центром у Сполучених Штатах Америки, та В. Януковича, якого звинувачували у здачі національних інтересів та роботі на Російську Федерацію.

Висновки. Вищезазначені чинники, як у своїй сукупності, так і кожен окремо взятий та доведений до критичних показників впливу на політичний процес, може призвести до агрегації процесу делегітимації президентської влади. Відсутність довіри до інституту президентства й інститут виборів у поєднанні з низьким рівнем готовності громадян підтримати владу президента в критичні моменти та високим ресурсним потенціалом політичних опонентів (політичного лобі та олігархічних фінансово-промислових груп) призводить до конфігурації процесу делегітимації президентської влади у вигляді кризи легітимності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арістотель. Політика / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. 3-е вид. Київ : Основи, 2005. 239 с.
2. Бистрицький Є. Легітимація як дієве філософське поняття. *Філософська думка*. 2009. № 5. С. 49–59.
3. Вебер М. Три чисті типи легітимного панування / пер. з нім., післямова та коментарі О. Погорілого. *Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика*. Київ : Основи, 1998. С. 157–172.
4. Дарендорф Р. Дорога к свободе: демократизация и ее проблемы в Восточной Европе. *Вопросы философии*. 1990. № 9. С. 69–75.
5. Доган М. Легитимность режимов и кризис доверия. *Социологические исследования*. 1994. № 6. С. 147–156.
6. Кара-Мурза С. Экспорт революции. Саакашвили, Ющенко. Москва : Алгоритм, 2005. 293 с.
7. Ледяев В. Власть, авторитет и господство в России: основные характеристики и формы. *Политическая концептология: журнал метадисциплинарных исследований*. 2009. № 4. С. 61–94.
8. Скиперских А. Легитимация и делегитимация постсоветских политических режимов : монография. Елец : ЕГУ им. И.А. Бунина, 2006. 142 с.
9. Цокур Є. Загальна модель та особливості легітимації політичної влади. *Політичний менеджмент*. 2010. № 1. С. 61–67.
10. Arendt H. Crises of the Republic: Lying in Politics; Civil Disobedience; On Violence; Thoughts on Politics and Revolution. N.Y. : Harcourt Brace Jovanovich, 1972. 240 p.
11. Downs A. An Economic Theory of Democracy. N.Y. : Harper, 1957. 310 p.
12. Easton D. An Approach to the Analysis of Political Systems. *World politics*. 1957. № 9 (April). P. 383–400.
13. Fiorina M. Economic Retrospective Voting in American National Elections: A Micro-Analysis.

American Journal of Political Science. 1978. Vol. 22. № 2. The Board of Regents of the University of Wisconsin System. P. 426–443.

14. Lipset S. Political man: The social bases of politics. Garden City (N.Y.) : Doubleday, 1960. 432 p.

15. Rothschild J. Ethnopolitics: A Conceptual Framework. N.Y. : Columbia University Press, 1981. 290 p.

16. Simmons A. Justification and Legitimacy. Essays On Rights And Obligations. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 276 p.

REFERENCES:

1. Aristotel (2005) Polityka [Politics]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian]

2. Bystrytskyi, Ye. (2009) Legitymatsiia yak diieve filosofske poniattia [Legitimation as an effective philosophical concept]. Filosofska dumka [in Ukrainian]

3. Veber, M. (1998) Try chysti typy lehitymnoho panuvannia [Three pure types of legitimate domination]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian]

4. Darendorf, R. (1990) Doroga k svobode: demokratyzatsiia i ee problemy v Vostochnoy Evrope [The Road to Freedom: Democratization and Its Problems in Eastern Europe]. Voprosy filosofii [in Russian]

5. Dogan, M. (1994) Legitimnost rezhimov i krizis doveriia [Regime legitimacy and a crisis of confidence]. Sotsiologicheskie issledovaniia [in Russian]

6. Kara-Murza, S. (2005) Eksport revolyutsii. Saakashvili, Yushchenko [Revolution for export. Saakashvili, Yushchenko]. Moscow: Algoritm [in Russian]

7. Ledyayev, V. (2009) Vlast, avtoritet i gospodstvo v Rossii: osnovnyie harakteristiki i formy [Power, authority and domination in Russia: main characteristics and forms]. Politicheskaya kontseptologiya [in Russian]

8. Skiperskih, A. (2006) Legitimatsiia i delegitimatsiia postsovetskih politicheskikh rezhimov [Legitimation and Delegitimation of Post-Soviet Political Regimes]. Elets: EGU [in Russian]

9. Tsokur, Ye. (2010) Zahalna model ta osoblyvosti lehitymatsii politychnoi vlady [General model and features of legitimation of political power]. Politychnyi menedzhment [in Ukrainian]

10. Arendt, H. (1972) Crises of the Republic: Lying in Politics; Civil Disobedience; On Violence; Thoughts on Politics and Revolution. N.Y. : Harcourt Brace Jovanovich [in English]

11. Downs, A. (1957) An Economic Theory of Democracy. N.Y. : Harper [in English]

12. Easton, D. (1957) An Approach to the Analysis of Political Systems. World politics [in English]

13. Fiorina, M. (1978) Economic Retrospective Voting in American National Elections: A Micro-Analysis. The Board of Regents of the University of Wisconsin System [in English]

14. Lipset, S. (1960) Political man: The social bases of politics. Garden City (N.Y.): Doubleday [in English]

15. Rothschild, J. (1981) Ethnopolitics: A Conceptual Framework. N.Y. : Columbia University Press [in English]

16. Simmons, A. (2001) Justification and Legitimacy. Essays On Rights And Obligations. Cambridge: Cambridge University Press [in English]

Factors of aggregation of the process of delegitimation of presidential power

Strelkov Vladyslav Volodymyrovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science, Management and State Security, Lesya Ukrainka Volyn National University Voli avenue, 13, Lutsk, Ukraine

At the current stage of state-building in Ukraine, the presidential government is in a state of legitimacy crisis. Manifestations of separatism in the Ukrainian state indicate a critically high level of distrust in political power. This situation leads to the formation of a process of delegitimation of power. In this article, we explore the factors that aggregate the potential for delegitimizing influence that can be identified in the political system. These factors lead to the configuration of the delegitimation process in the form of a crisis of the legitimacy of presidential power in the later stages of the process. This makes their research relevant in the context of further development of methods and technologies for effective counteraction to delegitimizing influences. The method of system analysis was used to establish the elements of the structure of the delegitimation process and the stages of its course. The aggregation factors of the delegitimation process were sorted according to key characteristics using the classification method. Within the framework of the historical approach, the method of comparative analysis was used – we compared the domestic experience of delegitimation of presidential power with the relevant precedents in the history of foreign countries. It was possible to generalize domestic and foreign experience on this issue through the analysis of precedents for the use of delegitimation technologies based on the method of «case study». The legal framework of the institution of elections was developed by the method of content analysis, it was used in the institutional approach to study the institutional and legal basis for the delegitimation of presidential power. Methods of statistical analysis and political forecasting were used to study the effectiveness of political power in the economic sphere, as well as to provide a sound political forecast for the possible development of the delegitimation process.

Key words: delegitimation, political process, factors of delegitimation, presidential power, delegitimation political technologies.

Швець Світлана Леонідівна

Криза біженців та імміграційні процеси Республіки Корея

УДК 316:314.15
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.11>

Швець Світлана Леонідівна
кандидат політичних наук,
асистент кафедри політичних наук
і права
Південноукраїнського національного
педагогічного університету імені
К.Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна

У статті розглядаються імміграційні процеси Республіки Корея, що є наслідками глобалізаційних процесів та кризи біженців. Значна увага приділяється транснаціональній міграції та проблемі прийому та інтеграції іммігрантів у корейське суспільство в контексті політики збереження національної ідентичності. Здійснений аналіз імміграційних процесів та трансформація міграційної політики Республіки Корея. У статті використовуються загальні та спеціально-політичні методи дослідження для отримання наукових результатів, а саме методи аналізу, порівняння, синтезу, дедукції, метод структурно-політичного аналізу та інші. Визначаються основні детермінанти інтенсифікації міграційних процесів. Виокремлюються категорії іммігрантів, що найбільш характерні для Республіки Корея, а також специфіка імміграційної політики. Визначається вплив трудової міграції на формування міграційної політики Республіки Корея та аналізуються процеси перетворення країни на країну-реципієнта мігрантів. Аналізуються нормативно-правові акти з проблем визначення статусу біженця. Здійснюється огляд соціально-політичної кризи біженців на корейському острові Чеджу. Аналізується готовність суспільства Республіки Корея до прийняття біженців та інших категорій іммігрантів в умовах збереження традицій. Виокремлення проблематики надання іммігрантам гуманітарного статусу та його відмінність від інших міграційних статусів. Визначаються шляхи вирішення міграційних проблем Республіки Корея. У статті аналізується підхід корейського уряду до політики інтеграції та мультикультуралізму та її специфіки в Республіці Корея. Аналізуються основні бенефіціари політики інтеграції в Республіці Корея. Визначено, що процеси трансформації міграційної політики та процедури інтеграції іммігрантів у корейське суспільство сповільнюються неготовністю безпосередньо суспільства та політичних інституцій до змін у контексті збереження національної ідентичності. Здійснюється оцінка діяльності негромадських та неурядових організацій в процесі інтеграції біженців та інших категорій іммігрантів.

Ключові слова: іммігранти, міграційна політика, біженці, мультикультуралізм, інтеграція, міграційний конфлікт, адаптація.

Вступ. Міграційні процеси є наслідками глобалізації та транснаціоналізації сучасного світу. Ефективне управління міграційними процесами на національному, регіональному та локальному рівнях є важливим для сприяння регулярній міграції, а також перешкоджає використанню нерегулярних шляхів та зменшує відсоток нелегальних іммігрантів. Республіка Корея є консервативною країною щодо трансформації та пом'якшення міграційного законодавства, що пов'язано зі збереженням національної ідентичності. Однак натеper країна розміщує понад два мільйони іноземців на своїй території, що є істотним збільшенням за порівняно короткий період. Відповідно, Південна Корея прагне вдосконалити національні рамки міграції, приєднуючись до інших регіональних та міжнародних практик щодо міграційного управління.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз імміграційних процесів і трансформація міграційної політики Республіки Корея.

Методи дослідження. У статті використовуються загальні та спеціально-політичні методи дослідження для отримання наукових результатів, а саме методи аналізу, порівняння, синтезу, дедукції, метод структурно-політичного аналізу та інші.

Результати. Республіка Корея має доволі тривалу політичну історію, однак інтенсифікація міграційних процесів у країні розпочалася з 50–60-х років

минулого століття. Детермінантами цих процесів стали зняття японської окупації (корейці, що емігрували під час окупації, поверталися до країни), завершення корейської війни (підвищення темпу формування міграційних потоків у середині країни «Північ–Південь») і зняття обмеження США на «неєвропейську міграцію» (підвищення рівня імміграції). Тому можна визначити такі категорії іммігрантів, що характерні для Південної Кореї: транснаціональні іммігранти (біженці та трудові мігранти) та біженці з Північної Кореї. Щодо біженців та переселенців з Північної Кореї, то їм надається де-юре громадянство Південної Кореї на підставі Конституції, яка передбачає, що північнокорейці є громадянами Південної Кореї. Сеул також закликає до міжнародного захисту північнокорейських біженців. Тим не менш, варто зазначити, що в політиці уряду щодо північнокорейських біженців бракує послідовності в різних адміністраціях. Вісімдесяти роки для Південної Кореї стали початком активної трудової міграції в країну та перетворення з країни-донора міграції на країну-реципієнта. Трудова міграція в країні регулюється одразу декількома нормативно-правовими актами, серед яких закони про громадянство, про імміграційний контроль, про працевлаштування іноземців. Спільним, що об'єднує процеси трудової міграції в Південній Кореї, є те, що трудова

міграція не передбачає довготривалого знаходження особи на території країни, а також процеси в'їзду та виїзду регулюються урядом країни.

Щодо біженців як особливої категорії вимушених мігрантів, то 03 грудня 1992 р. Південна Корея ратифікувала Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про статус біженців та Протокол щодо статусу біженців, що набули чинності в березні 1993 року. 10 грудня 1993 року було встановлено положення щодо біженців, а 1 липня 1994 року Південна Корея почала отримувати заяви про притулок згідно зі зміненим законодавством про імміграцію [6]. Незважаючи на те, що Республіка Корея першою серед азійських країн підписала Конвенцію про статус біженців та почала трансформувати національне законодавство шляхом запровадження нормативно-правових актів, що регулюють статус біженців та захищають їх права, трансформація міграційної політики відбувається повільніше. Сучасну Південну Корею критикують за високі показники відхилених прохань щодо статусу біженця. Процесу порядку визначення статусу біженця не вистачає швидкості та прозорості, у зв'язку з чим уряд Південної Кореї критикують за низькі показники надання статусу біженцям. За показниками організації NANCEN (громадська організація для допомоги біженцям, заснована в 2009 році в Кореї), у 2019 році рівень визнання біженців у Південній Кореї становив 0,4% (у 2018 р. цей показник становив 3%). Цей показник набагато нижче середньосвітового рівня прийняття, який становить 38% [9]. Великий резонанс та протестні настрої в корейському суспільстві викликало прибуття 550 прохачів притулку з Ємену у 2018 році. Біженці з Ємену скористалися 30-денним туристичним безвізовим режимом корейського острова Чеджу. Це призвело до хвилі акцій протесту в корейському суспільстві, оскільки біженці сприймаються як загроза національній безпеці та ідентичності [8]. Користуючись цим, деякі урядовці намагалися погіршити закон про біженців і навіть прагнули до повного його скасування [9].

Однак реакцією уряду стало виключення Ємену з переліку країн, що не потребують візи на острів Чеджу, та роз'ясненнями дефініцій щодо «можливості» та «здатності» країни приймати біженців [6]. Варто зазначити, що уряд Південної Кореї пропонує «дозвіл на гуманітарне перебування» для деяких з тих, хто не визнаний біженцями. Фізична особа має право на отримання такого дозволу, тільки якщо вона є «особою, яка має розумні підстави для визнання того, що його її особиста свобода, швидше за все, буде порушена тортурами, іншим нелюдським поведінням або покаранням, або іншими подіями». Ці візи сильно відрізняються від отримання статусу біженця. Наприклад, запити сирійців, що звернулися з аналогічним проханням, не були схвалені урядом Республіки Корея і замість

цього надали деяким із них гуманітарний статус. Єменські біженці стали широкою соціально-політичною проблемою, тому серед протестувальників почали лунати гасла, що слід визначати, чи дійсно особа є біженцем, а не нелегальним трудовим іммігрантом. Ці аргументи посилилися в корейських ЗМІ, коли були використані терміни «фальшиві біженці» (gajja namjin) і «справжні біженці» (jinjja namjin). Безпрецедентно велика кількість прибуваючих і раптовість їх появи на корейській землі сприяли ажіотажу в ЗМІ, тим самим створюючи політичний образ іммігрантів [8].

Значна частина антибіженської риторики пов'язана з ісламофобією, образами, сформованими ЗМІ, та кризою біженців в Європі як негативним наслідком іммігрантів [4]. На підтвердження цього судження дослідниками Тімоті С. Річ та Кейтлін Бізон за підтримки Академії корєзнавства (Сеул, Корея) було проведено дослідження для визначення впливу на сприйняття біженців з Ємену за факторами: їх загальне число, їх кількість по відношенню до числа єменців, які залишили свою країну, та релігія. Респондентам було запропоновано 5 версій запиту про те, чи повинна Корея приймати біженців. Твердження, вміщене у версії 1, з подальшим інформаційним розширенням для кожної виглядає таким чином: «Версія 1: Громадянська війна в Ємені призвела до міжнародної кризи біженців. Деякі стверджують, що за гуманітарної кризи інші держави зобов'язані приймати біженців. Інші стверджують, що прийом біженців створює потенційну загрозу безпеці. Версія 2: Заява, плюс: Приблизно 500 єменців прибули до Південної Кореї у 2018 році. Версія 3: Заява, плюс: із приблизно 300 000 втікачів з Ємену приблизно 500 єменців прибули до Південної Кореї у 2018 році. Версія 4: Заява, плюс: Приблизно 500 єменців прибули до Південної Кореї у 2018 році. Більшість із них становлять мусульмани. Версія 5: Заява, плюс: із приблизно 300 000 втікачів з Ємену приблизно 500 єменців прибули до Південної Кореї у 2018 році. Більшість із тих, що прибувають – мусульмани» [Див. дет. 11]. Відповідно до опитування найбільш високі негативні показники мають ті версії, де згадується релігія іммігрантів. У відповідь на ситуацію уряд запропонував внести зміни до закону про біженців 2013 року з метою посилення перевірки. Одним із пунктів щодо внесення стала процедура перевірки особи для підтвердження статусу. Якщо особа це не підтвердить, вона підлягає депортації. Якщо особі було двічі відмовлено в наданні статусу біженця або гуманітарного статусу, вона більш не може звертатися з такими заявами. Більша кількість випадків депортації створюється штучно, що суперечить конвенції, але є частиною національної стратегії.

Тобто незважаючи на прийняття Кореєю міжнародних договорів про біженців та їх відповідну

адаптацію до внутрішнього законодавства, наразі немає жодної призначеної установи або незалежної організації, що повністю відповідає за питання, пов'язані з біженцями. Міністерству юстиції Кореї підпорядковано Імміграційне управління, що має такі повноваження, та Рада щодо визначення статусу біженця. Крім того, в Південній Кореї процес подачі заяви на отримання статусу біженця тягне за собою кілька умов, таких як: (1) заявник повинен бути іноземцем на території Кореї; (2) заявка повинна бути подана заявником самостійно; (3) заява повинна бути подана протягом року після того, як іноземець висадиться або в'їде на територію Кореї. Проте існує безліч проблем, які необхідно подолати відносно управління Радою і Імміграційним управлінням для надання адекватної допомоги біженцям. Однак нова редакція закону має на меті розширення можливостей щодо працевлаштування біженців та носіїв гуманітарного статусу, що можна оцінити як зміни в напрямі адаптації та інтеграції іммігрантів.

Інтеграція є багатограним процесом, основними акторами якого є іммігранти, громадянське суспільство та влада. Нерідко до цього процесу долучаються негромадські організації, волонтери, релігійні та культурні установи тощо. Інше твердження полягає в тому, що «інтеграція – це варіативна складова частина соціалізації іммігрантів, з можливостями варіації від мультикультуралізму до асиміляції, а також політики повного/часткового виключення. Державний вибір окремого напрямку або їхніх варіацій залежить від декількох параметрів, оскільки міграційні потоки ставлять перед країнами-реципієнтами ряд викликів, а саме: формування нових соціальних груп, що мають власну культурну ідентичність; нові соціально-політичні практики між політичними інститутами, громадянським суспільством та іммігрантами (від сегрегації до мирних форм існування); трансформація політичних форм та програм під тиском міграційних процесів (соціальна сфера, освіта, медицина, служби безпеки, охорона праці, міграційні служби тощо)» [1]. Окремим напрямом міграційної політики має стати політична соціалізація іммігрантів для засвоєння політичної культури суспільства-реципієнта. Однак, незважаючи на те, що корейське суспільство швидко перетворюється на полікультурне, багато хто залишається скептично настроєним щодо мультикультуралізму, базуючись на принципах корейської освіти та соціальних цінностей, що підкреслюють єдність нації. Це є причиною культурно-політичного розмежування на основі почуття національної єдності. Тобто основною тезою серед противників м'якої міграційної політики є думка, що «біженці не в змозі адаптуватися до корейського суспільства через різні релігійні та культурні відмінності» [8]. На думку британського дослідника Ч. Кукатаса, «мультикультуралізм передбачає відсутність тиску щодо асиміляції з боку країни-реципієнта, а також

відсутність існування будь-яких соціально-політичних та економічних привілеїв за етнічною і культурною ознакою» [2]. Мультикультуралізм – це не лише толерантність до різних культур, але й толерантність до різних політичних ідеологій, що також викликає труднощі серед корейського соціуму. На думку індійського вченого Р. Дхава, «незважаючи на культурну однорідність, Корея залишається розділеною країною з різкими регіональними відмінностями. Толерантність до різних ідеологій необхідна для об'єднання Корейського півострова і досягнення національної інтеграції» [3]. Політика мультикультуралізму нездатна вирішити міграційні протиріччя та бути самостійним напрямом державної політики, що було практично доведено на прикладі окремих країн ЄС.

Більшість із європейських країн відкрито критикували політику мультикультуралізму ще до глобальної міграційної кризи 2015 року. Забезпечення соціально-політичної стабільності, постійний моніторинг та контроль взаємовідносин мігрантів та населення-реципієнта, попередження конфліктних ситуацій є неодмінними умовами міграційної політики, а її центральним моментом стає інтеграція та політична соціалізація мігрантів. За даними Міжнародної організації з питань міграції, «для вирішення практичних проблем роботи міграційної політики необхідне створення та підтримання органів державної і муніципальної влади, у функціональні обов'язки яких входить взаємодія з іммігрантами та їхніми об'єднаннями» [1]. Соціально-політичні конфлікти виникають тоді, коли меншини не можуть бути легко прийняті або інтегровані домінуючою соціальною спільнотою в полікультурному суспільстві. Це також представляє їх як маргінальні соціальні групи, більш схильні вступати в конфлікт із широкою спільнотою. На думку корейського дослідника, проф. Ін-Джин Юна, «корейський підхід до мультикультуралізму має кілька відмінних рис. Політика і програми корейського уряду щодо іммігрантів орієнтовані на інтеграцію мігрантів, а не на мультикультуралізм, оскільки їхня головна мета – допомогти іммігрантам адаптуватися до корейського суспільства, без значної уваги до культурних прав. Основними бенефіціарами державної політики інтеграції мігрантів є іммігранти, які потрапили до Кореї у зв'язку зі шлюбом. Водночас значна кількість трудових іммігрантів, біженці та представники різних етнічних груп, що тривалий час мешкають на території Кореї, не потрапляють до програм інтеграції та не розглядаються урядом як відповідна цільова група» [5].

Значна кількість програм інтеграції мігрантів Південної Кореї мають на меті асиміляцію іммігрантів з корейською культурою і суспільством, а не на прийняття культур і самобутності груп іммігрантів. Також Ін-Джин Юн виокремив деякі

відмінні риси імміграції в Південну Корею, серед яких є теза щодо «закритості» корейського суспільства для біженців і прохачів притулку та висновки щодо малочисельності релігійних меншин, що не властиві корейцям (наприклад, мусульмани) [5].

Висновки. Можна зробити висновок, що наявність таких протиріч на рівні міграційної політики викликає антагонізм між іммігрантами та суспільством, оскільки для продовження проведення таких групових політик необхідно схвалення населення. Відповідно, не лише міграційна політика має стати універсальною для всіх категорій іммігрантів на рівні державної політики, а й має бути створена відповідна програма адаптації і для місцевого населення.

Отже, процеси глобалізації та трансформації призвели до інтенсифікації міграційних потоків у Республіку Корея.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дослідження з питань інтеграції, злочинів на ґрунті ненависті та дискримінації різних категорій мігрантів. Міжнародна організація з міграції (МОМ), Представництво в Україні. 2014. URL: <http://iom.org.ua/sites/default/files/study.pdf> (дата звернення: 13.08.2020).
2. Кукатас Ч. Теоретические основы мультикультурализма. URL: <http://www.inliberty.ru/library/265-teoreticheskie-osnovy-multikulturashylizma> (дата звернення: 13.02.2019).
3. Dhawan Ranjit Kumar Multiculturalism in Korea. URL: http://www.koreatimes.co.kr/www/news/opinion/2016/04/162_202351.html (дата звернення: 25.05.2020).
4. Influx of refugees from Yemen divides South Korean resort island. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2018/jul/12/refugees-from-yemen-divides-south-korean-resort-island-of-jeju> (дата звернення: 19.08.2020).
5. International Migration, Migrant Integration, and Multiculturalism in South Korea. 2016. URL: <https://www.soas.ac.uk/koreanstudies/events/seminars/09dec2016-international-migration-migrant-integration-and-multiculturalism-in-south-korea.html> (дата звернення: 19.08.2020).
6. National law / Refugee / Asylum law. 2020. URL: <https://www.refworld.org/topic,50ffbce5220,50ffbce5247,,0,,KOR.html> (дата звернення: 19.08.2020).
7. Shin-wha Lee South Korea's Refugee Policies: National and Human Security Perspectives. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/327389786_South_Korea's_Refugee_Policies_National_and_Human_Security_Perspectives (дата звернення: 25.05.2020).
8. South Korea's "Yemeni Refugee Problem." 2019. URL: <https://www.mei.edu/publications/south-koreas-yemeni-refugee-problem> (дата звернення: 19.08.2020).
9. Refugee Statistics in South Korea. 2019.12.31. URL: <https://nancen.tistory.com/2043?category=343568> (дата звернення: 19.08.2020).
10. Refugees, Internal Displacement, and the Future of the Korean Peninsula. 2017. URL: <https://beyondparallel.csis.org/refugees-internal-displacement-and-the-future-of-the-korean-peninsula/> (дата звернення: 19.08.2020).

and-the-future-of-the-korean-peninsula/ (дата звернення: 19.08.2020).

11. Timothy Rich Answering the question: should South Korea accept refugees? URL: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/answering-question-should-south-korea-accept-refugees> (дата звернення: 19.08.2020).

REFERENCES:

1. Doslidzhennia z pytan integratsii, zlochniv ya grunti nenavysti ta diskriminatsii riznyh kategorii migrantiv. Mizhnarodna organizatsiya z migratsii (MOM), Predstavnistvo v Ukraini. (2014). [Research on integration, hate crimes and discrimination against different categories of migrants. International Organization for Migration (IOM), Representation in Ukraine] URL: <http://iom.org.ua/sites/default/files/study.pdf> Дата звернення: 13.08.2020
2. Kuktaz Ch. Teoreticheskie osnovy multikulturalizma. [Theoretical foundations of multiculturalism]. URL: <http://www.inliberty.ru/library/265-teoreticheskie-osnovy-multikulturashylizma> Дата звернення: 13.02.2019)
3. Dhawan Ranjit Kumar Multiculturalism in Korea. URL: http://www.koreatimes.co.kr/www/news/opinion/2016/04/162_202351.html Дата звернення: 25.05.2020
4. Influx of refugees from Yemen divides South Korean resort island. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2018/jul/12/refugees-from-yemen-divides-south-korean-resort-island-of-jeju> Дата звернення: 19.08.2020
5. International Migration, Migrant Integration, and Multiculturalism in South Korea (2016). URL: <https://www.soas.ac.uk/koreanstudies/events/seminars/09dec2016-international-migration-migrant-integration-and-multiculturalism-in-south-korea.html> Дата звернення: 19.08.2020
6. National law / Refugee / Asylum law (2020). URL: <https://www.refworld.org/topic,50ffbce5220,50ffbce5247,,0,,KOR.html> Дата звернення: 19.08.2020
7. Shin-wha Lee South Korea's Refugee Policies: National and Human Security Perspectives (2019). URL: https://www.researchgate.net/publication/327389786_South_Korea's_Refugee_Policies_National_and_Human_Security_Perspectives Дата звернення: 25.05.2020
8. South Korea's "Yemeni Refugee Problem" (2019). URL: <https://www.mei.edu/publications/south-koreas-yemeni-refugee-problem> Дата звернення: 19.08.2020
9. Refugee Statistics in South Korea (2019.12.31) URL: <https://nancen.tistory.com/2043?category=343568> Дата звернення: 19.08.2020
10. Refugees, Internal Displacement, and the Future of the Korean Peninsula (2017). URL: <https://beyondparallel.csis.org/refugees-internal-displacement-and-the-future-of-the-korean-peninsula/> Дата звернення: 19.08.2020
11. Timothy Rich Answering the question: should South Korea accept refugees? URL: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/answering-question-should-south-korea-accept-refugees> Дата звернення: 19.08.2020

Refugee crisis and immigration processes of the Republic of Korea

Shvets Svitlana Leonidivna

Candidate of Political Science,
Assistant at the Department
of Political and Law,
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K.D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine

The article is examined the immigration processes of the Republic of Korea, which are the consequences of globalization and the refugee crisis. Considerable attention is paid to transnational migration and the problem of reception and integration of immigrants into Korean society in the context of national identity preservation policies. It's is carried out the analysis of immigration processes and transformation of migration policy of the Republic of Korea. The article is used general and special-political research methods to obtain scientific results, namely methods of analysis, comparison, synthesis, deduction, method of structural-political analysis and others. There is determined the main determinants of intensification of migration processes. It's identified the categories of immigrants that are most characteristic of the Republic of Korea, as well as the specifics of immigration policy. The article is determined the influence of labor migration on the formation of the migration policy of the Republic of Korea and there are analyzed the processes of transformation of the country into a country-recipient of migrants. The article is analyzed regulations on the problems of determining refugee status. It's being reviewed the socio-political refugee crisis on the Korean island of Jeju. The article is analyzed the readiness of the society of the Republic of Korea to accept refugees and other categories of immigrants in the conditions of preservation of traditions. It's examined isolation of the issue of granting humanitarian status to immigrants and its difference from other migration statuses. It's determined the ways of solving the migration problems of the Republic of Korea. The article is analyzed the approach of the Korean government to the policy of integration and multiculturalism and its specifics in the Republic of Korea. There is analyzed the main beneficiaries of integration policy in the Republic of Korea. It is determined that the processes of transformation of migration policy and procedures for the integration of immigrants into Korean society are slowed down by the unwillingness of society and political institutions to change in the context of preserving national identity. There is evaluated activities of non-governmental organizations in the process of integration of refugees and other categories of immigrants.

Key words: immigrants, migration policy, refugees, multiculturalism, integration, migration conflict, adaptation.

Щурко Олена Михайлівна
Голик Микола Михайлович

Національна ідентичність як чинник формування міжнародного образу держави

УДК 32.323.1[316.34]
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.12>

Щурко Олена Михайлівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних наук
Національної академії сухопутних
військ імені гетьмана
Петра Сагайдачного
вул. Героїв Майдану, 32,
Львів, Україна

Голик Микола Михайлович
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних наук
Національної академії сухопутних
військ імені гетьмана
Петра Сагайдачного
вул. Героїв Майдану, 32,
Львів, Україна

Актуальність дослідження національної ідентичності як основного чинника міжнародного образу держави зумовлена сучасними суспільно-політичними реаліями. Демократичні політичні режими перебувають у стані перманентних криз, що зумовлені зростанням недовіри громадян до діяльності політичних інституцій та влади. Тому досягнення внутрішньополітичного консенсусу через конструювання елементів образу, кристалізація національної ідеї, оформлення ідентифікаційних базисних патернів на основі національної ідентичності та дієвої системи політичних комунікацій є нагальною потребою часу для досягнення консолідованості всередині суспільства. Національний дух, передбачення (національна ідея) та історична пам'ять становлять основу для формування колективної (національної) ідентичності, яка виступає середовищем для об'єднання окремих індивідуальних, локальних чи регіональних ідентичностей в один як рушія суспільних перетворень та прогресу. Роз'єднані суспільства без єдиного історично сформованого ідентифікаційного базису відчують дискомфорт із ментальним сприйняттям та поясненням минулого і проблеми з визначенням стратегічного напрямку майбутнього розвитку. У міжнародному середовищі спостерігається посилення елементів напруги в процесах забезпечення національних інтересів держав та ескалації конфліктних ситуацій у світовому політичному просторі. Вирішення проблеми потребує використання елементів дипломатії та усвідомлення необхідності запасу підтримки держави через побудову системи кризових репутаційних стратегій за допомогою іміджевих технологій та державного брендингу. Позитивний міжнародний образ може позначати державу на політичній карті як надійного потенційного партнера, підвищувати її авторитет чи підтримку у світовому середовищі.

Завданням статті було довести, що саме національна ідентичність виступає джерелом побудови смислів для громадян, на її основі вони ідентифікують себе з державою, а міжнародний образ держави, який вона транслює в міжнародне середовище, визначає її суб'єктність у здійсненні зовнішньої політики. Підкреслено, що в умовах віртуалізації світового політичного простору, новітніх інформаційно-комунікаційних технологій та вірулентності інформації, яку використовують держави в процесах конкурентної боротьби, відсутність ефективних іміджевих стратегій просування позитивного образу держави становить загрозу національній безпеці держави.

Ключові слова: національна ідентичність, історична пам'ять, колективна ідентичність, консолідація, міжнародний образ держави.

Вступ. В умовах сучасних глобалізаційних трансформацій образ держави стає вагомим елементом творення кризових репутаційних стратегій, які становлять основу виживання та адаптації до «мінливої, вислизаючої [2], віртуальної» реальності. Як явище, що передовсім міститься у свідомості та складається з багатьох пластів та рівнів, сприйняття яких зумовлене наявністю чи відсутністю певних чинників, цей феномен потребує міждисциплінарних наукових розвідок для створення дієвого, ефективного механізму позиціонування держави та забезпечення її національної безпеки в добу постмодерну. Образ держави стає вагомим елементом як внутрішньої політики (легітимація політичної влади), так й інструментом реалізації (чи підтримки) національного інтересу в міжнародному середовищі. Зважаючи на посилення глобалізаційних (мультикультурних і транскультурних) тенденцій, виникає проблема суб'єктності держави у світовому політичному просторі, яку, на нашу думку, можна подолати комплексно за умов налагодження внутрішньо-суспільного консенсусу та підвищення авторитету владних інституцій всередині комунікативного простору держави для

створення національної стратегії ведення активної іміджевої політики. Національна ідентичність як визначальний (ендогенний) чинник, інструмент та патерн побудови (конструювання) образу держави може стати основою гранд-нарративу для стратегічних комунікацій всередині країни та забезпечить ідентифікаційний базис, тобто репрезентацію і впізнаваність спільноти та держави в міжнародному середовищі.

Поняття національної ідентичності досліджували Е. Сміт, Б. Андерсон, Ф. Фукуяма, українські науковці Н. Ротар, Л. Климанська, Н. Хазратова, Н. Пелагеша, Л. Угрин. Комплексно вивчають питання національної ідеї, ідентичності, історичної пам'яті, ціннісні орієнтації українського суспільства як в історичному аспекті, так і на сучасному етапі К. Вольчук і Т. Кузьо. Загалом, слід зазначити, що поряд зі значною кількістю наукових розвідок концепт «національної ідентичності» залишається досить цікавим для досліджень у контексті сучасних геополітичних реалій, та особливої уваги потребує проблема творення єдиної (макрополітичної) соціетальної ідентичності в умовах виникнення новітніх гібридних загроз для національної

безпеки держави, які конструюються з використанням маніпулятивного (сугестивного) потенціалу сучасних технологій та гіпершвидкостей передачі масивів неконтрольованої (умовно) інформації з метою нівелювання позитивного образу в міжнародному політичному просторі. Саме такі деструктивні впливи є, на нашу думку, каталізатором сучасних конфліктів та джерелом глобальної загрози для світового світопорядку.

Мета та завдання. Мета статті полягає у ґрунтовному аналізі національної ідентичності, як динамічного феномену, стрижневого (смыслотворного) чинника та компонента образу держави.

Результати. Структура міжнародної системи – не лише «результат взаємодії великих держав, але й наслідок функціонування ідей, принципів, які поділяють еліти та громадяни; державні ідентичності та інтереси – їхні складники» [15, с. 385]. Для розуміння структури міжнародних відносин, яка значною мірою залежить від інформації та ідей, поняття ідентичності виявилось оптимальним, адже ідентичність фактично і є ідеєю. Її нематеріальна природа виступає ядром поняття міжнародного образу держави. Ідентичність держави – це уявлення про неї, її «самоконцепція», «Я-образ» як неоднозначно визначений набір атрибутів, внутрішньо суперечлива, контекстно-залежна дискурсивна конструкція, її основою є самоусвідомлення нації, усвідомлення значущості архетипів та цінностей, що містяться в історичній пам'яті нації.

Національна ідентичність – це загальноприйняте уявлення громадян про свою країну, її народ і відчуття належності до них. І «ця ідентичність важлива для держави, можливо, й більше, ніж кордони, які охороняють, конституція, армія та інші державні інститути. Держави створюють люди, й існують вони тому, що кожне нове покоління поділяє загальне уявлення про державу і визнає його» [10, с. 240].

Е. Сміт визначає національну ідентичність як «складну конструкцію, що складається з багатьох взаємопов'язаних компонентів – етнічних, культурних, територіальних, економічних та політико-юридичних. Вони означають зв'язки солідарності між членами спільнот, об'єднаних спільною пам'яттю, міфами та традиціями, і ці зв'язки можуть або й не можуть втілюватись у формі національних держав, проте вони ні трохи не схожі на юридичні та бюрократичні узи держави» [9, с. 24].

Національна ідентичність у сучасному глобалізованому світі інтегрує окремі ідентичності в єдину макрополітичну, яка визначає «транскордонну солідарність» [8] окремих членів та їх приналежність до єдиної спільноти. Виконуючи свою основну функцію, вона «стає могутнім засобом самовизначення й самоорієнтації індивіда у світі крізь призму колективної особистості та своєї самобутньої культури» [9, с. 26], тобто формування свого

індивідуального «Я», свого образу. Національна ідентифікація особистості – це «процес ототожнення, уподібнення особистістю себе з нацією. Зміст цього процесу – суб'єктивне відчуття належності до національної спільноти на основі стійкого емоційного зв'язку, що виникає як результат формування відносно стійкої системи усвідомлених уявлень і оцінок реальних диференційних та інтеграційних ознак життєдіяльності нації, а також прийняття групових норм та цінностей» [12]. У результаті процесу національного самовизначення та становлення національної ідентичності формується «Я-образ» особистості як члена національної спільноти, «Я-образ» спільноти як єдиного колективного суб'єкта, що об'єднує всю сукупність «Я-ідентичностей», та, в кінцевому результаті, «Я-образу» держави як учасника глобальних комунікаційних процесів та взаємодій на міждержавному та загальноцивілізаційному рівнях. Л. Колаковський зазначає, що «питання ідентичності людських колективів <...> аналогічне до проблеми особистої ідентичності» [7, с. 101]. Основними складниками особистісної ідентичності Л. Колаковський називає: субстанцію (душу) як нематеріальну сторону особи; пам'ять, що зберігає «усвідомлену історію»; передбачення – як спрямованість у майбутнє (надії); тіло, що є матеріальним втіленням особи, і останній елемент – усвідомлення початку, який можна локалізувати в часі. Ці складники характеризують особу як «явище екзистенційне» (Колаковський Л.), але особливістю кожної особи є те, що вона обов'язково, як «явище культурне», належить до колективу (спільноти), частиною якого завжди є. А людські колективи також обов'язково мають власну ідентичність, якій ще більшою мірою властивий ступеневий характер. Отже, колективна ідентичність складається з таких чинників: *національного духу*, що втілюється у своєрідних формах культурного життя і колективній поведінці; *передбачення* – зорієнтованість у майбутнє, утвердження свого буття в категоріях завтрашніх інтересів; тіла, тобто території, особливого рельєфу і фізичних артефактів, які перетворюють природне середовище та останній елемент національної самосвідомості – локалізований у часі початок, міфи про витоки нації, предків, які є символами єдності та автентичності нації [7, с. 101]; *історичної пам'яті*, яка зберігає підтвердження витоків існування теперішньої екзистенції в минулому. Саме історична пам'ять як визначальна риса національної ідентичності, компонент етнічної свідомості, етнічної культури міститься в історичному минулому попередніх поколінь, на основі якого сучасники діють та вдосконалюють надбання нації. Одночасно історична пам'ять спрямована в перспективу, в ній поєднується минуле з теперішнім та майбутнім. Історична пам'ять – не дзеркальне відображення пережитого, а його осмислення

та інтерпретація поколіннями на підставі досвіду. Історична пам'ять, зафіксована у формах знань, творах мистецтва, культурних стереотипах, символах, міфах – це «унікальна сукупність уявлень національної спільноти про своє минуле» [3, с. 75]. Водночас історична пам'ять може бути чинником, який консолідує й одночасно дезінтегрує суспільство. Якщо в суспільстві переважають схожі погляди на історичне минуле, то історична пам'ять об'єднує суспільство попри статусні та суспільно-рольові відмінності окремих представників та груп. У такому випадку історична пам'ять стає основою для пояснення процесів у суспільстві, елементом національної ідентичності та одним з інструментів формування ефективного міжнародного образу держави. Якщо оцінкові характеристики спільної історії суттєво відрізняються або взагалі діаметрально протилежні, то історична пам'ять породжує у громадян несумісні погляди на перспективи держави і нації в майбутньому.

Історичну пам'ять розглядають на трьох рівнях: *загальнонаціональному, рівні локальних етнічних груп (діаспора) та особистісному* рівні. Їм відповідає колективна пам'ять, групова та індивідуальна пам'ять. Цей поділ, на нашу думку, – умовний, адже особистість включає у свою картину світу і своє сприйняття та бачення, і свідомість ідеї та цінності, які характерні для локальної групи і нації загалом.

Суспільства здатні конструювати минуле на основі вибірковості історичної пам'яті або для задоволення потреб та інтересів, які виникають під впливом конкретної соціально-політичної дійсності, або для обґрунтування образу майбутнього, інтерпретуючи, відповідно, історичне минуле. Щоб пояснити минуле (історичні події, факти, діяльність видатних постатей в історії народу), створюють сучасні міфи, які покликані згуртувати націю, сформувати базу для формування національної ідентичності, «створити» ознаки (образ) народу, які б дали змогу ідентифікувати його серед «інших».

Отже, ідентичність і, відповідно, образ (Я-образ) держави завжди пов'язаний з уявленнями про себе, тобто з основними характеристиками національної самосвідомості, національним характером, ментальністю, знаковими подіями історії тощо і ставленням оточення, тобто «Інших», «Чужих», які як учасники міжнародних взаємодій впливають на процеси самоусвідомлення і на індивідуальному, і на колективному рівнях, і, відповідно, на образ цієї спільноти.

Ідентичність первинно конструюється всередині держави, а отже, теорія ідентичності має враховувати внутрішньополітичний компонент. Проте важливий вплив на процеси міждержавних комунікацій на ідентичність (образи) держав на сучасному етапі має світова міжнародна система і міжнародне середовище загалом. Характер взаємодії між державами в межах міжнародної системи

визначається, з одного боку, їхніми уявленнями про себе і про інших. Тому головне завдання міжнародної політики – процес формування державами своєї ідентичності в співвідношенні зі «значимими Іншими», які є носіями контридентичностей» [16, с. 245]. Отже, ідентичність держави також визначається і міжнародною системою, нормами і правилами, що прийняті міжнародним співтовариством.

На нашу думку, ідентичність – основа формування та конструювання міжнародного образу держави, яку задає не лише діяльність урядових структур, а й сукупність суспільних практик. Науковці називають ідентичність «ключовим елементом суб'єктивної реальності», яка, викристалізувавшись, видозмінюється або навіть «переформовується соціальними відносинами» [1, с. 278], що дає змогу вирізняти та впізнавати держави серед інших. Як стверджує М. Кастельс, «в історичний період, що характеризується деструктуризацією організацій, делегітимацією інститутів, згасанням великих суспільних рухів та ефемерністю культурних виявів, ідентичність – основне, а іноді й єдине джерело смислів» для пояснення необхідності подальшого існування суспільства [5, с. 27].

У державах, що постали після розвалу Радянського Союзу, виникла історично зумовлена потреба приділити подвійну увагу міжнародному образу, адже вимагалось не лише конструювання візії нового члена світової спільноти через імідажеві технології та брендинг країни, а й експлікувати колишній образ, який транслиував минулий комуністичний режим. Тому для України, як і для інших колишніх республік СРСР, актуалізувалося питання подолання «пострадянської ідентичності», стереотипованих у свідомості іноземного середовища концептів «радянської людини», «радянського суспільства» тощо. Саме подолання «аморфної» [13] ідентичності для цих нових суб'єктів міжнародних взаємодій становить питання державної ваги, питання виживання «розколотих країн», що розділені «лініями розломів» між великими групами населення, що ідентифікують себе з різними цивілізаціями [11]. На конструювання образу держави в Україні, побудову суспільного ідеалу значною мірою впливають «цивілізаційні зразки», уособлені Європою та Росією і цінностями, політичною культурою, що властиві їм [17]. Відповідно, відбувається підміна реальних образів «штучно сконструйованими», органічно невластивими та чужорідними, запозиченими з чужих держав та екстрапольовани на Україну часто без урахування ментальних етнічних констант суспільної свідомості, національних символів та міфів [14]. Науковці наголошують, що українське суспільство переживає гостру кризу самоідентифікації, яка призводить до фрагментованості (сегментованості) суспільства, що зумовлює існування проблеми соціального вибору

та ідентифікації як визначення місця суспільства в координатах історичного та соціального простору, та загалом проблему пошуку ідентичності держави для позначення свого місця у світовому співтоваристві. Основні ознаки втрати ідентичності на загальнодержавному рівні в Україні – це «розщепленість суспільної свідомості і втрата консенсусу з приводу базових цінностей, розірваність єдиного духовного простору і розпорошеність титульного етносу [6]. Це призводить до невизначеності і внутрішньої політики, і курсу держави на перспективу.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можемо зазначити, що сучасна суспільно-політична практика виявляє тенденцію до переходу на новий «віртуальний» рівень з розвитком сучасних технічних пристроїв та глобальної мережі Інтернет, що ще більшою мірою актуалізує проблему творення, трансформації та захисту міжнародного образу держави загалом і національної ідентичності суспільств. Виникає ситуація, де аксіомою стає не взаємодія реальних політичних акторів (держав), особливо на глобальному рівні, а «війна образів» – «імагомахія» (Ю. Романенко), де змагаються (воюють) їхні віртуальні штучно сконструйовані прототипи, що наділяються заздалегідь запланованими характеристиками та ознаками. Формування як трансформація національної ідентичності й, відповідно, образу держави відбувається не лише в процесі усвідомлення особливості, індивідуальності, відмінності «окремішності» спільноти, але й значною мірою в процесі розрізнення між «Своїм» та «Чужим» («Іншим»). Поняття «єдиної ідентичності», спільної для декількох держав, впливає на формування «єдиної свідомості» (Е. Дюркгейм), яка стає захисним механізмом у конфліктних ситуаціях у світовому співтоваристві та, додаючи державі не лише силового, а й морального авторитету, певним чином забезпечує від основних загроз. Усвідомлення «Себе» – це завжди відмежування від «Чужого» [4, с. 449]. Чинники, які відображають вплив чужості (інакшості) на процес конструювання власного образу, пов'язані зі сприйняттям спільноти, її колективного «Я» мають аксіологічний аспект, тобто містять ціннісні судження, сформовані в процесі попереднього періоду взаємодій, стереотипність яких може вже не відповідати реаліям.

Практична неможливість захисту інформаційно-комунікативного середовища від інформаційних атак проєктивних держав ставить під загрозу реальну державу, яка втрачає статусно-репутаційний капітал у міжнародних відносинах. Неконсолідовані (розірвані ментально) суспільства з несформованою національною ідентичністю, недостатнім рівнем політичної свідомості та політичної культури, без єдиного інтегрального «образу майбутнього (національної ідеї)» стають

об'єктом для маніпуляцій деструктивного суспільно-політичного характеру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. Москва : Медиум, 1995. 323 с.
2. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь. Москва : Весь Мир, 2004. 120 с.
3. Зерній Ю.О. Історична пам'ять як об'єкт державної політики. *Стратегічні пріоритети*. 2007. Вип. 1 (2). С. 71–76.
4. Історія європейської ментальності / ред. П. Дінцельбахера. Львів : Літопис, 2004. 720 с.
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва : ГУ ВШ, 2000. 608 с.
6. Климанська Л.Д. Символічне конструювання політичної ідентичності. *Розвиток демократії в Україні* : Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2000 р.). Київ : Центр Освітніх Ініціатив. С. 365–390.
7. Колаковський Л. Мої правильні погляди на все. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. 280 с.
8. Малинова О.Ю. Конструирование макрополитической идиентичности в постсоветской России. *Политическая экспертиза: ПОЛИТЭКС*. 2010. № 1. С. 5–28.
9. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 223 с.
10. Тишков В. Отрицание России. *Отечественные записки*. 2005. Вип. 1. С. 240–252.
11. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2003. 603.
12. Шевченко О.В. Національна ідентифікація у становленні Я-образу особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2005. 21 с.
13. Kuzio T. National Identities and Virtual Foreign Policies among the Eastern Slavs. *Nationalities Papers*. 2003. № 31. P. 431–452. URL: <https://doi.org/10.1080/0090599032000152906>
14. Smith G. Post-Colonialism and Borderland Identities, Nation-Building in the Post-Soviet Borderlands. *The Politics of National Identity*. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. P. 1–20
15. Wendt A. Collective Identity Formation and the International State. *American Political Science Review*. 1994. Vol. 88. № 2.
16. Wendt A. *Social Theory of International Relations*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 429 p.
17. Wolczuk K. History, Europe and the «National Idea» : The «Official» Narrative of National Identity in Ukraine. *Nationalities Papers*. 2000. 28 (4). P. 671–694. doi:10.1080/00905990020009674.

REFERENCES:

1. Berher, P. (1995). *Sotsyalnoe konstruyrovanye realnosity. Traktat po sotsyolohyy znanyia*. [Social construction of reality. A treatise on the sociology of knowledge]. Moskva: Medyum [in Russian].
2. Hiddens, E. (2004). *Uskolzaiushchyi myr: kak hlobalyzatsyia meniaet nashu zhyzn* [The elusive world: how globalization is changing our lives]. Moskva : Ves Mir [in Russian]

3. Zernii, Yu., O. (2007). Istorychna pamiat yak ob'iekt derzhavnoi polityky [Historical memory as an object of state policy]. Stratehichni prioritytety [Strategic priorities]. No. 1 (2). Pp. 71–76. [in Ukrainian].
4. Dintselbakher, P. (Ed). (2004). Istoriia yevropeiskoi mentalnosti [History of the European mentality]. Lviv: Litopys [in Ukrainian].
5. Kastels, M. (2000). Ynformatsionnaia epokha: ekonomyka, obshchestvo y kultura [Information age: economy, society and culture]. Moskva : HU VSh [in Russian].
6. Klymanska, L.D. (2000). Symvolichne konstruiuvannia politychnoi identychnosti [Symbolic constructions of political identity]. Rozvytok demokratii v Ukraini. Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. Kyiv : Tsentri Osvitnikh Initsiatyv. Pp. 365–390 [in Ukrainian].
7. Kolakovskiy, L. (2005). Moi pravylni pohliady na vse [My correct views on everything]. Kyiv : Vyd. dim «Kyivo-Mohylianska akad.» [in Ukrainian].
8. Malinova, O.Iu. (2010). Konstruiuvannia makropoliticheskoi identychnosti v postsovetskoï Rosii [Construction of macropolitical identity in post-Soviet Russia]. Polytycheskaia ekspertyza [Political expertise] No. 1, pp. 5–28 [in Russian].
9. Smit, E. (1994). Natsionalna identychnist [National identity]. Kyiv : Osnovy [in Ukrainian].
10. Tyshkov, V. (2005). Otritsaniie Rosii [Denial of Russia]. Otiechiestviennyye zapiski [Domestic notes]. No. 1. Pp. 240–252 [in Russian].
11. Khantinhon, S. (2003). Stolknovenye tsyvylyzatsyi [Clash of civilizations]. Moskva : OOO «Izdatelstvo AST» [in Russian].
12. Shevchenko, O.V. (2005). Natsionalna identyfikatsiia u stanovlenni Ya-obrazu osobystosti [National identification in the formation of the self-image of the individual]. Kyiv [in Ukrainian].
13. Kuzio, T. (2003). National Identities and Virtual Foreign Policies among the Eastern Slavs. Nationalities Papers. № 31. Pp. 431–452. <https://doi.org/10.1080/0090599032000152906> [in English].
14. Smith, G. (1998). Post-Colonialism and Borderland Identities, Nation-Building in the Post-Soviet Borderlands. The Politics of National Identity. Cambridge : Cambridge University Press. [in English].
15. Wendt, A. (1994). Collective Identity Formation and the International State. American Political Science Review. Vol. 88, No 2 [in English].
16. Wendt, A. (2000). Social Theory of International Relations. Cambridge : Cambridge University Press [in English].
17. Wolczuk, K. (2000). History, Europe and the «National Idea» : The «Official» Narrative of National Identity in Ukraine. Nationalities Papers. 28(4), 2000. Pp. 671–694. doi:10.1080/00905990020009674 [in English].

National identity as a factor in shaping the international image of the state

Shchurko Olena Mykhailivna

PhD in Political Science,
Associate Professor,
Associate Professor at the
Department of Humanities,
Hetman Petro Sahaidachny
National Army Academy
Heroiv Maidanu str., 32, Lviv, Ukraine

Holyk Mykola Mykhailovych

PhD in History, Associate Professor,
Associate Professor at the
Department of Humanities,
Hetman Petro Sahaidachny
National Army Academy
Heroiv Maidanu str., 32, Lviv, Ukraine

The relevance of the study of national identity as a major factor in the international image of the state is due to modern socio-political realities. Democratic political regimes are in a state of permanent crisis, caused by growing citizens' distrust in the activities of political institutions and government. Therefore, achieving domestic political consensus, through the construction of image elements, crystallization of the national idea, design basic identification patterns based on national identity and an effective system of political communication are an urgent need for time to achieve consolidation within society. National spirit, foresight (national idea) and historical memory form the basis for the formation of a collective (national) identity, which serves as an environment for uniting individual, local or regional identities into one as a driver of social transformation and progress. Divided societies, without a single historically formed identification base, experience discomfort with mental perception and explanation of the past and also experience problems with determining the strategic direction of future development. In the international environment, there is an increase in elements of tension in the processes of ensuring the national interests of states and the escalation of conflict situations in the world political space. Solving the problem requires the use of diplomacy and awareness of the need for a reserve of state support through the construction of a system of crisis reputational strategies through image technology and public branding. A positive international image can mark the state on the political map as a reliable potential partner, increase its authority or support in the world environment.

The aim of the article was to prove that national identity is the source of meaning for citizens, based on which they identify with the state and the international image of the state, which it translates into the international environment, determines its subjectivity in foreign policy. It is emphasized that in the conditions of virtualization of the world political space, the latest information and communication technologies and virulence of information used by states in competitive processes as well as the lack of effective image strategies to promote a positive image of the state poses a threat to national security.

Key words: national identity, historical memory, collective identity, consolidation, international image of the state.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Точицький Микола
Станіславович

Демократизація політичної свідомості і культури

УДК 321.7:304.4
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.13>

Точицький Микола Станіславович
здобувач
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна

Аналізуються основні зміни політичної культури, що здійснюються під впливом сучасних світових та вітчизняних економічних, політичних та соціокультурних процесів; однією з основних серед таких змін автором визначається тенденція до демократизації політичної культури; розглядається сутність демократизації, її напрями та нова якість політичної культури, яка в результаті цього досягається. Відзначається, що під час демократизації політичної культури в політичній свідомості громадян відбувається боротьба цінностей, зіставлення минулого й існуючого способів буття соціуму. Наголошується, що тенденції та напрями демократизації політичної свідомості та культури українства синхронізуються з економічними, духовними та іншими трансформаціями в суспільстві й відбуваються за своїми власними законами.

Відзначається, що демократизація політичної свідомості й культури є стадіальним процесом, який може передбачати на певних етапах існування різновекторних цінностей, а також різну ступінь їх вкоріненості в тих або інших верствах населення. Безсумнівно, наявність у суспільстві різноманітних засобів масової комунікації, надання громадянам якісної інформації є питомим тлом для демократизації суспільного життя в цілому й політичної культури й свідомості зокрема. Можна стверджувати, що демократизація політичної культури та свідомості передбачає утвердження політико-ідеологічного плюралізму в суспільно-політичному житті країни, надання громадянам можливостей самостійно вибирати ту або іншу систему цінностей.

В українському соціумі демократизація політичної свідомості й культури пройшла декілька етапів: від спрощеного розуміння демократичних цінностей та шляхів їх реалізації до так званої «майданної» політичної свідомості, яка передбачає активну життєву позицію щодо відстоювання демократичних стандартів життя. Серед факторів, які перешкоджають утвердженню демократичних цінностей в Україні, а відповідно й демократичної політичної культури, дослідники виокремлюють такі: забюрократизованість апаратів і управлінських процедур у державній владі й самоуправлінні на тлі ще низької політичної та управлінської культури чиновництва; низька законослухняність усіх рівнів влади, навіть на вищих щаблях політичного управління. Сучасна Україна стала перед потребою реалізації принципу політичного і культурного плюралізму. Тому політична культура нового суспільства, яка формується в незалежній країні, має бути культурою злагоди, громадянського миру, пошани до свободи і прав людини.

Ключові слова: людина, культура, політика, політична культура, демократія.

Вступ. Визначивши політичну культуру сучасного українського суспільства як єдність традиційних (національних та загальнолюдських) та змінних політичних цінностей, зупинимось на аналізі тих тенденцій, що лежать в основі цього процесу. Українське суспільство витримує на собі тиск світових і європейських змін, головними серед яких є глобалізація та інформаційна революція, міграційні процеси та інтеграція країн і народів у боротьбі з міжнародним тероризмом, усвідомлення екологічної залежності і безпеки країн і народів тощо. Ці зміни так чи інакше позначаються на політичній культурі громадян України. Слід зауважити, що тенденції та напрями демократизації політичної свідомості та культури українства синхронізуються з економічними, духовними та іншими трансформаціями в суспільстві й відбуваються за своїми власними законами.

Мета и завдання. Метою статті є визначення основних змін політичної культури, що здійснюються під впливом сучасних світових та вітчизня-

них економічних, політичних та соціокультурних процесів, зокрема тенденції до демократизації політичної культури.

Завдання: обґрунтувати сутність демократизації політичної свідомості; проаналізувати зміни політичної культури, що здійснюються під впливом сучасних світових і вітчизняних економічних, політичних та соціокультурних процесів.

Аналіз розробленості проблеми. Проблема політичної свідомості і культури знайшла своє відображення у творчості вітчизняних діячів науки та культури, які сформулювали базові положення формування демократизації політичної культури. Це, зокрема В. Буцєвицький [1], К. Буш [2], Л. Гонюкова [3], Ю. Калиновський [5], А. Карнаух [6], С. Матвієнків [8], О. Царенко [11] та інші.

Серед зарубіжних дослідників політичної культури слід виокремити Г. Алмонда [14; 15], С. Вербу [16], Л. Даймонда [13], К. Лоуренса [17], С. Огдена [17], В. Розенбаума [18] та багатьох інших.

Результати. На переконання дослідників, найпоширеніші, типові форми політичної культури є стійкими та консервативними елементами політичної системи суспільства. Вони, з одного боку, відіграють важливу роль у функціонуванні інститутів політичної системи, зумовлюють політичну поведінку індивідів і мас, з іншого боку, є важливою частиною соціального клімату суспільства, можуть сприяти або перешкоджати появі нових суспільних відносин, соціально-політичних механізмів стабільності політичної системи.

В умовах переходу українського суспільства від тоталітарної політичної системи до демократичної розбудови суверенної державності в суспільстві відбувається переусвідомлення та переоцінка політичних цінностей, що супроводжується ціннісною поляризацією політичної свідомості населення, загостренням протиріччя між прихильниками політичних цінностей, що сформувалися в минулому і зароджуються в даний час. Криза перехідного періоду й особистісне сприйняття соціальних процесів, зумовлених руйнацією звичного способу життя, призводить до розколу масової свідомості. Саме конфліктом між високою ціною демократії, як мети перетворення суспільства, та оцінкою низької результативності демократизації значною мірою і зумовлена амбівалентність масової та індивідуальної політичної свідомості українського суспільства. Закономірністю цього процесу можна вважати поєднання ціннісних орієнтацій тоталітарної свідомості, сформованих чіткою системою політичної соціалізації та демократичних цінностей, що поступово, неупорядковано впроваджуються в процесі демократизації, причому зберігаються найбільш зручні для індивіда ідеї та уявлення про функціонування політичної системи суспільства: свобода за недостатньої відповідальності, вимога високої оплати праці за відсутності конкуренції, вимога соціальної справедливості, що базується на засадах рівності у виборі можливостей. Ускладнення структури масової політичної свідомості українського суспільства полягає в неоднорідності та накопиченні в ній різних за своїм змістом систем стереотипів політичного мислення. Відбувається поляризація масової свідомості, в якій формуються протилежні за своїми соціально-психологічними та ідейно-політичними характеристиками типи свідомості, одночасна присутність взаємовиключних політичних цінностей, уявлень, установок, орієнтацій [4, с. 31–32].

Вочевидь, демократизація політичної свідомості й культури є стадіальним процесом, який може передбачати на певних етапах існування різновекторних цінностей, а також різну ступінь їх вкоріненості в тих або інших верствах населення.

На думку І. Лопушинського та В. Солових, основною особливістю політичної культури перехідних суспільств є поєднання в ній елементів політичних

культур, характерних для минулого і майбутнього суспільно-політичного ладу. У поставторитарному суспільстві відбувається процес поступового зростання адаптативності суспільства до політичної системи, що сприяє виробленню певного консенсусу стосовно політичних цінностей, норм, правил політичної поведінки даного суспільства. Нові демократичні цінності можуть набувати офіційного статусу, але не отримувати адекватної систематизації в політичній свідомості більшості громадян, що перешкоджає не лише сприйняттю їх через психологічну структуру особистості, а і їх трансляції від старшого покоління до молодшого, що ставить під загрозу соціально-політичний розвиток суспільства [7, с. 79].

У перехідний період, під час зміни типів політичної культури, функції останньої можуть носити як позитивний, так і негативний характер, сприяючи або перешкоджаючи процесу включення індивідів та соціальних спільностей у політичну сферу. Зокрема, тоталітарна політична культура громадян України, сформована за часів СРСР, стала серйозною перешкодою на шляху демократизації суспільних відносин.

Необхідно зазначити, що демократизація політичної свідомості та культури проявляється в новому форматі сприйняття влади – якщо за тоталітаризму влада сакральна, то за демократії вона розглядається як служниця народу, який її реально формує.

У цьому сенсі дослідники підкреслюють, що сприйняття влади – складний процес, що визначає взаємовідносини політичної системи й особистості. Серед характеристик суб'єктивного сприйняття політичної системи важливо звернути увагу на зміни в типі особистості, її когнітивному стилі, специфіці мотиваційного впливу. У результаті зміни політичної та економічної системи, руйнації базових цінностей суспільства, ідеологічного вакууму мислення перехідне суспільство характеризується постійним напруженням, а характерними рисами є інверсія та медіація [12, с. 12].

Під час демократизації політичної культури в політичній свідомості громадян відбувається боротьба цінностей, зіставлення минулого й існуючого способів буття соціуму.

На переконання В. Буцевецького, становлення демократичної політичної культури – це перехід від моноідеології тоталітарного суспільства до ідеологічного і політичного плюралізму. У демократичних суспільствах відбувається діалог політичних ідеологій. Цей діалог відіграє позитивну роль у тому сенсі, що завдяки йому жодна із важливих цінностей не буде забута і не зазнає знецінення [1, с. 49].

Можна стверджувати, що демократизація політичної культури та свідомості передбачає утвердження політико-ідеологічного плюралізму в суспільно-політичному житті країни, надання

громадянам можливостей самостійно вибирати ту або іншу систему цінностей.

Вочевидь, лібералізація і демократизація суспільних відносин створює умови для політичної творчості еліти і широких верств населення: пропаганду знань про історичний досвід українського та інших народів і сучасні досягнення світового співтовариства; підтримку різноманітних ініціатив, новацій, експериментів, вивчення і поширення вітчизняного політичного досвіду; залучення науковців до розроблення політичних технологій і програм; поширення джерельної бази формування новітньої політичної культури і створення умов для вияву позитивних тенденцій у політичному житті; законодавче закріплення продуктивних політичних ідей, норм, інституцій і розроблення системи заходів їх повсюдного використання [6, с. 29]. Тобто можна сказати, що трансформація політичної культури включає в себе трансформацію політичної свідомості і поведінки мас та трансформацію культури діяльності політичних інститутів. Перехід від недемократичної політичної культури до демократичної супроводжується переходом від моноідеології до ідеологічного плюралізму [8, с. 76].

Визначальну концепцію політичної культури запропонував Габріель Алмонд. Дослідник акцентував: «Кожна політична система включена в конкретну модель орієнтацій на політичні дії. Я вирішив доречним назвати це політичною культурою» [14]. Вчений припускав, що остання має певну автономію, але водночас пов'язана із загальною культурою; вона не збігається з політичною системою, за межі якої виходять моделі орієнтацій стосовно політики. У праці «Громадянська культура» (1963) Г. Алмонд разом із С. Вербою [15], виходячи з розрізнення двох рівнів аналізу політичної системи – інституціонального та орієнтаційного, саме останній пов'язали з політичною культурою, яку визначили як специфічні форми орієнтації людини на реальну політичну систему конкретного суспільства та на власну політичну діяльність.

Ідеальною для демократичного суспільства є модель, коли виборці вибирають ідею, яка їм більше імпонує, і своїми голосами підтримують партію, яка відстоює саме цю ідею. Оскільки виборці не читають партійні програми, то завдання партії – будь-яким чином ідентифікувати свою назву з даною ідеєю та донести її до електорату. Для цього в країні має працювати партійно-політичний ринок, де би змагались за голоси виборців політичні опоненти. Завданням держави є створення умов і механізмів узгодження різноманітних ідеологічних систем та цінностей, що існують у суспільстві, на базі конституційних норм. Наріжним каменем на цьому шляху є переорієнтація державної політики з принципу «людина для держави» на принцип «державна для людини» [3, с. 200].

Розвиваючи думку вищезазначеного дослідника, варто зауважити, що однією з важливих умов демократизації політичної культури та свідомості є зміна пріоритетів державної політики з етатистичних на людиноцентричні.

Загалом, на процес демократизації політичної культури та свідомості громадян й на саме їх формування впливають об'єктивні та суб'єктивні чинники. На думку фахівців, велике значення для цих процесів мають різноманітні фактори, зокрема:

1) зовнішні, до яких належать інститути політичної системи, національні та соціальні групи, різні неформальні об'єднання, під впливом яких відбувається соціалізація особистості;

2) внутрішні, що характеризують механізми світосприймання, аналізу та прийняття рішень тощо. Останні охоплюють потреби, інтереси, духовні цінності, індивідуальні психологічні якості людини [2, с. 107].

З нашої точки зору, аналізуючи становлення демократичної політичної культури, не можна залишати поза увагою діяльність ЗМІ, які активно впливають на суспільно-політичну свідомість громадян.

Науковці зазначають, що в процесі становлення демократії в Україні особливу роль відіграють засоби масової інформації та журналістський корпус у цілому. Розповсюджуючи різнобічну інформацію, ЗМІ виховують населення, вчать його критично мислити та допомагають формувати власну громадянську позицію, без якої повноцінна демократія в суспільстві неможлива. Водночас ЗМІ зазвичай є заангажованими тією або іншою мірою, а саме поняття «вільна преса» в перехідних суспільствах можна поставити під сумнів. У цьому контексті ЗМІ є зряддям маніпулятивних технологій з боку держави та окремих політичних сил. Джерелом (і чинником) демократизації в медійному полі України є Інтернет-видання, деякі з яких поширюють більш об'єктивну інформацію, ніж друковані ЗМІ [5, с. 164]. Особливе значення мають ЗМІ в сучасних умовах, однією з найбільш суттєвих особливостей яких є гібридна війна, яку веде проти України російський агресор. Деякі ЗМІ тут можуть використовуватись (і використовуються!) як провідники ідеології агресора. Вони об'єднують навколо себе так звану «п'яту колону», яка, за вказівкою спецслужб країни-агресора, дезінформує громадян, спрямовує їхнє мислення, а отже, і дію, на антидержавне, деконструктивне річище. Відокремити протилежну до влади, але щирішу точку зору від відвертої дезінформації буває вкрай важко.

Безсумнівно, наявність у суспільстві різноманітних засобів масової комунікації, надання громадянам якісної інформації є питомим тлом для демократизації суспільного життя в цілому й політичної культури і свідомості зокрема.

У цьому контексті О. Царенко стверджує, що натепер із розвитком інформаційних технологій одним із найбільш ефективних шляхів формування політичної культури є діяльність засобів масової інформації. До них слід віднести не лише газети, журнали, телевізійні новини, але ще й ЗМІ, які широко представлені в мережі Інтернет. Особливо велику роль на формування політичної культури мають маленькі ЗМІ кожної області чи міста, які орієнтовані на порівняно вузьку групу постійних читачів, але тим самим вони впливають на формування політичної культури відповідного регіону. Їх ще називають «четвертою гілкою влади», яка повинна бути «арбітром» перших трьох та нести об'єктивну інформацію про стан суспільства. Що ж стосується телевізійних ЗМІ, то екран телевізора дозволяє не тільки у вербальній, але й у візуальній формі вносити в політичну свідомість ідеї, погляди, думки, які зовсім недавно були абстрактними. Використання ЗМІ для формування політичної культури найбільш ефективно, оскільки вони спроможні впливати на велику кількість людей за короткі часові періоди, саме тому на передвиборних компаніях кандидати та партії максимум грошей вкладають у телевізійну рекламу. У перехідні періоди існування суспільства, що є навіть нетиповим, а вже звичним для України, ЗМІ відіграють особливо важливу функцію у формуванні політичної культури. Тобто сьогодні ЗМІ є одним із головних чинників впливу на політичну поведінку громадян, на їхню політичну культуру. Населення через телебачення, газети, Інтернет отримують не тільки інформацію, а й зразки політичної поведінки, яку намагаються повторювати у своїй діяльності [11, с. 178–179].

Однак демократія – це не тільки шлях до свободи та добробуту. Як зауважує В. Пащенко, «Уявлення про демократичні інститути в країні було дуже примітивним, демократія розумілася як шлях до свободи та насамперед добробуту. Ніхто не думав, що демократичне урядування потребує чогось від громадян. Люди знали про демократичні права, але нічого не знали про демократичні обов'язки. Демократичні інститути вимагають демократичних громадян, інакше вони виявляються неефективними, «повисають у повітрі» [10, с. 150].

Серед факторів, які заважають утвердженню демократичних цінностей в Україні, а відповідно демократичної політичної культури, А. Мельник виокремлює такі: бюрократизованість апаратів і управлінських процедур у державній владі й самоуправлінні на тлі ще низької політичної й управлінської культури чиновництва; низька законслухняність усіх рівнів влади, навіть на вищих щаблях політичного управління. Через це все більше громадян України, не знаходячи захисту в Україні, звертаються до Європейського суду; корупція не тільки у верхніх ешелонах влади, але й на низовому рівні, коли так звана «побутова» корупція

стає звичним стилем повсякденного життя; на жаль, недостатньо розвинена політична й правова культура населення, яке не може внаслідок цього відстояти свої права й свободи, потрапляє в неправову залежність від чиновника, правоохоронця, підприємця й просто нахабного правопорушника [9, с. 309].

Висновки. Отже, демократизація політичної свідомості і культури в українському соціумі пройшла у своєму розвитку декілька етапів: від спрощеного розуміння демократичних цінностей та шляхів їх реалізації до так званої «майданної» політичної свідомості, яка передбачає активну життєву позицію щодо відстоювання демократичних стандартів життя. Сучасна Україна стала перед потребою реалізації принципу політичного і культурного плюралізму. Тому політична культура нового суспільства, яка формується в незалежній країні, має бути культурою злагоди, громадянського миру, пошани до свободи і прав людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буцевицький В. Проблеми політичної культури в Україні в процесі державотворення. *Нова політика*. 1999. № 1. С. 48–51.
2. Буш К.А. Специфіка прояву політичної свідомості сучасної української молоді. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2013. Вип. 12. С. 103–110.
3. Гонюкова Л. Політичний плюралізм як умова розвитку демократичної держави: європейський досвід. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. 2009. Вип. 3. С. 195–201.
4. Діденко Н.Г. Державно-управлінський аспект процесів соціалізації в сучасній Україні. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 3. С. 26–34.
5. Калиновський Ю. Демократизація політико-правової свідомості українства як фактор зміцнення українсько-польського співробітництва. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. Житомир–Київ–Краків : ФОР Євенок О. О., 2012. Вип. 2. С. 163–166.
6. Карнаух А. Проблеми становлення сучасної політичної культури в Україні. *Персонал*. 2007. № 9. С. 26–31.
7. Лопушинський І. Особливості політичної соціалізації в управлінських процесах демократичної трансформації суспільства. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 3. С. 73–80.
8. Матвієнків С. Особливості трансформації вітчизняної політичної культури в умовах становлення демократичного політичного режиму. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. Вип. 10. С. 75–78.
9. Мельник А.І. Модернізація України: єдність теорії і практики. *Гілея: науковий вісник* : збірник наукових праць. 2010. Вип. 36. С. 303–310.
10. Пащенко В.І. Від демократичної держави до демократичного суспільства. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2007. Вип. 36. С. 144–151.

11. Царенко О.О. Політична культура як чинник впливу на політичну поведінку громадян. *Панорама політологічних студій*. 2013. Вип. 10. С. 176–182.

12. Юрій Н.М. Політична соціалізація молоді в умовах трансформації суспільства: аналіз міжнародного і українського досвіду : автореф. дис. ... к. політ. н. : 23.00.04 ; Одеська національна юридична академія. Одеса, 2002. 16 с.

13. Diamond L. *Political Culture and Democracy. Political Culture and Democracy in Developing Countries*. Boulder : Lynne Rienner, 1994. P. 7–8.

14. Almond G.A. *Comparative Political System. Journal of Politics*. 1956. № 18. P. 396.

15. Almond G. *The Civic Culture Revised: An Analytic Study*. Boston ; Toronto : Little, Brown, 1980. P. 27–28.

16. Verba S. *Comparative Political Culture. Political Culture and Political Development / ed. Pay., Verba S.* Princeton, 1965. P. 513.

17. Lawrence C. Mayer, John H. Burnett, Suzanne Ogden. *Comparative Politics. Nations and Theories in a Changing World*. New Jersey, 1993.

18. Rozenbaum W. *Political Culture*. New York, 1975.

REFERENCES:

1. Butsevitskyi, V. (1999). Problemy politychnoi kultury v Ukraini v protsesi derzhavotvorennia [Problems of political culture in Ukraine in the process of state formation]. *Nova polityka. Ukrainian scientific Journal*, no 1, pp. 48–51 [In Ukrainian].

2. Bush, K. A. (2013). Spetsyfika proiavu politychnoi svidomosti suchasnoi ukrainskoi molodi [Specifics of the manifestation of political consciousness of Ukrainian young people]. *International Scientific Forum: Sociology, Psychology, Pedagogy, Management*, vol. 12, pp. 103–110 [In Ukrainian].

3. Honiukova, L. (2009). Politychnyi pliuralizm yak umova rozvytku demokratychnoi derzhavy: yevropeyskyi dosvid [Political pluralism as a condition for the development of a democratic state: European experience]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnogo upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy. Ukrainian scientific Journal*, vol. 3, pp. 195–201 [In Ukrainian].

4. Didenko, N. H., Oliinyk, N. I. (2013). Derzhavno-upravlinskyi aspekt protsesiv sotsializatsii v suchasni Ukraini [State management aspect of socialization processes in modern Ukraine] *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka. Ukrainian Periodical Scientific Journal*, issue. 3, pp. 26–34 [In Ukrainian].

5. Kalynovskyi, Yu. (2012). Demokratyzatsiia polityko-pravovoi svidomosti ukrainstva yak faktor zmitsnennia ukrainsko-polskoho spivrobitnytstva [Democratization of political and legal consciousness of Ukrainians as a factor in strengthening Ukrainian-Polish cooperation]. *Studia Politologica Ucraino-Polona. Scientific Journal*, issue 2, pp. 163–166 [In Ukrainian].

6. Karnaukh, A. (2007). Problemy stanovlennia suchasnoi politychnoi kultury v Ukraini [Problems of formation of modern political culture in Ukraine].

Personal. Ukrainian scientific Journal, no 9, pp. 26–31 [In Ukrainian].

7. Lopushynskiy, I., Solovykh, V. (2013). Osoblyvosti politychnoi sotsializatsii v upravlinskykh protsesakh demokratychnoi transformatsii suspilstva [Features of political socialization in the management processes of democratic transformation of society]. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka. Ukrainian Periodical Scientific Journal*, vol. 3, pp. 73–80 [In Ukrainian].

8. Matviienkiv, S., Tsiupa, Yu. Osoblyvosti transformatsii vitchyznianoï politychnoi kultury v umovakh stanovlennia demokratychnoho politychnoho rezhymu [Peculiarities of transformation of domestic political culture in the conditions of formation of democratic political regime]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politohiia. Ukrainian Periodical Scientific Journal*, vol. 10, pp. 75–78 [In Ukrainian].

9. Melnyk, A. I. (2010). Modernizatsiia Ukrainy: yednist teorii i praktyky [Modernization of Ukraine: unity of theory and practice]. *Hileia: naukovyi visnyk: Zbirnyk naukovykh prats. Scientific bulletin. Collection of scientific works*, vol. 36, pp. 303–310 [In Ukrainian].

10. Pashchenko, V. I. (2007). Vid demokratychnoi derzhavy do demokratychnoho suspilstva [From a democratic state to a democratic society]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. Ukrainian Periodical Scientific Journal*, vol. 36, pp. 144–151 [In Ukrainian].

11. Tsarenko, O. O. (2013). Politychna kultura yak chynnyk vplyvu na politychnu povedinku hromadian [Political culture as a factor influencing the political behavior of citizens]. *Panorama politolohichnykh studii. Ukrainian Scientific Journal*, vol. 10, pp. 176–182 [In Ukrainian].

12. Yurii, N. M. (2002). Politychna sotsializatsiia molodi v umovakh transformatsii suspilstva: analiz mizhnarodnogo i ukrainskoho dosvidu [Political socialization of young people in the conditions of society transformation: analysis of international and Ukrainian experience]. *Abstract of the dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of political sciences on a speciality 23.00.04*. 16 p. [In Ukrainian].

13. Diamond L. *Political Culture and Democracy. Political Culture and Democracy in Developing Countries / Ed. L. Diamond*. Boulder: Lynne Rienner, 1994. P. 7–8.

14. Almond G. A. *Comparative Political System. Journal of Politics*. 1956. № 18. P. 396.

15. Almond G. *The Civic Culture Revised: An Analytic Study*. Boston; Toronto: Little, Brown. 1980. P. 27–28.

16. Verba S. *Comparative Political Culture. Political Culture and Political Development / Ed. Pay., Verba S.* Princeton, 1965. P. 513.

17. Lawrence C. Mayer, John H. Burnett, Suzanne Ogden. *Comparative Politics. Nations and Theories in a Changing World*. New Jersey, 1993.

18. Rozenbaum W. *Political Culture*. New York, 1975.

Democratization of political consciousness and culture

Tochytskyi Mykola Stanislavovych

Applicant,
National Pedagogical Dragomanov
University
Pyrohova str., 9, Kyiv, Ukraine

The main changes in political culture carried out under the influence of modern world and domestic economic, political and socio-cultural processes are analyzed; one of the main among such changes is the author's tendency to democratize political culture; the essence of democratization, its directions and new quality of political culture which as a result is reached are considered. It is noted that during the democratization of political culture in the political consciousness of citizens there is a struggle of values, comparison of past and existing ways of life of society. It is emphasized that the tendencies and directions of democratization of the political consciousness and culture of Ukrainians are synchronized with economic, spiritual and other transformations in the society and take place according to their own laws. It is noted that the democratization of political consciousness and culture is a staged process, which may involve at certain stages of the existence of different vector values, as well as different degrees of their rootedness in certain segments of the population. Undoubtedly, the availability of various mass media in society, the provision of quality information to citizens is a specific background for the democratization of public life in general and political culture and consciousness in particular. It can be argued that the democratization of political culture and consciousness involves the establishment of political and ideological pluralism in the socio-political life of the country, giving citizens the opportunity to choose one or another system of values.

In Ukrainian society, the democratization of political consciousness and culture has gone through several stages: from a simplified understanding of democratic values and ways to implement them to the so-called "square" political consciousness, which provides an active position to uphold democratic standards of living. Among the factors that hinder the establishment of democratic values in Ukraine, and consequently a democratic political culture, researchers identify the following: over-bureaucratization of apparatus and administrative procedures in state power and self-government against the background of still low political and managerial culture of bureaucracy; low obedience to the law at all levels of government, even at the highest levels of political governance. Modern Ukraine faced with the need to implement the principle of political and cultural pluralism. Therefore, the political culture of the new society, which is being formed in an independent country, must be a culture of harmony, civil peace, respect for freedom and human rights.

Key words: human, culture, politics, political culture, democracy.

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Геба Ганна Ігорівна

Перспективи виходу країн-членів з Європейського Союзу після Брекзиту

УДК 327.7:341.171
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.14>

Геба Ганна Ігорівна
аспірант за спеціальністю
052 «Політологія» кафедри
міжнародних відносин
факультету міжнародних відносин,
політології та соціології
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна

Стаття присвячена дослідженню впливу Брекзиту на дезінтеграційні процеси в Європі. Зокрема, автор аналізує, наскільки можливим є вихід інших країн з Євросоюзу після виходу з нього Великобританії. У статті розглядається активізація партій євроскептиків у країнах-членах Європейського Союзу та їх діяльність, спрямована на припинення членства європейських країн у Євросоюзі. Засоби масової інформації та політики, причому інколи навіть ті, які знаходяться при владі, часто спекулюють на темі Грекзиту, Італекзиту, Некзиту, Спакзиту, Фрекзиту, Хакзиту (тобто імовірного виходу з Європейського Союзу Греції, Італії, Нідерландів, Іспанії, Франції та Угорщини), й тому стаття вивчає, наскільки ці потенційні «екзити» дійсно вірогідні в постбрекзитний період. Метою статті є проаналізувати вплив Брекзиту на перебіг дезінтеграційних процесів в Європі. Під час вивчення матеріалу був застосований порівняльно-історичний метод, а також системний підхід до міжнародних відносин. У результаті проведеного дослідження було зроблено висновок, що попри активізацію євроскептичних політичних сил в Європі після Брекзиту ризик виходу нових країн з Європейського Союзу поки що невеликий. Проте євроскептики в найближчому майбутньому мають шанс прийти до влади в низці ключових європейських країн. І хоча через побоювання економічної катастрофи євроскептики у випадку приходу до влади навряд чи наважаться йти на такі радикальні кроки, як Фрекзит, Італекзит, Некзит тощо, однак вони все одно зможуть поставити під удар європейську солідарність і призвести до негативних наслідків для майбутнього євроінтеграції. Реалізація з недавніх пір популярної серед багатьох високопосадовців Європейської Комісії ідеї Європи «різних швидкостей» може сприяти відновленню процесів подальшого поглиблення політичної та економічної інтеграції, однак лише в деяких розвинутих європейських країнах, а не в усьому Євросоюзі. Втім, навіть попри деякі негативні наслідки ймовірного розвитку Європейського Союзу на різних «швидкостях» (можлива фрагментація Європи та її поділ на відсталу «периферію» та розвинуте «ядро»), вихід країн з Європейського Союзу вбачається малоймовірним через економічні причини.

Ключові слова: дезінтеграційні процеси в Європі, Брекзит, Грекзит, Фрекзит, Італекзит, Спакзит, Некзит, Хакзит, євроінтеграція, євроскептицизм.

Вступ. Вихід Британії з Євросоюзу став наслідком загострення дезінтеграційних процесів в Європі. Під час переговорів щодо Брекзиту Євросоюз зайняв досить жорстку й принципову позицію, і багато в чому така непоступливість Брюсселю зумовлена саме побоюванням подальшого розвитку дезінтеграційних процесів в Європі, які в перспективі можуть викликати ефект доміно, тобто вихід низки інших країн з ЄС услід за Великобританією. Тому керівництво ЄС робить все можливе, щоб зробити процес виходу з ЄС для Великобританії якомога складнішим, для того, щоб в інших країн-членів об'єднання не виникло бажання наслідувати приклад Туманного Альбіону й покинути об'єднану Європу. Проте побоювання виходу нових країн з ЄС услід за Великобританією зберігаються. Ще задовго до Брекзиту вже існувала імовірність Грекзиту – виходу Греції з ЄС. Останніми роками зросла потенційна імовірність Італекзиту (виходу Італії). Вірогідність Фрекзиту (виходу Франції

з ЄС), Некзиту (виходу Нідерландів) чи Спакзиту (виходу Іспанії) залишається поки що чисто гіпотетичною, але викликає занепокоєння сама поява відповідних термінів та активізація в більшості європейських країн партій євроскептиків, які часто проходять до національних парламентів, а іноді навіть утворюють там урядові коаліції. Поки рано говорити, наскільки Брекзит зміцнив чи послабив євроскептичні настрої в суспільстві європейських країн, але вже можна з упевненістю говорити, що вихід Великобританії надихнув партії євроскептиків у різних європейських країнах, які повірили в те, що вихід з ЄС можливий, і тепер намагаються переконати в необхідності покинути об'єднану Європу й простих громадян. Розглянута в статті проблема ймовірного виходу країн з ЄС після Брекзиту пов'язана з виконанням таких наукових і практичних завдань, як вивчення подальших перспектив євроінтеграції та пошук шляхів збереження європейської солідарності й привабливості ЄС.

Мета та завдання. Метою статті є проаналізувати перспективи виходу з ЄС услід за Великобританією інших країн-членів Євросоюзу й впливу Брекзиту на перебіг дезінтеграційних процесів в Європі.

Методи дослідження. У науковій праці застосовувався порівняльно-історичний метод дослідження, а також системний підхід до міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На тему Брекзиту та його впливу на розвиток євроскептицизму створено великий масив наукової літератури. Серед наукових праць варто виділити підготовлену під керівництвом британського професора Ананда Менона аналітичну доповідь «Майбутнє Європи: нові перспективи», яка опрацьована колективом авторів із різних країн Європи й присвячена дослідженню впливу Брекзиту на Євросоюз та окремі його країни [50]. Перспективи майбутнього Європи в контексті дезінтеграційних процесів вивчає дослідниця Е. Пхалагова [21]. Взаємодію зовнішньополітичних факторів і Брекзиту проаналізував у своїй праці Трібод Харроіс [40]. Також проблематику зменшення європейської солідарності під впливом негативних факторів вивчав у своїх працях Лудгер Кюнхардт [14].

Виділення не вирішених раніше частин проблеми. Тематиці Брекзиту і євроскептицизму присвячено чимало наукових праць, але поки що набагато менш вивченою є перспектива нових «екзитів», тобто виходу інших країн з ЄС. Лише тематика імовірного Грекзиту знайшла відбиття в науковій літературі, однак водночас детально не вивчався феномен появи термінів Фрекзиту, Спакзиту, Некзиту, Хакзиту тощо й перспективи практичної реалізації того, що за цими термінами стоїть. Це було пов'язано з тим, що перелічені терміни часто використовувалися лише радикальними політиками й ЗМІ в спекулятивних цілях, а реальних перспектив виходу країн з ЄС не було, й тому серйозні науковці й не приділяли досить уваги вивченню перспектив нових «екзитів» навіть після початку Брекзиту. Утім, глобальна пандемія коронавірусу створює нові виклики для європейської солідарності. Крім того, як уже зазначалося, після Брекзиту активізувалися партії євроскептиків на території всієї Європи. Ці нові виклики змушують замислитися над пошуком шляхів зміцнення європейської солідарності. Також у нових умовах з'являється необхідність наукового аналізу не досить вивчених раніше перспектив виходу країн з ЄС і шляхів запобігання таким сценаріям.

Результати. Євроскептичні настрої присутні в більшості країн Європи, але ступінь їхнього впливу на політичні процеси в різних країнах неоднаковий. Крім того, бувають випадки, коли партії євроскептиків у країні не надто впливові, але кризові явища в країні породжують спекуляції щодо

її виходу з ЄС. Частіше всього за спекуляціями немає реальних фактів і найближчими роками жодна країна не стане наслідувати британський приклад і виходити з ЄС. Проте країни ЄС вбачається необхідним розділити на дві умовні групи. До першої групи можна віднести ті країни, обговорення виходу яких з ЄС викликає більший резонанс у ЗМІ й у суспільстві. У статті до такої групи будуть віднесені Греція, Італія, Нідерланди, Франція, Іспанія, Угорщина. До другої групи можна віднести країни, в яких досить сильні настрої євроскептицизму, але це м'якша форма євроскептицизму, яка не пов'язана з ідеями виходу з ЄС. Наприклад, нині в польській владі представлені праві партії, яким не вдається налагодити позитивні відносини з європейськими наднаціональними інституціями в Брюсселі, але водночас вихід Польщі з ЄС поки що є цілковитою фантастикою, оскільки Варшава є одним із найбільших отримувачів фінансової допомоги з боку ЄС, і до того ж більшість польських громадян позитивно ставляться до членства їх країни в Євросоюзі. Аналогічно у Фінляндії, Чехії та Словаччині партії євроскептиків досить потужні, а панівні політичні сили також не зовсім задоволені політикою Брюсселя, однак про вихід цих країн з ЄС також наразі говорити недоречно.

Слід повторитися, що зазначена класифікація є дуже умовною та ні в якому разі не претендує на істинність, оскільки в сучасному вкрай непередбачуваному світі розклад сил між таборами євроскептиків та єврооптимістів може раптово змінитися. Однак, наприклад, імовірний вихід Італії чи Нідерландів з ЄС поки що викликає в суспільстві більший резонанс, ніж вірогідний вихід Словаччини чи Словенії зі всією повагою до всіх названих країн. Тому в статті спочатку будуть проаналізовані перспективи виходу з ЄС Греції, Італії, Нідерландів, Франції, Іспанії та Угорщини, а потім буде розглянуто перебіг дезінтеграційних процесів після Брекзиту в інших країнах ЄС.

Перспективи Грекзиту. Поняття «Грекзит» почали активно використовувати ще до проведення у Великобританії референдуму про вихід країни з ЄС. Грецька економіка виявилася не готовою до функціонування в умовах існування єдиної євровалюти, й тому вона не витримала першого ж серйозного випробування у вигляді фінансово-економічної кризи 2008 – 2009 років.

У 2010-х роках грецька криза тільки поглиблювалася, зовнішній борг країни швидко зростав, і Греція опинилася в переддефолтному стані. Оскільки країна була тісно пов'язана економічно з іншими країнами євросони, то її соціально-економічні негаразди неминуче обернулися б тяжкими наслідками для розвинутих економік і банківських систем розвинутих країн Західної Європи. Тому варіант Грекзиту, тобто виходу Греції з євросони й Євросоюзу, повністю не виключався [28].

У підсумку лідери ЄС вирішили, що Грекзит стане в економічному й політичному плані ще більшою катастрофою для всієї Європи, й тому більшість країн ЄС надали Афінам фінансову допомогу з метою врятувати Грецію від дефолту й зберегти її членство в Євросоюзі [26]. Утім, така допомога дісталася Греції дорогою ціною: в обмін на отримані мільярди євро Греції довелося різко скоротити видатки на соціальну сферу, що призвело до масового невдоволення політикою ЄС [10].

Таким чином, попри збереження членства в ЄС, Греція зіткнулася з різким зростанням тенденцій євроскептицизму, а тому актуальність Грекзиту упродовж 2010-х років тільки зростала. Утім, навіть популістський уряд радикальних євроскептиків, сформований грецькою партією «Сіріца» у 2015 році, зрештою усвідомив, що збереження членства Греції в ЄС – це набагато менше зло, ніж Грекзит [7], і тому країна й досі продовжує користуватися фінансовою підтримкою з боку Брюсселю.

Однак процес Брекзиту викликав побоювання грецької еліти, що проблема Грекзиту знову стане актуальною. На думку багатьох грецьких політиків та експертів, Євросоюз, відносно щасливо переживши прецедент виходу однієї країни з об'єднання, може вирішити, що вихід Греції – це також не так уже й страшно, й тому Брюссель почне шукати зручну нагоду, щоб звільнити ЄС від обтяжливого й неприємного баласту у вигляді Греції з її величезними проблемами й нерозв'язаними соціально-економічними проблемами [4, с. 70].

Імовірність Італекзиту. Досить відомий представник італійських «жорстких» євроскептиків сенатор Джанлуїджі Парагоне не приховує, що приклад відомого британського опонента євроінтеграції та лідера партії «Брекзит» Нейджела Фараджа надихнув його створити близьку за ідеологією партію «Італекзит» [12]. Показово, що буквально через кілька днів після створення партії «Італекзит» наприкінці липня 2020 року соціологи зафіксували, що за неї вже були готові проголосувати близько 5 % виборців, тобто партія має всі шанси потрапити до італійського парламенту [43]. Для партії-новачка це дуже видатний результат, і є підстави очікувати, що надалі рейтинг партії зростатиме.

Якщо партія «Італекзит» потрапить до парламенту, то вона підсилить там позиції євроскептиків, які й без того вже мають досить міцні позиції. У 2018 році на виборах до італійського парламенту перемогли опоненти євроінтеграції, які утворили урядову коаліцію (ліворадикальна партія «Рух 5 зірок» та ультраправа «Ліга Півночі», яка тепер називається просто «Ліга»). Хоча італійські євроскептики при владі не стали намагатися реалізувати найбільш небажаний варіант Італекзиту, але з усім тим їхнє перебування в уряді похитнуло європейську солідарність. Так, упродовж 2018–2019 років

Італія сварилася з європейськими наднаціональними інституціями в Брюсселі з приводу мігрантів і бюджетної політики (Єврокомісія остерігалася, що нова податкова політика італійських популістів може призвести й без того обтяжену великими зовнішніми боргами італійську економіку до переддефолтного стану, що може обернутися набагато масштабнішою кризою для всієї єврозони, ніж боргова проблема Греції) [8]. Крім того, відкрито підтримуючи французьку радикальну антиєвропейську налаштовану опозицію, італійський уряд євроскептиків на початку 2019 року спровокував дипломатичний скандал із Францією та суттєво зіпсував франко-італійські відносини [9], а це своєю чергою знову ж таки послабило загальноєвропейську солідарність.

Восени 2019 року ситуація в Італії дещо стабілізувалась. Одна з популістських партій коаліції «Рух 5 зірок» перейшла на більш помірковані позиції, хоч це й коштувало партії втрати великої кількості прихильників [41]. У вересні 2019 року лідер «Руху 5 зірок» Луїджі ді Майо разом зі своєю партією вступив у нову коаліцію з проєвропейськи налаштованою Демократичною партією, після чого відносини між Римом і Брюсселем поліпшилися [2, с. 9], хоча Італія і не стала взірцем євроентузіазму.

Колишній партнер «Руху 5 зірок» по урядовій коаліції, партія «Ліга» на чолі з Маттео Сальвіні після невдалої спроби ініціювати дострокові парламентські вибори восени 2019 року пішла в опозицію, де вона продовжує антиєвропейську пропаганду. Сам Маттео Сальвіні називає себе не євроскептиком, а єврореалістом і заявляє, що в його наміри входить добиватись не руйнування Євросоюзу, а реформування його зсередини [17]. У 2019 році під час виборів до Європарламенту, які принесли партії «Ліга» переконливу перемогу в Італії, М. Сальвіні навіть мав амбіції стати головою Єврокомісії, однак його партнери з євроскептичних партій інших європейських країн не зуміли набрати досить голосів і зайняти необхідну кількість місць в Європарламенті, щоб висунути його на цю високу посаду [22]. Утім, враховуючи провокаційні висловлювання та антиєвропейські практичні дії Маттео Сальвіні, коли він був віцепрем'єр-міністром італійського уряду у 2018–2019 роках, можна очікувати, що, якщо він таки стане єврокомісаром, то його спроби «реформувати» Євросоюз неминуче обернуться катастрофічними наслідками для європейської солідарності.

Утім, хоч М. Сальвіні й не зумів стати президентом Єврокомісії, однак у нього зберігаються непогані шанси очолити однопартійний уряд в Італії, якщо там проведуть дострокові парламентські вибори. М. Сальвіні попри певні злети й падіння продовжує все ж таки залишатися найпопулярнішим політиком Італії, рейтинг якого перевищує

30 % [27], а іноді наближається навіть до 40 % [18]. Згідно з італійським законодавством партія, яка набирає на парламентських виборах 40 % і понад голосів виборців, отримує право самостійно формувати уряд без необхідності створювати коаліцію [35]. У випадку, якщо М. Сальвіні очолить однопартійний уряд, він матиме велику свободу дій і не повинен буде оглядатися на проєвропейські налаштовані партії, тож в італійських євроскептиків з'явиться шанс безперешкодно повести Італію до Італекзиту. Щоправда, раніше сам Сальвіні виступав проти такого сценарію, але після початку пандемії коронавірусу навесні 2020 року у своїх заявах він уже не виключав вихід Італії з ЄС [30]. Непередбачуваний розвиток коронавірусної кризи посилює невдоволення італійського населення політикою Євросоюзу [5] й створює передумови для зростання популярності й радикалізації партій євроскептиків.

Але попри викликану коронавірусом турбулентність є підстави очікувати, що проєвропейська коаліція в Італії зуміє втриматись при владі до чергових парламентських виборів у 2023 році. Навіть якщо єврооптимісти втратять владу в Італії, то їхні опоненти навряд чи наважаться ініціювати вихід Італії з ЄС, оскільки це неминуче обернеться тяжкими економічними наслідками для країни. Крім того, Італія на відміну від Великобританії використовує євровалюту, що означає, що імовірний Італекзит матиме ще тяжчі наслідки для італійської фінансової системи, ніж Брекзит для британської. Проте, прийшовши до влади, італійські євроскептики скоріше за все намагатимуться розхитувати європейську солідарність приблизно так, як це вони робили під час свого перебування при владі у 2018–2019 роках. Таким чином, існування потужних євроскептичних партій в Італії ставить під питання успішне майбутнє євроінтеграції.

Некзит. Нідерланди продемонстрували високий рівень євроскептицизму ще у 2005 році під час голосування на всенародному референдумі щодо проєкту європейської конституції, який нідерландці не підтримали [11, с. 207]. У Нідерландах є партії, які поставили собі за мету вихід країни з ЄС (Некзит) [19, с. 70]. Керівництво країни такі плани офіційно не підтримує, але традиційно виступає проти занадто глибокої політичної інтеграції та за збереження національного суверенітету. За обстоювання такої позиції в ЄС Нідерланди спиралися на підтримку Великобританії. Тому після Брекзиту Нідерланди залишилися без важливого партнера, який також поділяв нідерландські погляди на економічну євроінтеграцію. Як у Лондоні, так і в Амстердамі вважали, що метою євроінтеграції має бути вдосконалення та розширення свобод спільного ринку, а не поглиблення політичної інтеграції та обмеження національних суверенітетів [31, с. 22].

Утім, близькість позицій Великобританії та Нідерландів зовсім не означає, що офіційний Амстердам вирішить наслідувати приклад Лондона й взяти курс на Брекзит. Скоріше навпаки, негативний досвід Брекзиту переконав нідерландські еліти в безперспективності дезінтеграційних процесів. Населення Нідерландів підтримує збереження членства країни в ЄС, оскільки усвідомлює, що вона занадто маленька й занадто економічно залежна від торгівлі країна в рамках ЄС, щоб іти у «вільне плавання» [45].

Таким чином, попри активізацію спекуляцій ЗМІ й політиками на тему Некзиту [32], Нідерланди після Брекзиту стали послідовніше підтримувати євроінтеграцію, хоча зі своїми застереженнями. Невдоволення офіційного Амстердаму викликає не лише намагання Брюсселю посилити вплив наднаціональних євроструктур шляхом урізання національних суверенітетів. Негативну реакцію нідерландського керівництва також викликають плани щодо подальшого територіального розширення ЄС, і Нідерланди виступають за відстрочку вступу західнобалканських країн до Євросоюзу [53].

Нідерландське керівництво виступає проти надання масштабної фінансової допомоги країнам Центрально-Східної Європи, які порівняно недавно вступили до ЄС, а також проти підтримки проблемних економік Південної Європи. Разом з Австрією, Данією та Швецією Нідерланди формують у рамках ЄС так звану «економну четвірку», яка не підтримує виділення значної фінансової допомоги проблемним країнам ЄС та активно виступає за дотримання суворої фінансової дисципліни всіма членами Євросоюзу, тобто за зменшення державних боргів і бюджетних дефіцитів [13].

Невдоволення необхідністю підтримувати недисципліновані у фінансовому плані південноєвропейські країни, а також проблемою напливу біженців із Північної Африки й Близького Сходу підживлює євроскептичні настрої в Нідерландах, проте перспективи Некзиту наразі дуже малоймовірні.

Фрекзит. Франція в тандемі з Німеччиною формує локомотив євроінтеграції та особливо активно виступає за поглиблення політичної інтеграції та за створення армії ЄС [52]. Проте навіть для цієї країни загрозу її виходу з ЄС повністю виключати не можна, оскільки в країні дуже сильні позиції євроскептиків, найпотужніша партія яких – це «Національний фронт» (нещодавно перейменованій у «Національне об'єднання») на чолі з Марін ле Пен, яка активно виступає проти євроінтеграції, хоча поки що заявляє, що реалізація Фрекзиту не є метою діяльності її партії [48]. На президентських виборах 2017 року Марін ле Пен зуміла пробитися до другого туру, що викликало занепокоєння в європейських столицях щодо

європейського майбутнього Франції. Хоча в другому турі президентських виборів 2017 року переконливу перемогу над представницею французьких євроскептиків здобув єврооптиміст Емануель Макрон [36], проте партія Марін ле Пен «Національне об'єднання» зуміла реваншуватися на виборах до Європарламенту у 2019 році, на яких вона здобула перемогу у Франції. Щоправда, єврооптимістична партія президента Е. Макрона «Вперед, Франціє!» на цих виборах відстала від політичної сили Марін ле Пен лише на один відсоток [29]. З усім тим є підстави для занепокоєння з приводу результатів президентських виборів у 2022 році, на яких французькі євроскептики мають шанс отримати мандат народної довіри на реалізацію Фрекзиту. До того ж навіть такий переконаний єврооптиміст, як президент Макрон не виключає імовірність Фрекзиту у випадку провалу спроб реформувати ЄС [16].

Так званий рух «жовтих жилетів» у Франції, масове невдоволення французів економічними проблемами й напливом мігрантів підсилюють позиції євроскептиків у країні, хоча натепер вбачається, що найближчим часом французькому керівництву все-таки вдасться утримати ситуацію під контролем та уникнути небажаного сценарію Фрекзиту.

Спакзит. Економічна криза 2008–2009 років негативним чином відбилася на економіці Іспанії. Країна входить до групи проблемних в економічному плані членів ЄС, яку зневажливо характеризують англійською аббревіатурою PIGS за першими літерами їхніх англійських назв (Португалія, Ірландія, Греція та Іспанія) [39]. Як і інші країни PIGS, Іспанія потерпає від великого дефіциту державного бюджету, зовнішніх боргів, високого рівня безробіття, відносно низького рівня життя та повільного економічного зростання [34]. Така ситуація сприяє зростанню євроскептичних настроїв. Водночас багато громадян Іспанії завдяки членству країни в ЄС мають змогу жити й працювати в багатших країнах Євросоюзу й тому не зацікавлені в Спакзиті (виході Іспанії з ЄС).

Побоювання Спакзиту вирости, коли в іспанський парламент потрапила євроскептична ліворадикальна партія «Подемос». Ця партія навіть вступила в урядову коаліцію. Утім, партія «Подемос» пішла тим же шляхом, як і популістичні партії в деяких інших країнах ЄС, такі як «Сіріца» в Греції чи «Рух 5 зірок» в Італії. Усі ці партії об'єднує те, що, прийшовши до влади, вони відступили від своїх колишніх радикальних лозунгів і перестали шкодити євроінтеграції. Іспанська партія «Подемос» увійшла в коаліцію та не чинить перешкод проєвропейському курсу іспанського прем'єр-міністра Педро Санчеса [33]. Проте зважаючи на те, що Іспанія продовжує залишатися досить проблемною в економічному плані країною, а коронавірусна криза тільки загострила її соціально-економічні негаразди, повністю виклю-

чати загрозу посилення настроїв євроскептицизму й Спакзиту не слід.

Хакзит. Вихід Угорщини з ЄС (Хакзит, якщо використовувати англійську термінологію) був украй маловірогідним на початку 2010-х років, адже ця країна тільки порівняно нещодавно приєдналася до ЄС, потративши на це немало часу й зусиль. Однак уже наприкінці 2010-х років Угорщина перетворилася на країну-члена ЄС, яка найбільше розчаровує чиновників європейських наднаціональних структур у Брюсселі. Утім, навряд чи слід очікувати, що Угорщина добровільно піде на Хакзит, адже попри євроскептичну риторику угорського прем'єр-міністра Віктора Орбана країна продовжує користуватися немалою фінансовою підтримкою з боку ЄС [51, с. 26]. Однак існує вірогідність, що сам Євросоюз, якщо не виключить Угорщину зі своїх лав, то принаймні обмежить її права як члена ЄС. У 2018 році Європарламент запустив щодо Угорщини процедуру відповідно до статті 7 Договору про Європейський Союз [37], яка стосується порушення країною-членом ЄС прав людини й верховенства права. Угорщині, так само як і Польщі, інкримінують порушення прав людини, зокрема представників ЛГБТ спільноти, обмеження свободи преси й порушення інших демократичних свобод [43]. Обом країнам навіть загрожує зупинення права голосу в Раді ЄС, що, однак, не означатиме їх виключення зі складу ЄС, оскільки в статті 7 сказано, що країни, до яких застосовується ця стаття, навіть після застосування до них санкцій залишаються зв'язаними договорами ЄС. Утім, сам факт розгляду цієї справи, яку заслуховували в Європарламенті на початку 2020 року [38], свідчить про відсутність єдності в лавах ЄС і ризику його дезінтеграції.

Дезінтеграційні процеси в інших країнах ЄС. Партії євроскептиків досить сильні й в тих країнах, вірогідність виходу яких з ЄС поки що не розглядається. Наприклад, Фінляндія досить позитивно ставиться до євроінтеграції, а більшість фінського населення підтримує членство країни в ЄС. Проте однією з найпопулярніших партій у Фінляндії є євроскептична Партія фінів, рейтинг якої продовжує зростати, що може привести до її перемоги на наступних парламентських виборах [41, с. 28].

У Польщі більшість населення також підтримує членство країни в ЄС [49, с. 20]. Багато поляків користуються можливістю працювати в багатших країнах Євросоюзу й не зацікавлені у виході їх країни з об'єднання. Польські еліти також украй зацікавлені в збереженні членства країни в ЄС, оскільки Польща є найбільшим реципієнтом коштів зі структурних фондів ЄС. Утім, Єврокомісія розглядає можливість припинення фінансування Польщі через порушення прав ЛГБТ спільноти в цій країні [46]. Непрості відносини між Варшавою та Брюсселем також не сприяють консолідації Євросоюзу.

У Словаччині євроскептики після Брекзиту почали збирати підписи громадян, які необхідні для організації референдуму про вихід країни з ЄС [6]. Партії євроскептиків досить сильні й в Чехії. Щоправда, уряди Чехії та Словаччини проводять проєвропейську політику й навіть у рамках Вишеградської четвірки (у яку входять Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина) намагаються дистанціюватися від одіозного угорського прем'єр-міністра Віктора Орбана. Проте серед еліт Чехії, Словаччини й інших невеликих країн Центрально-Східної Європи росте стривоженість із приводу дебатів в ЄС щодо необхідності скорочення фінансової допомоги країнам, які порівняно нещодавно приєдналися до ЄС. Чехія та Словаччина навіть погрожували заблокувати прийняття бюджету ЄС на 2021–2027 роки, якщо там не буде передбачено виділення значної фінансової допомоги країнам Центрально-Східної Європи (далі – ЦСЄ) [23, с.115]. Між іншим, після Брекзиту ця допомога неминуче скоротиться, адже Великобританія була одним із найбільших чистих донорів ЄС, і без її участі головний європейський кошторис зменшиться. Водночас країни вже згадуваної «економічної четвірки» продовжують наполягати на ще більшому скороченні європейського бюджету шляхом зменшення обсягів фінансової допомоги біднішим країнам ЄС. Зокрема, Австрія заявляла, що кошти ЄС слід витратити економніше, а вклад «чистих» донорів слід зменшити [1]. Подібні заяви викликають тривогу в країнах ЦСЄ, що є головними реципієнтами фінансової допомоги з боку ЄС.

Водночас у країнах ЦСЄ скептично ставляться до закликів проявляти європейську солідарність під час боргової кризи південноєвропейських країн [3]. Наприклад, Словаччина взагалі відмовилася надати свою частку загальноєвропейської фінансової допомоги Греції, хоча європейські чиновники критикували її за відсутність європейської солідарності [47]. Також країни ЦСЄ не бажають приймати належні їм квоти біженців із Близького Сходу [24]. Ці фактори можуть посилити тенденції євроскептицизму в країнах ЦСЄ, хоча, як вбачається, поки ці країни отримуватимуть значну фінансову допомогу з боку ЄС, про їхній вихід з об'єднання не йтиметься.

Таким чином, такі відсталі члени ЄС, як Греція або країни ЦСЄ навряд чи добровільно зважаться на вихід з ЄС. Навпаки, після Брекзиту в цих країнах починає рости тривога, що Євросоюз сам прагнучиме їхньої дезінтеграції. Причому йдеться не про вихід з об'єднання, який матиме неминучі негативні економічні й політичні наслідки для всієї Європи. Єврооптимісти розробили елегантніший варіант того, як мінімізувати тягар таких проблемних країн, як Греція та східноєвропейські країни. Йдеться про ідею «Європи різних швидкостей», яка передбачає, що окремі країни всередині ЄС,

які відчувають себе більш готовими до поглиблення економічної та політичної інтеграції, ніж інші, можуть укласти між собою невеликі союзи [20], не оглядаючись на позицію тих країн, які поки що виступають проти єврофедералістських проєктів. Передбачається, що спочатку інтегрується найбільш економічно розвинуте ядро ЄС, а потім до нього поступово добровільно приєднуються інші члени Євросоюзу, які дозріють для цього [25, с. 70–71].

Убачається, що ідея «Європи двох швидкостей» має на меті виправити ті перекося, які виникли унаслідок дещо поспішного формування єврозони, а потім занадто швидкого територіального розширення ЄС у 2004 і 2007 роках, коли в складі єврозони та ЄС опинилися країни, які за економічними показниками й політичним розвитком суттєво відстають від розвинутих країн ЄС, що провокує кризи, подібні до переддефолтного стану Греції.

Однак слабкіші в економічному плані європейські країни виступають проти реалізації ідеї «Європи двох швидкостей», оскільки остерігаються, що це призведе до ще більшого поглиблення розриву між найбагатшими й найбіднішими країнами ЄС [15]. Існують побоювання, що фрагментація Євросоюзу на невеликі угруповання держав залежно від того, яку «швидкість» євроінтеграції вони зможуть набрати, може призвести до посилення дезінтеграційних процесів в Європі. Таким чином, у майбутньому може зрости вірогідність «екзитів» тих країн, які розчаруються в Європі «різних швидкостей». Утім, як вбачається, навіть в Європі «двох швидкостей» навряд чи справа дійде до виходу країн з ЄС, адже населення бідніших країн, які скоріше всього ставатимуть ще біднішими, прагнучиме скористатися правами громадян ЄС, щоб емігрувати до багатших європейських країн.

Висновки. Брекзит став найвищою точкою дезінтеграційних процесів у Британії та надихнув партії євроскептиків до активізації діяльності в інших країнах ЄС. Якщо раніше європейські євроскептики обережніше критикували об'єднану Європу, то після Брекзиту вони частіше стали відкрито закликати до виходу своїх країн з ЄС. Втім, Брекзит сам по собі не сприяв розвитку дезінтеграційних процесів в Європі, оскільки на негативному прикладі Великобританії решта країн ЄС мали можливість переконатися в тому, що вихід з об'єднання занадто тривалий і проблемний, щоб його серйозно розглядати. Тому наразі перспективи Грекзиту, Фрекзиту, Некзиту, Спакзиту чи Італекзиту виглядають дуже малоімовірними. Але слід враховувати, що партії євроскептиків у багатьох країнах ЄС досить потужні, а деякі з них мають шанси прийти до влади, як в Італії, Франції та Фінляндії. Ураховуючи негативний досвід Брекзиту, євроскептики навряд чи

прагнутимуть виходу своїх країн з ЄС, однак вони скоріше за все створюватимуть перешкоди на шляху до глибшої євроінтеграції та руйнуватимуть європейську солідарність, блокуючи спільні ініціативи ЄС і погіршуючи відносини з наднаціональними євроструктурами в Брюсселі й іншими країнами-членами Євросоюзу.

У майбутніх дослідженнях за тематикою статті вбачається доцільним продовжувати вивчати перспективи поглиблення європейської інтеграції та поступового перетворення об'єднання європейських держав в єдину федеративну супердержаву. Свого часу цій тематиці було приділено досить багато уваги в науковій літературі, але останнім часом через кризові явища в Європі й Брекзит актуальність цієї теми знизилася. Проте розробка ідеї «Європи різних швидкостей» дає підстави вважати, що теорія та практика єврофедералізму має шанс на відновлення, щоправда, не в масштабах всієї Європи, а поки що в рамках вузького кола країн, які будуть готові рухатися на найвищій «швидкості» політичної та економічної євроінтеграції. Перспективи протистояння євроскептиків та єврофедералістів було б доречно й цікаво детальніше вивчити в майбутніх наукових працях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Австрия не хочет увеличивать взносы в бюджет ЕС после Brexit, – Курц. 23 февраля 2018. *День* : вебсайт. URL: <http://day.kyiv.ua/ru/news/230218-avstriya-ne-hochet-velichivat-vnosy-v-byudzhet-es-posle-brexit-kurc> (дата звернення: 27.11.2020).
2. Алексеенкова Е. Италия – ЕС: отказ от политики «суверенной изоляции»? *Научно-аналитический вестник ИЕ РАН*. 2019. № 5. С. 9–15.
3. Богданов Ю. Страны ЕС спорят о том, стоит ли сохранять Грецию в зоне евро. 7 июля 2015. *Взгляд* : деловая газета. URL: <https://vz.ru/politics/2015/7/7/754893.html> (дата звернення: 27.11.2020).
4. Власова К. Брекзит глазами греков. *Современная Европа*. 2017. № 6 (78). С. 70–80.
5. Поплавский А. Волна разочарования: итальянцы требуют выхода из ЕС. 30 июля 2020. *Газета.ru* : веб-сайт. URL: https://www.gazeta.ru/politics/2020/07/30_a_13170853.shtml (дата звернення: 27.11.2020).
6. В Словакии ультраправые инициируют референдум о выходе из ЕС. 25 июня 2016. *ТСН* : веб-сайт. URL: <https://tsn.ua/ru/svit/v-slovakii-ultraprave-iniciiruyut-referendum-o-vyhode-iz-es-654960.html> (дата звернення: 27.11.2020).
7. Грекзит. Будет, не будет? 18 сентября 2016. *Economist.ua* : Аналитика главных новостей экономики и бизнеса. URL: <https://economistua.com/grekzit-budet-ne-budet/> (дата звернення: 27.11.2020).
8. Димитриади М. Италия снижает налоги – ЕС недоволен. 29 мая 2019. *Euronews* : веб-сайт. URL: <https://ru.euronews.com/2019/05/29/italy-budget-and-tax-cuts> (дата звернення: 27.11.2020).
9. Дунаев А. Назад в 1940-й. Почему в конфликте Франции и Италии дошло до отзыва посла. *Московский центр Карнеги* : веб-сайт. URL: <https://carnegie.ru/commentary/78327> (дата звернення: 27.11.2020).
10. ЕС и МВФ назвали условия выделения Греции очередного транша. 19 сентября 2011. URL: <https://www.rbc.ru/economics/19/09/2011/5703ec529a79477633d37e79> (дата звернення: 27.11.2020).
11. Имангалиев Р., Рангулова Э. Проблема принятия Конституции ЕС – новый вызов европейской интеграции. *Ученые записки Казанского университета*. 2009. № 1. С. 206–216.
12. Итальянский сенатор создал партию, агитирующую за выход из ЕС. 24 июля 2020. *Голос Америки* : веб-сайт. URL: <https://www.golos-ameriki.ru/italian-senator-forms-italexit-party/5515818.html> (дата звернення: 27.11.2020).
13. Коваль-Гончар М. Головування Німеччини у Раді ЄС: сильніша Європа та шанси для України. Рада зовнішньої політики «Українська призма», 2020. 33 с. URL: <http://prismua.org/wp-content/uploads/2020/07/Germany3-1.pdf> (дата звернення: 27.11.2020).
14. Кюнхардт Лудгер. Консолидация европейского союза. *АПЕ*. 2010. № 2. С. 27–53.
15. Лавренюк А. Євросоюзу 60 років: тривожний ювілей заради майбутнього. 27 березня 2017. *Укрінформ* : Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2200545-evrosouzu-60-rokiv-trivoznij-uvilej-zaradi-majbutnogo.html> (дата звернення: 27.11.2020).
16. Макрон: ЕС треба реформувати, або його чекає «фрекзит». URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-39770787> (дата звернення: 27.11.2020).
17. Маслова Е. Маттео Сальвіні – не євроскептик, а сторонник єдиної Європи. URL: <https://mgimo.ru/about/news/experts/matteo-salvini-ne-evroskeptik-a-storonnik-edinoj-evropy/> (дата звернення: 27.11.2020).
18. Мёршель Т. Прочет Сальвини. URL: <https://www.ipg-journal.io/regiony/evropa/proschet-salvini-874/> (дата звернення: 27.11.2020).
19. Осколков П. Нидерланды в лабиринте европейской интеграции. *Научно-аналитический Вестник Института Европы РАН*. 2018. № 4. С. 69–72.
20. Прокопчук Д. Єврокомісія запропонувала п'ять сценаріїв розвитку ЄС після Brexit. URL: <https://p.dw.com/p/2YTOj> (дата звернення: 27.11.2020).
21. Пхалагова Т. Будущее Европейского Союза. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/buduschee-evropeyskogo-soyuza> (дата звернення: 27.11.2020).
22. Сальвіні подумує про балотироваться на пост президента Єврокомісії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2018/10/18/7088322/> (дата звернення: 27.11.2020).
23. Свиридова М. Последствия Брекзита: пример Чехии и Словакии. *Свободная мысль*. 2020. № 5 (1683). С. 111–122.
24. Страны Центрально-Восточной Европы наиболее враждебно относятся к мигрантам. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2017/08/24/7070129/> (дата звернення: 27.11.2020).
25. Федорцев В. “Кернеугора”: концепция, дискуссии, перспективы. *Проблемы национальной стратегии*. 2017. № 5(44). С. 69–92.

26. Allen K. Greek impasse raise fears of “Grexit”. URL: <https://www.theguardian.com/business/economics-blog/2012/feb/07/greek-impasse-fears-grexit> (дата звернення: 23.11.2020).

27. Analysis: How Italy’s far right was stalled by the coronavirus crisis. URL: <https://www.thelocal.it/20200609/analysis-how-italys-far-right-was-stalled-by-the-coronavirus-crisis> (дата звернення: 27.11.2020).

28. Atkins R. A year in a word: Grexit. URL: <https://www.ft.com/content/9e59bcfc-4b74-11e2-88b5-00144fab49a> (дата звернення: 23.11.2020).

29. Baker L. Far-right wins French vote in EU election, but Macron limits damage. URL: <https://www.reuters.com/article/us-eu-election-france-lepen-idUSKCN1SW0SF> (дата звернення: 27.11.2020).

30. Beat the virus first, then say ‘goodbye to EU’ if necessary, Italy’s Salvini says. URL: <https://www.dailysabah.com/world/europe/beat-the-virus-first-then-say-goodbye-to-eu-if-necessary-italys-salvini-says> (дата звернення: 27.11.2020).

31. Bergsen P. Netherlands. *The future of the EU: new perspectives. The UK in a Changing Europe* : monograph. London, 2020. P. 22–23.

32. Bet M. EU panic: Mark Rutte “traumatised by Brexit as he fears Nexit could be on cards”. URL: <https://www.express.co.uk/news/world/1351445/eu-news-brexit-mark-rutte-netherlands-recovery-fund-nexit-spt> (дата звернення: 27.11.2020).

33. Carreño B. With once-radical Podemos tamed, Spain’s new coalition is happy – for now. URL: <https://www.reuters.com/article/us-spain-politics-analysis-iduskcn20i1fo> (дата звернення: 27.11.2020).

34. Chislett W. The main economic challenges confronting Spain’s next government. URL: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari74-2019-chislett-main-economic-challenges-confronting-spains-next-government (дата звернення: 27.11.2020).

35. Constitution of the Italian Republic. URL: https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf (дата звернення: 27.11.2020).

36. Emmanuel Macron defeats Le Pen to become French president. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-39839349> (дата звернення: 27.11.2020).

37. EU Parliament votes to trigger Article 7 sanctions procedure against Hungary. URL: <https://www.dw.com/en/eu-parliament-votes-to-trigger-article-7-sanctions-procedure-against-hungary/a-45459720> (дата звернення: 27.11.2020).

38. European Parliament resolution of 16 January 2020 on ongoing hearings under Article 7(1) of the TEU regarding Poland and Hungary (2020/2513(RSP). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0014_EN.html (дата звернення: 27.11.2020).

39. Europe’s PIGS: Country by country. URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8510603.stm> (дата звернення: 27.11.2020).

40. Harrois T. Foreign Policy and the Brexit Negotiations. URL: <https://ukandeu.ac.uk/foreign-policy-and-the-brexit-negotiations/> (дата звернення: 27.11.2020).

41. Iso-Marcku T. Finland. *The future of the EU: new perspectives. The UK in a Changing Europe* : monograph. London, 2020. P. 28–29.

42. Italy’s populist Five Star Movement is becoming a more normal party. URL: <https://www.economist.com/europe/2020/08/20/italys-populist-five-star-movement-is-becoming-a-more-normal-party> (дата звернення: 27.11.2020).

43. Michelot M. The “Article 7” Proceedings against Poland and Hungary: What Concrete Effects? URL: https://institutdelors.eu/en/publications/___trashed/ (дата звернення: 27.11.2020).

44. Monaci A. Sondaggi Italexit, Paragone ago della bilancia: con lui il Centrodestra vince. URL: <https://urbanpost.it/sondaggi-italexit-paragone-ago-della-bilancia/> (дата звернення: 27.11.2020).

45. No to Nexit: Dutch most likely to vote to stay in the EU. URL: <https://www.dutchnews.nl/news/2019/04/no-to-nexit-dutch-most-likely-to-vote-to-stay-in-the-eu/> (дата звернення: 27.11.2020).

46. Rettman A. EU threatens Polish funding over “LGBTI-free” zones. URL: <https://euobserver.com/justice/148681> (дата звернення: 27.11.2020).

47. Santa M., Strupczewski J. ECB outraged by Slovak refusal to aid Greece-sources. URL: <https://www.reuters.com/article/ecb-slovakia-idUSLDE68915I20100910> (дата звернення: 27.11.2020).

48. Stothard M. Could France’s Marine Le Pen deliver Frexit? URL: <https://www.ft.com/content/d37b6d90-fdd1-11e6-8d8e-a5e3738f9ae4> (дата звернення: 27.11.2020).

49. Styczyńska N. Poland. *The future of the EU: new perspectives* : monograph. London, 2020. P. 28–29.

50. The future of the EU: new perspectives / A. Menon et. al. London : King’s College, 2020. 43 p.

51. Vegh Z. Hungary. *The future of the EU: new perspectives* : monograph. London, 2020. P. 26–27.

52. Wright G. France. *The future of the EU: new perspectives* : monograph. London, 2020. P. 14–15.

53. Zweers W. “Strict – but Fair?”: Dutch Approach to EU Enlargement. URL: <https://balkaninsight.com/2019/10/25/strict-but-fair-dutch-approach-to-eu-enlargement/> (дата звернення: 27.11.2020).

REFERENCES:

1. Avstriya ne hochet uvelichivat vnosy v byudzhnet ES posle Brexit, - Kurts [Austria does not want to increase funding the EU budget after Brexit]. URL: <http://day.kyiv.ua/ru/news/230218-avstriya-ne-hochet-uvelichivat-vnosy-v-byudzhnet-es-posle-brexit-kurts> [in Russian].

2. Alekseenkova E. Italija – EC: otkaz ot politiki «suverennoy izolyacii»? [Italy – EU: refusing the policy of sovereign isolation?]. *Nauchno-analiticheskiy vestnik IE RAN*. 2019. № 5. P. 9–15. [in Russian].

3. Bogdanov Yu. Strany ES sporyat o tom, stoit li sohranyat Greciyu v zone evro [EU countries are discussing whether Greece should save its membership in the Eurozone]. URL: <https://vz.ru/politics/2015/7/7/754893.html> [in Russian].

4. Vlasova K. V. Brekzit glazami grekov [Greek view of Brexit]. *Sovremennaya Evropa*. 2017. № 6 (78). S. 70–80. [in Russian].

5. Volna razocharovaniya: italyancy trebuyut vyhoda iz ES [The disappointment wave: Italian demand withdrawal from the EU]. URL: https://www.gazeta.ru/politics/2020/07/30_a_13170853.shtml [in Russian].

6. V Slovakií ultrapravýe iniciiruyut referendum o vyhode iz ES [In Slovakia the radical right-wingers initiate a referendum on withdrawal from the EU]. URL: <https://tsn.ua/ru/svit/v-slovakií-ultrapravýe-iniciiruyut-referendum-o-vyhode-iz-es-654960.html> [in Russian].
7. Grexit. Budet, ne budet? [Grexit: will it be or not?]. URL: <https://economistua.com/grexit-budet-ne-budet/> [in Russian].
8. Dimitriadi M. Italiya snizhaet nalogi – ES nedovolen [Italy reduces tasks – the EU is disappointed]. URL: <https://ru.euronews.com/2019/05/29/italy-budget-and-tax-cuts> [in Russian].
9. Dunaev A. Nazad v 1940-y. Pochemu v konflikte Francii i Italii doshlo do otzyva posla [Back to 1940. Why the conflict between France and Italy led to the recall of ambassador?]. URL: <https://carnegie.ru/commentary/78327> [in Russian].
10. ES i MVF nazvali usloviya vydeleniya Grecii ocherednogo transha [The EU and IMF listed the conditions of giving another tranche to Greece]. URL: <https://www.rbc.ru/economics/19/09/2011/5703ec529a79477633d37e79> [in Russian].
11. Imangaliev R. N., Rangulova Ye. T. Problema prinyatiya Konstitucii ES novy vyzov evropeyskoy integracii [The problem of adopting the EU Constitution]. *Uchenye zapiski Kazanskogo universiteta*. 2009. № 1. S. 206–216. [in Russian].
12. Italiyskiy senator sozdal partiyu, agitiruyushchuyu za vyhod iz ES [The Italian Senator created a party which propagates the withdrawal from the EU]. URL: <https://www.golos-ameriki.ru/a/italian-senator-forms-italexit-party/5515818.html> [in Russian].
13. Koval-Gonchar M. Golovuvannya Nimechchyny u Radi YeS: sylnisha Yevropa ta shansy dlya Ukrayiny [Germany's chairmanship in the European Council: a stronger Europe and chances for Ukraine]. URL: <http://prismua.org/wp-content/uploads/2020/07/Germany3-1.pdf> [in Ukrainian].
14. Kyunhardt Ludger. Konsolidatsiya evropeyskogo soyuza [The consolidation of the European Union]. *APE*. 2010. № 2. P. 27–53. [in Russian].
15. Lavrenyuk A. Yevrosoyuzu 60 rokov: tryvozhny yuviley zarady maybutnogo [The European Union is at 60: the worrisome jubilee for the sake of the future]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2200545-evrosoyuzu-60-rokov-trivozhny-uviley-zarady-maybutnogo.html> [in Ukrainian].
16. Makron: YeS treba reformuvat', abo yogo chekaye "freaky" [Macron: The EU should be reformed or it will face with "Freaky"]. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-39770787> [in Ukrainian].
17. Maslova E. Matteo Salvini — ne evroskeptik, a storonnik edinoy Evropy [Matteo Salvini is not a euroskeptic but proponent of the united Europe]. URL: <https://mgimo.ru/about/news/experts/matteo-salvini-ne-evroskeptik-a-storonnik-edinoy-evropy/> [in Russian].
18. Myorshel T. Proshet Salvini [Salvini's mistake]. URL: <https://www.ipg-journal.io/regiony/evropa/proshet-salvini-874/> [in Russian].
19. Oskolkov P. V. Niderlandy v labirinte evropeyskoy integracii [The Netherlands in the Maze of European Integration]. *Nauchno-analiticheskiy Vestnik Instituta Evropy RAN*. 2018. № 4. C. 69–72. [in Russian].
20. Prokopchuk D. Yevrokomisiya zaproponovala pyat` scenariyiv rozvytku YeS pislya Brexit [The European Commission suggested five scenarios of the European Union development after Brexit]. URL: <https://p.dw.com/p/2YTOj> [in Ukrainian].
21. Phalagova T.Ye. Budushhee Evropeyskogo Soyuzha [The Future of the European Union]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/budushchee-evropeyskogo-soyuzha> [in Russian].
22. Salvini podumyvaet ballotirovatsya na post prezidenta Evrokomissii. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2018/10/18/7088322/> [in Russian].
23. Sviridova M. B. Posledstviya Brekzita: primer Chehii i Slovakií. Svobodnaya mysl. 2020. № 5 (1683). S. 111–122. [in Russian].
24. Strany Centralno-Vostochnoy Evropy naibolee vrazhdebno otnosyatsya k migrantam. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2017/08/24/7070129/> [in Russian].
25. Fedorcev V.A. "Kerneuropa": koncepciya, diskussii, perspektivy. Problemy nacionalnoy strategii. 2017. № 5 (44). S. 69–92. [in Russian].
26. Allen K. Greek impasse raise fears of "Grexit". URL: <https://www.theguardian.com/business/economics-blog/2012/feb/07/greek-impasse-fears-grexit> [in English].
27. Analysis: How Italys far right was stalled by the coronavirus crisis. URL: <https://www.thelocal.it/20200609/analysis-how-italys-far-right-was-stalled-by-the-coronavirus-crisis> [in English].
28. Atkins R. A year in a word: Grexit. URL: <https://www.ft.com/content/9e59bcfc-4b74-11e2-88b5-00144feab49a> [in English].
29. Baker L. Far-right wins French vote in EU election, but Macron limits damage. URL: <https://www.reuters.com/article/us-eu-election-france-lepen-idUSKCN1SW0SF> [in English].
30. Beat the virus first, then say "goodbye to EU" if necessary, Italys Salvini says. URL: <https://www.dailysabah.com/world/europe/beat-the-virus-first-then-say-goodbye-to-eu-if-necessary-italys-salvini-says> [in English].
31. Bergsen P. Netherlands. *The future of the EU: new perspectives. The UK in a Changing Europe* : monograph. London, 2020. P. 22–23. [in English].
32. Bet M. EU panic: Mark Rutte "traumatised by Brexit as he fears Nexit could be on cards" URL: <https://www.express.co.uk/news/world/1351445/eu-news-brexit-mark-rutte-netherlands-recovery-fund-nexit-spt> [in English].
33. Carreño B. With once-radical Podemos tamed, Spains new coalition is happy – for now. URL: <https://www.reuters.com/article/us-spain-politics-analysis-iduskn20i1fo> [in English].
34. Chislett W. The main economic challenges confronting Spains next government. URL: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/riecano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari74-2019-chislett-main-economic-challenges-confronting-spains-next-government [in English].
35. Constitution of the Italian Republic. URL: https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf [in English].
36. Emmanuel Macron defeats Le Pen to become French president. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-39839349> [in English].

37. EU Parliament votes to trigger Article 7 sanctions procedure against Hungary. URL: <https://www.dw.com/en/eu-parliament-votes-to-trigger-article-7-sanctions-procedure-against-hungary/a-45459720> [in English].

38. European Parliament resolution of 16 January 2020 on ongoing hearings under Article 7(1) of the TEU regarding Poland and Hungary (2020/2513(RSP). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0014_EN.html [in English].

39. Europes PIGS: Country by country. URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8510603.stm> [in English].

40. Harrois T. Foreign Policy and the Brexit Negotiations. URL: <https://ukandeu.ac.uk/foreign-policy-and-the-brexite-negotiations/> [in English].

41. Iso-Markku T. Finland. *The future of the EU: new perspectives. The UK in a Changing Europe* : monograph. London, 2020. P. 28–29. [in English].

42. Italys populist Five Star Movement is becoming a more normal party. URL: <https://www.economist.com/europe/2020/08/20/italys-populist-five-star-movement-is-becoming-a-more-normal-party> [in English].

43. Michelot M. The “Article 7” Proceedings against Poland and Hungary: What Concrete Effects? URL: https://institutdelors.eu/en/publications/___trashed/ [in English].

44. Monaci A. Sondaggi Italexit, Paragone ago della bilancia: con lui il Centrodestra vince [Italexit polls, Paragone changes the balance: with him the Center-right wins]. URL: <https://urbanpost.it/sondaggi-italexit-paragone-ago-della-bilancia/> [in Italian].

45. No to Nexit: Dutch most likely to vote to stay in the EU. URL: <https://www.dutchnews.nl/news/2019/04/no-to-nexit-dutch-most-likely-to-vote-to-stay-in-the-eu/> [in English].

46. Rettman A. EU threatens Polish funding over “LGBTI-free” zones. URL: <https://euobserver.com/justice/148681> [in English].

47. Santa M., Strupczewski J. ECB outraged by Slovak refusal to aid Greece-sources. URL: <https://www.reuters.com/article/ecb-slovakia-idUSLDE68915I20100910> [in English].

48. Stothard M. Could Frances Marine Le Pen deliver Frexit? URL: <https://www.ft.com/content/d37b6d90-fdd1-11e6-8d8e-a5e3738f9ae4>. [in English].

49. Styczyńska N. Poland. *The future of the EU: new perspectives* : monograph. London, 2020. P. 28–29. [in English].

50. The future of the EU: new perspectives / A. Menon et. al. London : Kings College, 2020. 43 p. [in English].

51. Vegh Z. Hungary. *The future of the EU: new perspectives* : monograph. London, 2020. P. 26–27. [in English].

52. Wright G. France. *The future of the EU: new perspectives* : monograph. London, 2020. P. 14–15. [in English].

53. Zweers W. “Strict – but Fair?”: Dutch Approach to EU Enlargement. URL: <https://balkaninsight.com/2019/10/25/strict-but-fair-dutch-approach-to-eu-enlargement/> [in English].

Prospects of leaving the EU of its member states after Brexit

Heba Hanna Ihorivna

PhD Student majoring
in 052 “Political Science”
at the Department
of International Relations
of the Faculty of International Relations,
Political science and Sociology,
Odesa I.I. Mechnikov National University
Dvoryanskaya str., 2, Odesa, Ukraine

The article is devoted to the study of the impact of Brexit on disintegration processes in Europe. In particular, the author analyzes the probability of withdrawal of other countries from the European Union after the United Kingdom left the EU. The article examines the growing activity of the Eurosceptic parties in EU member states and their efforts aimed at terminating the membership of European countries in the European Union. The media and politicians, and sometimes even those in power, often speculate on the subject of Frexit, Grexit, Huxit, Italexit, Nexit, and Spaxit (i.e. the probable exit of France, Greece, Hungary, Italy, the Netherlands, and Spain). Therefore the article examines the likelihood of these potential “exits” during the post-Brexit period. The aim of the article is to analyze the impact of Brexit on the disintegration processes in Europe. The comparative-historical method, as well as a systematic approach to international relations was used in the research. The study concluded that despite the intensification of Eurosceptic political forces in Europe after Brexit, the risk of new countries leaving the EU is still small. However, Eurosceptics have a chance to come to power in a number of key European countries in the near future. In case of coming to power, the Eurosceptics are unlikely to take such radical steps as Frexit, Italexit, Nexit, etc. because of fear of the economic collapse. Nevertheless, if the Eurosceptic win next elections, they will still be able to jeopardize European solidarity and lead to negative consequences for future European integration. The implementation of the idea of “a multi-speed Europe”, which is popular among many high-ranking European Commission officials, may help to resume further political and economic integration, but in some developed European countries only, and not in the entire EU. However, despite some negative consequences of the possible development of the EU at different “speeds” (possible fragmentation of Europe and its division into backward “periphery” and developed “core”), the exit of countries from the EU will still be unlikely for economic reasons.

Key words: disintegration processes in Europe, Brexit, Grexit, Frexit, Italexit, Spaxit, Nexit, Huxit, European integration, Euroscepticism.

Гільченко Олена Леонідівна

Проблема трансформації сучасного геополітичного коду України

УДК 327(477:100)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.15>

Гільченко Олена Леонідівна
кандидат політичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародних
відносин та зовнішньої політики
Маріупольського державного
університету
пр. Будівельників, 129-А,
Маріуполь, Донецька область, Україна

У дослідженні надане теоретичне обґрунтування необхідності подальшої трансформації геополітичного коду України на основі проаналізованих сучасних викликів і загроз національній безпеці держави. Актуальність дослідження полягає в тому, що ті внутрішньо й зовнішньополітичні процеси, які відбуваються нині в українській державі, роблять необхідним трансформацію основних орієнтирів геополітичного коду держави.

Метою дослідження є аналіз трансформації сучасного геополітичного коду України на основі аналізу чинників внутрішньополітичного й зовнішньополітичного становища України. У роботі використано низку методів політичної науки: системний підхід, інституційний підхід, критико-діалектичний і функціональний методи. Проаналізовано основні моделі геополітичного коду України, представлені в дослідженнях українських політологів В. Маддисона, В. Шахова, М. Герасіної, М. Панова, В. Журавського й Т. Ігнатъєвої.

У роботі проаналізовані місцевий і регіональний рівні визначення геополітичного коду України й надана оцінка його ефективності для забезпечення національної безпеки держави (включаючи її політичну, економічну й військову складову частину). Визначено вигідність політико-географічного розташування України. Робиться висновок, що фактор географічного положення України як середньої європейської держави традиційно формував багатовекторність зовнішньої політики України. Але тепер на перший план повинен бути виведений західний вектор. Щодо східного вектора, то тут відносини в перспективі повинні будуватися на принципі прагматизму й виключно в рамках торговельно-економічного партнерства.

Проаналізований фактор безпеки, а саме добровільна відмова від ядерної зброї та її наслідки, позаблоковий статус країни й подальші зміни в базових законах України, що регулюють її зовнішню політику. У цьому напрямі трансформації геополітичного коду й перед загрозою порушення територіальної цілісності єдино правильним варіантом може стати членство України в НАТО.

Робиться висновок про необхідність побудови сучасної зовнішньої політики України на основі розуміння свого нового геополітичного коду. Політичні пріоритети повинні бути спрямовані тепер виключно на Захід із повним усвідомленням своєї геополітичної ролі як повноцінної європейської держави, яка будує свою політику на принципах демократії, прав людини й на вільних ринкових відносинах.

Ключові слова: геополітичний код, трансформація, моделі геополітичного коду, політико-географічне розташування, багатовекторність, позаблоковий статус, національна безпека.

Вступ. Під час формування основних принципів і напрямів зовнішньої політики сучасні держави використовують визначення свого геополітичного коду, тобто чітке з'ясування орієнтира багатовекторної системи політичних відносин держави за межами своєї національної території. Це визначення виробляється на основі аналізу державного статусу на місцевому, регіональному й, можливо, світовому рівні. Результат розробки свого геополітичного коду є базою для національної доктрини безпеки. Україна як відносно молода незалежна держава найбільш за інші країни відчула на собі протягом останніх 30 років результати зміни свого геополітичного коду, часто результати болючі, але необхідні.

Актуальність дослідження полягає в тому, що в сучасних умовах українська держава проходить черговий етап переосмислення національних інтересів, зовнішніх загроз, пріоритетів зовнішньоекономічної політики й розробки технологій нейтралізації та усунення локальних, регіональних і глобальних загроз національній безпеці. Ці внутрішньо й зовнішньополітичні процеси роблять

необхідним перегляд, трансформацію основних орієнтирів геополітичного коду держави.

Мета та завдання. Метою дослідження є аналіз трансформації сучасного геополітичного коду України на основі аналізу чинників внутрішньополітичного й зовнішньополітичного становища України. Основними завданнями виступають: характеристика наявних моделей геополітичного коду України; визначення його місцевого й регіонального рівнів; надання теоретичного обґрунтування необхідності подальшої трансформації геополітичного коду України на основі проаналізованих сучасних викликів і загроз національній безпеці держави.

Методи дослідження. Для розуміння сучасної характеристики геополітичного коду України й визначення об'єктивних причин необхідності його трансформації в ході дослідження було використано низку методів політичної науки. Через системний підхід окремі складові частини зовнішньої політики України були розглянуті як цілісний, саморегулювальний механізм, який перебуває в безперервній взаємодії з внутрішнім і зовнішнім політичним

середовищем держави. Інституційний підхід було взято за основу вивчення нормативно-правових інститутів, за допомогою яких формується геополітичний код української держави. За допомогою критико-діалектичного методу було вивчено внутрішні суперечності геополітики України, виявлено їхні суперечності й недоліки, запропоновано авторське бачення їхнього виправлення. На основі функціонального методу було з'ясовано важливість трансформації сучасного геополітичного коду України через оцінку його ефективності з позицій системи цінностей для української держави.

Результати. Історія формування самого визначення «геополітичний код» бере свій початок із кінця XIX – початку XX ст., коли «геополітика» й «політична географія» виділяються як окремі науки. Саме тоді на внутрішньополітичні процеси й світову політику почали дивитися з географічного боку. У процесі розвитку цих наукових напрямів почало складатися уявлення про природно-географічну природу зовнішньої політики держави, про необхідність застосування індивідуального підходу у виробленні принципів цієї зовнішньої політики, заснованого на аналізі зон національних інтересів, сфер впливу, відносин із сусідніми країнами, глобальних інтересів і так далі.

Проблема впровадження в політичну науку поняття «геополітичний код» отримала широку розробку в 60–80-х роках XX ст. Одним із перших поняття «стратегічний код» і «геополітичний код» використав Дж. Геддіс, описуючи політику різних американських адміністрацій під час аналізу американської зовнішньої політики часів «холодної війни» [15]. Потім американський дослідник А. Джордж говорив про операціональні коди, кожен з яких являє собою набір уявлень про світ певного політичного лідера [16]. А П. Тейлор запозичив поняття «геополітичний код» у Дж. Геддіса й застосував його в геополітиці. П. Тейлор вважає, що в кожній країні є свій певний геополітичний код, який може змінюватися протягом історії. Цей код містить кілька положень, які мають географічний сенс і є значущими для зовнішньої політики. Ця теорія була обґрунтована в роботі П. Тейлора й К. Флінта «Політична географія: світова економіка, держава-нація та локальність» [14].

Цікавим для дослідження геополітичного коду України є теорія К. Глікора, який акцентує на тому, що геополітичний аналіз насамперед визначає, «хто є дійовими особами, які беруть участь у геополітичній грі в певному просторі», й тут важливо не тільки виявляти стратегічних гравців, але й геополітичних пішаків [17].

Що стосується безпосередньо досліджень геополітичного коду України, то тут у сучасній науці існує кілька моделей його бачення, які сформува-лися в українській політичній науці за роки незалежності. Українські дослідники бачать проблему

зсередини, досліджують українську геополітику й виводять на підставі об'єктивних природно-історичних, соціально-економічних і культурно-релігійних факторів поняття геополітичного коду єдиної суверенної України.

Українська політична думка розвивається в руслі базової теоретичної основи, закладеної ще ідеологом поняття «геополітичний код» П. Тейлором. Згідно із цією концепцією трансформація геополітичної стратегії України пояснюється тим, що геополітичні коди не є чимось застиглим, вони постійно змінюються. Ці зміни можуть пояснюватися зниженням або, навпаки, підвищенням геополітичного статусу держави, або визначатися іншими різними факторами, серед яких зміна влади в країні, що часто приводить до зміни зовнішньополітичних пріоритетів.

Визначаючи найефективніші моделі геополітичного коду України, українські політологи приходять у цілому до єдиної позиції. Автором пропонується короткий огляд деяких із них.

В. Маддисон і В. Шахов у роботі «Сучасна українська геополітика» вказують на те, що «геополітичний вектор України спрямований на Європу, Азію та США, виходячи з її вигідного геополітичного положення, однак, враховуючи головні принципи, потрібно не розриватися на частини й визначитися, водночас залишаючись на всіх трьох напрямках» [5].

Т. Ігнат'єва в дослідженні «Українські землі в російських геополітичних кодах розвитку» доходить висновку, що геополітичний внутрішній код України формується з трьох генеральних векторів розвитку – Європейський Союз, Росія та морські рубежі (Південь). Втрата одного із цих векторів розвитку призведе до руйнування держави. Для оптимального українського розвитку потрібно знайти співвідношення між Заходом, Сходом і Півднем [4].

До аналогічного висновку доходять і інші українські дослідники, зокрема М. Герасіна, М. Панов і В. Журавський говорять про те, що «розпад СРСР і проголошення незалежності України, докорінні зміни в геополітичному просторі Східної Європи поставили перед новим українським керівництвом невідкладне завдання – розробити власну геополітичну стратегію. Цілком виправдано був визначений курс на встановлення та розвиток відносин України з європейськими країнами, входження в європейські економічні й політичні структури, але зовнішньополітичний курс нашої держави обов'язково має бути багатовекторним. Знаходячись на європейському перехресті в складній системі міжнародних координат, будучи одночасно частиною Центрально-Східної та Південно-Східної Європи, Україна не може не розвивати тісні відносини з усіма країнами цих регіонів» [7].

Таким чином, сучасна геополітична думка в Україні в розрізі різних наукових шкіл єдина у своєму

висновку про те, що під час вироблення геополітичного коду України необхідно враховувати традиційну багатовекторність зовнішньої політики й розвивати рівноцінно тісні відносини за трьома напрямками: Захід, Схід, Південь.

Однак усі вище проаналізовані теорії щодо об'єктивно вірного з історичного й геополітичного боку виведення геополітичного коду України були представлені до подій української кризи 2014–2015 рр. і не враховували можливості зовнішньої агресії з боку одного з найбільш традиційно активних векторів зовнішньополітичного й зовнішньоекономічного співробітництва України. Безсумнівно, вибір геополітичної стратегії України з моменту своєї незалежності до 2014 р. був зумовлений особливостями географічного розташування та традиційних історичних зв'язків, але натепер українська держава стоїть на етапі чергової зміни свого геополітичного коду з урахуванням нових зовнішньополітичних і внутрішньополітичних викликів.

Аналіз сучасного геополітичного коду України повинен починатися з урахування його трьохрівневості: місцевого – оцінка відносин із сусідніми прикордонними державами; регіонального – вплив і роль України в регіоні Європи; всесвітнього – статус України на політичній карті сучасного світу.

Для української держави на сучасному етапі найважливішими є місцевий і регіональний рівні визначення геополітичного коду, тому що саме від правильності їх вибору насамперед залежить національна безпека держави (включаючи її політичну, економічну, енергетичну й військову складову частини).

Україна межує із 7 країнами: Росія, Білорусь, Польща, Словаччина, Румунія, Молдова, Угорщина, в тому числі з Росією та Румунією не тільки на суші, але й на морі. Через Босфор стратегічним сусідом України виступає Туреччина. Тому традиційно на місцевому рівні українська держава прагне проводити багатовекторну політику, засновану на принципах «рівноправного взаємовигідного співробітництва з усіма зацікавленими партнерами, виходячи насамперед із потреби забезпечення безпеки, захисту суверенітету й територіальної цілісності України», визначених у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 2010 р. Крім того, Україна як «європейська держава здійснює відкриту зовнішню політику й прагне до запобігання конфліктам у регіонах, що межують з Україною, та врегулювання наявних конфліктів» [3].

Регіональний рівень визначення геополітичного коду залежить насамперед від факторів політико-географічного розташування України в центральній частині Східної Європи, на перетині транспортних шляхів з Європи в Азію та зі Скандинавських країн в країни Середземноморського регіону. Таке розташування України на перехресті важливих торгових шляхів сприяло економічним і суспільно-політичним відносинам з іншими державами ще

в часи Київської Русі. Через Україну з півночі на південь (по Дніпру) проходив важливий шлях «із варяг у греки», яким здійснювалися всебічні зв'язки з народами північної Європи, Малої Азії, Причорномор'я, Криму й інших економічно й культурно розвинених регіонів, тісно пов'язаних з Римською імперією та Грецією.

Натепер вигідність торгових комунікацій, які проходять через Україну, зумовлена наявністю Чорного й Азовського морів і судноплавного Дунаю. Через практично незамерзлі порти Чорного, а також Азовського морів, річку Дунай здійснюються водно-транспортні зв'язки з багатьма країнами. Дунай і його судноплавні притоки протікають по території семи європейських країн. До того ж відстань до багатьох країн незначна: морем від Одеси до Констанци (Румунія), наприклад, – 180 км, від Одеси до Варни (Болгарія) – 340 км, від Одеси до Стамбула (Туреччина) – 630 км. Розгалужена мережа Дунаю та її судноплавних притоків у східній частині Західної Європи й у Центральній Європі сприяє зростанню імпортно-експортних перевезень через названі водні магістралі [11].

Ураховуючи всі ці фактори місцевого й регіонального значення, Україна аж до 2014 р. намагалася повністю відповідати своєму середньому політико-географічному положенню як центральноєвразійська держава й будувала свою зовнішню політику на основі багатовекторності. Таке маневрування спостерігалось за всіма напрямками зовнішньої політики, економіки й навіть у сфері воєнної безпеки. Розглянемо об'єктивну результативність такого обраного геополітичного коду – рівноцінної підтримки Західного, Східного й Південного векторів зовнішньої політики.

На сучасному етапі вибір такого геостратегічного курсу дискредитував себе по всіх напрямках. Насамперед цікава ситуація за зовнішньоекономічними показниками.

З усіма країнами-сусідами Україна ще в 90-х рр. підписала договори про дружбу й співпрацю та налагодила тісні економічні відносини. Водночас ще напередодні 2014 р. (за даними Держслужби статистики) п'ять із них входили в десятку найбільших торговельно-економічних партнерів України за товарообігом: Росія – \$38,2 млрд, Польща – \$6,6 млрд, Туреччина – \$5,7 млрд, Білорусь – \$5,6 млрд, Угорщина – \$3 млрд [2]. Така політика умовно повинна була гарантувати стабільність української економіки. Однак за всім зовні безпечним положенням справ із Російською Федерацією та з Білоруссю завжди спостерігалось негативне для України сальдо. Причому у випадку з Росією імпорту перевищував експорт на рекордну цифру – \$8,2 млрд.

Західні країни – сусіди України й особливо Польща – традиційно мали приблизно рівне сальдо товарообігу, а іноді й перевищення експорту над

імпортом. І бачили в Україні країну, яка потенційно може мати найкращий, перспективний, швидко висхідний ринок, водночас найбільшою перспективою економічних відносин були малі й середні компанії, тобто саме та галузь економіки України, яка вимагала найбільшої підтримки. Але явно ускладнювало розширення та поглиблення цих відносин те, що Україна – не член ЄС.

Що стосується Туреччини, то у 2012 р. завдяки своєму економічному потенціалу Україна була визначена як країна, з якою відносини Туреччини будуть розвиватися в пріоритетному напрямку.

Ситуація різко змінилася після 2014 р. Так, у 2015 р. Білорусь ввела обов'язкову санітарно-гігієнічну експертизу української продукції, що імпортується в країну. Це рішення фактично паралізувало український експорт до Білорусі. Росія ж відкрила повномасштабну «торгову війну» проти України у вигляді продовольчого ембарго й у кінці грудня 2015 р. включила Україну в список країн, проти яких введено торгові обмеження. Крім того, з 1 січня 2016 р. Росія припинила дію договору про зону вільної торгівлі щодо України й ввела мита на українські товари. Україна у відповідь заборонила імпорт із Росії також ряду товарів, а з 1 січня 2016 р. ввела торгові мита на російські товари. У такій ситуації Київ почав пошук альтернативних шляхів постачання українських товарів. Як один із варіантів постачання в Азію в обхід Росії – шлях Україна – Грузія – Азербайджан – Казахстан.

Не менш сумним для України як результат недалекоглядності її геополітики є питання військової безпеки. Першим і найбільш значущим у списку «проб і помилок» є добровільна відмова від ядерної зброї в 1994 р. Не прийми перший уряд України це доленосне рішення, країна могла б зараз бути шостою у світі країною з офіційним ядерним статусом, що автоматично робило б її більш значущим гравцем на міжнародній арені. Звичайно, для цієї відмови були свої об'єктивні причини: тиск ззовні, проблеми з обслуговуванням та утилізацією ядерної зброї, проблеми з фінансуванням і підготовкою персоналу і так далі. Крім того, підкупували гарантії США, Великобританії та Росії за Будапештським меморандумом 1994 р. «поважати незалежність, суверенітет та наявні кордони України <...>, утримуватися від економічного примусу <...>, утримуватися від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності України, й що ніякі їх озброєння ніколи не будуть застосовані проти України» [6].

У результаті в ювілейний 20-й рік підписання Меморандуму одна з країн-гарантів анексувала український Крим, фінансує та підтримує терористів на Донбасі. Україна ж у відповідь утримує бойовиків від подальшого наступу й продовжує діяти в рамках міжнародного права – дотримується мирного плану за договорами Мінськ – 1 і Мінськ – 2.

У січні 2015 р. Верховна Рада України визнала Росію державою-агресором, а самопроголошені ДНР і ЛНР – терористичними організаціями.

Продовжуючи відстоювати свою територіальну цілісність виключно в рамках міжнародного правового кола, Україна у 2017 р. ініціювала процес позов до міжнародного суду ООН щодо порушення Росією міжнародної конвенції про заборону фінансування тероризму й підтримки терористів на Донбасі з відшкодуванням збитків за безперервні й систематичні порушення обох конвенцій. У листопаді 2019 р. міжнародний суд ООН визнав прийнятною скаргу у справі України проти Російської Федерації щодо порушення Росією Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму й відхилив заперечення Росії, яка вимагала від суду закрити справу й стверджувала, що ця конвенція не може бути застосована щодо її допомоги бойовикам на Сході України [12].

Наступним фактором послаблення української безпекової політики став вибір позаблокового статусу країни, прописаний у законі «Про засади зовнішньої політики України» від 1993 р. Водночас усі її сусіди входять в один із двох військових союзів: Румунія, Словаччина, Угорщина й Польща – члени НАТО; Росія та Білорусь – члени Організації Договору про колективну безпеку. Одночасно із цим чисельність власних збройних сил України також неухильно скорочувалася: після розвалу СРСР загальна чисельність особового складу становила 780 000 осіб, а надалі приймалися державні програми розвитку Збройних сил України, які неодмінно передбачали їх скорочення. У 2012 р. Міністерство оборони України розробило проєкт реформи Збройних сил, який передбачав поетапне скорочення їх чисельності до 70 000 військовослужбовців у 2017 р. Крім того, необхідно враховувати високотехнологічність сучасних війн, а техніка й озброєння в Україні також неухильно скорочувалися та не поновлювалися.

У результаті в ході несподіваної військової агресії з боку Росії Україна виявилася не захищеною, не будучи членом жодного військово-політичного блоку й водночас не маючи достатнього власного озброєння, військової техніки, збройних сил. А з НАТО Україна натепер має Хартію «Україна – НАТО», підписану президентом Леонідом Кучмою в 1997 р., завдяки якій в Україні є можливості співробітництва з НАТО в усіх сферах, включаючи військово-політичну. Згідно з документом НАТО не може надавати Україні військову допомогу контингентами, але зброю продавати Україні може. Приклад такої співпраці – це рішення Хорватії про передачу Україні 14 вертольотів Мі-8МТВ-1 для підтримки в боротьбі проти терористів.

Оцінивши небезпеку такої незахищеності, 23 грудня 2014 р. на засіданні Верховної Ради України більшістю голосів (303 357 присутніх) був

прийнятий законопроект № 1014-3 «Про внесення змін у деякі закони України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості». У пояснювальній записці до законопроекту зазначається, що відмову від позаблокового статусу України обґрунтовано агресією Російської Федерації проти України. «Агресія Російської Федерації проти України, незаконна анексія нею Автономної Республіки Крим, ведення проти нашої держави так званої «гібридної війни», військово втручання в східних регіонах України, постійний військовий, політичний, економічний та інформаційний тиск із боку Росії зумовлюють необхідність пошуку ефективніших гарантій незалежності, суверенітету, безпеки й територіальної цілісності України».

У результаті прийняття законопроекту були внесені зміни в базові закони України, що регулюють її зовнішню політику. Так, із закону «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» вилучається норма, яка закріплює позаблоковий статус України. У розділі про основні засади зовнішньої політики закону закріплена норма про поглиблення співпраці з НАТО для досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства в цій організації. У закон «Про основи національної безпеки України» додається положення, згідно з яким серед пріоритетів національних інтересів – інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір із метою набуття членства в Європейському Союзі й у НАТО [13].

Багатовекторна зовнішня політика, заснована на принципах міжнародного права й підтримання дружби й співробітництва з усіма країнами-сусідами, здійснювалася в Україні й у питаннях врегулювання територіальних суперечок. Прикладом може слугувати українсько-румунська суперечка про статус о. Зміїний, яка завершилась у 2009 р. рішенням Міжнародного суду ООН. Було визначено, що острів Зміїний, акваторія якого, за оцінками експертів, багата вуглеводнями, не може вважатися частиною прибережної лінії України в разі визначення середньої лінії під час делімітації континентального шельфу й виняткової економічної зони. У підсумку під юрисдикцію Бухареста відійшло 79,34 % спірних територій навколо острова в Чорному морі, хоча сам острів (який являє собою скелю), залишився у власності України [1].

Однією з головних цілей визначення геополітичного коду держави є розробка на його основі концептуальної бази національної безпеки. У «Стратегії національної безпеки України» від 2007 р. безпосередніми зовнішніми загрозами виділялися: наявність не врегульованого конфлікту в придністровському регіоні Республіки Молдова; нерозв'язаність питання щодо розмежування лінією державного кордону акваторії Чорного й Азовського морів і Керченської протоки, відсутність демаркації державного кордону України з Російською Федерацією, Республікою Білорусь

і Республікою Молдова й наявність неврегульованих проблемних питань, пов'язаних із тимчасовим перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України [9].

Перебуваючи на шляху зміни свого геополітичного коду й під впливом нових, неврахованих у попередній стратегії загроз, у 2015 р. вийшла нова редакція Стратегії національної безпеки України. Тут головною темою всіх розділів документа є «агресивні дії Росії» та, як наслідок, порушення територіальної цілісності України [10]. Ті ж питання підіймаються і в новій редакції Військової доктрини України від 2015 р. [8].

Безсумнівно, натеper це найактуальніші загрози національній безпеці України. З цих документів можна зробити очевидний висновок про докорінну зміну у визначенні геополітичного коду України. Один із найбільш традиційно активних для держави векторів зовнішньої політики – східний – перетворився з друга на ворога.

Висновки. Виходячи з вищерозглянутих особливостей політико-географічного положення держави й враховуючи сучасні виклики й загрози, геополітичний код України необхідно піддати трансформації, ґрунтуючись на об'єктивних чинниках сучасного внутрішньополітичного й зовнішньополітичного становища України.

Насамперед традиційно важливий для держави історико-культурний фактор залишає незмінним багатовекторність зовнішньої політики України. Водночас на перший план повинен бути виведений західний вектор (Європейський Союз) та особливо сусідні держави (Польща, Угорщина, Словаччина). Що стосується східного вектора (Російська Федерація та Білорусь), то тут відносини в перспективі повинні будуватися на принципі прагматизму й виключно в рамках торговельно-економічного партнерства.

Ідеологічний фактор, коли союзники й супротивники відбираються за принципом ідеологічної близькості, також повинен бути перенаправлений у бік Заходу, особливо враховуючи остаточно визначений для України курс на євроінтеграцію.

Фактор географічного положення України із суто географічного боку відводить їй роль середньої європейської держави на основі рівновіддаленості й дозволяє займати нейтральну позицію. Проте результат такої оманливої думки доведено останніми подіями, тому в такому напрямі трансформація повинна відбутися не з географічної, а з геополітичної ознаки. Така ознака виводить Україну із середини Європи на околицю Європейського Союзу й тому повинна бути врахована під час пошуку нових шляхів забезпечення своєї національної безпеки. А через те, що натеper головною загрозою є загроза територіальній цілісності, то єдино правильним варіантом може стати членство України в НАТО.

Нарешті, економічний фактор повинен виходити з особливостей політико-географічного розташування України. У такому ключі для держави рівноцінно важливо збереження партнерства за всіма трьома напрямками (Захід, Схід, Південь). Причому якщо для Західного напрямку натепер є всі підстави розраховувати на дружні й перспективні партнерські відносини, то для Східного такі очікування в найближчому майбутньому нездійсненні. Тому необхідний пошук нових секторів економічного співробітництва, які компенсували б втрату східного вектора. І в такій ситуації вкрай важливо активізувати свої зусилля на третьому напрямі – Півдні, особливо враховуючи, що в сучасних геополітичних умовах Туреччина, Болгарія та Румунія тепер розглядають Україну не тільки як перспективного європейського торговельно-економічного партнера, але і як ідеологічно близьку державу.

Таким чином, можна констатувати, що Україна пройшла черговий етап трансформації свого геополітичного коду, етап, який супроводжувався зміною політичної влади й остаточного визначення в бік євроінтеграції. Перехід цей супроводжувався згубними для держави явищами, такими як глибока соціально-політична й економічна криза, загроза територіальній цілісності й військова агресія сусідньої держави.

Сучасна зовнішня політика України повинна будуватися на розумінні свого нового геополітичного коду, який за збереження багатовекторності залишає за собою лише економічну складову частину цього поняття. Політичні пріоритети спрямовані тепер виключно на Захід із повним усвідомленням своєї геополітичної ролі як повноцінної європейської держави, яка будує свою політику на принципах демократії, прав людини й на вільних ринкових відносинах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. В Украине возможны «территориальные конфликты». *Inpress.ua*. 3 липня 2013 р. URL: <http://inpress.ua/ru/politics/12614-v-ukraine-vozmozhny-territorialnye-konflikty>.
2. Географічна структура зовнішньої торгівлі за 2014 рік. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01 липня 2010 р. № 2411-VI / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.
4. Ігнат'єва Т.В. Українські землі в російських геополітичних кодах розвитку. *Збірник наукових праць «Політологічні студії»*. 2010. Випуск 1. С. 33–41.
5. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. Київ : Либідь, 2003. 176 с.
6. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї : Міжнародний документ від 05 грудня 1994 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_158.

7. Політологія: Академічний курс : підручник / М.І. Панов, Л.М. Герасіна, В.С. Журавський. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. 520 с.

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555/2015 / Президент України. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>.

9. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105/2007 (втратив чинність). *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>.

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента від 26 травня 2015 р. № 287/2015. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

11. Регіональна політика України. URL: <http://i-bictashev.narod.ru/index/0-38>.

12. Суд ООН визнав прийнятність скарги України про підтримку Росією тероризму на Донбасі. *Європейська правда*. 8 листопада 2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/11/8/7102822/>.

13. Украина отказалась от внеблокового статуса. *Korrespondent.net* : веб-сайт. 23 декабля 2014. URL: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3459650-ukrayna-otkazalas-ot-vneblokovohto-statusa>.

14. Flint C., Taylor P. J. *Political Geography: World-Economy, Nation-State and Locality*. 6th Edition. Prentice Hall, 2011. 340 p.

15. Gaddis J.L. *The Cold War: A World History*. New York, 2019. 711 p.

16. George A.L. The “Operational Code”. A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making. 1967. 65 p. URL: https://www.rand.org/pubs/research_memoranda/RM5427.html.

17. Hlihor C. Geopolitics: From a Classical to a Post-modern Approach. *Italian Academic Publishing*. 2014. P. 258–259.

18. Treasury Announces New Designations of Ukrainian Separatists and their Russian Supporters. URL: <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl9993.aspx>.

REFERENCES:

1. V Ukraine vozmozhnu "territoryalnu konfliktu" ["Territorial conflicts" are possible in Ukraine]. *Inpress.ua*. Lypen 1, 2013. URL: <http://inpress.ua/ru/politics/12614-v-ukraine-vozmozhny-territorialnye-konflikty> [in Ukrainian].
2. Heohrafichna struktura zovnishnoi torhivli za 2014 rik [Geographical structure of foreign trade in 2014]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky vid 2010 r. [Law of Ukraine on the Principles of Domestic and Foreign Policy of 2010] URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> [in Ukrainian].
4. Ihnatieva, T.V. (2010) Ukrainski zemli v rosiiskykh heopolitychnykh kodakh rozvytku [Ukrainian lands in the Russian geopolitical codes of development]. *Zbirnyk naukovykh prats "Politolohichni studii"*. Vypusk 1. P. 33–41 [in Ukrainian].

5. Madisson, V.V., Shakhov, V.A. (2003) Suchasna ukrainska heopolityka [Modern Ukrainian geopolitics]. K.: Lybid, 176 pp. [in Ukrainian].

6. Memorandum pro harantii bezpeky u zviazku z pryednanniam Ukrainy do Dohovoru pro nerozpovsiudzhennia yadernoi zbroi [Memorandum on security guarantees in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons] URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_158 [in Ukrainian].

7. Panov, M.I., Herasina, L.M., Zhuravskiy, V.S. (2006) Politolohiia: Akademichnyi kurs: pidruchnyk [Political Science: Academic course: textbook]. K. : Vydavnychii Dim "In Yure". 520 pp. [in Ukrainian].

8. Pro novu redaktsiiu Voiennoi doktryny Ukrainy vid 2015 r. [On the new version of the Military Doctrine of Ukraine from 2015] URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443> [in Ukrainian].

9. Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy vid 2007 r. [On the National Security Strategy of Ukraine from 2007] URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/105/2007> [in Ukrainian].

10. Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy vid 2015 r. [On the National Security Strategy of Ukraine from 2015] URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> [in Ukrainian].

11. Rehionalna polityka Ukrainy [Regional policy of Ukraine] URL: <http://i-bictashev.narod.ru/index/0-38> [in Ukrainian].

12. Cud OON vyznav pryiniatnist skarhy Ukrainy pro pidtrymku Rosiieiu teroryzmu na Donbasi [The UN Court has recognized the admissibility of Ukraine's complaint about Russia's support for terrorism in Donbas]. Yevropeiska pravda. Lystopad, 8 2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/11/8/7102822/> [in Ukrainian].

13. Ukrayna otkazalas ot vneblokovooho statusa [Ukraine renounced non-aligned status] URL: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3459650-ukrayna-otkazalas-ot-vneblokovooho-statusa> [in Russian].

14. Flint, C., Taylor, P.J. (2011) Political Geography: World-Economy, Nation-State and Locality – 6th Edition: Prentice Hall. 340 p. [in English].

15. Gaddis, J.L. (2019) The Cold War: A World History. New York. 711 p. [in English].

16. George, A.L. (1967) The "Operational Code" A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making. 65 p. https://www.rand.org/pubs/research_memoranda/RM5427.html [in English].

17. Hlihor, C. (2014) Geopolitics: From a Classical to a Postmodern Approach: Italian Academic Publishing, P. 258–259. [in English].

18. Treasury Announces New Designations of Ukrainian Separatists and their Russian Supporters URL: <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl9993.aspx>. [in English].

Transformation of the modern geopolitical code of Ukraine: problems and prospects

Hilchenko Olena Leonidivna

PhD in Political Science, Associated Professor,
Head of the Chair for International Relations and Foreign Policy,
Mariupol State University
Budivelnikiv avenue, 129-A, Mariupol,
Donetsk region, Ukraine

The paper substantiates the necessity of further transformation for the geopolitical code of Ukraine on the basis of the analyzed modern challenges and threats to the national security of the state. The relevance of the study is that the domestic and foreign policy processes taken place in today's Ukraine make the main guidelines of the geopolitical code of the state to be transformed.

The purpose of the study is to analyse the transformation of the modern geopolitical code of Ukraine based on the analysis of the factors of the domestic and foreign policy of Ukraine. Several methods of political science are used in the work: system approach, institutional approach, critical-dialectical and functional methods. The main models of the geopolitical code of Ukraine, presented in the researches of Ukrainian political scientists V. Maddison, V. Shakhov, M. Gerasina, M. Panov, V. Zhuravsky and T. Ignatieva are analysed.

The paper analyses the local and regional levels of determining the geopolitical code of Ukraine and provides an assessment of its effectiveness to ensure the national security of the state (including its political, economic and military component). The profitability of the political and geographical location of Ukraine is determined. It is concluded that the factor of the geographical position of Ukraine as a central European state has traditionally formed the multi-vector nature of Ukraine's foreign policy. But now the western vector must be brought to the fore. While concerning the eastern vector, the relations in the future must be constructed on the principle of pragmatism and exclusively within the framework of trade and economic partnership.

The security factor is analysed, namely the voluntary renunciation of nuclear weapons and their consequences, the non-aligned status of the country and further changes in the basic laws of Ukraine which regulate its foreign policy. In this direction of the transformation of the geopolitical code and before the threat of violation of territorial integrity, the only correct option may be Ukraine's membership in NATO.

It is concluded that Ukraine needs to build a modern foreign policy based on an understanding of its new geopolitical code. Political priorities have to be directed exclusively to the West. Ukraine is to consider the state geopolitical role as a full-fledged European state that builds its policies on the principles of democracy, human rights and free-market relations.

Key words: geopolitical code, transformation, models of geopolitical code, political-geographical location, multi-vector, non-aligned status, national security.

Шедяков Владимир Евгеньевич

Революционные трансформации общественной парадигмы – черта начала 3-го тысячелетия

УДК 32.01:323.1

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.16>

Шедяков Владимир Евгеньевич
доктор социологических наук,
кандидат экономических наук, доцент,
независимый исследователь

Актуальность проблемы связана, с одной стороны, с резким ростом диапазона революционных движений, с другой – с расширением терминопотребления: от строго определённого – к бытовому, под которое легко подводится неоправданно большой и расплывчатый круг крайне разнообразных явлений. Тем самым смешиваются самые разные пласты социально-политических феноменов и тенденций, что затрудняет процесс оценки происходящего. Между тем за субъективными представлениями о текущих событиях политической периодики различима логика масштабных исторических сдвигов. Таким образом, назрела задача применения результатов осмысления революционной теории и практики к условиям дня сегодняшнего. Предмет исследования – происходящие качественные изменения: их необходимость, место революционного пути в возможном диапазоне преобразований, факторы, которые могут стать решающими. Цель написания статьи – характеристика особенностей кардинальных трансформаций, в которые втянулось человечество, с позиций и при помощи терминологии осуществления революционного скачка в развитии. В частности, потребовалось углублённое рассмотрение аргументации некоторых не вполне очевидных взаимосвязей закономерного и случайного в прохождении революционных трансформаций в теории и на практике. Это обусловило выбор системно-исторической диалектики в качестве метода исследования и изложения. Информационную базу анализа составляют нормативные акты, отечественные и зарубежные публикации, компаративистские исследования и оценки по вопросам как соотношения революционного и эволюционного развития, так и места происходящего в логике всемирно-исторического процесса. Результаты работы – осуществлен анализ всемирно-исторического контекста социально-политических трансформаций. Продемонстрировано формирование предпосылок перехода к новой общественной парадигме. Акцентируется реактуализация революционной теории и практики. В этом контексте рассмотрено развитие социально-политических процессов в ойкумене. Показаны возможные от промедления в осуществлении назревших преобразований издержки. Намечена взаимосвязь форм реализации тенденций как с революционной традицией, так и с ценностным сознанием. Высвечено взаимное влияние народных представлений и доктрин группировок элиты в формировании субъектности перемен. Отмечена роль проявления субъекта трансформаций не только для конкретики политического курса, но и для самого вектора социодинамики.
Ключевые слова: эпоха, трансформации, общественная парадигма, переход, революция.

Всюду, где ставится вопрос о действии, то есть о том, чтобы так или иначе изменять окружающий мир, тем самым ставится вопрос о знании и прогнозе. Всякое стремление изменить окружающий мир неизбежно связано с представлением о том, в каком направлении следует его изменять и можно ли изменять его в этом направлении.

Н. Д. Кондратьев «Проблема предвидения»

Введение. Революция – это вовсе не «бежит матрос, бежит солдат. Стреляют на ходу»: подобная ситуация описывает лишь одну из возможных форм осуществления революционных преобразований. Необязательную, исторически достаточно краткосрочную и не отражающую сути дела. Однако, разумеется, совсем не всякая смена власти – революция. Вместе с тем сам диапазон восприятия революционных преобразований весьма широк. С одной стороны, явление меняется, с другой стороны, зачастую категориальная строгость утрачивается, понимание и терминопотребление размывается. В какой мере «цветные» перевороты

допустимо называть революциями? И не размыта ли временем чёткость классического определения революционной ситуации, ведущих признаков революции? Некоторые из современников и во французской революции видели лишь бунт, другие же и в дворцовых переворотах – революции. Характеризуют «консервативную революцию» О. Бисмарка. Кто-то на передний план выносит изменения в системообразующих общественных отношениях, кто-то – в структурах власти, акцентируя перелом то внутреннего, то внешнего курса. Порой, модернизируя прошлое, в беллетристике и кинематографе популяризуют применение

термина «народные вожди» (а то и «коммунистические вожди») к... царям древней Спарты, а порой и Ганнибалу, якобы осуществлявшим «антиолигархические меры». А уж события т.н. «разноцветного бархата» конца 20 – начала 21 вв. зачастую и вовсе не соответствуют классическим определениям революций. Между тем запрительно жестокие расправы и массовые избиения «жёлтых жилетов», силовые подавления многотысячных демонстраций в Германии, Британии, Болгарии и Турции, игнорирование базовых прав и свобод человека и разгул полицейского насилия при разгоне «Оссуры Wall Street», инакомыслящих в Польше и скандинавских странах и прочие подобные вошедшие в правила западного подавления оппонентов преступления лишь провоцируют дальнейшие (революционные?) события. При этом, с одной стороны, социальные сети привлекли в число «властителей дум» массу обычных неподготовленных и обладающих ограниченной компетентностью обывателей (которые именно простотой своих оценок и близки воспринимающим), с другой – осуществилась высокая степень централизации собственности-власти над каналами информирования и обмена мыслями. Как один из результатов – смена консервативной волны либерально-социалистической группировки во власти в одной из могущественных федераций произошла в т.ч. и с опорой на возникшую монополию информирования (и односторонность освещения событий), уличные движения, анархо-ориентированную молодёжь и расовых экстремистов.

Цель и задачи. Таким образом, назрела задача применения осмысления революционной теории и практики к условиям дня сегодняшнего. Цель статьи – характеристика особенностей кардинальных трансформаций, в которые втянулось человечество, с позиций и при помощи терминологии осуществления революционного скачка в развитии.

Методы исследования. Проведённое исследование базируется, во-первых, на изучении теории и практики революционных действий со стороны С. Альенде, Т. Амару, А. Ахиезера, Г. Бабёфа, М. Бакунина, А. Бебеля, Д. Благоева, Л.О. Бланки, С. Боливара, М. Бри, И. Броз Тито, Ф. Буонарроти, П. Вилья, М. Ганди, Э. Че Гевары, Ж. Гада, В. Гонсалеса Гонсалеса, А. Грамши, Г. Димитрова, А. Дэвис, Ж. Жореса, Д. Ибаррури, Я. Кадара, Кампанеллы, Ф. Кастро Рус, М. Кашена, М.Л. Кинга, Л. Корвалана, П. Кропоткина, Ф.Р. Ламенне, В. Ленина, М.О. Летельера дель Солар, Э. Листера Форхана, П. Лаврова, Ж.-Т. Леклерка, К. Либкнехта, Дж. Лильберна, П. Лумумбы, Р. Люксембург, Г.Б. де Мабли, Н. Манделы, К. Маркса, Ф. Марти, Ж. Мелье, Н. Михайловского, Т. Мора, Э.-Г. Морелли, Дж. Неру, Д. Ортега Сааведра, Р. Оуэна, М. Петрашевского, Г. Плеханова, Е. Плимака, Ж. Ру,

Х. де Сан-Мартина, А. Сандино, Э. Сапаты, К.-А. де Рувруа Сен-Симона, Н. Спешнева, Э. Тельмана, П. Ткачёва, П. Тольятти, М. Тореза, Дж. Уинстенли, Ш. Фурье, Э. Хонеккера, Т. Шанина, Хо Ши Мина, П.Г. Шометта, Ж.-Р. Эбера, Х.М. Эспаньи, Ж. Эллюля, Ф. Энгельса; во-вторых, на характеристике особенностей нынешних преобразований Ж. Алфёровым, Дж. Ассанжем, Ж. Аттали, А. Ахиезером, И. Барыгиным, У. Беком, Н. Беляевой, Г. Бехманном, А. Богатуровым, М. Бри, Ф. Броделем, А. Бузгалиным, В. Букреевым, А. Бутенко, П. Бьюкененом, С. Бэнноном, С. Вагенкнехт, В. Вазюлиным, И. Валлерстайном, В. Васильковой, А. Вассерманом, В. Виммером, Р. Газенко, А. Гаспаряном, М. Гефтером, Э. Гидденсом, С. Глазьевым, Дж. Гэлбрейтом, Э. Гэмблом, Р. Дарендорфом, М. Делягиным, А. Дзермантом, В. Дрожжиновым, Ю. Дроздовым, А. Дынкиным, А. Дэвис, В. Ефимовым, В. Жуковым, А. Зиновьевым, И. Ильиным, В. Иноземцевым, Л. Иониным, Р. Ищенко, С. Карагановым, С. Кара-Мурзой, М. Кастельсом, В. Катасоновым, Я. Кедми, В. Келле, А. Кивой, М.Л. Кингом, А. Кобяковым, М. Ковальзоном, А. Колгановым, Дж. Корбином, С. Кравченко, Ю. Красиным, С. Кургиняном, Дж. Куртом, Л. Ларушем, Н. Луманом, Э. Люттваком, А. Мартыновым, О. Матвейчевым, Б. Межуевым, А. Миграняном, С. Михеевым, Н. Нарочницкой, А. Окасио-Кортес, И. Острецовым, С. Переслегиным, Д. Перкинсом, К. Петровым, С. Платоновым, Ю. Плетниковым, Е. Пономарёвой, С. Правосудовым, Е. Примаковым, А. Пыжиковым, В. Пякиным, Г. Рейнгольдом, Э. Розенталем, Г. Рудовым, В. Сагатовским, Б. Сандерсом, Р. Серовым, Б. Славиным, Э. Сноуденом, Н. Стариковым, Е. Спицыным, А. Сычёвой, Э. Уоррен, С. Ураловым, Дж. Урри, О. Фаллачи, В. Федотовой, Ж. Фреско, А. Фурсовым, М. Хазинным, К. Харрис, С. Хелемендиком, Х. Хинзелем, А. Хинштейном, Е. Холмогоровым, И. Черниковой, О. Четвериковой, А. Чучиным-Русовым, Т. Шаниным; наконец, на анализе многочисленными авторами революционной традиции на примерах отдельных стран и всемирно-исторических закономерностей, а также развитии политического прогнозирования применительно к сложившейся обстановке.

Результаты. Как известно, эпохи достаточно комфортной (для привилегированных групп) жизни в рамках привычной парадигмы сменяются периодами ломки прежней общественной парадигмы; так, «для всех народов бывает период сильной, страстной, бессознательной деятельности. Люди блуждают тогда телом и духом. Это время великих страстей, великих ощущений. Народы движутся в то время сильно, без видимой причины, но не без пользы для будущих поколений. Все общества проходили через этот период. Он даровал им их живейшие воспоминания, их чудесное, их поэзию,

все их высшие и плодотворнейшие идеи. Он необходим для жизни общества» [11, с. 5]. Очевидно, что «нынешняя эпоха требует вновь обратиться к классическим проблемам преодоления отчуждения и активизации социально-творческого начала Человека.... Что «рыночноцентрическая» <...> теория устарела и малоадекватна для исследования» [1, с. 5]. Таким образом, правомерна речь о комплексном пересмотре практико-теоретических воззрений и инструментария развития. В этот момент и общество испытывает сущностные, а не формальные трансформации, да и фокус задач обществоведения переходит с исследования разнообразия видоизменений с позиций существующей практико-теоретической парадигмы к её отбрасыванию в пользу создания новой, адекватной условиям эпохи [18; 24; 26].

На основании накопленных объективных и субъективных предпосылок человечество подошло к историческому выбору, от которого зависят не только темпы, но и направленность последующих трансформаций. Среди вопросов, не решаемых в прежней общественной «системе координат», наиболее важны для всей ойкумены в устройстве внутренней жизни проблемы обобществления (прежде всего, диффузии системообразующих отношений труда, собственности и управления) и максимизации поля просоциального творчества, внешней – преодоление раскола на «мировой центр» и «остальных». Если отдельный производитель выполняет сам все операции по изготовлению продукта, то его производство имеет частный характер, если выполняет часть, то – общественный. В последнем случае, чтобы трудиться производительно, достаточно быть частью совокупного рабочего. Более того, само производство и осуществляется «под конкретных потребителей» (а вовсе не «на рынок»), что сказывается на ценообразовании, роли маркетинга и возможностях манипулировать потребительскими предпочтениями (например, управляя модой, брендингом и т. п.). Соответственно, подвижны и ценностные корреляты [12; 19; 20; 73]. При культуре модерна, свойственной индустриальному обществу, доминирование внеэкономических форм принуждения сменяется экономическими. Так, «героем времени» модерна стал «рационалист», «человек экономический», «человек-машина». Ныне успешно конкурируют сумевшие повысить эффективность использования ведущих из них, сформировать свою этику отношений не только труда или же перераспределения, но и других измерений жизни. При этом доминирование финансово-экономических форм (таких как «деньги», «капитал», «норма прибыли» и т.п.) не только сдерживает развитие, но и разрушает как личность, так и общество [1; 9]. Соответственно, возврат изначального смысла нравственно-духовным понятиям требует

первоочередного ниспровержения диктата финансово-кредитного механизма общественного отчуждения. Успешное формирование образа будущего, включающее прочные социальные стандарты, серьёзные социальные гарантии, возрождение базовых ценностно-смысловых комплексов культурно-цивилизационных миров, повышение ответственности и государства, и государственных топ-менеджеров, расширение государственного сектора и государственного регулирования, создаёт элементы концепции социума, государства и экономики общего блага, увеличивая социально-экономический инструментарий справедливости. Вместе с тем именно духовные (на данном этапе, прежде всего, научно-интеллектуальные) факторы оказываются и стратегически наиболее продуктивными, и предоставляющими обширный организационно-управленческий потенциал, влияя на ядро общественного богатства. Даже и сам продуктивный капитал формируется вокруг творческих возможностей и интеллектуального потенциала человека, их организации и использования. С усилением в глобальном масштабе черт общества познания растёт роль информационной сферы в комбинациях индивидуального и социального полилога, чему способствуют новые медиа, социальные сети и т.п. Посему меняется и вектор творческой соактивности, смещаясь в духовную сферу.

Революция – это не вопрос стилистики и акцентов приоритетов, смены придворных клик олигархата и внешних векторов, точности описания и вкусовщины историографов. На фундаментальном уровне по-прежнему принципиальным вопросом революции остаются изменения системообразующих общественных отношений: труда; собственности (прежде всего, на средства производства); управления/власти [2; 7; 8]. Но на актуальном – значимо меняется качество процессов социализации/индивидуализации человеческой деятельности [10; 13; 15; 17; 18]. Не только период сконцентрированных изменений, но и сама новая эпоха резко повышает вероятность новых волн массовых угроз. Проблемы хаоса несёт не столько революция, сколько затягивание с преобразованиями, «гордиев узел» которых она разрушает. Одновременно и период форсированных перемен для формирования правил повышения эффективности расходования общественного времени также востребует обращения к базовым ценностно-смысловым комплексам из-за утраты веры в регулятивные возможности и социальных институтов, и нормативно-правового оформления жизни [4; 9; 14]. Причём детерминанты патогенности вариативны и комбинируемы, что открывает дополнительные перспективы направленной селекции определённых признаков. Изменение же устройства общественной системы требует

не только повышения конечной эффективности, но и использования рычагов желательных изменений, в частности, путём стимулирующих трансформаций общественной среды и культивирования кластеров положительных перемен. И одной из наиболее заметных характеристик переходного периода становится формирование органов двоевластия.

Периодические трансформации парадигмального качества – неизбежность развития как, в частности, «повивальная бабка истории» [3; 5; 6; 23]. Но сам период форсированных изменений, разумеется, – это не время приращения на установившейся основе, соответственно, вовсе не эпоха процветания, а эра кризиса и выхода на поверхность накопленных противоречий, поляризации общества и обострения борьбы. Сумеет ли выполнить функцию «локомотива», во многом определяется взаимоотношением народа и элиты. Во многом именно лидеры, способные понимать конкретику процессов и работать в интересах собственного культурно-цивилизационного мира, становятся весомым фактором если не определения глобальных трендов, то хотя бы их эффективного использования. Социально-экономическая готовность стран и народов к новым условиям должна получить адекватное отражение во внутреннем и внешнем курсе. Разумеется, сам процесс преобразований может происходить с большими или меньшими эксцессами. Конечно же, уютней, когда вызревание нового происходит в лоне старого, но период смены всегда требует социального напряжения. Стратегически важно, чтобы период форсированного перехода не стал отказом от плодотворных наработок и достижений прошлого, а расширил ресурсно-методологическую базу жизнедеятельности и развития каждого именно при интеграции созидательных потенциалов, в том числе и модерна, и традиции. Органичность сочетания преемственности и развития – важнейшее условие защиты идентичности постсоветского пространства, что высвечивает роль и лидеров, и институтов. Крайне существенно, чтобы поле социального и индивидуального творчества возрастало, а качество и длительность жизни – увеличивались. Обществу, как отдельного культурно-цивилизационного мира, так и ойкумены, важно разнообразие мировоззрений, поисков, подходов, покуда оно не подрывает основ его существования. Плодотворная защита исторической памяти при понимании всемирно-исторического процесса как непрерывного и постоянного требует учить население размышлять, действовать, творить: самостоятельно и в коллективе. Сущность взаимоподдержки традиций и инноваций общественного развития – в политико-экономическом и социокультурном устройстве порядка жизни, который, чтобы быть созидательным, должен восприни-

маться народом как справедливый, должный. Для этого в свою очередь не должно существовать привилегий для власть имущих и агрессивных меньшинств, размежевание не должно прикрываться лживыми лозунгами и т. д. [21; 22; 24; 25; 26].

Политические процессы имеют разноскоростной характер. Притом если ранее длительное время они были локальными, затем глобализованными, то теперь многие аналитики склонны оценивать единство того и другого как глобально-локальные взаимосвязи. Наступление постглобальной эпохи отражается в комплексном характере перемен: как постглобальности объективного состояния, так и постглобализма осознания происходящего. Воспроизводство ойкумены накрепко связало культурно-цивилизационные миры, формой чего и стало соотношение конкурентности/состязательности и партнерства/кооперации с той или иной степенью комплиментарности или же, напротив, враждебности. Но нарастает понимание и ценности своей идентичности, и зависимости качества роста от реальности суверенитета.

Крайне существенен вопрос о субъекте преобразований. От того, кто и в чьих интересах определяет конечный вектор изменений, во многом и зависит, будет ли Ойкумена двигаться к созданию Утопии или же Антиутопии. Именно мера взаимодействия общества и его лидеров определяет, станет ли (и насколько плодотворно) арсенал революционных преобразований «локомотивом», «повивальной бабкой» или же поспособствует соскальзыванию общества в нисходящую траекторию, а то и превращению в резервацию архаики ультраэзототы. Тем более что движение общества от состояния строго упорядоченной социальной системы к сложному структурированию бессистемной социальной целостности требует культивирования навыков планирования в слабоорганизованной среде. Соответственно, смена мирового тренда – это и необходимость смены элит: в полной мере продемонстрировавшие свою неспособность действовать в момент потребности в них должны уйти. Очередной парадигмальный скачок в развитии ойкумены объективно требует соответствующих изменений стратегий защиты национальных интересов. Их коренная модернизация тем насущней, что осуществляется переход к принципиальной многополюсности и признанию права на разнообразие. При этом важнейшими субъектами поиска и культивирования новых моделей общежития (как и защиты населения) проявили себя отнюдь не транснациональные корпорации или международные организации, а именно государства. Резкое углубление системного кризиса, в глобальном масштабе охватившее политико-экономическую и культурно-цивилизационную целостность, вывело в ядро главного внутреннего противоречия столкновение интересов компрадорского

олигархата (часто – под либерал-националистическими лозунгами) и народов в определении ведущей направленности комплекса вопросов трансформаций государства, науки, промышленности, технологий и коммуникаций, права, образования, социальной сферы, политической идеологии и психологии. Заканчивается сама «жизнь» данной разновидности организации общественного организма, предполагающая паразитирование на внешних ресурсах «колоний» и подчинении рынков: прежде всего, сырья, творческой активности, связанного, потребительских. Продление агонии этой политико-экономической целостности обходится человечеству масштабными потерями не только упущенных возможностей развития, но и формированием «дерева противоречий» между богатыми и бедными (людьми, слоями и регионами), сверхпотребляющими/стяжающими и недоедающими/терпящими лишения и нехватку инвестиций и т. д. Причём взлёт удобств и комфорта одних прямо предполагает паразитирование на бедственном положении других. Антагонизмы провели повсеместное разделение, затронув и проблемы накопления и утилизации отходов, и состояние стандартов и качества жизни, и возможности творчества, и социально-экономические предпосылки демографического кризиса и прочее – вплоть до многократной угрозы уничтожения цивилизации и скатывания под диктат одной страны (организации, корпорации и т. п.). Соответственно, мир стоит перед общей задачей гармонизации общественного порядка и выращивания новой реальности на более справедливых началах, позволяющих сочетание максимального роста прав (от краеугольного права на жизнь, на её достойное человека качество, на обеспечение равнодоступности условий до полной корзины социальных, экономических, политических, экологических и др.) каждого с патриотизмом. Для выхода из нынешнего тупика необходимо культивирование общественной организации как структуры для каждого из людей, аккумулирующей черты природоподобия и новые рубежи киберсоциализации, обеспечивающей сплав развитого общественного мнения с критичностью индивидуальных оценок и высокой степенью гражданской творческой активности (прежде всего, на основе посильного участия каждого в системообразующих отношениях труда, собственности и управления). Для адекватного развития образа и мысли, и действия требуется не только широкая фундаментальная образовательная программа, но и выработка у каждого привычки к сознательному ответственному выбору и разумной инициативе. Моделирование будущего и программирование соответствующих политико-экономических процессов должно и опираться на базовые ценностно-смысловые комплексы культурно-цивилизацион-

ного мира, и облекать их в новые формы, органично присущие народам в изменившихся условиях.

Выводы. Ныне человечество входит в период гораздо более радикальных перемен, нежели привычные. Народ как субъект суверенности выращивает органичные для него формы народовластия и изменяет их. Одновременно трансформации уровня обобществления в экономической жизни и социализации – в социальной меняют и требования к общественно необходимому состоянию общества, а также балансу средств его достижения. Революция – лишь один из возможных путей к свободе, справедливости и равенству, и действителен он при совершенствовании человека, росте его нравственно-духовных сил. Геостратегическое угасание прежнего общественного порядка соседствует не только с формированием нового, но и обострением борьбы за лидерство в перехвате инициативы, за оставшееся наследие, за доминантность своих смыслов и подходов. Актуализируется проблема практической истинности разрабатываемых ранее и всё ещё применяемых абстракций. Цивилизационно-культурные миры, исторически вырабатывающие свой образ мышления и действия, формируют собственные Сверхпроекты, структурирующие, интегрирующие и мотивирующие общество. Но и революции – знамение истории. Событие подготавливается комплексом причин, но его реализация требует исторически благоприятной обстановки. Если отбросить варианты стечения обстоятельств, когда либо шарлатаны, либо эгоцентристы вызывают реальные кризисы сугубо демагогическими лозунгами, то вырисовываются вполне закономерные узлы исторических противоречий. Революцию совершает народ, она меняет фундамент общественного устройства, его системообразующие отношения. Она может включать организационные формы элементы заговора, и восстания, но отнюдь не сводится к ним, а предполагает широкое общественное движение. Революция, в отличие от бунта, не только разрушает, но и созидает, причём в историческом масштабе. Объективная логика истории разнится с субъективным видением субъектов, но вот расхождение декларируемых и подлинных целей организаторов и финансистов – такая же характеристика ложных социальных явлений, как и болезни общественного организма. Интегральное воспитание и подъём информационной грамотности – условие не только формирования научно-образовательно-производственных кластеров, но и благоприятного общественного фона, социально-политического климата. На основе понимания сущности и эволюции общественной системы можно строить и оптимизировать линию поведения. Нравственный императив целеполагания может противостоять деградации и хаосу, хоть сами основы нравственности весьма разнообразны. Применение

технологий переворотов и бунтов, родственных «цветным» событиям, – не новость для мировой истории. Хоть лубочная, хоть прагматично-утилитарная картина революционных процессов не открывает всей полноты правды о них, а стало быть, не предоставляет надёжного основания для прогнозирования и осуществления конструктивного воздействия на действительность.

Проведение дальнейших научных исследований в этой сфере требует, по нашему мнению, приоритетного исследования соотношения нравственного и интеллектуального развития для осуществления народного творчества.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бузгалин А.В., Колганов А.И. Пределы капитала: методология и онтология. Москва : Культурная революция, 2009. 680 с.
2. Волобуев О.В. Идеино-теоретическая борьба по вопросам истории революции 1905–1907 годов. Москва : Высшая школа, 1984. 159 с.
3. Ганди М. Революция без насилия. Москва : Алгоритм, 2012. 480 с.
4. Голохвастова Н.В. Правовое сознание крепостных служащих уральского горнозаводского имения в первой половине XIX в. *Акт. теорет. и практ. вопр. развития юр. науки: общегосударственный и региональный аспекты* : Матер. II Всерос. с межд. уч. научно-практ. конф. Пермь, 2015. С. 43–47.
5. Гусейнов А.А. Понятия насилия и ненасиления. *Вопросы философии*. 1994. № 4. С. 35–41.
6. Ильин И.А. О сопротивлении злу. *Новый мир*. 1991. № 10. С. 197–224.
7. Келле В.Ж. Культура истории. Методологические заметки. *Новая и новейшая история*. 2006. № 1. С. 23–32.
8. Пантин И.К., Плимак Е.Г., Хорос В.Г. Революционная традиция в России: 1783–1883 гг. Москва : Мысль, 1986. 343 с.
9. Патрушев В.Д. Использование совокупного времени общества. Москва : Мысль, 1978. 216 с.
10. Плетников Ю.К. О природе социальной формы движения. Москва : Изд-во Московского государственного ун-та, 1971. 247 с.
11. Чаадаев П.Я. Философические письма. Казань : Тип. Гран, 1906. 99 с.
12. Шедяков В.Е. Життєві цінності населення в контексті перспектив модернізації країни. *Соціальна психологія*. 2012. № 1–2. С. 11–20.
13. Шедяков В.Е. Отражение начал стабильности и развития в общественных нормах. *Economy and Society: a Modern Foundation For Human Development* : Proceed. of II Intern. Scient. Conf. Leipzig, 2017. Part 1. P. 116–118.
14. Шедяков В.Е. Обогащение закономерностей переходного периода конкретикой случайного. *Labyrinths of Reality*: Collection of scient. works / ed. by M.A. Zhurba. Montreal : CPM «ASF», 2020. Issue 4 (9). P. 6–9.
15. Шедяков В.Е. Переходный период: актуальные возможности развития. Scientific Collection «InterConf». Intern. Forum: Problems & Scient. Solutions: with the

Proceed. of VII Intern. Scient. & Pract. Conf. «Challenges in Science of Nowadays». Washington : EnDeavours Publisher, 2020. № 3 (36). P. 572–579.

16. Шедяков В.Е. Переходный период: сущность, содержание, формы. *Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Економічні науки*. 2017. Вип. 25. Ч. 1. С. 17–21.

17. Шедяков В.Е. Трансформации общественные и наук об обществе. *Ежемесячный научный журнал* : по Матер. XIII Междунар. конф. «Развитие экономических и межотраслевых наук в XXI веке». Новосибирск : Научный институт глобальной и региональной экономики (НИГРЭ), 2015. № 6 (13). С. 68–71.

18. Шедяков В.Е. Трансформации пространственно-временных характеристик в процессах социогенеза. *АНТРО. Анналы научной теории развития общества*. 2015. № 1 (16). С. 169–183.

19. Шедяков В.Е. Ценности как феномен общественного сознания. *Теоретические проблемы развитого социализма* : Тез. Всесоюз. конф. Секция 4. Москва, 1984. С. 27–30.

20. Шилов В.В., Семёнова М.Н., Сергеева Т.Н. Ценностные ориентации двух поколений. *Власть*. 2016. № 2. С. 141–149.

21. Burns T.R., Dietz T. Revolution: An evolutionary perspective. *International Sociology*. 2001. Dec. Vol. 16. № 4. P. 531–555.

22. Eisenstadt Sh. N. Frameworks of the Great Revolutions: Culture, Social Structure, History and Human Agency. *International Social Science Journal*. 1992. Vol. 44. № 133. P. 386–401.

23. Fallaci O. The Rage and the Pride. Universe Publishing, 2002. 187 p.

24. Kuhn Th.S. The Structure of Scientific Revolutions. Chicago : University of Chicago Press, 1st ed.–1962 ; 2nd–1970 ; 3rd–1996 ; 4th–2012. 264 p.

25. Luttwak E.N. Coup d'Etat: A Practical Handbook. Cambridge : Harvard University Press, 1979. 216 p.

26. Shedyakov V. Strategy of changes: challenges, measurements, priorities. *Strategies for sustainable socio-economic development and mechanisms their implementation in the global dimension* / ed. by M. Bezpartochnyi. Sofia : St. Grigorii Bogoslov, 2019. Vol. 2. P. 51–62. DOI <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.11839233.v1>

27. Shedyakov V.E. Value-sense complexes as the basis for the consolidation of socio-cultural capital of civilizations: the contents, the trends of transformations, potential of management. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. № 13. С. 91–94.

REFERENCES:

1. Buzgalin, A. V., Kolganov, A. I. (2009). Predely kapitala: metodologiya i ontologiya. [Capital limits: methodology and ontology]. Moskva: Kulturnaya revolyutsiya, 680 s. [in Russian].
2. Volobuev, O. V. (1984). Ideyno-teoreticheskaya borba po voprosam istorii revolyutsii 1905–1907 godov. [Ideological and theoretical struggle on the history of the revolution of 1905–1907]. Moskva: Vysshaya shkola, 159 s. [in Russian].
3. Gandi, M. (2012). Revolyutsiya bez nasiliya. [A revolution without violence]. Moskva: Algoritm, 480 s. [in Russian].

4. Golokhvastova, N. V. (2015). Pravovoe soznanie krepostnykh sluzhashchikh uralskogo gornozavodskogo imeniya v pervoy polovine XIX v. [The legal consciousness of serfs of the Ural mining and refinery estate in the first half of the 19th century]. *Akt. teoret. i prakt. vopr. razvitiya yur. nauki: obshchegosudarstvennyy i regionalnyy aspekty : mater. II Vseros. s mezhd. uch. nauchno.-prakt. konf. Perm, s. 43–47.* [in Russian].
5. Guseynov, A. A. (1994). Ponyatiya nasiliya i nenasiliya. [The concepts of violence and non-violence]. *Voprosy filosofii, no. 4, s. 35-41.* [in Russian].
6. Il'in, I. A. (1991). O soprotivlenii zlu. [About resistance to evil]. *Novyy mir, no. 10, s. 197–224.* [in Russian].
7. Kelle, V. (2006). Zh. Kultura istorii. Metodologicheskie zametki. [Culture of history. Methodological notes]. *Novaya i noveyshaya istoriya, no. 1, s. 23–32.* [in Russian].
8. Pantin, I. K., Plimak, E. G., Horos, V. G. (1986). *Revolutsionnaya traditsiya v Rossii: 1783–1883 gg.* [Revolutionary tradition in Russia: 1783–1883]. Moskva : Mysl, 343 s. [in Russian].
9. Patrushev, V. D. (1978). Ispolzovanie sovopkpnogo vremeni obshchestva. [Using aggregate time of society]. Moskva: Mysl, 216 s. [in Russian].
10. Pletnikov, U. K. (1971). O prirode sotsial'noy formy dvizheniya. [About the nature of the social form of movement]. Moskva : Izd-vo Moskovskogo gosudarstvennogo un-ta, 247 s. [in Russian].
11. Chaadaev, P. Ya. (1906). *Filosoficheskie pis'ma.* [Philosophy letters]. Kazan : Tip. Gran, 99 s. [in Russian].
12. Shedyakov, V. E. (2012). Zhyttjevi cinnosti naselennja v konteksti perspektiv modernizacii krajiny. [Life values of the population in the context of prospects for modernization of the country]. *Socialjna psihologhija, no 1-2, s. 11–20.* [in Ukrainian].
13. Shedyakov, V. E. (2017). Otrazhenie nachal stabil'nosti i razvitiya v obshchestvennyh normah. [Reflection of the fundamentals of stability and development in social norms]. [in Russian]. *Economy and Society: a Modern Foundation For Human Development: Proceed. of II Intern. Scient. Conf. Leipzig, part 1, pp. 116–118.*
14. Shedyakov, V. E. (2020). Obogashchenie zakonomernostey perekhodnogo perioda konkretikoy sluchaynogo. [Enrichment of the patterns of the transition period with the specifics of the random]. [in Russian]. *Labyrinths of Reality: Collection of scient. works / ed. by M. A. Zhurba. Montreal: CPM «ASF», issue 4 (9), pp. 6–9.*
15. Shedyakov, V. E. (2020). Perekhodnyy period: aktual'nye vozmozhnosti razvitiya [Transition period: current development opportunities]. [in Russian]. *Scientific Collection "InterConf": Intern. Forum: Problems & Scient. Solutions: with the Proceed. of VII Intern. Scient. & Pract. Conf. "Challenges in Science of Nowadays". Washington : EnDeavours Publisher, no 3 (36), pp. 572-579.*
16. Shedyakov, V. E. (2017). Perekhodnyy period: sushchnost, sodержanie, formy. [Transition period: essence, content, forms]. [in Russian]. *Naukovyy visnyk Khersonskogo derzhavnogho un-tu. Ekonomichni nauky, vyp. 25, ch. 1, s. 17–21.*
17. Shedyakov, V. E. (2015). Transformatsii obshchestvennyye i nauk ob obshchestve. *Ezhemesyachnyy nauchnyy zhurnal.* [Transformations of Society and Social Sciences]. Novosibirsk : Nauchnyy institut globalnoy i regional'noy ekonomiki. 6 (13): po Mater. XIII Mezhdunar. konf. Razvitie ekonomicheskikh i mezhotraslevykh nauk v XXI veke, s. 68-71. [in Russian].
18. Shedyakov, V. E. (2015). Transformatsii prostranstvenno-vremennykh harakteristik v protsessah sotsiogeneza. [Transformations of spatio-temporal characteristics in the processes of sociogenesis]. *ANTRO. Annaly nauchnoy teorii razvitiya obshchestva, no. 1 (16), s. 169–183.* [in Russian].
19. Shedyakov, V. E. (1984). Tsennosti kak fenomen obshchestvennogo soznaniya. [Values as a Phenomenon of Consciousness of Society]. *Teoreticheskie problemy razvitogo sotsializma : Tez. Vsesoyuz. konf. Sektsiya 4. Moskva, s. 27–30.* [in Russian].
20. Shilov, V. V., Semenova, M. N., Sergeeva, T. N. (2016). Tsennostnye orientatsii dvukh pokoleniy. [Value orientations of two generations]. *Vlast, no. 2, s. 141–149.* [in Russian].
21. Burns, T. R., Dietz, T. (2001). Revolution: An evolutionary perspective. *International Sociology, dec., vol. 16, no 4, pp. 531–555.*
22. Eisenstadt, Sh. N. (1992). Frameworks of the Great Revolutions: Culture, Social Structure, History and Human Agency. *International Social Science Journal, vol. 44, no. 133, pp. 386–401.*
23. Fallaci, O. (2002). *The Rage and the Pride.* Universe Publishing, 187 p.
24. Kuhn, Th. S. (2012). [1962; 1970; 1996]. *The Structure of Scientific Revolutions.* Chicago: University of Chicago Press, 264 p.
25. Luttwak, E. N. (1979). *Coup d'Etat: A Practical Handbook.* Cambridge : Harvard University Press, 216 p.
26. Shedyakov, V. (2019). Strategy of changes: challenges, measurements, priorities. *Strategies for sustainable socio-economic development and mechanisms their implementation in the global dimension.* Bezpartochnyi, M. (ed.) / VUZF University of Finance, Business and Entrepreneurship. Sofia: St. Grigorii Bogoslov, vol. 2, pp. 51–62. DOI <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.11839233.v1>
27. Shedyakov, V. E. (2016). Value-sense complexes as the basis for the consolidation of socio-cultural capital of civilizations: the contents, the trends of transformations, potential of management. *Aktual'ni problemy filosofii ta sotciologii, no 13, s. 91–94.*

Революційні трансформації суспільної парадигми – риса початку 3-го тисячоліття

Шедяков Володимир Євгенович

доктор соціологічних наук, кандидат економічних наук, доцент, незалежний дослідник

Актуальність проблеми пов'язана, з одного боку, з різким зростанням діапазону революційних рухів, з іншого – з розширенням термінозастосування: від строго визначеного до побутового, під яке легко підводиться невинувато велике і розпливчасте коло вкрай різноманітних явищ. Тим самим змішуються різні пласти соціально-політичних феноменів і тенденцій, що суттєво ускладнює процес оцінки того, що відбувається. Тим часом за суб'єктивними уявленнями про поточні події політичної періодики помітна логіка зрушень історичного масштабу. Таким чином, назріла задача застосування підсумків осмислення революційної теорії і практики до умов сьогодення. Предмет дослідження – якісні зміни, що нині відбуваються: їх необхідність, місце революційного шляху в можливому діапазоні перетворень, фактори, які можуть стати вирішальними. Мета написання статті – характеристика особливостей кардинальних трансформацій, в які втягнулося людство, з позицій і за допомогою термінології здійснення революційного стрибка в розвитку. Зокрема, треба було здійснити поглиблений розгляд аргументації деяких не цілком очевидних взаємозв'язків закономірного і випадкового в проходженні революційних трансформацій у теорії і на практиці. Це зумовило вибір системно-історичної діалектики як методу дослідження і викладу. Інформаційну базу аналізу становлять нормативні акти, вітчизняні та зарубіжні публікації, компаративістські дослідження й оцінки з питань як співвідношення революційного і еволюційного розвитку, так і місця в логіці всесвітньо-історичного процесу. Результати роботи – здійснено аналіз всесвітньо-історичного контексту соціально-політичних трансформацій. Продемонстровано формування передумов переходу до нової суспільної парадигми. Акцентується реактуалізація революційної теорії і практики. У цьому контексті розглянуто розвиток соціально-політичних процесів в ойкумені. Показані можливі витрати від зволання у здійсненні назрілих перетворень. Намічено взаємозв'язок форм реалізації тенденцій як з революційною традицією, так і з ціннісною свідомістю. Висвітлений взаємний вплив народних уявлень і доктрин угруповань еліти у формуванні суб'єктності змін. Відзначена роль прояви суб'єкта трансформацій не тільки для конкретики політичного курсу, а й для самого вектора соціодинаміки.

Ключові слова: епоха, трансформації, суспільна парадигма, перехід, революція.

Revolutionary transformations of the social paradigm - a feature of the beginning of the 3rd millennium

Shediakov Volodymyr Yevhenovych

Dr. Sc. (Sociology), Ph. D. (Economics), Associate Professor, Free-lance

The urgency of the problem is connected, on the one hand, with a sharp increase in the range of revolutionary movements, and on the other, with the expansion of term use: from strictly defined to everyday, under which an unjustifiably large and vague circle of extremely diverse phenomena can easily be summed up. Thus, the most diverse layers of socio-political phenomena and trends are mixed, which complicates the process of assessing what is happening. Meanwhile, behind the subjective ideas about current events in political periodicals, the logic of historical large-scale shifts is discernible. Thus, the time is ripe for the task of applying the understanding of revolutionary theory and practice to the conditions of today. The subject of the research is the ongoing qualitative changes: their necessity, the place of the revolutionary path in the possible range of transformations, factors that can become decisive. The purpose of this article is to characterize the features of the cardinal transformations into which humanity has become involved, from the standpoint and using the terminology of a revolutionary leap in development. In particular, it required an in-depth consideration of the argumentation of some not quite obvious interconnections between the lawful and the accidental in the passage of revolutionary transformations in theory and in practice. This led to the choice of systemic-historical dialectics as a method of research and presentation. The information base of the analysis is made up of normative acts, domestic and foreign publications, comparative studies and assessments on the issues of both the correlation of revolutionary and evolutionary development, and the place of what is happening in the logic of the world-historical process. Results of the work – the analysis of the world-historical context of socio-political transformations was carried out. The formation of the prerequisites for the transition to a new social paradigm is demonstrated. The re-actualized of revolutionary theory and practice is emphasized. In this context, the development of socio-political processes in the ecumene is considered. Shown are the costs that may result from delay in the implementation of urgent transformations. The interrelation of the forms of the realization of tendencies both with the revolutionary tradition and with the value consciousness is outlined. The mutual influence of popular ideas and doctrines of elite groupings in the formation of the subjectivity of changes is highlighted. The role of the manifestation of the subject of transformations is noted not only for the specifics of the political course, but also for the vector of sociodynamics itself.

Key words: era, transformations, social paradigm, transition, revolution.

Шелемба Михайло Михайлович
Симчера Мар'яна Михайлівна

Цифрові комунікації та тренди в Україні: напрацювання, виклики та можливості

УДК 316.472.4(477):004.738.5
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.17>

Шелемба Михайло Михайлович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій
Ужгородського національного
університету
вул. Заньковецької, 89,
Ужгород, Україна

Симчера Мар'яна Михайлівна
магістрант факультету історії
та міжнародних відносин
Ужгородського національного
університету
вул. Заньковецької, 89,
Ужгород, Україна

Цифрова дипломатія – відносно новітнє поняття, яке ґрунтується на веденні зовнішньополітичної діяльності з використання новітніх технологій на просторах Всесвітньої мережі Інтернет. Вплив комунікаційних процесів на міжнародній арені та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, котрі призвели до необхідності використання оновлених засобів ведення зовнішньої політики, є обґрунтованими. Дані процеси в абсолютній більшості випадків так чи інакше торкаються України, що робить дослідження актуальним. Через орієнтацію на стратегічну мету її зовнішньої політики – європейську та євроатлантичну інтеграцію – передусім набуває значення інформаційна підтримка зовнішньополітичної діяльності, зокрема дипломатичної. Акцентується на початку процесу трансформації класичної дипломатичної галузі в Україні. Відзначено, що ключовим етапом на шляху залучення цифрових іноземних практик до української дипломатичної галузі, зокрема, стали прояви російської агресії у 2013–2014 роках. Розглянуто ключові законодавчі акти та нововведення, які було прийнято для реформування усталеного засобу зовнішньополітичної діяльності. Зауважено, що ведення електронної дипломатії недостатньо закріплене нормативно-правовою базою, у зв'язку з чим унеможливорюється її успішне та повноцінне функціонування. Окреслюються й інші виклики та перешкоди для повноцінної роботи сучасного українського дипломатичного представництва, серед яких можна назвати недостатню залученість Інтернету та невисоку обізнаність політиків та урядовців із приводу використання засобів віртуальної комунікації.

Доведено, що цифрова дипломатія та її засоби є ключовими елементами для побудови та просування іміджу України. Аргументовано, що найвигіднішим засобом віртуальної дипломатії для держави є соціальні мережі, зокрема популярні платформи Twitter та Facebook. Вони у свою чергу дають можливість поширювати інформацію для широкого загалу із заощадженням різного роду ресурсів. Проілюстровано загальне бачення можливих шляхів мінімізації існуючих проблем та викликів з урахуванням сучасного становища нашої держави.

Ключові слова: цифрова дипломатія, Україна, інформація, інтернет, соціальні мережі, Twitter, Facebook, бренд, імідж держави.

Вступ. Сьогодні система міжнародних відносин характеризується процесами глобалізації, модернізації та водночас регіоналізації. Залишаючись асиметричним, світ все ж надає перевагу культурній, інформаційній чи іншій «м'якій» альтернативі воєнного та силового тиску. Класична зовнішньополітична діяльність також зазнала пертурбації. Якісно нового значення набуває завдання розроблення іміджевої стратегії, для досягнення чого активно застосовуються новітні механізми. Отже, беручи до уваги зростання тенденції до використання інформаційно-комунікаційних технологій, виникає відносно нове поняття – «цифрова дипломатія».

В умовах теперішнього становища, а також через орієнтацію України на стратегічну мету її зовнішньої політики – європейську та євроатлантичну інтеграцію питання вивчення та аналіз інститутів цифрової дипломатії дозволить краще керувати зовнішньою політикою надалі; оцінити ефективність інформації та окреслити її роль у формуванні іміджу держави.

Мета та завдання. Метою і завданням статті є розглянути стан реалізації та основні аспекти цифрової дипломатії в Україні й виокремити ключові рекомендації для прогресу у сфері віртуальної державної діяльності.

Методи дослідження. У дослідженні було використано широке коло загальнонаукових методів і принципів, таких як принцип історизму (дозволив розглянути процес поступового розвитку і впровадження цифрової дипломатії в Україні), методи спостереження (дав змогу системно сприймати об'єкт та його особливості) та порівняння (дозволив провести паралель між документами нормативно-правової бази), принцип синтезу (дав можливість дослідити об'єкт у цілісності й опрацювати взаємозв'язок усіх його частин).

Результати дослідження. У сучасних умовах функціонального існування роль і місце держави в міжнародних відносинах напряму визначає її скоординована інформаційна політика (її спроможність оперувати стереотипами суспільства, використовуючи їх у власних інтересах) та інформаційний імідж [9, с. 19–22]. Наразі зовнішньополітичні комунікаційні технології входять до концептуальної парадигми політичних стратегій держави XXI століття, де вони є одним із чинників функціонування країни в міжнародному інформаційному медіапросторі. Відомо, що просування позитивного уявлення про державу в масовій суспільній свідомості необхідне насамперед для успішного просування та реалізації національних інтересів [18]. Складники зовнішньої політики будь-якої нації

є подібними. Тому для сучасної держави оцифрування різних сфер людського життя стає найхарактернішим процесом.

У той час коли зовнішньополітичні відомства різних європейських держав почали аналізувати дані, створені на основі цифрових платформ США, тим самим намагаючись зробити цифрову дипломатію частиною свого стратегічного спілкування (кінець 90-х рр. XX ст. – поч. XXI ст.), українська дипломатія практично перейшла у «фазу застою».

Розглядаючи законодавчі документи, наприклад, Закон України «Про дипломатичну службу» від 2001 р. [2], Закон України «Про державну службу» від 2016 р. [1] та Закон України «Про дипломатичну службу» від 2018 р. [3], можна дійти висновку, що вони були зосереджені на меті розвинути усталені засоби дипломатії. Фактично єдиним новаторством стала вимога до дипломатів знати щонайменше дві іноземні мови.

Близько 15 років «розриву» між першими двома документами стверджують про те, що питання реформації дипломатичної діяльності було далеко не першочерговим і відкладалося на потім. Осучаснення законодавчого регулювання, яке би враховувало щабель держслужби та специфіку дипломатичної служби, постало вкрай затребуваним питанням на порядку денному в період 2013–2014 років. Однак навіть в останньому, відносно недавньому законопроекті не згадується про цифровізацію дипломатичної ланки, а лише наголошується на необхідності «скинути баласт пострадянської «зарегульованості» й перейти до передових, сучасних європейських практик...» [17].

Зрозуміло, що створення сучасної системи забезпечення зовнішніх відносин України, модернізація та реформування системи дипломатичної служби і передусім Міністерства закордонних справ України можливі тільки за умови політичної волі Президента України, Верховної Ради та Уряду. Водночас цей кардинальний крок потребує підтримки з боку суспільства, яка зросла би після його повноцінного трансформування в інформаційний вимір. Проте досягнення такої цілі ускладнюється в умовах зовнішньої агресії.

Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» було визначено основні завдання: вдосконалення державного управління та відносин між державою і громадянами за допомогою використання ІКТ, вдосконалення законодавства з регулювання інформаційних відносин та покращення стану інформаційної безпеки [4]. Зокрема, тоді наголошувалося, що виокремлені завдання мали здійснюватися насамперед у контексті технологічної цифрової революції та всеохоплюючого поширення Інтернету. Наступним документом, який розширив спектр завдань, стала прийнята у травні 2013 року Стратегія розвитку інформа-

ційного суспільства в Україні [7]. Стратегія мала сприяти процесам підвищення рівня інформаційної представленості України в Інтернет-просторі, зокрема присутності в ньому українських інформаційних ресурсів. На державному рівні важливим було підвищення значущості українського сегменту Інтернету як одного з найважливіших інструментів конкурентоспроможності держави.

У часи російської агресії проти України вимоги до комплексної міжсекторальної роботи над правильним іміджем нашої держави отримали додаткову вагу, особливо в питанні боротьби з пропагандою ворога. Задля цього у грудні 2014 року було створено Міністерство інформаційної політики України [14]. Одним із напрямів діяльності МІП є популяризація України у світі. У грудні 2015 року було створено Управління публічної дипломатії, яке мало координувати заходи інших органів виконавчої влади у сфері реалізації іміджевих, культурних, інформаційних проєктів України за кордоном та зміцнювати стратегічні комунікації [12].

З 2017 році починає функціонувати «Український інститут», котрий мав стати потужним інструментом просування міжнародного іміджу України. Однак недостатнє фінансування унеможливило процес відкриття представництв у деяких європейських столицях. Крім того, Міністерство інформаційної політики України у 2017 році ініціювало створення спеціальної Концепції популяризації України у світі [6], якою було передбачено створення єдиного бренду для рекламування держави. Наступного року креативною агенцією Vanda Agency було розроблено наймасштабнішу міжнародну маркетингову кампанію українського Уряду – Ukraine NOW. Її ціль – сформувати бренд України у світі, залучити в країну інвестиції та покращити туристичний потенціал [23].

Оскільки Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» втратив свою часову та суттєву актуальність, у 2019 році в Україні почали працювати над створенням внутрішнього профільного закону з віртуального урядування. З метою стабілізації позицій власного іміджу за кордоном та розвитку цифровізаційних процесів у вересні 2019 року було сформовано Міністерство цифрової трансформації (МЦТ) [15]. Це перший державний орган, який має на меті займатися питаннями оцифрування – діджиталізації політичної сфери, її інформатизації та розвитку цифрової грамотності громадян. Протягом найближчих чотирьох років МЦТ планує зробити всі публічні онлайн-послуги доступними для українців, забезпечити можливість користування високошвидкісним Інтернетом на всіх міжнародних автошляхах і в усіх населених пунктах, а також навчати населення цифрових навичок [15].

Вже у січні 2020 року було запущено першу онлайн-платформу для навчання цифрових

навичок, до якої залучилися 6 мільйонів українців. Крім того, розроблено навчальні курси для захисту дітей в Інтернеті, а також метою є створення офлайн-хабів для вільного доступу громадян до навчання (запропоновано зробити їх на базі бібліотек) [5]. Важливим кроком стало створення Міністерством цифрової трансформації спеціального порталу – онлайн-сервісу державних послуг «ДІЯ. Держава у смартфоні». Наразі це Єдиний державний веб-портал електронних послуг, і він був презентований у грудні 2019 року. Окрім згаданого порталу, функціонує однойменний мобільний застосунок «ДІЯ», який із квітня 2020 року дав можливість «зберігати» на смартфоні чи іншому гаджеті особисті документи, такі як: закордонний паспорт, водійські права, ID-картку, картку платника податків, студентський квиток та свідоцтво про народження дитини. Таким чином, Україна стала першою державою у світі, де можна користуватися цифровими паспортами без паперових чи пластикових аналогів [15].

Протягом кількох останніх років розробляється практичний вимір використання цифрової дипломатії. Україна досі в пошуках найбільш придатної моделі онлайн-дипломатії. Владні структури державних суб'єктів з метою гармонізації відносин зі своїми громадянами та зовнішнім світом застосовують низку засобів та прийомів. Для ефективності віртуальної дипломатії кожна держава, зокрема й Україна, виділяє кілька основних інструментів:

1. Офіційні веб-сайти, що представляють країну та її установи;
2. Інформаційні ресурси, необхідні для функціонування дипломатичної сфери;
3. Інтернет-сервіси та інтерактивні інструменти;
4. Платформи соціальних медіа.

Починаючи з 2018 року інтерес до інтернет-засобів різко зріс. Почали створювати та розвивати урядові сторінки, веб-сайти Президента, Парламенту, Міністерств та ін. Активізували свою діяльність Інтернет-ЗМІ. Особливого успіху зазнали ті, котрі доступні на іноземній мові, наприклад, KyivPost як прототип американського «Голосу Америки».

Окремо варто відзначити, що чи не найдоступнішим і популярним засобом медіадипломатії та водночас інструментом просування міжнародного образу є платформи соціальних мереж. Однак через геополітичне розташування та тривалий вплив «російської імперії» в Україні станом на 2014 рік найпопулярнішою соціальною мережею була Вконтакте. Проте станом на 2018 рік лідером серед українських користувачів Інтернету стала платформа Facebook. Зокрема, колишній Президент України П. Порошенко активно використовував Twitter та Facebook, де, окрім публікацій про міжнародні зустрічі та конференції, він часто анонсував рішення, які ще не були прийняті ВРУ. Наприклад, повідомлення про підписання закону про люстра-

цію, а також про надання громадянства майбутнім міністрам уряду України вперше з'явилося на його сторінці в соціальній мережі [21].

Сьогоднішній чинний Президент України В. Зеленський також є активним користувачем Twitter, Facebook і Telegram, де він щодня публікує по кілька постів, дублюючи їх англійською мовою. За його ініціативи у вересні 2019 року було створено сторінку МЗС life [13] у Telegram. Через пандемію коронавірусу у 2020 році для інформування населення про ситуацію в державі ним було започатковано нову для нашої країни практику – регулярне звернення до громадян за допомогою відеоповідомлень.

Ще один якісний досвід був наданий державі у квітні 2020 року. Україна почала головувати на Форумі безпекового співробітництва ОБСЄ. Таким чином, ми отримали можливість нагадати світовій спільноті про власні проблеми (зокрема, порушено теми про анексію Криму, окупацію та мілітаризацію Донбасу, гендерну рівність тощо) [10]. Також Україна стала першою державою, яка розпочала головування в онлайн-режимі.

Інформатизація середовища міжнародної взаємодії, посилення ролі особистості, а також демократизація всіх сфер діяльності людини як ключові тренди сучасних міжнародних відносин стали викликом для української дипломатії. Адаже постають питання: коли і як правильно володіти онлайн-інструментами? На базі цих проблем формуються й інші:

1. Недостатній рівень залучення Інтернету до дипломатичної сфери України. Більшість українських політиків та чиновників продовжують вважати розвиток цифрових мереж виключно в контексті інформаційної загрози чи забавки.

2. Загроза інформаційних війн та поширення в мережі Інтернет дезінформації. Звичайно, така діяльність чітко проявляється з боку Російської Федерації і несе кілька базових меседжів: заперечення української державності; заперечення та нівеляція суб'єктності України; заперечення Майдану як громадянської ініціативи; ствердження, що російська мова – маркер політичної, ідеологічної та культурної ідентичностей [8, с. 10].

3. Проблема недостатньої захищеності в Інтернеті. Подібне недопрацювання у сфері кібербезпеки призводить, наприклад, до широкого впливу вірусмейкерів шляхом маніпулювання людською свідомістю за рахунок реклами в Інтернеті [16]. У травні 2020 року Єдиний державний веб-портал електронних послуг ДІЯ також піддавався критиці, через обвинувачення в продажі персональних даних користувачів. У рамках досудового розслідування було встановлено, що інформація, поширена в телеграм-каналах, має ознаки фрагментарних наборів даних, скомпільованих із різних джерел і ресурсів, включаючи відкриту інформацію з реєстрів [11]. Проте подібні ситуації сигналізують

про недосконалість українського інформаційного законодавства, відсутність систематизованого Інформаційного кодексу України, який чітко визначив би суб'єктів, їхні права та законні інтереси й забезпечив єдині підходи та принципи для регламентації відносин в інформаційному просторі.

4. Неправильна розстановка пріоритетів між медіамайданчиками. Більшість представників української політичної еліти мають власні офіційні аккаунти у Facebook і лише деякі з них офіційно «присутні» у Twitter. У результаті цього основна частка послідовників українських політиків – це громадяни України і лише кілька відсотків – громадяни інших країн.

5. Низькі темпи розвитку інформаційного національного бренду [9]. Цифрові медіаресурси у сфері туризму, інформація про культурні надбання та інші «товари» для споживачів інформації «застрягли» на периферійному рівні та рідко оновлюються.

Однак державні органи роблять кроки на шляху до вирішення цих питань. Спираючись на річний звіт Українського інституту за 2019 рік, можна констатувати, що установою було ініційовано та проведено низку ознайомчих візитів іноземних дипломатів до України. Було проведено IV Український тиждень у Гданську. Особливе значення це має на тлі непростих двосторонніх українсько-польських стосунків та складного міжнародного іміджу України за кордоном через діяльність російських спецслужб [19]. Зокрема, аби протистояти останнім та захищати інтереси держави за кордоном, українські урядовці ще у 2016 році створили свій аналог «Russia Today» – державний міжнародний телеканал UATV. Проте система державного інформлення не отримувала необхідного фінансування, тому проєкт не міг бути повноцінно реалізований [20].

Звертаючи увагу на перспективи подальшого майбутнього цифрової дипломатії в Україні, доцільно зазначити, що воно можливе за умови глибшого дослідження і послідовного застосування закордонних напрацювань. Для прискорення інституціоналізації практики, яке би призвело до адаптації досвіду з питань електронної дипломатії і покращення міжнародного образу держави, можна виокремити такі шляхи:

1. Розробити спеціальну програму або створити відповідний відділ сприяння та підвищення ефективності саме галузі цифрової дипломатії в Міністерстві закордонних справ. Цей підрозділ відповідав би за заохочення дипломатів використовувати соціальні медіа для залучення широкої аудиторії з метою надання інформації про актуальні питання міжнародної політики, використання цифрових каналів задля інформування громадськості під час кризи.

2. Створити навчальні програми та спеціалізовані курси з метою надання навичок використання електронних основ дипломатії.

3. Посилити присутність Міністерства закордонних справ в Інтернеті за допомогою публікацій у службах новин, блогах та відеоблогах у мережі Інтернет. Міністерству закордонних справ варто докласти зусиль для того, щоб конференції, саміти та форуми, ініційовані ним, були краще представлені, наприклад, за допомогою соціальних мереж, звичайному населенню.

4. Заохочувати громадськість, громадські організації та ЗМІ активніше використовувати інструменти цифрової дипломатії для всебічного зв'язку з Міністерством закордонних справ.

5. Пріоритетним завданням залишається практика дублювання публікацій на сторінках Twitter та інших соціальних мереж іноземною мовою. Наприклад, можливість вести аккаунти в соціальних мережах англійською та українською мовами одночасно може слугувати залученням більшої кількості фолловерів, включаючи іноземних [22].

Висновки. Отже, на даному етапі цифрова дипломатія в Україні все ще не закріплена нормативно-правовою базою. Більше того, не існує всебічного дослідження явища української е-дипломатії. Проте слід констатувати й той факт, що за останні роки популярність інноваційних інструментів широко зросла та була переосмислена. Хоча доволі повільно, але керівництво держави, серед яких політики та урядовці, починає перейматися діджиталізаційними процесами. Отже, відповідні законопроєкти та плани перебувають на стадії розроблення. Безперечно, сьогодні МЗС для того, щоб рухатися в ногу з часом, має робити цифрові процеси первинними, а папір – вторинним. Популярність електронних засобів у сфері дипломатії є обґрунтованою через переорієнтацію цінностей та зміну ролі інформації у світі та Україні. Українська дипломатична галузь також зазнала якісних змін, але все ще існує необхідність у додаткових потужних напрацюваннях та підтримці з боку суспільства. Адже імідж держави та успішна реалізація її зовнішньої політики починається з її громадянина. Відповідно, для змін у державі населення мусить напрацювати бажання набувати цифрових навичок та, можливо, бути готовим ризикувати чи жертвувати певними стереотипами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про державну службу». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
2. Закон України «Про дипломатичну службу». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2728-14/ed20120701>
3. Закон України «Про дипломатичну службу». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2018. № 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19/stru>
4. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки». *Відомості Верховної Ради України*

(ВВР). 2016 р. № 12. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/537-16>

5. Постанова КМУ «Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України». Київ : Вид-во «Голос України», 2019. № 190.

6. Закон України «Про схвалення Концепції популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/739-2016-p>

7. Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні». 2013. №386-р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p>

8. Булега К.І. Цифрова дипломатія як елемент зовнішньополітичної діяльності держави. *Вісн. студ. наук. тов. ДонНУ ім. В. Стуса*. 2018. Т. 1. № 10. С. 9–12.

9. Водотика Т., Магда Є. Ігри відображень. Якою бачить Україну світ. Харків : Vivat, 2016. 351 с.

10. Дмитро Кулеба офіційно відкрив головування України у Форумі безпекового співробітництва ОБСЄ. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-ofitsijno-vidkriv-golovuvannya-ukrayini-u-forumi-bezpekovogo-spivrobitnictva-obsye>

11. Інформація щодо витоку персональних даних громадян із цифрового державного сервісу додатку «ДІЯ» не підтвердилася. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/korupcziya/Informacziya-shhodovitoku-personalnidanix-gromadyan-iz-czifrovogoderzhavnogo-servisudodatku-dlya-nepidverdilasyanaczpolicziya/>

12. Максак Г. Просування іміджу України за кордоном. *Портал Зовнішньої політики*. 2019. URL: <http://fpp.com.ua/topic/prosuvannya-imidzhuukrayiny-za-kordonom/>

13. МЗС life. Офіційна сторінка МЗС України у Telegram. URL: <https://t.me/s/uamfa?before=43>

14. Міністерство інформаційної політики України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://mir.gov.ua>

15. Міністерство цифрової трансформації. Офіційний веб-сайт. URL: <https://thedigital.gov.ua>

16. Мороз О. Нація овочів? Як інформація змінює мислення та поведінку українців. Київ : Yakaboo Publishing, 2020. 288 с.

17. Порошенко П. Вітаю дипломатів з набранням чинності розробленого за моєю ініціативою Закону про дипломатичну службу. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/petroporoshenko/posts/1485547468246307/>

18. Публічна дипломатія в сфері євроінтеграції: якою вона буде в Україні? *Матеріали XVI регіональної науково-практичної конференції (16 травня 2019 р., м. Дніпро)*. Дніпро, 2019. 268 с. URL: <http://pclub.dn.ua/publichna-diplomatiya-v-sferi-yevrointegraci>

19. Театр та джаз на Українському тижні у Гданську. Річний звіт 2019. *Український Інститут*. Київ, 2019. URL: <https://ui.org.ua/report2019/projects/ukrainian-week>

20. Украинский аналог «Russia Today». Иностранное вещание или курсы для парикмахеров? *Экономическая правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2016/08/29/603329/>

21. Фролова Н. Особливості використання соціальних мереж у діяльності органів публічної влади.

Публічне адміністрування: теорія та практика: ел. збірн. наук. пр. Дніпропетровськ, 2019. № 1.

22. Litra L. Koponeko J. Twitter diplomacy: How new technologies enhance the position of Ukraine on the international arena. URL: http://iwp.org.ua/img/policy_brif_1_01_23_ok.pdf

23. Ukraine NOW Новий брендинг України. Banda Agency. 2018. URL: <https://banda.agency/ukrainenow/>

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu sluzhbu» [Law of Ukraine «On Civil Service»], [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2016. No. 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

2. Zakon Ukrainy «Pro dyplomatychnu sluzhbu» [Law of Ukraine «On Diplomatic Service»], [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2001. No. 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2728-14/ed20120701>.

3. Zakon Ukrainy «Pro dyplomatychnu sluzhbu» [Law of Ukraine «On Diplomatic Service»], [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2018. No. 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19/stru>.

4. Zakon Ukrainy «Pro Osnovni zasady rozvytku informatsiyonoho suspilstva v Ukrayini na 2007–2015 roky» [Law of Ukraine «On Basic Principles of Information Society Development in Ukraine for 2007–2015»], [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2016. No. 12. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/537-16>.

5. Postanova KМУ «Pro Prohramu diyalnosti Kabinetu Ministriv Ukrayiny» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the Program of Activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine»]. Ofitsiine vydannia [Official publication]. Kyiv: Vyd-vo «Holos Ukrayiny», 2019. No. 190.

6. Zakon Ukrainy «Pro skhvalennya Kontseptsiyi populyaryzatsiyi Ukrayiny u sviti ta prosuvannya interesiv Ukrayiny u svitovomu informatsiyonomu prostori» [Law of Ukraine «On approval of the Concept of popularization of Ukraine in the world and promotion of Ukraine's interests in the world information space»], [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/739-2016-p>.

7. Rozporyadzhennya KМУ «Pro skhvalennya Stratehiyi rozvytku informatsiyonoho suspil'stva v Ukrayini» [Order of the Cabinet of Ministers «On approval of the Strategy for the development of the information society in Ukraine»], [Elektronnyi resurs]. 2013. No. 386-p. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p>.

8. Bulega, K.I. (2018) Tsyfrova dyplomatiya yak element zovnishn'opolitychnoyi diyal'nosti derzhavy [Digital diplomacy as an element of foreign policy of the state]. *Visnyk student-s'koho naukovohto tovarystva DonNU imeni V. Stusa*. Vol. 1. No 10. Pp. 9-12

9. Vodotika, T., Magda, Ye. (2016) Ihry vidobrazhen'. Yakoyu bachyt' Ukrayinu svit [Games of reflections. How the World sees Ukraine]. Kharkiv : Vivat, 351 p.

10. Dmytro Kuleba ofitsiyno vidkryv holovuvannya Ukrayiny u Forumi bezpekovoho spivrobotnytstva OBSYE [Dmytro Kuleba officially opened Ukraine's chairmanship in the OSCE Forum for Security Co-operation]. Official

portal of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-oficijno-vidkriv-golovuvannyaukrayini-u-forumi-bezpekovogo-spivrobotnictva-obsye>.

11. Informatsiya shchodo vytku personal'nykh danykh hromadyan iz tsyfrovoho derzhavnoho servisu dodatku «DIYA» ne pidtverdylasya [Information on the leakage of personal data of citizens from the digital state service of the application «ACTION» was not confirmed]. Ofitsiynyy sayt Natsional'noyi politysiyi. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/korupcziya/Informacziya-shhodo-vitoku-personal'nixdanix-gromadyan-iz-czifrovogo-derzhavnogo-servisu-dodatku-dlya-nepidtverdylasya-naczpolicziya/>.

12. Maksak, G. (2019) Prosuvannya imidzhu Ukrayiny za kordonom [Promotion of Ukraine's image abroad]. Foreign Policy Portal. URL: <http://fpp.com.ua/topic/prosuvannya-imidzhuukrayiny-za-kordonom/>.

13. MZS life [MFA life]. An Official page of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine in Telegram]. URL: <https://t.me/s/uamfa?before=43>.

14. Ministerstvo informatsiynoyi polityky Ukrainy [Ministry of Information Policy of Ukraine]. Official website. URL: <https://mip.gov.ua>.

15. Ministerstvo tsyfrovoyi transformatsiyi [Ministry of Digital Transformation]. Official website. URL: <https://thedigital.gov.ua>.

16. Moroz, O. (2020) Natsiya ovochiv? Yak informatsiya zminyuye myslennya ta povedinku ukrayintsviv [Is it the nation of vegetables? How information changes the thinking and behavior of Ukrainians]. Kyiv : Yakaboo Publishing, 2020. 288 p.

17. Poroshenko, P. (2018) Vitayu dyplomativ z nabrannyam chynnosti rozroblenoho za moyeyu initsiatyvoyu Zakonu pro dyplomatychnu sluzhbu

[Congratulations to the diplomats on the entry into force of the Law on Diplomatic Service developed on my initiative]. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/petroporoshenko/posts/1485547468246307/>.

18. Publichna dyplomatiya v sferi yevrointehratsiyi: yakoyu vona bude v Ukrayini? [Public diplomacy in the field of European integration: what will it be like in Ukraine?]. Materialy XVI rehionalnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. Dnipro, 2019. 268 p. URL: <http://pclub.dn.ua/publichna-diplomatiya-v-sferi-yevrointegraci>.

19. Teatr ta dzhaz na Ukrayins'komu tyzhni u Hdans'ku [Theater and jazz at the Ukrainian Week in Gdansk]. Richnyy zvit 2019. Ukrayinskyy Instytut. Kyiv. 2019. URL: <https://ui.org.ua/report2019/projects/ukrainian-week>.

20. Ukrainskiy analog «Russia Today». Inostrannoye veshchaniye ili kursy dlya parikmakherov? [Ukrainian analogue of «Russia Today». Is it the foreign broadcasting or hairdressing courses?]. Ekonomicheskaya pravda. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2016/08/29/603329/>. [in Russian].

21. Frolova, N. Osoblyvosti vykorystannya sotsialnykh merezh u diyalnosti orhaniv publichnoyi vlady [Features of the use of social networks in the activities of public authorities]. Publichne administruvannya: teoriya ta praktyka : el. zbirn. nauk. pr. Dnipropetrovsk. 2019. No. 1.

22. Litra L. Kononeko J. Twitter diplomacy: How new technologies enhance the position of Ukraine on the international arena . URL: http://iwp.org.ua/img/policy_brif_1_01_23_ok.pdf. [in English].

23. Ukraine NOW Novyy brendynh Ukrayiny [Ukraine NOW The New branding of Ukraine]. Banda Agency. 2018. URL: <https://banda.agency/ukrainenow/>.

Digital communications and trends in Ukraine: achievements, challenges and opportunities

Shelemba Mykhaylo Mykhaylovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of the International Studies
and Public Communications,
Uzhhorod National University
Zankovetska str., 89, Uzhhorod, Ukraine

Symchera Mariana Mykhaylivna

Master's Student at the Faculty
of History and International Relations,
Uzhhorod National University
Zankovetska str., 89, Uzhhorod, Ukraine

Digital diplomacy is a relatively new concept, which is based on conducting foreign policy activities using the latest technologies on the World Wide Web. The impact of communication processes in the international arena and the development of information and communication technologies, which have led to the need to use updated means of foreign policy are justified. These processes in the vast majority of cases in one way or another affect Ukraine, which makes the study relevant. Due to the focus on the strategic goal of its foreign policy: European and Euro-Atlantic integration, first of all, information support of foreign policy, in particular, diplomatic activities, becomes important. Emphasis is placed on the beginning of the process of transformation of the classical diplomatic branch in Ukraine. It was noted that the key stage in attracting digital foreign practices to the Ukrainian diplomatic sphere, in particular, were the manifestations of Russian aggression in 2013–2014. The key legislative acts and innovations adopted to reform the established means of foreign policy are considered. It is noted that conducting e-diplomacy is insufficiently enshrined in the legal framework. As a result, it is impossible for it to function successfully and fully. Other challenges and obstacles to the full work of the modern Ukrainian diplomatic mission are outlined, including the lack of Internet involvement and low awareness of politicians and government officials about the use of virtual communication.

It has been proven that digital diplomacy and its means are key elements for building and promoting Ukraine's image. It is argued that the most profitable means of virtual diplomacy for the state are social networks, in particular, the popular platforms Twitter and Facebook. They, in turn, provide an opportunity to disseminate information to the general public while saving various resources. The general vision of possible ways of minimizing the existing problems and challenges taking into account the current situation of our state is illustrated.

Key words: digital diplomacy, Ukraine, information, Internet, social networks, Twitter, Facebook, brand, image of the state.

Романюк Анатолій Семенович

Рецензія на монографію О.В. Кокорєва «Інституційний та ціннісний виміри відповідності держав Балтії політиці ЄС щодо зміцнення ліберальної демократії»¹

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.18>

Романюк Анатолій Семенович
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політології
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Університетська, 1,
Львів, Україна

ЄС створювався як об'єднання держав, яке базується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави, дотримання прав людини та ін. Ст. 2 Договору про Європейський Союз (1992) передбачає, що згадані цінності є спільними для держав-учасниць у рамках спільноти, яку неодмінно мають характеризувати плюралізм, недискримінація, терпимість, справедливість, рівність статей тощо. Однак політичні процеси останніх двох десятиліть демонструють, що базові ліберально-демократичні цінності, на яких задекларовано функціонування ЄС, поступово втрачають стійкість. У спільнотах держав-учасниць (найперше – «молодих» демократії п'ятого та наступних «хвиль» розширень ЄС) наростають нетерпимість, неорасизм, ксенофобія, мігрантофобія, ісламофобія, афрофобія, ромофобія, мова ворожнечі та под. В умовах, коли терени ЄС стають щораз різноманітніші, зростає й частка тих, хто зазнає різноманітної інтолерантності. Збільшуються масштаби порушень прав людини; висхідною є динаміка дискримінації за етнічною та міграційною ознаками, кольором шкіри, віросповіданням; наростає мова ворожнечі тощо. Представники різноманітних меншин відчувають високі ризики щодо погіршення свого добробуту, якості житла, поселенської сегрегації, безробіття, проявів фізичного та морального насильства тощо. Інтернет-простір став основною платформою для нетерпимості, поширюючи токсичну інформацію.

Власне за таких умов відстоювання цінностей плюралізму, толерантності та недискримінації для європейських інституцій «боротьба» за демократію та її якість мали б набути висхідного значення. Від ЄС очікуваною є пильна увага до проблем продовження демократизації «молодих» демократій Центральної та Східної Європи. Ці держави справді доклали наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років великих зусиль для набуття відповідності ліберальній демократії, однак після знакових подій 2004 року в цьому процесі намітився спад, а ЄС (за нашими оцінками) не докладає належних зусиль задля незмінного продовження демократичних перетворень і недопущення зниження якості демократії.

Держави Балтії (Естонія, Латвія та Литва) також є частиною цього загальноєвропейського деструктивного процесу, хоча погіршення якості демократії тут менш очевидне, аніж, до прикладу, в Угорщині, Польщі. Водночас на пострадянських теренах Балтії розгортаються тривожні процеси, які підпадають під оцінку «регрес якості демократії». Ці процеси потребували свого наукового осмислення з позицій політичної науки.

О.В. Кокорєв слушно акцентує, що три держави Балтії, маючи спільне історичне минуле, зазнаючи схожих історичних травм, мають нині спільні інституційні та ціннісні перешкоди для продовження процесів демократизації та максимального зближення зі стандартами ЄС. Водночас кожна з держав Балтії увиразнює особливі підходи до гострих питань ліберальної демократизації, що зумовлене приходом до влади тих чи інших політичних сил, більшою чи меншою підтримкою населенням

¹ Кокорєв О.В. Інституційний та ціннісний виміри відповідності держав Балтії політиці ЄС щодо зміцнення ліберальної демократії : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 340 с.

певних питань, послідовністю очільників держави в просуванні на національному рівні курсу ЄС і т. д. Власне вивчення процесів регресу демократії, їх прояву, реагування на рівні різних суб'єктів естонської, латвійської та литовської політики за період 2004–2020 років становить значний дослідницький інтерес. Дослідницький внесок О.В. Кокорева полягає в авторській оцінці відповідності Естонії, Латвії та Литви вимогам до держав-учасниць ЄС на інституційному та ціннісному рівнях на постінтеграційному етапі.

У першому розділі монографії автор представив розлогий історіографічний виклад (підрозділ 1.1.), довів аргументованість вивчення проблематики дослідження з методологічних позицій неоінституціоналізму, політичної компаративістики, аксіологічного підходу (підрозділ 1.2.). О.В. Кокорев визначив особливості стану ліберальної демократії як передумови оцінки її якості в «молодих» демократіях ЄС (підрозділ 1.3.), охарактеризував особливості демократизації пострадянських країн Балтії, їх адаптації до стандартів ЄС (підрозділ 1.4.). У другому розділі дослідник представив власну оцінку особливостей політики ЄС щодо поглиблення ліберальної демократизації в державах Балтії (підрозділ 2.1.). На прикладі Естонії (підрозділ 2.2.), Латвії (підрозділ 2.3.) та Литви (підрозділ 2.4.) Автор пропонує авторську аргументацію причин стагнації процесів демократизації після набуття членства в ЄС.

Третій розділ монографії представлений як авторський аналіз особливостей практичної реалізації основних громадянських та політичних прав і свобод населенням балтійських держав. У четвертому розділі автор аналізує відповід-

ність Литви (підрозділ 4.1.), Естонії (підрозділ 4.2.) та Латвії (підрозділ 4.3.) принципу гендерної рівності та стратегіям ЄС щодо досягнення гендерного паритету. Особливу наукову цінність, на нашу думку, становить останній, п'ятий, розділ рукопису монографії, який дає оцінку відповідності держав Балтії принципу толерантності. У прикінцевому, шостому розділі О.В. Кокорев дає оцінку відповідності Латвії (підрозділ 6.1.), Литви (підрозділ 6.2.) та Естонії (підрозділ 6.3.) антикорупційним стратегіям ЄС.

Загалом рецензована монографія О.В. Кокорева засвідчує ґрунтовне опрацювання теоретичного та фактологічного матеріалу. Проблема, обрана автором для дослідження, беззаперечно актуальна, розкрита ним кваліфіковано, із залученням значної кількості джерел. Підсумовуючи, можна зробити висновок про високу теоретичну та практичну значущість викладеного в монографії матеріалу.

Відтак, на нашу думку, монографія О.В. Кокорева «Інституційний та ціннісний виміри відповідності держав Балтії політиці ЄС щодо зміцнення ліберальної демократії» є помітним внеском у розвиток вітчизняної політичної науки. Вона істотно розширює межі наукових розвідок і відкриває нові шляхи щодо осмислення проблеми відповідності пострадянських держав Балтії на інституційному та ціннісному рівні стандартам ЄС та ліберальної демократії, яка є ідеологічною основою цього інтеграційного об'єднання. Ця монографія може слугувати ґрунтовною теоретико-емпіричною базою для продовження вивчення комплексу проблем, пов'язаних з адаптацією посттоталітарних держав Центральної та Східної Європи до стандартів ЄС.

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 6

Коректура • *С. Корзун*

Комп'ютерна верстка • *Ю. Семенченко*

Формат 60×84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 13,59. Ум. друк. арк. 13,02.
Підписано до друку 28.12.2020. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони +38 (048) 709 38 69
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.